

B

4146

Babics András

**A KOMLÓI
KÖSZÉNBÁNYÁSZAT
TÖRTÉNETE**

BABICS
A KOMLÓI
KŐSZÉNBÁNYÁSZAT
TÖRTÉNETE
1812—1954

BABICS ANDRÁS

A KOMLÓI KŐSZÉNBÁNYÁSZAT TÖRTÉNETE

Csak helyben
használatra

2005

PÉCS, 1958

E MUNKÁT KIADTA
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA DUNÁNTÜLI TUDOMÁNYOS
INTÉZETE
KOMLÓ VÁROS TANÁCSA
PÉCS M. J. VÁROS TANÁCSA VB. MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYA
A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
GONDOZÁSÁBAN

Készült
a Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézetében

A címlapon a komlói bányászszobor látható
(Herzán Miklós felv.)

Megjelent 2000 példányban
Felelős kiadó: Gábrriel József,
Pécs m. j. város Tanácsa Művelődésügyi Osztályának vezetője

1. A feudalizmus korabeli Komlóról általában*

Amikor 1812-ben a komlói kőszénbányászat első nyomaira bukkanunk, a falu és népe a feudalista Magyarország utolsó évtizedeiben él. Az időben viszonylag nagymúltú település¹ ekkor és a megelőző évszázadokban, ameddig csak történetét végig kísérhetjük, hol egyik, hol másik földesúr birtoka.

A török hódítást megelőző évszázadokban a falu az egyházak kezében van.²

A török hódoltság 143 esztendeje alatt különböző török tisztségviselők, főtisztok vették át a földesúr szerepét.³

A török kiűzése után a falu ismét visszakerül — bár rövid időre — az egyháziak tulajdonába. A hódoltság utáni első — székhelyén lakó — pécsi püspök, *Radanay Mátyás* azonban — akarata ellenére — nem tudja megtartani. A falut az újszerzeményi bizottság⁴ a kincstárnak ítélte oda, ami annyit jelentett,

* Miután Komlónak, mint településnek az élete az imperializmus utolsó évtizedeiben egyre erőteljesebben, népi demokratikus kormányzatunk alatt pedig elválaszthatatlanul összefügg a kőszénbányászattal, szükséges, hogy magával a faluval is foglalkozzunk. Bár a feudalizmus korának Komlója inkább topografiaiilag érdekelt a kőszénbánya nyitásánál, mintsem társadalmilag, az alábbi vázlatot mégis összehasonlításként, Komló fejlődésének kiterjedtebb hosszsmetszete érdekében közöljük.

¹ A faluról egy 1256. évi oklevélről 1410-ben készített másolatban van legelőször szó „villa Complov” (Komplou) néven. (O. L. Középkori Gyűjtemény 78 961. sz.) Eredetiben maradt fenn egy 1312. évi oklevél (Uo. 76 225. sz.) L. a képek jegyzékében, illetőleg a képeknél az 1. és az 1/a számú magyarázó szöveget és hasonmást.

² Legkorábban a pécsváradi bencés apátság, majd a pécsi káptalan, közvetlen a török foglalás előtt a püspökség kincstartója az uraság itt. (L. Zichy-okmánytár I. 182, 191, 213, 320, 524; IV. 152; X. 212, 214. l., továbbá O. L. Conscrip. Dicalis, Tom. III. 1542.)

³ Utolsó török földesura Pécs katonai parancsnoka, a török lovasalakulat főtisztje (dizdár = desdár agája) volt.

⁴ Az úgynevezett *Neoaquistica Commissio* feladata az volt, hogy a török alól felszabadult területeken a birtokjogokat tisztázza.

hogy rövidesen világiak kapták meg, részben érdemeikért, részben az államnak tett szolgálataik jutalmául, vagy elmaradt fizetések lerovása címén.

Igy került a falu néhány évre *Petheő László*, majd számos déldunántúli községgel együtt (1720 körül) a gróf *Traun*-család tulajdonába.⁵

A *Traun*-család az 1747—1751 közötti években túladott Komlón. A falut — több más településsel együtt — gróf *Batthyány Lajos* (1751 után az ország nádora) vásárolta meg. A hg. *Montenuovo*-család tulajdonába *Batthyány Júlia* házassága révén került, aki hg. *Montenuovo Vilmos*hoz, *I. Ferenc* magyar király unokájához ment férjhez.⁶ Komló a magyarországi feudalizmusnak ezeket az utolsó éveit a *Montenuovo*-család tulajdonaként élte le.

*

A falu benépesülése csak a XVIII. század második felében kezd növekvő irányt venni. A megelőző 6 évszázadon át a lakosság létszáma nagyjából azonos szinten mozgott.

A török hódoltság vége felé közel annyi lakossága lehetett, mint a XV—XVI. században. Az 1544. évi török fejadó-összeírás (defter) 10 házat említ.⁷ Az 1687-ben kiküldött összeírók 2 ép és 5 romházat jegyeztek fel.⁸ Sajnos, a fejenkénti lakosságszámot az említett defterből nem tudjuk meg. 1687-ben a lélekszám mindössze 9. Ez a létszám összefüggésben van a háborús állapottal, esetleg az összeíróktól való félelemmel. Mindenesetre a pusztulás aránya igen nagy. A komlói házak száma 1695-ben érte el ismét a tizet.⁹ Ez minimum 10 családot jelent. A családoknak ez a száma a XVIII. század első két évtizedében — ismeretlen

⁵ Közvetlenül özv. gr. *Traun Erzsébet* kapta a faluból eredő jövedelmet, a tőke 5⁰/₀-ának véve. Komló haszonvételi értékét a kamara 1244 forintra becsülte. (O. L.: U. et C. fasc. 75., No. 25. — fasc. 60., No. 85.)

⁶ *Batthyány Júlia* annak a *B. Nep. János*nak leánya, aki először kísérelte Komlón közszenbányászattal.

⁷ *Velics Antal — Kammerer Ernő*: Magyarországi török kincstári defterek. I—II. Bp., 1890. (Athenaeum). II. köt. 170. l.

⁸ O. L.: U. et C. fasc. 27., No. 47.

⁹ O. L.: U. et C. fasc. 27., No. 45. Komló zárt, hegyközi településére jellemző, hogy a hódoltság utáni időben megnevezett komlói családok egy részének leszármazói még ma is élnek Komlón (pl. a *Zák* = *Zách* = *Zsák*-, továbbá *Czukor*- és a *Bodza* = *Bocza*-család). Valószínűleg ugyanez áll még a többi régi komlói családoknál is, ennek igazolása azonban a nevek mindennapisága folytán (*Kis, Tóth, Nagy*, stb.) körülményesebb. Jellemzőül érdemes megemlíteni, hogy az 1828. évi összeírásban az 57 család közt 7 *Czukor*, 7 *Zák*, 8 *Tóth*, 5 *Kiss*, 1 *Bócza* nevű család élt. A nevek azonosak az 1695. évi komlói lakosokéval.

okból — újból 5-re, majd 4-re csökkent.¹⁰ Csak egy 1751-ben készített összeírás jelez ismét 11 házat.¹¹ Ettől kezdve a fejlődés — kisebb visszaeséseket nem tekintve — folyamatos.

A falu erőteljesebb betelepülése a XVIII. század második felében kezdődik. Egy 1781. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv 18 családot, az 1828. évi országos összeírás 57 családot említ.¹²

A XIX. században készült statisztikai munkák és egyházi sematizmusok alapján Komló lakossága már fejenként is megállapítható, bár néha a meglepően nagy ingadozás gyanút keltet az adatok megbízhatóságát illetőleg. Nagy Lajos az 1820-as évek végén 491 főt, 70 lakóházat,¹³ Thiele (nyilván Nagy L. adatai alapján) az 1833-ban megjelent munkájában ugyanannyit,¹⁴ Fényes Elek 1836-ban 415 főt¹⁵, 1841-ben 353 főt tüntet fel.¹⁶ A megbízhatóbb egyházi sematizmusok alapján a lakosság létszáma 1829-ben 414,¹⁷ 1846-ban 461 fő.¹⁸

Nemzetiségi szempontból a falu lakossága közvetlen a török utáni évtizedekben színmagyar. A németiség a XVIII. század második felében kezdett csak bevándorolni.¹⁹ A bevándorlás azonban ekkor nagy méretű lett. A község elöljárósága pl. elérkezettnek látta az időt arra, hogy régi latin köriratú pecsétje helyébe²⁰

¹⁰ O. L.: U. et C. fasc. 15., No. 54. — fasc. 23., No. 28. — fasc. 50.; No. 31. Továbbá Acsády Ignác: Magyarország népeisége a pragmatica sanctio idejében 1710—21. Bp., 1896. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam XII. k.)

¹¹ P. Á. L. Baranya: Conscript. Domestica Trans-Montani... A. 1752. No. 62.

¹² O. L.: Conscriptio Regnicolaris 1828. Comit. Baranya, Process. Transmontanus.

¹³ Notitiae politico geographico — statisticae incltyti Regni Hungariae... Buda, 1828—29. Anna Landerer I—II — L. I. köt. 52. l.

¹⁴ Das Königreich Ungarn. I—IV. Kaschau, 1833. Gedr. d. Thiel'schen Erben. Ld. II. köt. 323. l.

¹⁵ Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. I—IV. Pesten 1836—40. Trattner—Károlyi. Ld. I. köt. 60. l.

¹⁶ Azonos című munka II. jav. kiadása. Pesten, 1841. Trattner—Károlyi. I. köt. 52. l.

¹⁷ Conspectus Almae Dioecesis Quinque-Ecclesiensis... 1829. Pestini, (1829) I. M. Trattner. 56. l.

¹⁸ Schematismus... Cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis, v. 1846. Quinque-Ecclesiis, (1846.) Typ. Lycei Episcopalis. 75. l.

¹⁹ Az első hírnök valószínűleg az 1751. évi megyei összeírás által említett Konrád zsellér, aki Komló romos malmát ismét üzembe helyezte.

²⁰ Első pecsétje 1726-ból való. Körirata: Sigillum Pagi Komló. Címeralak: Heraldikai vadember baljában tartott karóra felfutó indás növény (komló).

német feliratút²¹ készíttessen. Az imént említett XIX. századi források vegyes magyar és német lakosságról beszélnek.

Az 1828. évi országos összeírásban szereplő komlói családok neveiből ítélve az 57 család közül 20—22 volt a német, ami kerekén 40%-os német nemzetiséget jelent.

A feudalizmus korabeli Komló lakóinak helyzete azonos volt a feudalista Magyarország jobbágyszervezésének helyzetével. Lakói a mindenkori földesúr jobbágysága, sújtva a közismert szolgáltatásokkal, robottal, dézsmával s mindazokkal a megterhelésekkel, amelyeket a nemes vármegye, a katonai beszállásolás stb. jelentett a jobbágyszervezés számára. Mindezek mellett nyögte jogi helyzetéből eredő, sokszor az anyagi elnyomásnál is jobban fájó bánásmódot és „jogszolgáltatást”.

Komlót 1543-ban szállta meg a török. A megszállás összeesett Pécs város és környékének elfoglalásával.

A hódoltság a komlóiak számára sem jelentette a terhek csökkenését. Bár a török után nem egyszer kijelentették, hogy a pogány alatt jobb sorsuk volt, az adatok ezt nem igazolják. Kiderül, hogy ugyanolyan tartozásaik voltak a török földesúr, mint korábban magyar földesúraik felé.²²

A XVII. századvégi komlóiak vallomása szerint — tehát legalábbis a hódoltság utolsó évtizedeiben — még 3 forintot fizettek a pécsi püspöknek is, kinek az egész egyházmegyében híre-hamvát sem látták.²³

A töröktől felszabadított parasztság sorsa akár kiéhezett régi vagy új földesurai hatalmába került, hasonló volt. Mindegyik földesúr jobbágysága verejtékén kívánta szanálni magát.

Az idegen *Traun* grófok éppen úgy megvették komlói jobbágaikon a járandóságokat, mint a *Batthyányok*. A XVII—XVIII. század Batthyányai különösen kitűntek jobbágynyűző magatartásukkal. Köztük is előljárt *Batthyány Lajos* nádor, a falu első *Batthyány-földesura*.²⁴

²¹ A pecsét körirata: Dorf Komló. Címeralak, mint a latin pecséten. A pecséten nincs évszám. Az 1780-as években azonban már ezt használták.

²² O. L.: U. et C. fasc. 27., No. 47.

²³ Uo. A török sajátos felfogása szerint ugyanis az ilyen adófizetés — bizonyos úton-módon, lehető volt. Az elmenekült földesurak pedig (már jogfolytonosság szempontjából is) igyekeztek kihasználni ezt a lehetőséget, ügyet sem vetve a paraszt kétszeres megterhelésére.

²⁴ Vö. *Eckhart Ferenc*: Mária Terézia és a magyar parasztkérdés. (Emlékkönyv ... Klebelsberg Kuno ... emlékére. Bp., 1925. Budapesti Hírlap Újságváll. Rt. ny. 499—512. l.) Ugyanebben az emlékkönyvben l. még 513—524. l. Szabó Dezső „Mária Terézia és a parasztok” c. értekezését.

A komlói jobbágyság helyzetét súlyosbította földjeik rossz minősége²⁵ és gyenge állattállományuk.

A török kiűzése után — igavonó állatok hiányában — hosszú ideig alig tudták földjeiket megmunkálni. Az 1695-ben említett 10 család pl. mindössze 26 holdnyi gabonát vetett. Kis gazdaságukat kert (13 kapás) és csekély terjedelmű szőlő (8 kapás) egészítette ki. Kaszálóikról 19 kocsi szénát takarítottak be.

Gazdasági helyzetük a század közepéig nem javult. Az adóztatás alapjául mindössze 33 pozsonyi mérő búzát és rozsot, 23 mérő tönkölyt, zabot, árpát és kukoricát vehettek csak fel.

1828-ban a komlói parasztok még mindig alacsony nívón tartották a szántógazdálkodást. Az 57 család 131²/₃ pozsonyi mérőnyi földet (kb. 66 kat. hold) művelt. Szőlőterületük 5¹/₆ pozsonyi mérőt (kb. 3¹/₂ kisholdat) tett ki. Még kaszálójuk a legnagyobb terjedelmű, főképpen a Kaszárna (Kaszonya) patak árterületén: kerekén 197 kaszás.

A XIX. századnak ezekben az évtizedeiben a komlói jobbágyok hármás vetésforgót alkalmaztak. Őszi vetésük rozs volt. Tavaszinak többnyire kölest, zabot és répát vetettek.

A komlói jobbágyok — megállapíthatóan — feladták küzdelmüket a természetadta nehézségekkel szemben. Földjeik a belevetett mag kétszeresét is alig adták meg. Érdekeltségük nem volt olyan erős, hogy feleslegesen vállalták volna a kinlódás terheit. Megművelték a telepési rendtartás szerint éppen kötelező földterületet, aztán vagy az uradalmi, vagy valamelyik pécsi téglá-

²⁵ Vályi András 1799. évi adata szerint Komló határa középtermékenyséű. Rétjei, legelője meglehetősen. (Magyarország leírása. I—II. Buda, 1796—99. Universit. betűivel. (L. II. köt. 409. l.)

Az 1828. évi országos összeírás a falu földjeit harmadrendűnek vette. A határt annyira kavicsosnak, kövesnek, meredek árkokkal összeszabdaltak jelzi, hogy a földek fele majdnem teljesen kopárnak minősíthető. („Ingratum hoc glareosum lapidibus repertum, strato saxeo inmixtum montuosum praeceps fossisque plenum est solum, adeo ut dimidia pars totius terrae ferne denudatae”...)

A későbbi idők agrokultúrája sokat javított a komlói földeken. Állattartásukat az alábbi néhány adat jellemzi.

Év	Ló	Ökör	Tehén	Tinó	Sertés
1695	—	2	7	8	37
1714	—	3	3	3	8
1728	2	7	9	3	36
1751	6	4	8	5	20
1828	43	9	4	17	15

és mészégetőnél kerestek maguknak jövedelemkiegészítő foglalkozást. Ezekben az üzemekben rendszerint napszámosként dolgoztak.

Gazdasági viszonyaihoz hasonlóan szegényes volt Komló civilizatorikus és kulturális élete is. Földrajzi helyzete — az akkori közlekedési viszonyok mellett — kivetette a nagyobb közösségekkel való érintkezésből.

Az 1828. évi összeírás egyetlen mesterembert, kereskedőt nem említ Komló lakói közt. Ugyanez áll közvetlen szomszédaira, Jánosi, Szopok (ma Mecsekfalu), Budafa és Battyán községekre is.²⁶ A korábbi állapot ezen a téren ismeretlen, de a fentiekből következtetni lehet. A XVIII. századból csupán egyetlen vízimalomról tudunk. A malom nagy kincse volt a komlói jobbágyoknak. Megkímélte őket attól, hogy kézi darálót használjanak, vagy hogy a mánfai vízimalomba járjanak.

A népoktatásról annyi állapítható meg, hogy Komlón már az 1780-as években megkísérelték a gyermekek oktatását. A tanítást azonban a harangozóra kellett bízni.²⁷ Ez a szokás Magyarországon különben akkoriban nem volt feltűnő, és fordítottja sem, amikor a tanító látta el a harangozói tiszteit.²⁸

A komlói iskolát a XIX. század első évtizedeiben szervezték meg. Tekintve, hogy az iskolaépület már a szabadságharc ideje előtt komoly tatarozásra szorult, valószínűleg meglévő épületet alakítottak át erre a célra. A szervezés és iskolaépítés (átalakítás) ideje kb. összeesik a jánosi és a szopoki (mecsekfalui) iskolák megépítésének (1822. ill. 1823) idejével.

A falu jobbágyainak később hozzá kellett járulnia a tanító eltartásához. Az 1840-es évek elején a püspökség kívánságára 12 ezüst forintot ajánltak meg — tandíj címén.

A falu hitéletével a jánosi plébánia törődött. Komlónak a középkor korábbi századaiban külön papja volt,²⁹ s lakói — valószínűleg a környék lakosságával együtt — kőtemplomot építettek a XV. században. A templom (bizonyára még) a török hódoltság idejében használhatatlanná vált. A XVIII. századi források

²⁶ L. az idézett orsz. összeírást.

²⁷ „Ampanator pueros quosdam instruit, cum hic loci nullus magister habeatur.” (Brüsztle, *Josephus: Recensio Universi Cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis. Quinque-Ecclesiis*, 1876—1880. Typ. A. Madarász. I. III. köt. 172. l.)

²⁸ Baranya megyében is van erre jó néhány példa. Többek között pl. Jánosi, Szalatnak, Vaszar és Mágocs. L. Egyházi Tudósítások, 1842. II. fél-év. 10. sz.

²⁹ Zichy Okmánytár I. köt. 182. l.

már mint romról emlékeznek meg.³⁰ A rom ma Komló műemléke.³¹

2. A kőszénbányászat kezdete 1812—1826

A mecseki szénmedence liaszkőszene még a Kárpátmedence kőszenei sorában is az elsők közé tartozik, hazánk kőszénvagyonában pedig ma minőségileg egyedül áll. Magas, 5000—7000 kalória fűtőértékű; a nagyolvasztók által is használható kokszot ad, amely a magyar ipar nélkülözhetetlen alapanyaga.³²

A mecseki kőszénterület — az újabb kutatások alapján — két részre osztható: 1. az „újbányai medencének” nevezett kőszénterületre és 2. a Mecsek hegység északi peremén húzódó északmecseki kőszénterületre.

1. Az újbányai kőszénmedence Pécs város szomszédságában Pécsbányatelepnél kezdődik és hatalmas S-alakban húzódik a Pécstől légvonalban is 25 km-re fekvő Óbányaig.³³

Ebben a medencében telepítették a mecseki szénvidék legrégibb kőszénbányáját és itt alakult ki a megelőző évszázadban az egész szénmedence legintenzívebb bányászata a pécsvidéki kőszénbányászat.

A pécsvidéki kőszénbányászat mintegy 14 km hosszúságban a Pécsbányateleptől Szabolcsra, Somogyra, Vasára át Hosszúhetényig terjedő területen alakult ki. A legutóbbi évekig (az első világháború óta) ezen a sávon termelték ki Magyarország liaszkőszeneinek nagyobb részét. A produktív rétegek vastagságát itt 900 m-re teszik, amelyben 175 öt centiméternél vastagabb széntelep található, de közülük általában csak 19 fejtésre érdemeset. A szénösszetétel vastagsága a rétegösszetételhez viszonyítva nem nagy: kb. ennek 3,6%-a, s ha a fejtésre érdemes szénrétegeket számítjuk, akkor természetesen még kevesebb (kb. 2,0%).³⁴

A pécsvidéki széntelep üledékek erős tektonikai behatásra szerkezetileg elmozdultak, s közben a szénrétegek is összemorzsolódtak.

³⁰ L. az 1733., 1742., 1781. évi pécsi egyházmegyei Canonica visitatiokat.

³¹ Leírását l. *Genthon István*: Magyarország műemlékei. Bp., 1951. Akadémiai Kiadó, 114. l.

³² *Szádeczky-Kardoss Elemér*: Barna- és feketekőszén-fajtáink a népgazdálkodás fejlesztésének szolgálatában. Bp., 1953. Magyar Tud. Akad. 1953. 42. l. A Magyar Tud. Akad. Műszaki Tud. Osztálya Közleményei. X. köt. 1—2. sz.

³³ *Szádeczky-Kardoss Elemér* i. m. 42. l.

³⁴ *Vadász Elemér*: A Mecsekhegység. Bp., 1935. Stádium. 140. l.

Az újbányai medence köszénmezői említett S-alakú csapásának északi hajlatában alakult ki a komlói köszénbányászat. A köszénbányászat ezen az egész északi (Kelet—Nyugat irányban elterülő, igen kiterjedtnek ígérkező) szakaszon még ma is Komló nevéhez fűződik.

Századunk első évtizedeiben a komlói köszénelőfordulást még „liászrögként” fogták fel, főképpen azért, mivel a Pécs—Szabolcs—Vasas—Hosszúhetény déli vonulat szoros kapcsolata a komlóival vulkánikus működés következtében megszűnt.³⁵

A nyugat-keleti irányban feltört eruptívumok (fonolit, trachidolerit, amfibolos-andezit) ugyanis a szénvonulatot széles sávon áttörték és összeroncsolták.

Hosszúhetény és Budafa között a szénvonulat csapása még észak-déli, de Komlónál nyugati irányba fordul. A szénvonulat ezen az utolsó szakaszon kiékelődött, alkalmat adva az embernek, hogy a kibúvásokon szénbányát nyisson.

Jelenlegi ismereteink alapján a köszénvonulatot Komlótól nyugat felé Jánosinál le kell zárunk. Északon egy rátolódási vonal határolja, kelet felé pedig még eddig ismeretlen mélységben, ismeretlen határokig folytatódik.³⁶ Feltárása részben folyamatban van, részben a jövő feladata lesz.

A széntelepeket hordozó alsóliász rétegek vastagsága Komló vidékén kb. 430—500 m. A közbezárt és 5 cm-nél vastagabb szénrétegek száma 95. Közülük kb. 17 telep érdemes a fejtesre. Legértékesebbek a 8. és a 10. számú telepek.

A komlói liász-széntelepek vastagsága és minősége igen változatos. Ráadásul az alsó-krétakori vulkánikus áttörések a telepeket szelvében-hosszában széttroncsolták, elkokszosították, sőt helyenként teljesen „beolvasztották”. Végül a hegyszerkezeti mozgásokkal kapcsolatos gyűrődések és vetődések kavarták és szabdalták fel a széntelepeket, amelyek metángázban gazdagok és öngyulladásra igen hajlamosak.

2. Az északi szénvonulat, a Mecsek hegység északi lábánál Magyaregregy—Kárász—Vékény—Szászvár—Váralja—Nagymanyok között a mecseki köszénmedencének legzavartabb és a legnagyobb nehézséggel küszködő bányavidéke. Az erőteljes vulkáni működés és hegyszerkezeti mozgás a telepeket itt is széttroncsolta. Ezen a vonulaton időben és térben rendkívül elosztó

³⁵ L. Papp Károly: A Magyar Birodalom vasérc- és köszénkészlete. Bp., 1915. Franklin. 616. l.

³⁶ Wein György: A komlói bányaföldtani kutatások legújabb eredményei. Földtani Közlöny, 1952. LXXXII. évf. 10—12. sz. 337—348. l.

módon telepített bányászat fejlődéstörténete kellő bizonyosságát adja az itt uralkodó súlyos termelési viszonyoknak.³⁷

*

A Mecsek hegység geológiai fejlődése a két szénvonulaton különböző feladat elé állította a szénbányászatot, bár a két szénsáv területe származástaniilag egységes. Ez az állapot kihatott a bányaművelés gazdaság- és társadalomtörténeti helyzetére is, mert mind a tőkés, mind a munkás a termelés közben más és más nehézséggel találkozott. Mindehhez véve a természeti- és emberföldrajzi viszonyokat, minden tekintetben két különböző jellegű bányászati területről beszélhetünk.

A Mecsek déli vonulatán, gazdag népességi területen, a korábban kialakult jó útvonalak mellett, és a kedvező viszonyok között települt szénrétegeken már 1782 óta folyamatos szénbányászat kezdődött. Ezzel szemben a Magyaregregy—nagymanyoki szénvonulaton általában kisebb-nagyobb kiesésekkel termelték a kőszén, s csak a múlt század második felében alakultak ki azok a bányászati központok, amelyek alapját vetették a vonulat tartósabb nagyüzemű bányaművelésének. *A komlói kőszénbányászat fejlődése inkább az északmecseki kőszénbányászattal mutat rokonságot, mintsem a délmecsekivel.*

A komlói és az északmecseki szénvidék vasúti vonalát is jóval későbbben kapta meg, mint a délmecseki (a pécsvidéki).

Általában technikai fejlődésre, az ipar és közlekedés fokozottabb fejlődésére volt szükség, hogy az északmecseki és a komlói kőszénbányászat bekapcsolódjék az ország gazdasági életébe. A szénszükséglet a komlói és északmecseki szénmezők zavart, szétzaggatott, meredek dőlésű és igen sok helyen elkokszosodott telepei kiaknázását is lehetővé tette. A konjunktúrából — mint ismeretes — még a hazai eocén-miocén-korú, úgynevezett barnaszeneink, illetőleg lignitjeink is rendre kivették a részüket, annál kevésbé maradhatott ki a mecseki szénmedence elsőrendű liászszene.

A komlói kőszénbányászat ideiglenes megindulása a mecseki szénmedence bányanyitásai között — időben — a legkésőbbiek közé tartozik. A pécsvidéki szénvonulaton (Vasason) 1782-ben,

³⁷ Vadász Elemér: A Mecsekhegység. 146—147. l.

az északmecsekin (Váralján) 1793-ban, Komlón 1812-ben kezdték meg a kőszén *üzletszerű termelését*.³⁸

Ismeretes, hogy az ásványtüzelőanyag kutatását szorgalmazó két udvari rendelet (1766, 1768) milyen széles körben indította el a kőszén felkutatását. A közigazgatási személyeket a hivatali kötelesség, a magánosokat — főképpen a nem nemes értelmiségieket (honoráciorokat) — pedig általában a kitűzött magas jutalom ösztönözte.

A szénkutatási láz az első könnyű lehetőségek kimerítésével alábbhagyott. A kedv lelohadásához hozzátartozott az a tény is, hogy *a prémiumot a kamara legtöbbször nem fizette ki*. Teljesen azonban nem szűnt meg. Tovább élt, az egyes uradalmak gazdasági vezetőiben, akiknek hivatása volt a földbirtok hasznát emelni. Tovább élt — érdekes módon — a jobbágyság, a parasztok között is. A paraszt figyelte és kíváncsian szemlélte a kőszén útját. Bár nem szerette, mint tüzelőanyagot, örült, hogyha addig még ismeretlen kibúvára hívhatta fel a figyelmet. Ennél jellemzőbb, hogy *voltak parasztok, akik önállóan szénbányaműveléshez fogtak, azokon a területeken, ahol a földesúr nem kívánt bányát nyitni*. Ilyen bányaművelést találunk az első években az észak-mecseki és a komlói szénvonulaton. Hasonlóan vállalkozó szelleműek voltak a honoráciorok is.

Paraszt és értelmiség, csaknem kivétel nélkül elbukott ebben az időben bányavállalkozásával. *A bukások oka a tőkehiány, a hozzá nem értés és a földesuraság akadékoskodása volt.*

A komlói kőszénbányászat elindulása a következőképpen történt:

1812-ben a jánosi, a battyáni és a komlói Batthyány-féle uradalom néhány jobbágya bejelentette *Kern József* jószágigazgatónak, hogy a Komló községet körülvevő dombok egyikén kőszén található.

Kern József tudott az uralkodó és a közvéleményben erősen tudatosított tüzelőanyaghiányról. Figyelemmel kísérte a Pécs

³⁸ Az „üzletszerű” kifejezés kiemelése azért szükséges, mert hivatásos kőszénbányaművelésünknek ez a hajnala időben nem mindig egyezett a szóbanforgó vidék szénelőfordulására vonatkozó ismeret kezdetével. A tüzelőanyag szegényebb kisiparosok a maguk használatára már évtizedekkel előbb szedegették a kibúváson található kőszén, a dráguló faszén pótlására. Főképpen azokon a vidékeken, ahol az iparosodás élénk volt, s a verseny következtében mind az áruértékesítés, mind a nyersanyag (így pl. a tüzelőanyag) beszerzése terén nagy nehézséggel küszködtek. Az üzletszerű kőszénbányászat feltűnése már feltételezi — többek között — a nagyobb céhesüzemek és manufaktúrák működését és ezek kőszénhasználatát is.

1807-ben felállított kincstári bányagazgatóság működését is. Mint ura „hű sáfára”, nemcsak agrár vonatkozásban tartotta szem előtt a Batthyányak anyagi érdekeit, hanem hasznot remélt ebből az új bányászati ágból is.

1812 októberében Komlóra hívta *Berks Péter* kincstári bányagazgatót. *Berks* a megjelölt helyen tiszta kőszéndarabokat talált — a szénelőfordulást jellemző — kék agyag és égőpala társaságában. Mivel azonban ezt a bejelentett kibúvást nem látta érdemesnek a fejtésre, kutatását folytatta egyéb területeken is. Egy mélyebb bevágódású völgyben valóban talált is művelésre érdemesebb kibúvást, amit a fent említett réteg folytatásának tartott.

Berks futólagos geológiai vizsgálódásának eredményétől lelkesítve, az uradalom hozzáfogott Komló egész területének átkutatásához. *A kincstári bányagazgató ugyanis rámutatott arra, hogy a Komló környéki hegyek térszíni formáiból kiadós kőszénrétegekre lehet következtetni; annál is inkább — írja Berks — „mivel az itteni hegység közvetlenül ahhoz a fő mészkőhegységhez csatlakozik, amelyben a pécsi és a vasasi bányaművek tekintélyes kőszénrétegeket nyitottak meg”.*³⁹

A környék geológiai átvizsgálása, mint annyi más esetben, azt jelentette, hogy *Kern* és egy hozzá hasonló lelkes uradalmi alkalmazott, *Simon József*, a jánosi uradalom ispánja, az egész határt feltúrkálta. A vizsgálódás tehát kimondottan a szénkibúvásokra szorítkozott. Szénbányászatra, mint legmegfelelőbb területet, a Hársas-tetőt, a „Kis-Somos”-tetőt és az úgynevezett „Pitzkelett”-et jelölték ki.

Az uradalom azonban most sem merte vállalni a bányanyitás kockázatát. Ekkor egy szászvári parasztnak, *Györkö Istvánnak* kezdeményezésével alakult, *parasztokból álló társaság kezdte meg a komlói kőszén kitermelését*. E parasztvállalkozók a Hársas-tető középso dombján tárnát nyitottak. Egy kibúváson indultak el, amelyet az ottlévő vízmosás hozott felszínre. A táróból nyugat felé lejtőszódó szénrétegben haladtak, de nem sokáig. Esőzések következtében a víz elöntötte bányájukat, amire ott hagyták ezt a kezdeményezést, s felmentek a hegy lejtőjére, ahol újabb vajúdás fogtak. Új tárójukkal a felső szénréteget alulról akarták megtámadni. Ennél a műveletnél is szerencsétlenül jártak. Olyan terjedelmes kőzetbeékelés zárta el útjukat a tárnában, amelyet csak robbantások segítségével tudtak volna eltávo-

³⁹ P. Á. L. Berks lt. 183/1812. Fasc. 43.

lítani. A bányászatban gyakorlatlan bérlők és munkások megijedtek a nehézségek láttán. Miután pénzüik is fogytán volt, abbahagyták komlói bányászatukat.

E korai komlói bányászkodás rövid tartama alatt a társaság mindössze 100 mérő kösznetet vajt ki.

Berks biztatására Kern József és Simon József uradalmi tisztviselők az 1820-as években felújították a szászvári parasztok által annakidején megnyitott felső tárnát. Berks irányításával egy szakképzett vájárt (*Trieb Józsefet*) és két jobbágmunkást állítottak munkába. Ebből a három emberből állt az uradalmi szénbánya egész munkásállománya. A paraszt-társaság időközben teljesen összement tárnáját 1822 júliusában nyitották meg, de ez a házikezelésbe vett bányászat sem váltotta be a lelkes kutatók reményeit. 1822. július 1-től december 31-ig kitermelt szénmennyiség 48,5 csapott pozsonyi mérő kösznet tett ki.

Mivel a Kis-Somos-tetőn nehezebben hozzáférhető, de eredményteljesebb rétegeket állapítottak meg — amennyiben az uradalmi szénbányászatot jövedelmező módon akarták folytatni — a szénbányászatot a Somos-tető kibúvásaira kellett alapítani.⁴⁰

Az újabb köszénterület feltárása feleslegesnek bizonyult. Az addig kitermelt mennyiség is bebizonyította, hogy Komló és vidékének közlekedési és ipari viszonyai egyelőre nem biztosítják a szénbánya jövedelmezőségét.

A jelentéktelen szénkészletet a közvetlen környék tüzzel dolgozó kisiparosai vásárolták meg, mérőnként 18—24 krajcáros árban. Pécs és Pécsvárad iparosodottabb vidékére a komlói kőszén nem jutott el. Az utóbbi területeken a fogyasztókat Pécs város polgárainak számos kisebb bányavállalkozása, egy kőszénbánya és téглаégető társaság, valamint a pesti egyetem pécsváradi alapítványi uradalom vasasi kőszénbányája elégítette ki. Szászvár és Nagymányok felé az északmecseki szénvonulaton már régebben kialakult bányaművek zárták el a komlói kőszén útját, s emellett — ráadásul — az északmecseki kőszénbányák is értékesítési nehézségekkel küzdöttek.

A Batthyány-féle komlói uradalmi szénbányászat mindössze 4 és fél évig tarthatta fenn magát. 1824-ben 704, 1825-ben 640,5, 1826-ban 60 mérő szenet termeltek. Az összes termelés 1964,5 mérő szén volt.

A komlói bányászat időszerűtlen voltát jól mutatja a termelés havonkénti megoszlása, s az értékesítés intenzitása:

⁴⁰ P. A. L. Berks lt. 102/1824. Fasc. 43.

*A kőszénbánya termelése 1822—1826-ban
(Csapott pozsonyi mérőben)*

Hónap	1822	1823	1824	1825	1826
	é		v		
Január		50	10	—	—
Február		43,5	79	132	24
Március		3,5	135	40	—
Április		29	30	121	—
Május		43,5	127	14,5	—
Június		72,5	—	116	—
Július		42	48		18
Augusztus		—	23	170	—
Szeptember	48,5	78	34,5	—	—
Október		135,5	173,5	—	—
November		14	10	47	—
December		—	34		18
Összesen:	48,5	511,5	704	640,5	60

*A kőszénbánya széneladása 1822—1826-ban
(Csapott pozsonyi mérőben)*

Hónap	1822	1823	1824	1825	1826
	é		v		
Január	—	4	23	14	—
Február	—	9	106,5	—	16
Március	—	5	36	13	—
Április	—	22,5	55	10	—
Május	—	40,5	110,5	13,5	—
Június	—	10	110,5	—	—
Július	—	—	126,5	23	103
Augusztus	—	—	122	9,5	—
Szeptember	—	22	65,5	—	—
Október	—	13	69	16	—
December	—	9	30,5	30	633
November	—	8	25,5		—
Összesen:	—	143	880,5	129	752

Amint látható, 1826-ban már csaknem teljesen a készlet értékesítése volt a feladat. Miután az utolsó mérő kőszén is eladták, 1826 decemberében a komlói bányaművelést abbahagyták.⁴¹

A komlói szénbányászatnak ebben a kezdeti korszakában az alkalmazott bányatechnika is a lehető legegyszerűbb volt.

⁴¹ P. Á. L. Berks lt., 6, 22/1826. Fasc. 43.

Berks, mint a mecseki szénmedence bányászatára felügyelő hatósági megbízott, a komlói szénbánya számára a következő termelőeszközöket írta elő:

- 2 db rézből készült „ürtű” („Kupferne Raumnadele”),⁴²
- 2 db ácsfűrész,
- 1 db kézfűrész,
- 2 db favágófejsze,
- 2 db rudazatos fúró („Gestäng-Bohrer”),⁴³
- 1 db 15 fontos köszörűkő,
- 6 db bányázkapa (Bergkratze),
- 3 db 10 fontos kézikalapács,
- 3 db nyeles ék („Berg-, oder Stufeisen”) ⁴⁴
- 2 db 16 fontos nagykalapács,
- 1 db 8 fontos feszítőrúd,
- 6 db 12 fontos nagy beverőék,
- 12 db 20 fontos fúró,
- 1 db állványzatos fúró,
- 2 db 6 fontos döngölő („Staucher”),
- 6 db 3 fontos bányászcsákány,
- 2 db 1 fontos kaparóvas.⁴⁵

Világítóanyagként repceolajat használtak, vasbádogból készült mecsekben. A nyitott láng akkor még nem volt veszélyes az egyébként később annyira gázdúsnak bizonyult komlói bányászatban. Bár a mecseki köszénbányászat körében már ismerték a *Davy-féle biztonsági bányáslámpát*, ezen a vidéken még sehol sem használták, csak a fejlettebb, vasasi szénbányában, ahol 1819-ben kipróbálták.⁴⁶

⁴² Rézből készült pálca, amelynek segítségével a fúrólyuknál a robbanó anyaghoz (puskaporhoz) vezetendő gyújtózsínór számára kis üreget készítettek.

⁴³ Olyan fúrókészülék, amelynél a fúróhegyet egymáshoz erősíthető rudakkal mélyebb fúrásra tették alkalmassá, illetve fafogantyús fúró.

⁴⁴ A régi bányászat, különösen az ércbányászat egyik legfontosabb termelőeszköze. Lényegében 10—20 cm, hegyben végződő ék, amelyet (mint a kalapácsot vagy a csákányt) nyélre erősítettek. Feszítő- és véső munkáknál nélkülözhetetlen szerszám volt.

⁴⁵ A szerszámokat nagyrészt — természetesen — az uradalmi kovácsműhelyekben készítették el, a vasasi köszénbányaüzemtől kapott mintadarabok után.

⁴⁶ L. Babics András: A vasasi köszénbányászat a feudalizmus korában. Pécs, 1957. A Magyar Tud. Akad. Dunántúli Tud. Intézetének kiadv. 42. 1. (Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 11. — Series Historica 6.)

Berks készítette el a bányamunkások bérezési tervezetét is. E szerint a vājār 8 órai műszakra 50 krajcárt, 12 órai műszakra 1 forint 15 krajcárt kapott — „bécsi értékben” — (Weiner Währung).⁴⁷

A bér a teljesítménytől függött. Mégpedig a szénmunkánál a kitermelt szén mérővel mért mennyiségétől, kőzetmunkánál a kihajtott vágat lábakban mért hosszától.

A munkahelyek minőségének megfelelő szakmányt 2, vagy 4 hetenként maga *Berks* állapította meg bányaszemléi alkalmával.

A napszámosok bérét az uradalom szabta meg.

A munkabérpolitika általános szempontjait ugyancsak a mecseki szénmedence kincstári kormányzója fogalmazta meg a következőképpen:

A munkás bére fedezze az élelmiszerek és egyéb szükségletek árát, mert a bányásznak ritkán van ideje és ereje ahhoz, hogy egyéb mellékkeresetre tegyen szert. Egy munkás keressen annyit, amennyiből fenn tudja magát tartani, de dolgozzék annyit, hogy beszélni lehessen szorgalmáról, erejéről.

Berks az akkordbérezést ajánlotta mindenütt, ahol csak be lehet vezetni. Ez a legjobb indíték arra — mondja — hogy a munkás dolgozzék.

Vasárnap és egyéb ünnepek alkalmával a bányász nem kapott bért, de „megengedték” neki, hogy hétközben fél-fél műszakkal bepótolja.

A vállalkozó egyúttal tartsa szemmel, — ajánlja *Berks*, — hogy mindig hasznosabb, ha kevesebb munkás szorgalmasan dolgozik, és a keresetéből jól él, mint amikor sok ember rosszul dolgozik és a keresetéből keservesen kínlódik.

Lehetővé kell tenni, hogy a bányász a szokásos műszakján kívül is termelhessen. Munkáját időben nem szabad korlátozni.

Amint látható, ez az eljárás és álláspont olyan, amelyet egy évszázad múltán is megtalálunk a hazai kőszénbányavállalkozók munkabérpolitikájában: *töretlen következetesség a munkás kárára a gyakorlatban*, és üres frazeológia a szociálpolitika területén.

A feudális kor bányaművelésénél — tehát a szóbanforgó időben is — a bányamunkások túlnyomórészben jobbágyok voltak.

⁴⁷ Ezzel a XIX. század első felében használt osztrák állami papírpénz törvényes értékét jelezték. Maga a papírpénz a XIX. század eleji devalvációk által kompromittált váltócédula (Einlösungschein, Antizipationsschein).

Ezeket — mint bányászokat — mind az urasági, mind a megyei robotmunkák alól mentesíteni kellett.

A munkásokkal való bánásmódra határozott adataink a komlói szénbányászatnak ebből a korszakából nincsenek. Ez azonban minden bizonnyal az 1803. évi Koch-féle rendtartáshoz igazodott, amelyet Koch Ferenc, brennbergi kincstári bányaigazgató éppen a mecseki szénmedence bányaművelése érdekében és munkásai megrendszabályozására készített.⁴⁸

E szerint a fegyelmet börtön- és botbüntetéssel kell biztosítani. A jobbágybányászokat pedig súlyosabb esetekben a földesuraságnál jelentik fel.

Az első komlói szénbányászati kísérletnek főképpen az adja meg a jelentőségét, hogy módot adott Berks Péternek, ennek a kitűnő szakembernek a vidék geológiai áttekintésére. Ezek alapján bátran kijelenthette, hogy az uradalomnak ez az „ásványtanilag nevezetes” területe (ti. Szopok, — ma Mecsekfalu — Jánosi és Komló területe) megérdemli a pontos „bányaföldismérési” kutatást, miután „itt jelentékeny széntelepek gyaníthatók”.⁴⁹

Berks minden fáradozása ellenére a komlói kőszénbányászat a magyarországi feudalizmus hátralévő két évtizedében csak mint emlék élt a környék lakosságában. Nincs nyoma annak, hogy 1826 és 1848 között üzletszerű széntermelés folyt volna a komlói szénmezőn.

⁴⁸ O. L.: Archivum Palatinale secretum A.-Ducis Josephi. Acta Praesidialia, 1907. No. VII.

⁴⁹ P. Á. L. Berks lt. 102. 1824. Fasc. 43.

II. A KÖSZÉNBÁNYÁSZAT
AZ IMPERIALIZMUSBA VALÓ ÁTMENET IDEJÉBEN,
VALAMINT AZ IMPERIALIZMUS KORÁNAK ELSŐ ÉVEIBEN
1892—1909

1. A kőszénbánya Engel Adolf és Fiai-cég (1892—1907)
és a Dunántúli Kőszénbánya Rt. (1907—1909) tulajdonában

a) A bányavállalat alapítása és fejlődése

A feudalizmus utolsó szakaszának ipari, s általában egész gazdasági életével kapcsolatban számos terv, intézkedés és tény mutatja, hogy a kőszén jelentőségét a Monarchiában — mind Ausztriában, mind Magyarországon egyaránt — felismerték. Magyarország gyáriparosodásának viszonylagos megkésése és fában való viszonylagos gazdagsága folytán azonban csak a kapitalizmus korának első évtizedeiben kerültek a kőszénbányák az érdeklődés homlokterébe.

A rugalmasabb osztrák tőke az 1850-es években Magyarország jelentősebb szénmezőire kiterjesztette hatalmát. Kisebb és nagyobb vállalatok, részvénytársaságok kötötték le maguknak az ország legjelentősebb szénterületeit. Krassó-Szörény megye és Baranya liaszszénmezői legjava részét az osztrák Rothschild-bankház érdekköréhez tartozó Dunagőzhajózási Társaság (DGT), továbbá az osztrák Államvasúttársaság szállta meg.¹

A gyáripár és a vasutak fejlődése által nyújtott tüzelőanyag-konjunktúra, ennek nagyszerű távlatja, a szénbányászatot lassanként a tőke elsőszámú céljává tette.²

Hazánk gazdasági életének a XIX. század második felében már egészen más kapcsolata volt a kőszénnek, mint a múlt század első évtizedeiben, a szászvári parasztok, illetőleg Batthyány János komlói bányavállalkozása korában.

A kapitalizmusnak ebben a szakaszában azonban a komlói kőszénbányászat tevékenységéről alig tudunk valamit. A „Gaz-

¹ Sándor Vilmos: Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867—1900. Bp., 1954. Szikra. 118. l.

² Vö. Lederer Emma: Az ipari kapitalizmus kezdetei Magyarországon. Bp., 1950. Közoktatásügyi Kiadóvállalat. 200—208. l.

dasági Lapok” szerint — 1852-ben — újból felfedezték a komlói kőszén,³ sőt a komlói uradalom tulajdonosa, herceg *Batthyány Fülöp* 8 vájnamérték (100 352 öl²) kiterjedésű bányatelket foglalt le.⁴ Az a tény, hogy a Batthyány-féle uradalom az 1850-es évek elején puskaport igényel komlói szénbányáinak üzemeltetéséhez, bizonyítja, hogy a kőszénbányászat a szabadságharc után újjáéledt. A bánya termelése azonban igen esetleges lehetett és mennyiségileg jelentéktelen, mivel a Kereskedelmi és Iparkamara jelentései a komlói széntermelést — a többi bányák termelési eredményei mellett — soha nem mutatják ki. *A szénmező így valójában csak az 1890-es években, a magyarországi kapitalizmus csúcspontján kezdte el tevékeny közszereplését.*

A bányavállalat alapítása abban az évtizedben történt, amelyet a kapitalizmus és az imperializmus közti átmenet tulajdonságai jellemeznek. Gazdasági téren ez az ipari és a banktőke koncentrációjának elindulását jelenti.

A banktőke, miután befejezte szerepét a vasútépítéseknel, megcsökkent üzleti lehetőségeit az iparüzemeknél és a kőszénbányászat körében igyekezett felfrissíteni. A fináncsőke céljainak jól megfelelt az állam iparpártoló politikája. Az iparfejlesztési tervek és akciók tágranyitották a kaput a banktőke bevonulásához. A kormány az egyes iparágak számára nyújtott szubvenciókkal egyenesen a tőke mozgékonyságát akarta meghatározott iparágak felé irányítani. Ez az elgondolás általánosságban sikerült is. A tőkések a nagyobb és biztonságosabbnak látszó haszon reményében bátrabban kezdeményeztek. A múlt század utolsó 15 évében szakadatlan *roham indul meg a hazai szénbányamezők lefoglalásáért*, s így túlnyomó részben a külföldi tőke jut előtérbe.⁵

A kőszénnek tehát — akár a fiatalabb, akár a régebbi geológiai korok szenének kelendőségét nézzük — elérkezett a konjunktúrája, de főképpen a feketekőszéné, amely gázgyártásra és kokszolásra, ebben az időben, egyedül látszott alkalmasnak. Az importált kőszén nagyobb része általában mindig feketekőszén és kokszt volt abban az 1,5—1,7 millió tonnás mennyiségben, amelyben a behozatal a század végén megállni látszott.⁶

³ „Gazdag kőszéntelep fedeztetett fel Komlón... a bánya csak 2¹/₂ órányira van a dombóvári csatornától, ennél fogva a szenet hajókon lehet a Dunára szállítani” — olvasható a lap március 7-i számában.

⁴ A Soproni Kereskedelmi és Iparkamarának... jelentése az 1860., 1861. és 1862. évben. Sopron, 1863. Reichart Adolf. II. tábla.

⁵ Sándor Vilmos i. m. 403—416. l.

⁶ Sándor Vilmos i. m. 403—404. l.

A komlói szénmező jelentőségét — még az akkori szerény feltárási körülmények mellett is — éppen az a tény határozta meg, hogy feketekőszén-bányászatunknak sok behoznivalója akadt a termelés területén, mivel egyre inkább elmaradt az előretörő barnaszénbányászat mellett. Míg 1860-ban a kitermelt összes kőszén fele-fele arányban fekete- és barnaszén, addig 1896-ban már kb. $3\frac{1}{4}$ -szer több barnaszén termelnek, mint feketeszenet.

A komlói vállalkozás jelentőségét továbbá az a tény is emelte, hogy alapítása hazai tőkebefektetésével történt.⁷ Ez a körülmény egyúttal magyarázatát adja annak a szénhiánynak, amely a hazai szénpiacon makacsul állandósulni kezdett. A monopolárakat ugyanis a belső szénterület megfelelő elhanyagolásával lehetett legjobban biztosítani. Egyben itt kell keresnünk egyik gyökerét annak a törekvésnek, amely a későbbi években a kincstári szénbányászat megteremtésére irányult.

Ilyen körülmények között szánta rá magát az ipari vállalkozásaiban óvatos és körültekintő *Engel Adolf*, hogy komlói uradalma területén kőszénbányát nyit. Vállalkozásai kockázatát a kedvező próbafúrások is csökkentették.

Engel Adolf, amíg a kőszénbányavállalkozásig eljutott, a tőkefelhalmozás minden útját megjárta. Kereskedői tevékenységét igen szerény anyagi körülmények között kezdte. Gyerekkorában írószerekkel és gyújtókészülékekkel házalt. 1836-ban, 16 éves korában, kihasználva a korabeli nagy dohánykonjunktúrát, a baranyai dohány közvetítésével jelentékeny haszonra tett szert. Két év múlva Pécsen ruha- és bútorboltot nyitott. A szabadságharc után figyelmét a faüzlet kötötte le. 1853-ban a pécsi Lyceum utcában — saját házában fakereskedést nyitott, s a város, valamint környékének iparosait ellátta épület- és dongafával, Ausztriából és Németországból hozatott furnérral. Még ugyanebben az évben felcsapott építkezési vállalkozónak. Fakereskedését szénraktárral egészítette ki, és városi telken, a Balokány területén, 15 évre szóló előjogokkal uszodát épített. 1860-ban báró *Wenckheim Viktortól* 20 000 forintért megvásárolta az ún. Czindery-kertet (a pécsi Rákóczi út és a Czindery utca által határolt nagyobb területet), s ezt különböző vállalkozásaival te-

⁷ Ebben az időtájban a szénbányászatba fektetett idegen érdekltségű, részvénytársasági alaptőke mintegy 40-szer nagyobb volt, mint a magyar burzsoázia és nagybirtok tulajdonában működő vállalatokra fordított tőke. Ezen kívül csak néhány szénbánya volt még nem részvénytársasági tulajdonban. A szénbányák túlnyomó többsége tehát külföldi tőkéktől függött. (*Sándor Vilmos* i. m. 510. l.)

lepítette be. Itt építtette meg a ma is üzemben lévő gőzfürdőt, amelyet 1870-ben fedett uszodával egészített ki. 1863-ban gőzfűrésztelepet rendezett be, amelyet később parkettagyárrá fejlesztett.⁸

A cégnek a faipari vállalathoz egyre nagyobb és nagyobb erdőterületre volt szüksége. A baranyai uradalmak erdősegeit jórésztben *Engel* tarolta le.

1876-ban az *Engel Adolf*-cég „*Engel Adolf és Fiai-cég*”-gé alakult át. 1878-ban a felsőmindszenti, 1880-ban a Montenuovo-féle jánosi uradalmat vásárolta meg. Ekkor került a komlói birtok is az *Engel Adolf és Fiai-cég* tulajdonába.

Engel Adolf 1881-ben palotát épített a pécsi Széchenyi-téren, az ún. Loránt-palotát. 1884-ben egyik fiának, Sándornak megvette a Wien-oberdöblingi Baravitzka parkettgyárat, a következő évben Gyula fiának a gróf Draskovich-féle Ócsárd-pázdányi uradalmat. Mindezek után megkapta a várva-várt ötagú koronát: 1886-ban *Engel Adolf* a közgazdasági élet terén szerzett érdemeiért — „jánosi” előnévvel — magyar nemességet kap a királytól, átörökökíthetően mindkét nembeli utódaira.

A kereskedői vagy ipari vonalon meggazdagodott családok különben szívük mélyén mindig megkívánták a feudalizmus koptott, címeres leveleit és azt az életformát, amelyet a birtokaikra „kiutazgató” arisztokráciától láttak. A földbirtok az újjazdagok számára jó volt nemesi előnévként is.⁹

Most már csak a nehéziparba való betörés volt hátra. Ennek módját és útját megadták a fa- és szénpiacon uralkodó viszonyok, a lehetőséget pedig az *Engel*-cég jelentékeny, felhalmozott vagyona.

Engel Adolf volt az, aki a mecseki szénmedencének ezt a harmadik, komlói csomópontját ténylegesen bekapcsolta az ország szénellátásába. Bányanyitása helyét az általános körülmények is meghatározták. Ésszerűen sem a pécskörnyéki, sem az északmecseki (magyaregregy-nagymányoki) szénvonulaton bányaalapításra nem törekedhetett. Pécs környékén azok a kisebb-nagyobb szénbányavállalatok, amelyek még *Engel Adolf* komlói bányanyitáskor megvoltak, a század vége felé mind elbuktak a DGT-vel vívott versenyben. A XX. században a délmecseki szénvonulat kizárólagos ura ez a külföldi társaság lett.

⁸ *Cserkúti Adolf*: Az első pécsi zsidók. (Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesület Értesítője, 1914. VII. köt. 1. füz.)

⁹ Kereskedők nemesítésére a korábbi időkben is több példát hoz fel *Mérei Gyula* (Magyar iparfejlődés, 1790—1848. 39—40. l.)

Az északmecseki szénvonulat szétszórt bányamezői ugyancsak kézben voltak. Különböző vállalatok adták kézről-kézre sok természeti akadályt és Kétes mennyiségű szénkincset nyújtó bányáit. A századforduló körül a DGT is kísérletezett ezen a területen. Később azonban — bányaiüzemi centralizációja érdekében — északi foglalásait feladta.

Ovatosan induló, új vállalkozás számára valójában Komló volt a legelfogadhatóbb hely. Ez a szénvonulat egyenesen egy „későn jött” bányavállalkozóra várt.

A jánosi uradalom területe 2007 kat. hold és 440 öl² volt, s ebből 682 kat. hold és 646 öl² esett Komló határára. A komlói birtok — mint bányanyitásra alkalmas terület szorosan hozzátartozik az Engel-család további tőkésedéséhez.

Az uradalom összefogása, bár négy különálló egységből állt, nehézségbe nem ütközött. Az uradalom középpontja az ún. jánosi major lett, amely Komlótól 5, Mecsekjánosi községtől 3 km távolságra fekszik. A birtokon jelentékeny kiterjedésű erdő volt, ez mint ipari fa-forrás is tervszerű alátámasztója lett az Engel-féle vállalkozásoknak.¹⁰

Engel Adolf 1892-ben a szénkibúváásokat szakemberekkel vizsgáltatta meg, s ezek tanácsára 1894. október 1-én (a komlói bányamező keleti részében) bányatelek-adományozást kért. E bányatelkek a régi szénbányászat területén, a *Somostető környékén voltak*, s a Remény, valamint az Isten-Áldás védnevű bányatelkekkel azonosak. A termelést 1895-ben az Adolf nevű táróval kezdték meg.

Az első tapasztalatok hasonlóak voltak azokhoz, amelyeket az elődök nyertek az 1820-as években. A Glanzer, az Adolf és a Szerencse nevű tárók fejtési magassága túl alacsony volt ahhoz, hogy ily módon jól jövedelmező bányászatot lehessen folytatni.

Engel Adolf — Jex Simon bányamérnök tanácsára és tervei szerint — 1898-ban *függőleges aknával* hatolt a produktív rétegekbe. A 80 méter mély akna annyi szénréteget harántolt, hogy évekre biztosította a vállalkozás rentabilitását. Ez a — keleti bányamező keleti szélére telepített — függőleges akna azonos a mai Anna-aknával.

A sikeres telepítés elindította a harcot a Komló-környéki szénmezők biztosításáért. Erre azért volt szükség, hogy a szénmezőtől más vállalkozókat távoltartsanak, s hogy ezen a terüle-

¹⁰ A 2007 kat. hold 440 öl² területből 1549 kat. hold 1416 öl² volt az erdő, csak 300 kat. hold 541 öl² a szántó, a többi legelő, rét és kert.

ten még a verseny kialakulását megelőzően — tehát olcsóbban — vásárolhassák meg a szükséges jogosítványokat.¹¹

Az Engel-féle komlói szénbányászat területe 1900-ban 12 kettős bányamérték volt.

Az Anna-akna természetesen komolyabb fejlődést biztosított a komlói szénbányászatnak, mint a Glanzer-, Adolf- és a Szerencse-táró, de még így is szűk határok között mozgott.

Az akna segítségével egészen 1903-ig, *csaknem kizárólag a felső, vékony telepekben termeltek*. A leművelésre került legvastagabb szénréteg, a 7. számú telep is mindössze 120 cm vastag volt.

A 2,2—2,5 m vastag 8. számú telepet csak 1903-ban találták meg. Ez a telep adta meg a döntő lökést a komlói kőszénbányászatnak, ez a telep adja még ma is a komlói széntermelés jelen-tekeny részét.

1905-ben újabb meglepetés érte a céget. A 8. számú vezértelepen hajtott kutatóvágattal áthatoltak egy trachidolerit áttörésen, amelynek nyugati oldalán (kb. 350 m-re a főkeresztvágattól) 2,5 m vastagságú széntelepet harántoltak. Azonnal látták, hogy *az eddigi művelés alatt álló telepektől független, új telepet tártak föl*.

Az újabb telep már minden aggályt eloszlatott, amely a komlói szénbányászat rentabilitása körül felmerült. A további kutatások révén az Anna-akna II. mélyszintjén — az aknától kb. harmadfél-száz m-re elérték az első mélyszinten művelés alatt levő fedütelepek sorozatát, amire ezek feltárását is megkezdték¹²

A szénkincsnek ez a sikeres feltárása tekintélyes mértékben növelte a komlói bánya értékét, ugyanakkor a szénpiac évek óta fennálló pangása bizonyos aggodalmat keltett a tulajdonosban. A század első éveiben (1900—1903) a kapitalista túltermelésből eredő általános gazdasági válság ugyanis a kőszénkereslet frontján még mindig éreztette hatását.¹³ A gazdasági válság hatását nálunk a politikai válság prolóngálta.

Amint ismeretes, a gazdasági válság jelentősen elősegítette a hazai társadalmunkban már régóta dúló ellentmondások kiéleződését, sőt ez a folyamat 1905-ben a komoly válság szintjére jutott. A politikai válság annyira visszahatott a gazdasági életre,

¹¹ K. L. 1521/1914.

¹² Wahlner Aladár: Magyarország bánya- és kohóipara az 1905. évben. — Bányászati és Kohászati Lapok, 1906. (XXXIX. évf.) II. köt. 748. l.

¹³ L. Berend Iván—Ránki György: Magyarország gyáripára 1900—1914. Bp., 1955. Szikra. 36—37. l.

hogy pl. a köszénfronton a pangás még az 1905. esztendőben is megnyilvánult. Ugyanaz volt a helyzet az ipari vonalon is. A magyarországi ipar valójában a koalíciós válság megszűntével kezdett új erőre kapni.¹⁴ Az ipar újabb fellendülési időszaka tehát 1906-ban köszöntött be, s ezt a fejlődést a kormányzat a maga részéről törvényhozás útján is sietett támogatni.¹⁵

A szénpiac évekig tartó pangása igen rövid idő alatt óriási szénkeresletbe csapott át. A válság alatt technikailag elhanyagolt komlói bánya tulajdonosa tanácstalanul állt a zajló piacon a tökeerős bányakapitalisták profitra kiéhezett versenyében.

Az Engel-cég jól tudta, hogy ebben a versenyben csak korszerűen felszerelt és korszerűen művelt bánya indulhat, különösen a mecseki szénmedencében, ahol a DGT és az ESZKbRt volt a hangadó. A hazai liászszen másik medencéjében, a Krassószörény megyeiben ugyancsak egy másik tökeerős társaság, a Szabadalmazott Osztrák-Magyar Államvasút Társaság tartotta birtokában a feketeköszén bányászatát. Mellettük Komló az ismeretlenségben tűnt el.

Az elhanyagolt bánya modernizálási költségeit az Engel-cég már nem is óhajtotta magára vállalni. Egyéb jól menő üzemeiből nem akarta a fejlesztéshez szükséges tőkét kivonni. Így nem maradt más hátra, mint vagy értékesíteni a bányát, vagy tőkés társaságával kiépíteni azt. Az előző elgondolás mellett szolt a pangás idejében végzett feltáró munkálat sikere, mely a szénmező értékét többszörösére emelte. A Rt azonban ismételten visszautasította az Engel-cég eladási ajánlatát,¹⁶ s így a Magyar Általános Hitelbankkal folytatott tárgyalások végül is a *Dunántúli Köszénbánya Rt* (DKRt) megalapítására vezettek. A Részvénytársaság célja a komlói liászszenkincs kiaknázása volt.

A Hitelbank szívesen ment bele a nehézipari vállalkozásba, mivel az együttműködés a magyar gazdasági életet átszövő törekvéseibe jól beleillett.

Az Rt-ben az Engel Adolf és Fiai-cég 300 000 K, a Hitelbank 1 000 000 K, tőkével vett részt.¹⁷

Az Rt végeredményben ebből a két tőkepenzesből állt. A részvények arányában következett a rendelkezési jog gyakorlásának elsőbbsége is. A *banktőke tehát szuverén igényekkel bevo-*

¹⁴ Uo. 46—47. l.

¹⁵ Az 1907. évi III. tc. Magyarország harmadik iparfejlesztési törvénye.

¹⁶ K. G. L. MÁK Rt. lt. 139. fasc., 1905. jún. 16-i Vb. ülés.

¹⁷ Az állami köszénbányászat fejlesztéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása. — Bányászati és Kohászati Lapok, 1909. (XLII. évf.) I. köt. 460. l.

nult a fiatal komlói köszénbányászatba is. A lehetőség most már megvolt a merészebb kezdeményezéshez, folytatták a mélyfúrásokat, főképpen Budafa és Mecsekszék (Szopok) határában, mivel a megelőzőleg végzett mélyfúrások ezen a területen nyugodtabb és kiterjedtebb széntelepülésre engedtek következtetni. A geológiai tanácsadó pedig *Kriskó Bohus* lupényi bányaigazgató volt.

A mélyfúrások egy része eredménnyel is járt. Az I. számú mélyfúrásuk az addig ismert széntelepek fekéjében még 3 széntelepet tárt fel. Közülük az egyik 10 m vastagságot ért el.¹⁸

A felfedezés azzal járt, hogy az Rt körültekintőbb lett a széntelepek előzetes lefoglalásánál. Hozzálatott, hogy a környék reménybeli szénterületeire is megszerezze a szükséges jogosítványokat.

Az Engel Adolf és Fiai-cég 1908. október 15-én — a maga nevében — egyezséget kötött a pécsi székesegyházi uradalommal, mint földtulajdonossal. A szerződés szerint az uradalom átengedte a cégnek a Mánfa és Budafa községek határában fekvő összes területein a kizárólagos kőszénkutatási jogot, a szerződés keltétől számított 3 évi tartamra.¹⁹

Most már mindenki azt várta, hogy Komlón megindul az intenzív termelés. Nemsokára kiderült azonban, hogy a Részvénytársaság a komlói bányát *üzleti spekuláció tárgyának tekinti.* A szénkincs s a kellő hírverés meg is hozta a megfelelő vevőt.

A komlói szénbánya értékesítésére jó lehetőséget nyújtott a magyar államnak az a köszénbányavásárlási tevékenysége, amely éppen az Rt idejében zajlott le.

A kincstár vásárlásai általában mindig arról voltak nevezetese, hogy az eladó igényeit a legnagyobb mértékben kielégítették, különösen, ha az eladóknak jó összeköttetések voltak.

A komlói szénbánya eladásának háttérét még nem ismerjük teljes egészében,²⁰ de joggal feltételezhetjük, hogy a DKRt nem adta volna el bányáját, ha művelésében jobb üzletet sejt, mint az eladásban. Többekben felmerült az a gyanú, hogy a bank aránylag értéktelen bányát „sóz” az állam nyakába. Ma már tudjuk, milyen kincs rejlik Komló és környékének mélyében. Az eladás idejében nem volt ilyen tiszta a helyzet.

Az előbbieken jelzett eredményekkel szemben ott állt a

¹⁸ *Schmidt Jenő*: A komlói állami szénbánya ismertetése. Bányászati és Kohászati Lapok, 1916. (XLIX. évf.) II. köt. 4. l.

¹⁹ K. L. 5164/1911.

²⁰ A DKRt és az Engel-cég bányászatára vonatkozó iratok legnagyobb része — úgy látszik — megsemmisült, esetleg ismeretlen helyen lappang.

komlói szén értékesítésénél éveken át mutatkozó nehézség, amely a komlói kőszénet különösképpen sújtotta. Hátrányát rosszul osztályozott szene és közlekedési nehézségei növelték.

Bár Komlónak a belföldi piacba való bekapcsolását részben 1896-ban megoldották, a Komló-Bakóca vasútvonal megépítésével, versenytársai a mecseki szénmedencében jobb közlekedésnek örülhettek.

A komlói szenet kelet felé közvetlenül csak 1908-tól kezdve szállíthatták, (a bátaszék-bajai összekötő vasúti híd megépítése után), s így az országnak ebben a részében megelőzőleg nem is volt piaca. Vevőkörét továbbá nemcsak a közlekedési viszonyok, hanem a szénkartellek működése is meghatározta.

Mindezekon kívül a komlói kőszén hosszú ideig nem kedvelték a fogyasztók.

Az Engel- és a DKRt korabeli komlói szénbányászatnál (a szénhez viszonyítva) kb. 40—50% palát termeltek. Sőt voltak olyan napok, főképpen a hétfők, amikor több követ szállítottak a felszínre, mint szenet.²¹ A DKRt utolsó évében a palaszállítás — állítólag — elérte a 86%-ot.²² Nem kell hangsúlyoznunk, hogy a pala jórészt megpróbálták értékesíteni a szénnel együtt — mint „fűtőanyagot.”

E korszak komlói bányászatának tehát sem a mennyiségi, sem a minőségi termelés területén nem volt különlegesebb jelentősége — még a mecseki szénmedence bányászatához viszonyítva sem.

A bányaművelés távolabbi jövőjének és az értékesítésnek borúlátó szemléletéből adódott, hogy — bár az Rt üzemvezetése bizonyos haladást mutat az Engelékhéhez viszonyítva — a bánya elég sok hiányossággal ment át az állam tulajdonába. Különösen súlyos hiba volt, hogy a tárgyalt időszak kőszénbányászata technikailag nem állt a versenyképesség színvonalán. Főképpen a jövesztés eszközeiben volt nagy lemaradás, tehát éppen azon a területen, ahol a bányász testi erejét a szénnek, márgának, palának, vulkanikus kőzetnek, stb. ellenállása tette próbára. A korszerűség a szellőztetésben és a szállításban jutott kifejezésre, azaz olyan területeken, ahol az efajta modernizálás nélkül meg sem lehetett mozdulni.²³

²¹ K. L. 1323/1911.

²² Schmidt Jenőnek, a komlói kincstári szénbányászat igazgatójának számítása. Uo.

²³ Néhány kisebb, technikailag lemaradt bánya éppen azért került üzemén kívül, mert gépei fűtésére még az idegen szén is olcsóbbra került, mint saját szene közvetlenül az akna mellett.

Maga az Anna-aknatorony egészen 1904-ig faácsolatú volt. Ekkor építették át vasszerkezetűvé. A felvonóaknánál felszereltek egy 50 lóerős szállítógépet, s melléje 4 db 50—50 m² fűtőterületű gőzkazánt. Berendeztek egy kis villanytelepet — *Komló első villanytelepét*, ahol 50 lóerős gőzgép hajtotta meg a generátort. A generátor 350 Voltos áramot szolgáltatott. Az áramot a szellőztető motorának, a kovácsműhely néhány kisebb motorának meghajtására, valamint világításra használták.

Felszereltek egy elektromos meghajtású, lapátos szellőztetőgépet, amely 1200 m³-nyi levegőt szívott ki a bányából, továbbá egy 26 lóerős gőzszivattyút 800 liter percteljesítménnyel.

A gépi berendezést 1908-ban még két elektromos meghajtású ventilátorral gyarapították.

Ez volt a helyzet a komlói szénbányászat technikai vonalán, ha csak a lényegesebb berendezéseket vesszük figyelembe.

Ennek ellenére mind az Engel-család, mind a Hitelbank megkapta a beruházott tőke busás kamatját, főképpen a Hitelbank, mivel a két év leforgása alatt többszázezer korona tiszta jövedelmet könyvelhetett el.²⁴ Jelentékeny haszonnal a zsebükben mondtak búcsút a komlói bányának, otthagynak az ipar alapanyagát, a kitűnő köszenet a földben, amelyhez csak nyereszkedési szándékkal nyúltak. Miután a bányára vonatkozó és a vele kapcsolatos összes jogait és kötelezettségeiket is átruházták a magyar kincstárra, a DKRt-t felszámolták.

b) *A bányászok helyzete és mozgalmi élete*

A komlói köszénbányászat történetéből az a 16 esztendő, amely az Engel-cég és a DKRt birtoklásának idejére esik, a magyar munkásmozgalomnak egyre élénkülő szakaszát jelenti. A mozgalom növekedéséhez az alapot elsősorban a nagyipari munkásság mindjobban szélesedő köre, a legális párt megalakulása és a szakszervezetek adták meg. Az ipari proletariátus eszmei, szervezeti fejlődésében, ténykedéseiben rejlő agitatív erő ugyanekkor kihatott a mezőgazdasági munkásságra is, amelynek szervezkedése és mozgalmi a kiváltságos rétegek egy másik osztályát, a nagybirtokosságot fenyegették. Mindezek a rendszerre veszélyes tényezők akkor fejlődtek fel, amikor a dualizmusra felesküdt kormánypárt, a szabadelvűpárt felőrlése megkezdődött a külső és belső gazdasági, politikai viszonyok között.

²⁴ A Bánya, 1909. máj. 16. II. évf. 20. sz.

Az elhanyagolt erőket makacs ragaszkodása a hatalomhoz, és a zsendülő új erőket érvényesülésre törekvése — tehát a két erő egymás elleni harca — proletariátus számára igen mozgalmas napokat hozott.

A társadalmi ellentétek polarizálódtak, s az imperializmus kifejlődése az ellentétek tengelyévé a tőke és a munka, a városi és a falusi proletariátusnak az imperialista burzsoázia közti ellentétét tette.²⁵ A vezérszerepet a küzdelemben a munkásság vette át.

Ezt az időszakot mozgalmi szempontból a mezőgazdasági munkásság sorozatos arató- és cselédsztrájkjai,²⁶ a bánya- és gyárimunkások meg-megújuló sztrájkjai, az érintett időszak valamennyi kormánya, de főképpen a Bánffy- és a koalíciós kormány munkás- és szegényparaszttellenes terrorintézkedései és ezek kihatásai jellemzik.

Hogy Komló ebben az időben keveset hallat magáról, annak fő oka természetes elszigeteltsége, termelésének csekélyisége, s ezzel összefüggésben az alacsony munkáslétszám volt.

Az Engel Adolf és Fiai-cég köszénbányájában a múlt század folyamán átlag 250—300 munkás dolgozott. A munkásállomány összetoborzása ebben az időben — még Komló környékén sem tartozott a súlyosabb feladatok közé.

Az 1880-as években a Mecsek virágzó szőlőkultúráját is tönkretette a filoxéra. A szőlőmunkások túlnyomó többsége kenyér nélkül maradt. A nyomorba jutott napszámosok előtt, beleértve a napszámra rászoruló törpebirtokosok egy részét is, csak két választás állott: *vagy kivándorolnak, vagy felvételüket kérik a környék bányáiba, üzemeibe és az ország egyéb nagyipari vállalataiba.* A munkanélküliek tartalékserege jól teljesítette rendeltetését: a századforduló táján fellendülő nagyipar olcsó munkaerőhöz jutott. Ez az eredmény megfelelt a kormányzat intenciójának is, mivel célul tűzte ki a hazai ipar fellendítését. A cél elérése érdekében amilyen fontos volt az olcsó munkaerő, éppen annyira közömbös lett a munkásság életszínvonalának kérdése. A kormányzat úgy vélte, hogy a munkás kenyerét biztosította a nagyipar mozgósítása révén. Meggyőződése volt, hogy a kenyérkérdés tisztán a munkaalkalom kérdése. Természetesen — részben — az is, de mindenesetre jellemző, hogy éppen ezekben

²⁵ Hanák Péter: A dualizmus válságának elmélyülése a XX. század első éveiben. Századok, 1955. (89. évf.) 3. sz. 385—386. l.

²⁶ L. Mérey Klára: A mezőgazdasági munkásság mozgalmi a Dunántúlon 1905—1907-ben. Bp., 1936. Szikra. — Simon Péter: A századforduló földmunkás- és szegényparasztmozgalmi. Bp., 1953. Szikra.

az években és évtizedekben hagyta el a magyar munkás és paraszt százezrével hazáját, s vágott neki az ismeretlen világnak a puszta kenyérért, vagy a nagyobb darab kenyérért. *A mecseki szénmedence területéről is évenként mintegy 150 bányász csatlakozott a kivándorlókhoz.*

Tárgyalt korszakunk bányászai Komlón, részint a „kétlakiak” sorába tartoztak, részint mint kizárólag bányamunkások teljesen ki voltak szolgáltatva a munkáltató, és a rendszer kénye-kedvének. Komlón az előbbieket voltak többségben. Az életlehetőség a bányánál nem volt olyan verőfényes, s a bánya jövője nem látszott annyira biztosítottnak, hogy tanácsos lett volna a törpebirtokos parasztnak meglévő földtulajdonától megválni. A bányászok egy része különben a régi Magyarországon egyik lábával mindig eredeti mezőgazdasági fundusán állt. Maga a komlói vállalkozás igen fiatal volt ahhoz, hogy már a múlt században jelentősebb „hivatásos” törzsmunkásállományt állíthatott volna össze. Lehetőleg azonban követte déli szomszédjának, a Dunagőzhajózási Társaságnak példáját, amely munkásállományában előszeretettel alkalmazta a külföldi bányamunkásokat.

Nemzetiségüket tekintve *a komlói bányamunkások — még a környékeliek is — többnyire németnyelvű magyar állampolgárok voltak*, s részben Komlón, részben a hegyháti járás valamelyik környező falujában laktak.

A múlt század végén a komlói szénbányászatnak 40—50 főnyi külföldi illetőségű bányamunkása volt, s ez az összlétszámhoz viszonyítva kb. 6—8%-ot jelentett. A külföldi bányamunkásság felerészben cseh, felerészben ausztriai délszláv (gráner) volt. A munkásállománynak ez az összetétele, a bánya térbeli helyzete és nagysága adta meg a keretet Komló bányamunkásainak mozgalmi életéhez, és határozta meg ennek viszonyát a hazai munkásmozgalomhoz általában.

A pécsvidéki szénvonulaton megtelepedő DGT szénbányászata mellett Komló minden tekintetben elmaradt. A DGT már a kiegyezés idejében kereken 3500 munkással dolgozott, s mint külföldi nagytőkés vállalkozás, szakmunkásainak nagy részét is Ausztria különböző iparvidékeiről és Németországból hozta.²⁷

²⁷ Pl. 1872-ben a DGT pécsvidéki kőszénbányászatánál foglalkoztatott 2116 munkás között 1042 külföldi munkás volt, túlnyomó részben Morvából, Krajnából, Steierből és Csehországból. (L. *Déry Károly*: A magyar szénbányászat ismertetése, különös tekintettel az 1900. évi párizsi nemzetközi kiállításon résztvevő vállalatokra. Bp., 1900. Werbőczy ny.)

A kapitalizmus fejlettebb fokán álló országok munkásai — általánosságban — nemcsak elméletileg voltak képzetebbek a magyar munkások zöménél, de már szélesebbkörű osztályharcos tapasztalatokkal is rendelkeztek. Ezek a *külföldi munkások igen jelentékeny lökést adtak a pécskörnyéki bányamunkásság mozgalmi életének* gyors kialakításához. Az az első nyílt küzdelem a munkáltató és a munkásság között, amelyet Pécs környékén 1882-ben látunk, arra utal, hogy a szervezkedés ezen a vidéken a kiegyezés körüli években már megkezdődött.

A pécskörnyéki bányamunkások fejlett mozgalmi élete a későbbiekben, természetesen, nem volt közömbös a komlói bányászságra sem. Sőt, megállapítható, hogy a *komlói munkásmozgalmak a pécsvidékiekkel legtöbbszörre összefüggnek*. Ez nem is lehetett másképpen, hiszen a szervezettség stb. tekintetében főként voltak. Egyenlők voltak azonban a kizsákmányoltságban, s ennek tudata gyorsan megteremtette a kölcsönös együttműködés alapját. A pécsi bányamunkások állandó érintkezésben álltak a komlóiakkal.

Komló munkásmozgalmi életének a magvát tehát mind közvetve, mind közvetlenül, az osztrák tartományokból jött bányamunkások adták meg. Ez a tény természetesen nem jelenti azt, hogyha nincsenek idegenből bejött munkásai, akkor a tőkésnek a feje sem fájt volna a szocializmus terjedése miatt. A külföldi munkások ideológiai és agitativ tevékenysége arra volt jó, hogy korábban hozza lendületbe azokat az erőket, amelyek a magyar munkásban is mozgásban voltak már, mivel a tőkés termelés ellenmondásai, a kapitalista állam „szociálpolitikája” megindították benne ezt a fejlődést.

Az idegen munkások Komlón is a bányatelepen épült munkáslakásokban laktak, s a bányatelepi rendőrszolgálatot ellátó besúgó munkások ellenőrzése alatt álltak. *Jex Simon*, a komlói bányamű első üzemvezető mérnöke titkos utasítást kapott, — hogy különösen a *szocialisztikus törekvések meggátlására* fordítsa figyelmét.

„Még csak néhány esetben — most tavaszkor, május egy előtt történt, — olvassuk *Jex* jelentésében — hogy külföldről jött izgatók itt munkába állottak, s a munkások között szocialisztikus elveket igyekeztek terjeszteni, de ezeket a beérkezett jelentések és saját megfigyeléseink alapján — innen eltávolítottam.”²⁸

²⁸ P. I. Archív., Budapesti Bányakapitányság Levéltára, 4728/1898.

Jex Simon elmulasztotta megemlíteni, hogy a munkások elégedetlenségét milyen mértékben fokozta az a szolgálati szabályzat, amelyet éppen ő léptetett életbe, 1897-ben, a komlói Engelféle szénbányászatonál.

A szabályzat 53 paragrafusa túlnyomórészen a munkásra hárítható kellemetlenségek gyűjteménye, attól eltekintve — természetesen, hogy a bányaművelésnél feltétlenül szükséges fegyelemről is kíván gondoskodni.

A rendtartás értelmében a földalatti munkaidő, ennek különböző nemei szerint, 8—12 óra. A külön teljesítendő, alárendeltnek minősített munkáknál 12 óra. Sürgős munkánál, amikor pl. a bányában veszély van, a bányász munkaidő-korlátozás nélkül köteles dolgozni.

A bányaácsolatok, vasútak karbantartó munkáit csak vasárnap végezhették. Ilyen munkára mindazok kötelesek voltak megjelenni, akikre sor került. Ha a kijelöltek közül valaki elmaradt, pénzbírsággal sújtották.

A havibéres felvigyázó munkája nem volt sem munkaidőhöz, sem hétköznaphoz kötve: köteles volt bármikor, éjjel vagy nappal addig szolgálatban maradni, ameddig azt felvigyázói kötelességteljesítése szükségessé tette. A felvigyázókra várt többek között, hogy ügyeljenek a tiszta termelésre, s hogy „oly csillékot, melyekben a termelt szén agyaggal megtisztátalanított, az azt okozó kárára — kegyelem nélkül töröljék.” S ezzel a törlési joggal — mint ismeretes — az üzemek felvigyázói gyakran éltek is.

Ehhez a súlyos büntetéshez még a büntetések egész légiója csatlakozott, amelyek több fokozatba csoportosítva függtek a munkás feje felett. Nevezetesen:

1. Dorgálás négy szemközt, vagy mások jelenlétében.
2. Pénzbírság, mely 2—20 korona között mozoghatott. A bírságot a bérből közvetlenül vonták le.
3. Lefokozás, vagy áthelyezés, mely 1—12 hónapra terjedhetett.
4. Nehéz és előnytelen munkára való beosztás.
5. Elbocsátás.

A pénzbüntetésnek rendkívül sok válfaja volt. A szolgálati szabályzat kimondja, hogy minden előforduló engedetlenséget és munkamegtagadást megfelelő bírsággal kell büntetni. Mint kedvezménynek örülhetett a munkás, hogy a pénzbírság összege egy hó alatt nem lehetett több a havi bérkereset felénél. A pénzbírságot azonban még egyéb fegyelmi fokozattal köthették össze.

Ezzel szemben nyomatékosan megállapítják, hogy a munká-

sok számára *pénzelőleget nem rendszeresítenek*. A bányászokat szerintük arra kell rábírní, hogy apróbb bérlevonások útján kisebb tőkét gyűjtsenek maguknak, s ezt takarékpénztárban tartálékolják. Előleget a bányász valóban csak a legkritkább esetben kaphatott. A feltételek közé tartozott, hogy szorgalma ellen panasza ne essék, s hogy a kérés hónapjában egyetlen igazolatlan mulasztása ne legyen.

Ugyancsak *nehéz volt a bányamunkás helyzete a szabadságolási területén*. Ideiglenes munkás kivételként, esetről-esetre meghatározott feltételek mellett kaphatott szabadságot. Az állandó munkás is csak akkor, ha annak szükségét igazolni tudta, s a szolgálati viszonyok a szabadságolást lehetővé tették.²⁹

Fizetett szabadság ebben az időben még nem volt.

A felvigyázók számára — a bányatörvénynek megfelelően — három havi, a munkásoknak 14 napi felmondási idő járt. De azonnal felmondhattak annak, 1. aki sommásan vétett az előjárók iránti engedelmesség ellen, 2. „aki egy évben többször, mint háromszor két forintnál magasabb bírsággal lett — a szolgálati szabályzat értelmében — megbüntetve”, 3. aki 14 napnál többet mulasztott igazolatlanul, 4. „aki társait az előjárók elleni szegülésre, munkamegtagadásra, vagy erőszakos fellépésre ösztönzi, vagy felbújtja, úgy az is, ki az ilyeszerű mozgalomban valami előny kicsikarása céljából tetteleg részt vesz,” 5. ki a hűség és szorgalom ellen durván vét.

Magától értetődő, hogy munkásmozgalom elleni rendszabályokat is találunk a szervezeti szabályokban. Az 1890-es évek nagy munkásmozgalmai a tőkések és az üzemvezetőségek figyelmét ráirányították a rendszer számára ebből az irányból érhető meglepetésekre.

A munkások panaszaikkal az illetékes tisztviselőkhöz vagy a bányagondnokhoz fordulhattak, de a panaszokat egyszerre legfeljebb 3 személy vihetta a feljebbvalóhoz, „mindég tisztességes és szerény módon.”

A sztrájkra való izgatást és a sztrájkban való részvételt 1—10 K-val büntethették amellet, hogy a munkást ebben az esetben azonnali hatállyal elbocsáthatták, és anyagi károkozás esetén a sztrájkolót a bíróságnak adhatták át.

²⁹ Az Engel Adolf és Fiai-cég komlói szolgálati szabályzata, mint a korszak egyéb bányavállalatai is, állandó munkásnak nevezi a 15—45 éves korhatárok között felvett dolgozókat. A megjelölt korhatáron alul, illetve felül felvettek, továbbá az asszonyok és lányok csak mint ideiglenesen alkalmazott külszíni munkások dolgozhattak a bánya kötelékében.

A körülmények így — minden óvintézkedések ellenére — a XX. században minden bányauzemet bekapcsoltak a „szocialisztikus” mozgalom körébe. A kisebb munkáslétszámmal dolgoztató üzemnek éppen úgy megvolt a maga jelentősége, mint a több-ezer főnyi munkássággal rendelkező gyáraknak és bányáknak. A kellően időzített részletsztrájkok a proletariátus tömörítésében közismerten jelentékeny szerepet töltöttek be.³⁰

Komlón az első jelentősebb sztrájk, amelyről tudomásunk van, 1905. július 10-én tört ki. Ebben az időben itt még sem szociáldemokrata pártszervezet, sem bányászszakszervezet nem volt. Ezt a sztrájkmozgalmat közvetlenül a pécsvidéki bányászok hatalmas, 55 napig tartó, általános (bérharcos és politikai) sztrájkja robbantotta ki.³¹ A pécsvidéki nagy sztrájk július 4-től augusztus 28-ig tartott, s ereje — a munkások jogos panaszaitól eltekintve — abban a nagyarányú munkásmegmozdulásban gyökerezett, amely akkor az orosz polgári demokratikus forradalommal kapcsolatban igen sok iparvidékünkön megfigyelhető.³²

A komlóiak a mozgalom közvetlen okául a bér- és munkaidő kérdését nevezték meg. A munkások béremelést és a 12 órai munkaidő helyett 8 órás műszakot követeltek.

A munkaidő tekintetében a komlóiak különösen hátramaradtak. A DGT szénbányavállalatánál — elvileg legalább is — már 1872 óta 8 óra volt a földalattiak munkaideje.

A sztrájk két napig tartott: július 11-én véget ért. A munkáltató a megindított tárgyalásokon a következő engedményben részesítette a munkásokat:

1. Az alapbért vájároknál 240 fillérről 270 fillérre, segédvájároknál 180 fillérről 200 fillérre, a csilléseknél 126—160 fillérről 140—180 fillérre emelték.

Az alapbérnek ez a felemelése azonban nem jelentette a béremelést, sem az alapbérnek mint minimális keresetnek biztosítását, hanem tisztán csak a szakmányösszkereset elosztásához adta meg a kulcsot és a társpénztári nyugbérigény megállapításánál volt jelentős.

³⁰ L. J. V. Sztálin megállapításait az 1908. évi január-februári oroszországi sztrájkokkal kapcsolatban. (Miről tanúskodnak a legutóbbi időben lezajlott sztrájkjaink? — Sztálin Művei II. köt. Bp., 1949. Szikra. 106—109. l.)

³¹ L. Szekeres József: Kenyérért és szabadságért. Bp., 1955. Művelt Nép Könyvkiadó.

³² Vö. Mucsi Ferenc: Az első orosz forradalom és a magyar munkásmozgalom. Bp., 1956. Szikra.

2. Urasági (8 órás) műszakért a vájárnak ígértek 3 K-t, a segédvájárnak 2,40 K-t és a csillésnek 1,30—2,00 K-t.

3. A szerszámélesztési díj a felére szállt, vagyis fejenként és műszakonként 4 fillérről 2 fillérré.

4. A dinamitot, a szerszámokat és az összes élelemtári cikkekét ezentúl „haszon nélkül” adják ki és az eladási árak ellenőrzésére a munkások hattagú bizottságot választhattak.

A munkások ezekkel az engedményekkel — látszólag — megelégedtek és másnap mindnyájan munkába állottak.³³

A fokozódó drágaság a század első évtizedében továbbra is ébrentartotta a bányászok jogos igényét a béremelésre. Emiatt és néhány más sérelem orvoslása érdekében 1906. június 13-án újabb sztrájkot kezdeményeztek.

Tíz pontból álló követelésük a béremelésen kívül a következőket tartalmazta:

1. Csak bányásziskolát végzett felügyelőket alkalmazzanak;
2. a társpénztárhoz új választmányi tagokat válasszanak;
3. a bányafát a bányába az urasági munkások szállítsák le;
4. azok a bányamunkások, akik vállalati lakásban laknak, 1 csille szén és 1 öl fát kapjanak.

A követelések sorából kiemelkedik az 1. és a 2. pont alatti sérelem, amely a talpnyaló munkásarisztokrácia részéről érte a bányászokat. Ezek a társpénztárban éppen úgy az igazgatóság sorából kikerült társpénztári tagok tőkéstámogató álláspontját tették magukévá, mint ahogy képviselték a munkáltató többtermelésre irányuló kívánságát túrheterlen és sértő gorombaságaikkal. A felügyelők magatartása annál fájdalmasabban érintette a munkásokat, mert látták, hogy ezek tudásban érdemtelennül emelkedtek föléjük, s alig valamivel magasabb szinten már meg is tagadják saját véreiket és társaikat. A bányászok azt hitték, hogy a felügyelők képzettsége modorukat is előnyösen befolyásolja.

A bányagazgatóság az összes kérés közül csak a 4. pont alatti volt hajlandó teljesíteni. A többi, mint „indokolatlan és teljesíthetetlen követelést”, visszautasította.

A karhatalom (a csendőrség) és a közigazgatás vezetői megállták a bányavidéket.³⁴

³³ Wahlner Aladár: Magyarország bánya- és kohóipara az 1905. évben. (Bányászati és Kohászati Lapok, 1906. XXXIX. évf. 792. l.)

³⁴ P. Á. L. Baranya. 10011/1906. alisp. sz.

A bányászok — a többoldali nyomás és fenyegetés ellenére — ragaszkodtak követeléseikhez, sőt a békéltető eljárás során még újabbakkal álltak elő.

A bányaigazgatóság hozzáfogott a sztrájkolók leszámoltatásához, és ezt elremitésképpen tette. De csalódott. A bányászok között csak hatan hajlottak meg a kenyértelenség réme előtt. A többi, öntudatos és sztrájkoló munkásnak felmondtak, s elretentő példaképpen a bányaigazgatóság által kijelölt 90 bányász-család kilakoltatásához megtették az előkészületeket.³⁵

Mint annyi más alkalommal a munkásmozgalmak során, a jelen esetben is igazolódott a vállalati lakások hátrányos volta a munkásmozgalmra. Az utcára rakott bútorok, gyermekek, öregek siralmas látványa sok munkás kitartását törte derékba. A sztrájk július 24-én fejeződött be, s átlag 253 munkás tartott ki benne mindvégig. A hosszantartó komoly megmozdulás némi eredményt is hozott a komlói munkásoknak. A földalatti dolgozók alapbére 10 fillérrel emelkedett, negyedévenként minden munkásnak 1 ürméter hulladék bányafát ígértek. A bányafa szétosztásának megkönnyítése érdekében szaporították a földalatti rakhelyeket. A felügyelőkkel kapcsolatban csak arra volt hajlandó az igazgatóság, hogy a felügyelők ellen panasszal lehet élni a bányafőmérnök előtt; amennyiben a panasz igaz, a felügyelőt megbüntetik, esetleg elbocsátják.

A DKRt két évig tartó bányaművelése alatt a munkásság utolsó ismert megmozdulása 1908. május 8-tól 12-ig zajlott le, ismételten a szünni nem akaró drágasággal kapcsolatban.³⁶ A bányamunkások 8 órai műszakra 4 K alapbért követeltek. A bányaigazgatóság csak 3 K-t volt hajlandó biztosítani azzal, hogy a bányászszerszámok előállítását, javítását, élesítését díjtalanul végezteti el, továbbá, hogy a fejenként és műszakonként felszámított benzin árát 8 fillérről 4 fillérre csökkenti.³⁷

Ennek a sztrájknak kimenetelét ezideig nem ismerjük.

Egészségügy, balesetek.

Az Engel Adolf és Fiai-cég, valamint a DKRt munkásállományaának egészségügyi viszonyairól — csupán annyit tudunk, hogy a többi mecsekvidéki szénbányához hasonlóan — itt is a reuma-

³⁵ A hegyháti járási főszolgabíró jelentése Baranya megye alispánjához 1906. július 19-én. (Uo.)

³⁶ L. A GYOSZ drágasági ankétja. Bp., 1910.

³⁷ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1908. évben. Bp., 1909. Radó Izor. 1247—1248. l.

tikus, a légzőszervi és az emésztőszervi megbetegedések tették ki az összes megbetegedések legnagyobb százalékát.

A balesetek száma, mennyisége és minősítése ebből az időszakból ugyancsak ismeretlen előttünk. Ha ismernénk is, csak a legnagyobb körültekintéssel hasonlíthatnánk össze a későbbi idők baleseti viszonyaival, mert a táróművelés sokkal veszélytelenebb, mint a többszáz méter mélyre lehatoló aknaművelés, s magának az Anna-aknának legmélyebb szintje is megállt ekkor a 80 méterben.

A balesetek elleni védekezés területén a bányamunkás túlnyomó részben a maga elővigyázatosságára, ügyességére volt utalva.

A bányaművelésnél csak a legszükségesebb bányarendőri szabályokat hajtották végre, főképpen azokat, amelyek külön befektetést nem jelentettek a vállalat számára.³⁸

Szilikózis - Anchylosztomiázis

Napjainkban a baleseti kártalanítás alá tartozó két bányai foglalkozási ártalom, a szilikózis és az anchylosztomiázis a tárgyalt időszakban részben ismeretlen, részben tárgytalan volt. A szilikózisos megbetegedések feltételei ugyan a komlói bányában is megvoltak, de a szilikózis kórismerte csak az 1920-as években kezdett közismertté válni. Biztosra vehetjük, hogy a komlói szénbányászok körében mutatkozó tüdőtagulás, nehézlégzés, jórészen a sziliciumdioxid terhére írandó.

Az anchylosztomiázis a mecsekvidéki bányákat nem tudta súlyosabban megfertőzni. A nagyobb vállalatok, mint pl. a DGT, az ESZKbRt, csak megfelelő egészségügyi szűrőn engedték le bányáikba a munkásokat. A kisebb bányaművek pedig, mint pl. a komlói is, munkásállományuk zömét a környék szegényeiből állították össze, s így ritkábban voltak kitéve a belféreggel való fertőzésnek. Különben is ez a féreg csak megfelelő életfeltételeket biztosító, trópusi jellegű körülményeket nyújtó bányákban érzi magát otthonosan. A komlói bánya levegője meleg ugyan, de száraz.

³⁸ Megcsinálták pl. többek között azt, hogy a II. szintet hamarabb lefejtették, mint a magasabban fekvő I. szintet, s a két művelési hely önálló szellőztetéséről nem gondoskodtak: a II. szint elhasznált levegőjét vezették az I. szint műveléseibe, nem gondolva sem a metángázzal, sem a bányászok jó levegőjével. Még az volt a szerencse, hogy a termeléssel nem jártak olyan mélységben, amelynél a fokozottabb metángáz és egyéb ártalmas gázképződés a veszélyt különösképpen emelhetné volna.

E két foglalkozási ártalommal kapcsolatban leszegezhetjük, hogy a komlói szénbányában gyakorlatilag komoly bélféregfertőzöttségről soha nem beszélhetünk, a szilikózisban megbetegedetteket pedig még a tüdőemphizémában szenvedők ismeretében sem lehetne megállapítani, mivel a két betegség kórtünetét a korabeli orvostudomány azonosan írta le.

Bányatárspénztár

A bányamunkás helyzetét meghatározó tényezők között mindenkor fontos szerepet töltött be a közismert társpénztári (társládai) biztosítás is, amelyet a bányamunka nagyfokú veszélyeztettsége hívott életre. A társpénztárak tevékenysége — hosszú fejlődése során — idővel a betegség, rokkantság, az öregség és a szerencsétlenségek esetére szóló biztosítássá bővült, s mintaképpül szolgált egyéb társadalmi jellegű biztosítási tevékenység számára.

Mivel a társpénztárak felépítésénél évszázadok tapasztalataira támaszkodhattak, a késői bányaművek, s általában az új létesítmények rendszerint egy korábbi szabályzatot vettek mintául.

Alapvető különbség tehát a különböző társpénztári szabályok körében nincs. A végrehajtás vonalán sem volt nagy a változottság az egyes bányaművek társládáinál, s ez negatív irányban értendő. Tudniillik a bányaművek általában nem idegenkedtek attól, hogy az alapszabályokat a dolgozók kárára érvényesítsék.

A társpénztár tevékenységében mutatkozó hibák a múlt század végén és századunkban egyre élesebb körvonalakkal bontakoztak ki. A hiányosságok felfedését elősegítették azok a társadalombiztosítási törvények, amelyeket a kormányzat hozott a gyári munkások érdekében 1891 óta. E törvényekhez viszonyítva ugyanis, (bár szintén számos fogyatékoságuk volt) a bányászok társpénztári biztosítása egyre észrevehetőbben lemaradt.

A bányászok, akik korábban büszkéek voltak társládarendszerükre, most szívesen vették volna a pénztár megreformálását. A bányakapitalistáknak azonban inkább kedvükre való volt az üzemhez kötött biztosítási rendszer. Bár ebből a helyzetből néhány előny származott a munkásra nézve is, minden előnyét közömbösítette az a tény, hogy a magánbányavállalatok társpénztárai közt nem volt meg a viszonyosság elve. Így amennyiben a munkás a bányüzemet elhagyta, csak végkielégítésre tarthatott számot; nyugdíjra, öregségi biztosításra szóló éveit új munkáltatójánál újból kellett kezdeni. Ez az állapot elősegítette a mun-

kások helyhezkötését, ami a bányaművelés, s így a tőkés nagy előnyére szolgált. A bányatárspénztár tehát a munkásszervezkedés megerősödése óta a bányamunkásság részéről méltán állandó támadásban részesült.

Komlón erre — a mozgalmi élettel kapcsolatban — kevés a dokumentum. A legtöbb súrlódási felület a társpénztár választmányi ülésein szokott megmutatkozni. Az üléseken azonban rendszerint az igazgatóság álláspontja győzedelmeskedett. A társpénztár elnöke ugyanis, hivatalból, maga a bányaignazgató volt, aki hatalmi súlyával, és részben a választmány egyes munkástagjai segítségével, a legtöbb alulról jövő, a profitszemponból nem kielégítő javaslatot, vagy szociális akciót megghiúsított. Az 1905. júliusi sztrájk alkalmával — többek között — éppen ezért kívánta a munkásság a társpénztári tagok leváltását.

Az Engel-cég, valamint a DKRt korabeli komlói társpénztára tehát végezte a társpénztárak szokványos munkafeladatát.

A betegsegélyző alap járuléka Komlón is a munkás keresetének 3%-a volt, s a bírságpénzeket is az alap kapta. A tagok betegség esetén 20 heti szakadatlan időtartamra kaptak ingyenes, orvosi gyógykezelést, valamint gyógyszert és gyógyászati segéd-eszközöket. A társpénztár női tagjainak ingyenes orvosi kezelést és szülési segélyt adtak. A tagoknak csak törvényes feleségei és gyermekei kaphattak gyógykezelést, amennyiben a családfővel közös háztartásban éltek. Az alapszabály egyenesen kiemeli, hogy *a vadházastárs és a „törvénytelen gyermek”* semmi körülmények között nem kaphat ingyenes gyógykezelést.

Betegsegélyt csak a betegség harmadik napja után fizettek; 20 héten túl tartó betegség esetén pedig csak akkor, hogyha a társpénztári orvos javasolta és a társpénztári választmány is beleegyezett. A háromnapos várakozási időre a baleseteknél nem volt szükség.

A táppénz — a 3 kategória szerint — a következő volt:

I. kategória (felőr, felvigyázó) — — —	1,40 K
II. kategória (gépész, fűtő, kézműves, segédvájár) — — — — —	1,20 K
III. kategória (az I—II. kategóriában meg nem nevezett segédmunkások, napszámosok) — — — — —	1,00 K

Ebben az utolsó csoportban megkülönböztették még a ta-
karítómunkásokat és a palaválogató gyerekeket, valamint a női munkásokat. Ezek hétköznaponként 60 fillért kaptak.

A gyermekági segély mindössze 3 K volt.

A temetkezési segély egy egyszerű koporsót és a sírásó díját jelentette.

A korszak komlói bányászainak nyugdíjigényét ugyancsak az általánosnak megfelelő szabályok körvonalazták. Tíz szolgálati év után lett a bányász „nyugdíjképes”, de azután is, — mint említettük — csak úgy remélhetett valamit a társpénztártól, hogyha megmaradt eredeti vállalata keretében. Valamennyi vállalat keretében működő társpénztár önálló egység volt, és túlzott sovinizmussal óvták társpénztáruk autonómiáját.

A nyugbérézésnek ilyen rendszere nyugodt állapotot és kényelmes adminisztrációt biztosított a társpénztáraknak. A bányászt csak igen nyomós ok kényszeríthette munkahelyének elhagyására, ahol már nyugbérre jogosító szolgálati évekkal rendelkezett.

A nyugellátási alap megterhelését még a nyugdíjazottak számával is igyekeztek szabályozni. Igen komoly indokolás volt szükséges ahhoz, hogy valakit nyugdíjba küldjenek. A társ-pénztári választmány és a bányaeorvos helyzetét megkönnyítette, hogy a bányamunkás nem is kívánczolt a nyugdíjas állapotba. A nyugbér ugyanis annyira alacsony volt, hogy a bányász inkább a szénfal mellett dőlt ki, mintsem hosszabb ideig abból a néhány fillérből nyomorogjon, amit számára a társpénztár kiutal.

A baleset folytán nyugdíjba kényszerülő bányász abban a kedvezményben részesült, hogy néhány szolgálati évvel ajándékozták meg, amennyiben a teljes nyugdíjhoz, vagy a nyugdíjhoz szükséges évei még nem voltak meg.

A nyugbérbiztosítási ágazatot a társpénztár úgy igyekezett tehermentesíteni, hogy a baleseti kártalanítást rendszerint csak a teljes munkaképtelenség esetén fizette ki, amikor a bányász már amúgy is nyugbérigényes volt.

A bányász a nyugbérálaphoz fizetése 3%-ával járult hozzá. Így a betegségi és öregségi nyugdíjas társládai befizetése jövedelmének 6%-át emésztette meg.

A bányászok közül számos csökkent munkaképességű rokant maradt alkalmazásban, akik sérüléseik ellenére szívesebben dolgoztak, mert élniök kellett. Ilyen tovább szolgáló sérültek aztán gyakran kerültek abba a sajátságos helyzetbe, hogy nyugdíjba menésük idején (a kevesebb fizetésük után számított) nyugbérjárandóságuk alacsonyabb, vagy közel azonos színvonalon mozgott, mintha sérülésük idején, magasabb bérükkel mehettek volna nyugalomba.

A munkásmozgalmakkal kapcsolatban hangsúlyoztuk, hogy a munkásállomány vállalati lakásba való telepítése — adott esetekben — milyen kitűnő fegyver volt a munkáltató kezében a sztrájkoló munkásokkal szemben. Érdemes egy pillantást vetni arra, hogy milyen lakásokat biztosított mégis a bányabirtokos a bányászok számára a tőke e jelentős előnye érdekében.

Kézzenfekvő volna az elképzelés, hogy a tőkés a legmesszebbmenő áldozatokra is képes ezen a téren. A valóság azonban egész mást mutat — nemcsak Komlón, hanem a legtöbb bányászkolónián országsszerte.

Az Engel Adolf és Fiai-cég, valamint a DKRt idejébeli munkáslakásviszonyok a kor tipikus munkáspolitikáját tükrözik vissza. Az épületek nagyrésze nemcsak a legbarátságtalanabb „otthont” biztosította a bányásznak, hanem nagy többségükben az egészségi követelményeknek sem feleltek meg. Némelyik munkásház úgy illeszkedett be a térbe, hogy *keresve sem lehetett volna célszerűtlenebb megoldást találni*. Az épületek nagy része még ma is áll. Házak és lakások szemléltetően dokumentálják a korszak munkáslakásokkal kapcsolatban is sokat hangzottatott „szociálpolitikáját”.

Két, emeletes munkásházat pl. az építési terv közvetlenül a hegy lábához szorított. *Az egyik épület csak néhány méternyire áll a hegyoldaltól*; földszintje a talajszint alá került, s így a falak állandóan nedvesek. A másik épület lakói pedig alig kapnak napot, mivel az épület frontját — a hegyoldal miatt északra fordították. Ugyancsak a hegy lábához préseltek 5, szoba-konyhás kamra nélküli épületet, a szobán és konyhán is egy-egy kicsiny ablakkal.

A lakások egy kisebb csoportját *beékeltek az Anna-aknai salakdombok közé*. Ez a telep a régi bányászok találó elnevezésében az úgynevezett „füstölő”. A név onnan eredt, hogy a salakhegyek — különösen esős időben — gőzölögtek, füstölögtek, megrontva a környezet levegőjét, megkeserítve a bányász amúgy is keserű életét.

Az Engel és a DKRt időszak legrosszabb lakásviszonyait mindezek mellett a barakklakások körében kell keresnünk. A munkások számára 4 családi barakklakást építettek, részben deszkából s a deszkák közé dugott salakból, részben gerendák közé rakott egy sor téglából. A családi épületekben a szobák valamivel terjedelmesebbek 20 m²-nél, a konyhák pedig alig 9 m²-esek. A padlósszobák egyetlen ablakának magassága 65 cm,

a hossza 1,8 m. A konyháknak nincs közvetlen ablakjuk, a világosságot üvegezett ajtajukon át kapják.

Viszonylag jobb lakásnak lehet minősíteni a gadányi munkásházat 6, szoba-konyhás lakásával, valamint a halastó mellett fekvő egyemeletes halászházat. Egyemeletes, szobakonyhás 8 lakás volt még Jánosi faluban is.³⁹

A bánya eladása idején, 1909-ben, a komlói munkástelepeken összesen 30 lakóépületet találunk 135 lakással, amelyek 136 szobára, 117 konyhára és 70 kamrára tagozódtak. Ezek a számok önmagukban mutatják a komlói bányamunkások lakásviszonyait — térbelileg is.

2. Az állami kőszénbányászat kezdete

Az imperializmus, mint a kapitalizmus zárószakasza, a nagyipar szénellátása terén sajátságos tünetekkel jelentkezett.

Kőszénbányászatunk a múlt század második felében ugrásszerű fejlődést mutat. Amennyiben természetszerűen megérezte az időnkint vissza-visszatérő gazdasági válságokat, az újból felpezsdült ipari élet nyomában igyekezett maradni.

A századvégi iparfejlődés nagy lendületében egymás után alakultak újabb bányavállalkozások és terjeszkedtek a régiek. Az aknák egész sorát mélyítették le. A bányakapitalisták a még addig el nem ért profitot remélték a szénbányásztól. A szén utáni növekvő kereslet a bankkapitalizmus figyelmét is a bányászatra irányította. A banktőke fokozott, és a XX. században — az imperializmus korában — még fokozottabb részvétele az iparban és bányászatban, csak növelte a nyereség utáni hajszát. A fináncoligarchiának most már nem akármilyen, hanem a maximális profit kellett.

A profit fokozását a szénbányászatban, mint olcsó tömeges árut előállító és sok előre nem látható akadállyal küzdő üzemben, gyakran csak különleges mesterkedéssel érheték el. Voltak idők, amikor a bányakapitalisták profitigényei az ország szénellátása terén teljes zűrzavart teremtettek.⁴⁰

³⁹ L. Kún Lajos: Egy baranyai falu földműves- és bányász népének szociális higiéniája. Pécs, 1937. Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda Rt. 32—46. l.

⁴⁰ Az 1905—1910 években a közvéleményt — igen nagy mértékben foglalkoztatta a szénkérdés. E problémának nagy irodalma van, és számtalan ankéton volt az érdeklődés gyújtópontjában. (Vö. Gelléri Mór: Hetven év a magyar ipar történetéből. Bp., 1912. Országos Iparegyesület. 428—459. l.)

A bányakapitalisták nem sokat törődtek azzal, hogy a kőszén az ipar, tehát a nemzetgazdaság egyik legfontosabb ágának alapanyaga, amely nélkül minden modern fejlődés megáll. *Bányát csak a busás haszon reményében nyitottak.* A profit növelésének érdekében pedig kihasználták azt aényt, hogy a kőszén a modern élet nélkülözhetetlen kelléke.

A bányakapitalisták házárdjátéka a kőszén körül olyan módon ment végbe, hogy a kartelljeikkel, a kutatás, feltárás, a termelés visszaszorításával, mind a közlekedést, mind az ipart súlyos helyzetbe hozták, nem is szólva arról, hogy törekvésük alapjaiban támadta meg a nagyipari munkások létét, gyárakban és bányákban egyaránt. Az általuk előidézett körülmények közt bőséges alkalom kínálkozott a szénárak felemelésére.

Ez a taktika — nemzetgazdasági vonalon — annál súlyosabban éreztette a hatását, mivel maga az ipar sem fejlődött elég szervesen és rendszeresen. Bár a különbözö iparfejlesztési törvények a tervszerü fejlődés látszatát keltik, a tervszerü fejlődéstől messze álltak. Az iparfejlödés ugrásszerü, egyenlötlen előretörése (amely különben a kapitalista termelési mód egyik sajátossága) magát az ipari termelést is összezavarta. Mégpedig első sorban — a szénbányászattal kapcsolatban — azzal, hogy mindig megelőzte a szénbányászat fejlődését, illetöleg fejlesztését. Az ipart a legfontosabb alapanyagának biztosítása nélkül próbálták előre vinni. Ez történt hazánkban, ahol a vízienergiák kihasználatlansága folytán csak az ásványszén volt a fűtőenergia, s az ország áramszükségletét is közvetve a kőszén szolgáltatta.

A korszak egykorú kutatói megpróbálták a kőszénbányászatnak ezt a századeleji disszonáns szerepét tisztázni, s a hibát, általában nem a termelési rend általános ellentmondásában és válságában, hanem olyanokban, mint a bányajog, a szállítási megoldás tökéletlensége, eszközök hiányossága, a munkáshiány stb. vélték megtalálni.

Mint ismeretes, Magyarországon a kőszén a földbirtokos számára fenntartott ásvány volt.

Ez a jogosítvány szénbányászatunk első évtizedeiben nem éredekelt a földesurakat. Annýira nem, hogy vissza is éltek vele: sem maguk nem láttak hozzá a kőszénbányászathoz, sem a szabad vállalkozások útját nem egyengették. Ellenkezőleg, rengeteg akadályt gördítettek eléjük.

A kőszén szabad ásvánnyá nyilvánításának terve így már korán — s az idök folyamán újból és újból — a felszínre került. A magyar bányajog korszerüsítése állandóan a soron lévö fel-

adatok közé tartozott. A köszén tulajdonjogi kérdése ismételten a jogi és közgazdasági viták gyújtópontjába jutott.

A földbirtokosok most már egészen másképp nézték a köszén birtoktartozék jellegét. Míg a XVIII. század végén és az elmúlt század elején tisztán a nemesi szabadság és tulajdonjog védelmében kardoskodtak mellette, az ipari kapitalizálódás kezdeténél már a köszénben rejlő haszon miatt is.

A jog védelmében nem maradtak magukra. Több oldalról támogatást kaptak. Támogatták őket a bányavállalkozók, az erdőbirtokosok, ezek érdekképviselői, sőt ebben az irányban még az 1903-ban elkészített bányajogi törvénytervezet is bizonyos engedményekre hajlandó a földtulajdonosok felé.

A bányavállalkozók, akik vagy örökáron vásároltak, vagy hosszúlejáratú bérlettel szereztek szénterületeket a földbirtokosoktól, gyakran csak azért foglaltak le szénmezőket, hogy a versenytárs elől elzárják a terjeszkedés útját. Ezen kívül a lefoglalt területekkel spekulálva, a termelést meghatározott — rendszerint minimális — színvonalon is tartották. Mindkét módszer a tőkés bányaművelés főbb ismertetőjele.

Közgazdasági szempontból *a szénmezők bűnös kezelése* éppen olyan káros következményekkel jár, mint a tartalék- és védelmi területek lefoglalása, s ezek kivonása a termelés alól.

Ami a szénkrízis másik okát, a szállítási eszközök hiányát jelenti, ez tényleg éveken át fennállott Magyarországon. Ezt igazolja az a számtalan panasz és védekezés, amely a bányakapitalisták részéről elhangzott. A vagonhiány igen nagy volt. Sok esetben a megrendelt szén a raktáron volt, de a rendeltetési helyre elszállítani nem tudták. A MÁV ezen a téren közömböséget tanúsított: kocsiparkját nem fejlesztette a szükséges mértékben. A kocsiforduló meggyorsításával is nagyot lendíthetett volna a szénszállításon, ehelyett azonban a szenesvonatokat gyakran napokig vesztegeltette mellékvágányokon. A személyforgalom elsőbbsége minden ipari érdeket elnyomott. Amikor pedig ilyen módon a keréken álló teherszállítmányok besűrűsödtek, az állomások teherfuvarfelvételi tilalmat rendeltek el.

A krízis munkáshiánnyal való indokolása csak annyiban volt helytálló, hogy a bányamunkások éppen a nagy haszonra törekvő munkabérlétpolitika és a kormányzat „szociálpolitikája” miatt indultak külföldre, ahol jobb béreket és jobb bánásmódot reméltek.

Wekerle, mint a pénzügyminisztérium irányítását is kézben tartó koalíciós miniszterelnök, a német minta után közelítette meg a széntermelés szerteágazó kérdéseit. *A kormány 1907-ben*

az állami szénbányászat megalapozásához, helyesebben erőteljes kiépítéséhez fogott.

A magyar állam bányaművelési ténykedése nem újkeletű. Nemesfémbányászata a magyar középkor korai századaiba nyúlik vissza. Országszerte több kohó és vasmű tartozott tulajdonához. Ésszerűnek látszott, hogy a kincstárnak szénbányái is legyenek.

A szén felé már közvetlenül a kiegyezés után tett az állam egy-két bátortalan lépést. A *Zsil völgyében*, Hunyad megyében, vásárolt magának bányaterületet. A zsilvölgyi állami szénbánya azonban rövid ideig állt a kincstár házi kezelésében. Néhány év múlva a *Brassói Bánya- és Kohómű Rt*-nek adták bérbe. A bányakincstár 1908-ig csupán a perecesi szénbányát tartotta meg Diósgyőr közelében. Ezt a bányát is csak azért nem adta bérbe, mert diósgyőri vasgyárát innen akarta ellátni tüzelőanyaggal.

Közömbösségét politikailag a korszak liberális szelleme, az állami szénbányavállalkozás mellőzésének okát pedig — gazdasági vonalon — hatalmas kincstári erdők megléte magyarázza.

A tetszés szerinti mennyiségű faszén felett rendelkező kincstár üzemei hosszú ideig nélkülözhatték a kőszén, sőt a körülményekhez képest egyenesen az erdők felhasználása volt a cél.

A kőszén jövőjét általában a nagyipar, s mellette a vasútnak nagymérvű kiépítése biztosította.

Magyarország vasúthálózatának túlnyomó része már a századfordulón az állam kezében volt, s ez még egy okkal többet jelentett az állami szénbányászat elindítására.

Az elmondottakból megállapítható, hogy a XX. század elején önálló, kincstári szénbányászat megalapozását az adott körülmények lehetővé, sőt szükségessé tették.

Wekerle 1907. október 11-én terjesztette elő tervét a parlamentben a kincstári kőszénbányászat megteremtésére. Ez alkalommal lényegileg kifejtette azokat az okokat is, amelyek szénbányák vásárlására késztették.⁴¹

A kormány mindenekelőtt petrozsényi, bérbeadott bányáját vette vissza a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.-től. A bánya 1908. január 1-én került ismét az állam házi kezelésébe, 35 éves bérlet után. Petrozsény lett a kialakuló állami kőszénbányászat központja. A kőszén itt jóminőségű, magas kalóriájú, felsőoligocén-korú barnaszén volt.

A Wekerle-kormány még 8 millió K-t szánt új szénbányák vásárlására, és további 27 millió K-t a szükséges beruházásokra.

⁴¹ Képviselőházi Irományok, 1906—1911. XXXIII. köt. 18—23. l.

Az első megvásárolt köszénbánya a Pongrátz-féle vrdniki bánya volt, a régi Horvátországban, a Fruska-Gora aljában. A bányát ingó- és ingatlanaival együtt 1907 október 31-én vették meg.⁴²

A kincstár bányavásárlási akciója a komlói köszénbánya megvételével zárult 1909. március 1-én.

A kincstár a komlói bányát összes szénmennyiségével, az üzemi épületeket valamennyi felszerelésével, minden meglévő épületet az ingóságokkal együtt 2 484 962 K-ért vásárolta meg. A kormány szakértői szerint a vétel előnyös volt az államra nézve, mivel a megszerzett értéket 2 542 657 K-ra becsülték. A bánya szénkincsét a vétel idejében 9 856 000 t-ra, tehát kerekén 10 millió tonnára tették. Ebből fejtésre előkészített állapotban volt 2,5 millió q, amit q-ként 30 fillérrel, a többit 2 fillérrel értékeltek.⁴³

A kincstári köszénbányavásárlásoknál a kormányzat a következő szempontokat hangoztatta:

1. Az állami bányák termelésével mérséklőleg akar hatni a szénárakra. A szénárak folytán keletkezett „zürzavarok nem csupán a magánháztartások rendes menetének és egyensúlyának fenntartását állították csaknem leküzdhetetlen nehézségek elé — mondja a pénzügyminiszteri indokolás — hanem a magyar gyáripárt — köztük állami üzeimeinket — közlekedési vállalatainkat és általában egész közgazdaságunkat is felette kedvezőtlenül érintették.”

2. A magánszénbányászat nem tud megfelelni a szükséges szénigényeknek, amely egyre inkább fokozódik.

3. A fejlődés megkívánja a szénszükséglet gyors és olcsó ki-elégítését. Erre meg is van a lehetőség az országban, csak nem szabad az ország szénkincsét „gyümölcsözetlenül hevertetnünk.”

4. A fokozottabb bányászat lehetővé teszi a munkanélküliek jövedelmezőbb foglalkoztatását, s ez hozzátartozik a közviszonyok szanálásához.”

5. Az állam úgy szemelje ki a megvásárolandó bányákat, hogy széntermeléseik egyes vidékek iparát és kereskedelmét is

⁴² Képviselőházi Irományok, 1906—1911. XXXIII. köt. 18—23. l.

⁴³ Indokolás az állami köszénbányászat fejlesztéséről szóló törvényjavaslatához. Képviselőházi Irományok, 1906—1911. XXXIII. köt. 16. l.

fellendítsék, új munkaalkalmat teremtsenek, s leküzdjék a kivándorlást.⁴⁴

A kcmloi kőszénbánya megvásárlása a DKRt-től nem volt mentes a botrányoktól. Mivel ugyanebben az időben bizonyos hitelművelet történt a Hitelbank és a kormány között, kézenfekvő volt a gyanú, hogy a vétel tisztaságához kétség fér. *Wekerle Sándor* — természetesen — rendületlenül állította, hogy a bánya megvétele semmiféle összefüggésben nincs a kölcsönművelettel. Kijelentése szerint a Hitelbank annyira nem akarta eladni a bányát, hogy „befolyása egész súlyát” latba kellett vetni a vétel érdekében. Ugyanilyen gyanú övezte a bozovicsi bányavásárlást is, ahol a kormány a bányatelkek tekintélyes részét attól vásárolta meg, aki az egész adás-vételt közvetítette, s ráadásul szolgálataiért feltűnő nagyságú províziót kapott. Mindezen felül — mint láttuk, — a bozovicsi szénmezők roppant gyengéknek bizonyultak. Valószínű tehát, hogy nem tévedünk, ha a vásárlásokat nem tekintjük korrupciómentesnek.⁴⁵

Az állami kőszénbányák összefogására a pénzügyminisztérium keretében központi igazgatóságot állítottak fel. Az igazgatóság 1909. július 1-én kezdte meg működését. Hatásköre kiterjedt valamennyi állami kőszénbányára.

A központ első igazgatóját a petrozsényi állami kőszénbánya hivatal adta. *Andreics János* bányamérnök, igazgató rendkívül eréllyel vette kezébe az új állami vállalkozás irányítását. *Andreics János* szolgálati minősége gyakran állította olyan támadások központjába, amelyek nyílt, vagy rejtett célja az állami szénbányavállalkozás diszkreditálása volt.

Mind a központi, mind a vidéki bányahivataloknak a kezdet nehézségeivel kellett megbirkózniuk, olyan környezetben, ahol még az állami vállalkozásoknak ezt a „kapitalista formáját” is az egyéni kezdeményezés és szabadság rendje ellen elkövetett súlyos merényletnek tartották. Az aggodalom azonban teljesen felesleges volt.

Bár a következő fejezetekből megállapítható, itt röviden utalunk arra, hogy az állami kőszénbányászat megszerzésével kapcsolatban hangoztatott célokat a kormány megvalósítani nem tudta. Azaz:

⁴⁴ Képviselőházi Irományok, 1906—1911. XVI. köt. 580. sz. 16—18. l.; továbbá *Andreics János*: A magyar kőszénbányaviszonyok rövid ismertetése. Bányászati és Kohászati Lapok, 1909. (XIII. évf.) I. köt. 48. l.

⁴⁵ *Wekerle* válasza *Farkasházy Zsigmond* országgyűlési képviselő interpellációjára. Képviselőházi Irományok, 1906—1911. XVI. köt. 461. l.

1. Az állami kőszénbányászat termékeinek sohasem volt árszabályozó szerepe a szénpiacon.

2. Ahogy a magánszénbányászat az ország szénrel való ellátását alárendelte profitszempontjainak, éppen úgy tette az állami kőszénbányászat is.

3. Az állam adott esetekben a szénkincset éppen úgy pihentette a föld mélyében, mint a magánkapitalista, és hasonlóképpen magához ragadott szénmezőket csak azért, hogy a konkurens vállalat hozzá ne férhessen.

4. A munkásokat a magánkapitalistákkal versenyezve tette ki, ha érdeke úgy kívánta, vagy ha a munkás politikai világnézete támadó módon nyilvánult meg vele — mint munkáltatóval — szemben. A közviszonyokat itt sem a munkásjólét emelésével és a szociális berendezkedés fokozásával szanálták, hanem inkább az osztályharc leszerelésével; ha kellett, karhatalmi segíd-
lettel, munkásárulók felhasználásával.

5. Annak idején sem a vrdniki, sem a bozovicsi, sem a komlói szénbányászat nem sokat lendített a környék iparán és kereskedelmén. Bár munkaalkalmat teremtett, a kivándorlást és a munkanélküliséget megszüntetni nem tudta.

6. Az állami szénbányák nem termeltek többet, jobbat, s termelési technikájuk sem volt fejlettebb, mint a legtöbb, hasonló méretű és jelentőségű szénbányában — bárhol az ország területén.

A nehézségeket, az eredménytelenségek gyakorlati és elvi okait, amelyek az ilyen kisebb mérvű állami vállalkozásból eredtek, nagy részben jól látták a tőkés magánérdekeltségek is. Így előre tudták, hol lehet keresztezni az állami szénbányászat útját. Még az állami funkcionáriusok közül is többen elfogultak voltak az állami bányavállalkozásokkal szemben, főképpen azért, mivel magukat már egy-egy magánvállalkozásnál lekötötték, s ezek malmára próbálták hajtani a vizet.

Az állami szénbányák már az indulásnál nagy nehézségekkel küzdöttek. Mint láttuk, Bozovicsnál rövidesen elakadtak, Vrdnik és Komló pedig már elhanyagolt állapotban jutottak a kincstár tulajdonába. *A komlói szénbánya a mecseki szénmedence legrosszabb bányái közé tartozott.*

Maga az a tény, hogy a bányák szétszórva voltak az ország területén (bár a kormányzat — bevallása szerint — egyenesen a szétszórtságra ment), igen sok hátrányt jelentett. Amikor a pénzügyminiszter a szétszórtság előnyeit kiemelte, főképpen a MÁV szénfogyasztására gondolt. A valójában azonban a bozovicsi szénmezőt csak egyetlen hegygerinc választotta el a kitűnő mi-

nőségű aninai liasz szénbányától, Komló közelében pedig az északmecseki szénsáv több bányája délen a pécsvidéki kőszénbányászat működött. *Wekerle* a törvényjavaslat tárgyalásánál kijelentette, hogy nem kíván a magánvállalatok által zárt egységben birtokolt kőszénbányaterületekre betörni, s éppen ezért nem vásárol szénbányát Észak-Magyarországon. Így akarta megnyugtani a koncot féltő magánkapitalizmust. Igéretét a bányakapitalisták biztosra is vették, mert érdekeik figyelembevételét már a 3 bánya megvásárlásával is bebizonyította.

A kormány a szénbányavásárlási akcióját a bozovicsi, vrdniki és a komlói kőszénbányák megvételével nem óhajtotta lezárni. Tervbe vette, hogy mindazokon a területeken, ahol a „magánvállalkozók még nem hódítottak tért”, és azokon a szénmezőkön, amelyekeken nem is akarnak bányát nyitni, állami vállalkozásban szénkutatótást végeztet, azaz nagyarányú kőszénbányászatot indít el.

A terveket az első világháború eseményei és következményei döntötték halomra. A trianoni béke rendelkezése értelmében még a bozovicsi, vrdniki és a petrozsényi szénbányák is elvesztek. Csak a perecesi barnaszén bánya és a komlói fekete-szénbánya maradt a magyar kincstár tulajdonában.

A komlói bánya jelentőségét nagyban emelte az a tény, hogy a mecseki szénmedence maradt az ország egyetlen liaszszénmedencéje. A magyarországi ipar számára a legjobb hazai kőszén egyedül a mecseki szénmedence adhatta különböző szénbányái, köztük a komlói bánya segítségével.

A komlói kőszénbánya azonban a kincstár kezelésében sem töltötte be kielégítően azt a szerepet, amelyet szene minőségével és szénkincsének mennyiségénél fogva betölthetett volna.

III. A KŐSZÉNBÁNYÁSZAT AZ IMPERIALIZMUS KORÁBAN

1. A kőszénbányászat területi fejlődése — A szénmezők feltárása 1909—1944

A komlói kincstári kőszénbányászat 12 kettős bányatelek birtokában kezdte meg működését. A kincstár már az első években nagy buzgósággal fogott a bányabirtok gyarapításához: 1913-ban részére bekebelezték a Remény, az Áldás, a Szerencse és a Jótétemény védnevű bányatelkeket.¹

A Remény és az Áldás bányatelkek valójában még az Engel Adolf és Fiai-cég által szerzett hasonló nevű régi bányatelkek átfektetésével jöttek létre. Az Áldás és a Remény bányatelkek Komló területére estek, a Somostető és környékére, arra a helyre, ahol az első kőszéntermelést végezték. A Remény az Anna-akna bányatelke volt, az Áldás pedig a mai Kossuth-aknaé (megelőzően az Új-aknaé).

A DKRt-től átvett jogosítványok közül a legjelentősebb volt az Engel-cég, valamint a pécsi székesegyházi uradalom között 1908. október 15-én létrejött szénjogi szerződés, amely az egyház budafai és mánfai birtokaira adott szénkutatási jogot.

A kincstár, mindjárt birtoklása kezdetén, mélyfúrásokkal igyekezett kikémlelni a szénvezető rétegek produktivitását. Az egész területet geológusokkal járatta be.²

A budafai és mánfai szénmezőkre azonban egyelőre nem volt szüksége. Mánfa és Budafa területén a szénrétegek különben is nagyobb mélységbe sülyedtek le, s a szénért ilyen mélységbe lemenni — ekkor — még felesleges és ráfizetéses vállalkozásnak bizonyult.

A kincstári bánya igazgatósága 1910. január 1-től számított

¹ Összesen 16 kettős bányamérték, 4 határköz = 1 761 707,07 m².

² K. L. 5164/1911.

5 évre a pesti egyetemi alap tulajdonához tartozó pécsváradi, zengővárkonyi, lovászhetényi, rácmecskei és apátvarasdi, mintegy 4750 kh-nyi területre is kutatási jogot szerzett.³

Pécsvárad határában a közalapítványi erdőben végrehajtott próbafúrás azonban eredménytelen volt. Miután a fúrás még 501 méternél is középliasz-márgában haladt, ezen a területen felhagytak a kutatással.⁴

A kincstár a mecseki szénmedencének ebben a részében nem is szorgalmazta tovább a szénkutatást, hanem Komlóra és közvetlen környékére összpontosította figyelmét.

A Komlótól északra fekvő battyáni szénterületet *Tichay Alfréd* pécsi rendőrkapitány, bányavállalkozó fenyegette, aki az északmecseki szénvonulaton Magyareregynél kísérletezett.

Magyareregry területén azonban sem *Tichay* előtt, sem utána tartós szénbányászatot létesíteni nem tudtak. A krétakori trachidoleritextrúziók (lávakiömlések) ugyanis a széntelegeket teljesen szétroncsolták, a szénét magát nagy részben elkokszosították.⁵ Ezen a területen kísérletező bányavállalkozók még ezideig vagy tönkrementek, vagy sietve túladtak jogosítványaikon.

Tichay látta a bajokat, de Magyareregry közelében, Kárász és Vékény határában ugyancsak hasztalan kísérletezett volna. A széntelegek itt is éppen annyira zavartak és szétszaggatottak voltak, mint Magyareregryen. A DGT kutatása eziránt kellő dokumentumot szolgáltatott. Tartós és hasznos hajtó bányászatot tehát az akkori gazdasági és technikai adottságok mellett csak Szászvártól keletre, az északi szénvonulat Szászvár—Császa—Máza—Nagymányok közötti szakaszán lehetett kezdeni. Ezen a szakaszon azonban már tökeerős vállalatok ütöttek tanyát.

Tichay Alfréd számára nem maradt más hátra, mint a Batytyán, Jánosi, Mecsekfalú, Komló, Budafa, Hosszúhetény vonalában délfelé kanyargó szénvonalon induljon el.

A Magyareregry táján lévő szénkibúvásokból arra lehetett következtetni, hogy az itt magasan fekvő és kísértékű szétroncsolt szénrétegek Battyan község vidékén, mérsékelt mélység-

³ K. L. 1444/1912.

⁴ *Vitális István*: Magyarország szénelőfordulásai. Sopron, 1939. Röttig—Romwalter. 18. l. — Megjegyzendő, hogy a kincstárnak ez a vállalkozása vakmerőnek mutatkozott. Ugyanis *Böckh Hugo* már évtizedekkel előbb kutatófúrásokkal vizsgálta meg a Keleti-Mecsek földtani viszonyait szénre. A pécsváradi beltelkektől nyugatra lemélyített fúrás azonban 764 m-ig, Püspöknádasd határában pedig 807 méterig ment le — eredmény nélkül.

⁵ *Vitális István* i. m. 91—93. l.

ben, erupciómentesebben települtek. *Tichay* terjeszkedését ebben az irányban a komlói kincstári szénbányászat zárta el.

A kincstári bányászat ezideig nem sokat törődött ezzel a vidékkel, de most figyelmessé tette a bekerítés veszélye. Hogy azonban még a gyanú se érhesse, a kincstári bányászattól egészen távol álló egyéneket állított sorompóba. A megbízottak akadályozták a bérleti szerződés létrejöttét *Tichay* és a battyáni parasztok között.⁶

A kincstári szénbányászat így a vetélytársak által sarkalva — ha nem is akarta — kénytelen volt szénjogilag a maga számára további területeket biztosítani.

Battyán és Komló között fekvő Jánosi község területére ekkor még *Tichayn* kívül nem volt igénylő, de kézenfekvőnek látszott, hogy a kincstár először Komló területén, s azután a közvetlen mellette fekvő területeken szerezzen szénjogosítványokat, különösen abban az irányban, amerre a széntelepek húzódnak.

Tichay Alfréd a kincstári vállalkozásoknak nem volt veszélyes ellenfele.⁷ Rövidesen el is tűnt Komló szomszédságából, de helyébe más, veszedelmesebb vetélytárs érkezett. Az ESZKbRt, amely 1898 óta egyre jelentősebb szerepet játszott az északmecseki szénvonulaton, 1925-ben itteni bányáit eladta, ill. átadta a Salgó-nak. A Salgó friss erővel fogott az északmecseki szénbányászat életrekeltéséhez.

Az 1920-as évek elején — még mielőtt a Salgó az északmecseki szénvonulatra tört — a komlói kincstári szénbányászat részére a következő területeken biztosította magának a szénkutatási és kiaknázási jogát:

a) Komló határában	— — — —	720 kh	79 öl ²
Ebből adományozott terület	—	240 kh	1440 öl ²
Bányamértékkel tehát itt még			
le nem földtek	— — — — —	479 kh	233 öl ² -t
b) Mecsekszék határában	— — — —	162 kh	1150 öl ² -t
c) Mecsekjánosi határában	— — — —	1156 kh	1175 öl ² -t
c) Pécsbuda határában	— — — —	932 kh	1009 öl ² -t
Ebből adományozott terület	—	120 kh	960 öl ² -t
Bányamértékkel tehát le nem			
földtek	— — — — — — —	812 kh	49 öl ² -t

⁶ K. L. 3037.1908.

⁷ *Tichay „Alfréd”* nevű tárnájában 1911 után nem is folytatta a termelést. A bányahatóság — Magyaregregy község kívánságára — 1914-ben törölte is a bányatelket. (Pécsi Bányaműszaki Felügyelőség: Adományozási Könyv, I. köt. 405—407. l.)

Komló, Mecsekefalú, Mecsekjánosi területén a kőszénkutatási és kiaknázási jog 1897. április 1-ig, Pécsbudafán pedig 1899. február 12-től számított 60—60 évre (tehát 1959. február 12-ig, majd 2019. február 12-ig) volt biztosítva.⁸ A Salgó a régi Magyarország bányavállalatainak ez az egyik, legnagyobb ütemben fejlődő kőszénbányászati részvénytársasága — a két *Chorin Ferenc* vezetésével — az ország egyetlen feketeszen vidékén is meg akarta a lábát vetni.

1925 után lépésről-lépésre növeli bányabirtokai Mázától egészen Hidasig. Ugyanazzal a monopolisztikus törekvéssel, mint a délmeceki szénvonulaton a DGT, az északmeceki szénvonulaton a Salgó igyekszik az úr lenni. A mázai, szászvári, váraljai, nagymányoki szénbányák és a vele kapcsolatos üzemek mind a birtokába, illetőleg tulajdonába jutnak.

A Salgó vezetősége természetesen kíváncsi volt a szénvonulat nyugati szakaszának viszonyaira, ezt azonban többszöri kutatás és kísérletezés után alkalmatlannak látta arra, hogy bekapcsolja érdekeltségeibe. Nem kerülte el azonban érdeklődését a *Tichay* által kezdeményezett út sem Komló felé.

Az 1930-as évek elején hozzálátott, hogy Komló közvetlen közelébe férközzék, s a szénre reményt nyújtó, még le nem kötött területekre szénjogosítványt szerezzen.

A behatolás területéül Mecsekefalú községet szemelte ki.

Mecsekefalú birtokos parasztjai igen nagy reményeket fűztek földjeik alatt elterülő szénrétegekhez. A magasra tartott bérleti összeg miatt azonban mind ez ideig egyetlen kőszénbányavállalat sem kötött velük szerződést. Végre a Salgónak 1931 végén sikerült 30 mecsekefalui paraszttal szénkiaknázási szerződést létrehozni.

A szerződés időtartamát a felek 50 évben állapították meg. A bérlet első 3 évét kutatási időnek tekintették, amelyért a bérbeadók együttesen 2000 pengőt kaptak. Terrágiumként minden kitermelt és eladott métermázsa szén után az eladás ára 20%-át kötötték ki. A terrágium azonban 4 aranyfillérnél kevesebb nem lehetett.

A parasztok bányajövedelmüket még úgy óhajtották biztosítani, hogy a Salgót mint bérlőt, a kutatási idő lejártá után — bérminimum címén — évi 2000 aranypengő kifizetésére kötelezték. Ezt az összeget a bérlőnek még akkor is meg kellett — volna — fizetni, hogyha a terrágium ezt az összeget nem érné el, vagy

⁸ K. L. 90/1920.

szenet egyáltalában nem termel. A bérlő ezen kívül még egyéb szolgáltatásra is kötelezte magát.

A Salgó szándéka azonban nem a feltétlen bányanyitás volt. A szerződést nem tekintette olyannak, amelyet végre kell hajtani. Közvetlen célját, hogy Mecsekfalu szénmezőiről minden más vállalkozást elriasszon, — úgy vélte — a szerződés megkötésével elérte.

A komlói bányagazgatóság azonnal átlátott a Salgó szándékán. Bár eddig nem sokat törődött a mecsekfalui szénszerződéssel, most hozzálátott a szénjogosítványok megszerzéséhez. Az adott helyzetben arra törekedett, hogy a mecsekfaluiaktól megszerzett jogosítványokkal a Salgó által már szénjogilag biztosított területek közé ékelődjek be, s így ez a társaság ne biztosíthasson magának összefüggő szénterületeket.

A Salgó számára még maradt egy lehetőség, amit ki is akart használni. Az ti., hogy meghatározott esetben a bányamértéket idegen tulajdonosok területein is átfektethette, amennyiben ezek földbirtoka — egyenként — bányatelek fektetésére alkalmatlan. Ehhez azonban ismét arra lett volna szükség, hogy a határ 50%-on felüli részén szerezzé meg a kőszénkutatási és szénkiaknázási jogot. Komló közbelépésére erre már nem volt lehetősége. Újabb szerződő félre nem talált, sőt a mintegy 47%-os területfoglalása is leapadt 33%-ra, mivel a parasztok egy része visszalépett a korábbi szerződéstől. A Salgó végeredményben csak 319 kat. holdnyi területre tudta érvényesíteni jogait. Ez pedig elégtelen volt ahhoz, hogy a törvényadta lehetőséggel élve közbeékelte területeken (községi „beleegyező” nyilatkozat segítségével) foglalja le a szükséges szénmezőt.

Eközben a kincstári kőszénbányászat 50%-on felüli mecsekfalui területre tett szert.

A Salgó mindössze 9 olyan összefüggőbb birtoktesttel rendelkezett,⁹ amelyekre egy-egy bányamértéket kérhetett volna. Ezek a birtoktestek is 1—1,5 km távolságra feküdtek egymástól, ami annyit jelentett, hogy mindegyik területen külön-külön aknát kellett volna nyitni. Versenyképes, korszerű bányászat kiépítése tehát lehetetlenné vált a Salgó számára.

Nyilvánvaló volt, hogy a Salgó ezen a területen még fúrási munkálatokat sem kezd, annál kevésbé nyit bányát, különösen olyan szénpiaci viszonyok között, amilyenekben hazánk s álta-

⁹ A „Weingartentheil, Birkentheiler” és az „Eck-Beker” nevű dűlőkben. (K. L. 5228/1935.)

lában a kapitalista államok az 1930-as évtized első felében voltak.

A kincstári bányagazgatóságnak azonban, (hogyha a komlói szénbányászat jövőjét állami kezelésben hosszabb időre biztosítani akarta,) a konkurens részvénytársaságot feltétlenül ki kellett szorítani Komló szomszédságából.

Legfontosabb volt a Mecseksfalú felé való terjeszkedés. A kérdés tisztázását az érdekelt parasztok is kívánták, mert jobb jövődelmet a szénmezőn lévő földtulajdonuktól csak abban az esetben várhattak, ha a szénkitermelés, vagy legalább is a komoly szénkutatói munka megkezdődik.¹⁰

A kincstári bányagazgatóság 1935-ben hozzáfogott, hogy a Salgóval szerződött parasztokat eltántorítsa a Rt mellől. Ez nem volt nehéz, mert a mecseksfaluiak maguk is látták, hogy a szénbányászatból a Salgó révén nem lesz semmi. A kincstári szénbánya vezetőségének biztatására szerződésbontó pert indítottak a Salgó ellen. A biztatást anyagi ígérekkel támasztották alá, sőt a perhez, mint mellékbeavatkozó, a kincstár Jogügyi Igazgatósága is csatlakozott. A járásbíróság 1936. november 24-én hozott ítéletében „gazdasági érdekmúlás” címén fel is bontotta a Salgó és a mecseksfaluiak között létrejött szerződést. Az ítélet végso fokon a Kúria is jóváhagyta.¹¹

A per eldöntésével a Salgóval kötött szerződött mecseksfaluiak is aláírták a kincstári bányavállalattal a szénjogi szerződést.

Mecseksfalú községgel, a legeltetési társulattal, az erdőbirtokossággal, a r. kat. egyházzal és az egyes földtulajdonosokkal a szénkutatóra és kiaknázásra kötött szerződés értelmében a kincstári szénbányászatnak 1939 végéig kellett volna felkutatni a mecseksfalui határ alatt elterülő szénkincset, s nyilatkozni arról, kívánja-e a szerződést fenntartani, vagy sem.

A komlói köszénbánya igazgatósága azonban ugyancsak nem teljesítette a kitűzött időre a terület felfúrását, részben mert a

¹⁰ Természetesen, a Salgó megjelenése előtt a kincstári szénbányászat sem fordított sok gondot a mecseksfalui szénmezőkre. Költséges kutatósokra éppen úgy nem gondolt, mint vetélytársa. Bányászatából és mélyfúrásaiból eredő tapasztalatai révén tudta, hogy a szénrétegek Mecseksfalú felé nagy mélységben szakadtak le. 1908-ban az úgynevezett északi vetőtől északra, az Engel-féle birtokon — tehát a község keleti határán — lemélyített II. b. fúróluk 499 m mélységben érte el a komlói IV. sz. telepet. A telepek csapását figyelembe véve legalább 700—800 m mélységben számíthattak csak a kitermelésre érdemes szénrétegekre.

¹¹ A Salgó bányászati szempontból még pernyertessége esetén is hátrányos helyzetben lett volna, mióta a kincstár a parasztbirtokok túlnyomórésztére a kutatói és kiaknázási jogokat megszerezte.

Salgóval folytatott per alatt kutatásokat nem végeztetett, részben az akkori gazdasági viszonyok között nagyobb beruházási összegekre sem számíthatott.

Terv szerint Budafa területét átkutatva akarták a mecsekfalui mélyfúrásokat megkezdeni. Ehhez még néhány mélyfúrásra, azaz néhány évre volt szükség Budafa területén is. Mecsekfalun a fúrási kötelezettség határidejét kellett az érdekelt földtulajdonosokkal meghosszabbítani.¹²

Budafa és Mánfa vidékét a kincstári kőszénbányászat szintén nem merte elhanyagolni. A két községet egyetlen dombhát választja el Komlótól, úgyhogy fel lehetett tételezni a kőszénelőfordulást a nevezett községhatárokon belül is.

Ebben az időben a Mánfa község határa alatt fekvő széntelepeket igen borulatóan ítélték meg. A korabeli geológiai vizsgálatok megállapították, hogy a faluhatár egy része alatt produktív liasz nincs, s hogy széntelepek csupán a keleti határ mentén fordulnak elő. A Salgó ezt szintén tudta, azért óvatosan bánt a „mánfai kérdéssel.” A mánfai I. számú fúrást nem messze a kincstári bányavállalat által lemélyített II/a jelzésű fúrólyuktól végeztette, miután kipuhatolta, hogy a kincstári mélyfúrás a közelben (300 m mélységben) 120 cm vastagságú széntelepet tartalmaz.

A mánfaiak felbuzdulva a mecsekfaluiak pernyerésétől, értesítették a kincstári bányaigazgatóságot, hogy a Salgóval kötött szénjogi szerződéseiket ugyancsak hajlandók felbontani, ha a kincstár a területükre igényt tart és a perkoltséget viseli.

A kincstári kőszénbányászatot Mánfától és Budafától keletre, Zobákpuszta felől is a bekerítés veszélye fenyegette. A bekerítő mozdulatokat itt is az északmecseki bányamezők kapitalistái kezdték meg. A zobáki terület végső láncszeme volt annak a huroknak, amely délről Komlót elszigetelte.

A zobáki területre eredetileg még az ESZKbRt lett figyelmes. 1922-ben hozzáfogott azoknak az egyházi területeknek szénjogi lefoglalásához, amelyek még nem voltak a DGT tulajdonában. Ezek után — a DGT várható agressziója megelőzésére — felajánlotta a Társaságnak, hogy a területek kiaknázására „önálló részvénytársaságot létesítsenek. Ez meg is történt 1923-ban. Az új kőszénbányászati rt. a Pécs-Baranyai Kőszénbánya Rt. (PBKbRt) cégneven szerepel a mecseki szénbányászat történetében.

¹² K. L. 708/1939

A társaság részvényein négyen osztoztak:

A részvények értékének 47,5⁰/₀-át a DGT,
 47,5⁰/₀-át a Salgó,
 4,0⁰/₀-át a pécsi püspökség,
 1,0⁰/₀-át a székesegyházi urada-

lom kapta meg.

Az ESZKbRt a szóbanforgó területekre vonatkozó szerződéseiből fakadó jogokat és kötelezettségeket is átruházta a PBKbRt-re, de ez nem sokkal később az ESZKbRt jogutódjával, a Salgóval kötött egyezség értelmében — kárászi, mázai és váraljai kutatási jogosítványokért — visszaadta a Salgónak, 1924. szeptember 16-án.

Ugyanebben az időben többrendbeli szénjogi csereügylet jött létre a püspökség és a DGT, a püspökség és a PBKbRt, továbbá az utóbbi és a Salgó között. Ebből az alkalomból a DGT vasasi, szénjogilag biztosított területéből kb. 97. kat. holdat adott át a püspökségnek, s ehelyett megkapta ennek a Hosszúhetény határában biztosított (kb. 176 kat. holdra érvényes kutatási, bányanyitási és kiaknázási) jogosítványait.

A püspökség az imént kapott, és Komlóval érintkező szénjogi területét a PBKbRt-nek adta haszonbérbe. Ez a társaság azonban — vállalt kötelezettségei ellenére — nem telepített aknát, annál kevésbé, mivel összes (kb. 11 000 kat. holdat kitevő) területéből mintegy 500 kat. hold bizonyult csak olyannak, amelyen akkoriban gazdaságos bányüzemet lehetett volna kezdeni. A kutatómunkálatok határidejét így egy nagyobb összeg lefizetése ellenében későbbre tette át.

A PBKbRt bányászata a reményteljesebb 500 holdon sem kezdődött meg. Nem szorgalmazta ezt maga a DGT sem, mivel vasasi bányüzeme működési területének északabbra tolása már ebbe a területbe ütközött volna. A DGT így rávette a Salgót, hogy együttesen bírják rá a pécsi püspökséget: bizonyos összeg fejében mondjon le azokról az előnyökről, amelyekben a PBKbRt-vel kötött, vagy ráháramló szerződésnek végrehajtása kapcsán részesülne. A püspökség 1936-ban valójában fel is mentette az Rt-t a kötelezettségének teljesítése alól, s 5 évre opciót biztosított a PBKbRt-nek a zobáki 415 holdon, s ezen kívül még további, az északmecseki szénmezőkön le nem foglalt területeire.

Mindezek után 1943. március 10-én a DGT és a Salgó megállapodott abban, hogy a PBKbRt-t felosztatja. Meghatározták azokat a területeket, amelyeket ki-ki a felosztás után birtokába

vesz. A DGT természetesen a zobáki területhez formált jogot. Ugyanekkor megállapodtak a további érdektérületekre nézve is.

A PBKbRt felosztatását az 1944. évi június 20-i rendkívüli közgyűlésen el is határozták, de a megszűnést kimondó rendes közgyűlést egybehívni már — a beálló hadihelyzet miatt — nem tudták. Így a DGT és jogutódja a Magyar-Szovjet Hajózási Részvénytársaság (MESZHART) tulajdonképpen egy tényleg nem működő, de jogilag valójában meg nem szűnt Rt opcionált területével állt szemben, amelynek a Salgóval történt egyezmény értelmében várományosa lett volna.

A furcsa helyzetből eredhető komplikáció a szénbányák államosítása, majd a MESZHART üzemeknek a teljes magyar állami tulajdonba való átadása következtében elmaradt.

A kincstári szénbányászat délen való lezárása így ment füstbe a mánfai és a zobáki részekben is.

A kincstári vezetés az északmecseki köszénmedencében is óvatos volt. A magyaregregy—vékényi szénvonulat földtani természetét már jól ismerték, s nem maradtak titokban a magyaregregyei szénbányaprobléma köré csoportosuló zűrzavaros jogviszonyok sem.¹³ Így a vevő a bizonytalan perek tömegét zúdította volna magára. A kincstár tehát lemondott arról, hogy a Komló köre szövött védőövetét az északmecseki szénvonulatba is áttegye, és a Salgónak már Kárásznál vagy Magyaregregynél állja útját.

Miután a kincstár a vázolt módon — már az 1930-as évek második felében — megnyugtatóan biztosította érdektérületeit, nagyobb kutatómunkákkal próbálta igazolni megtett erőfeszítéseit. Századunk elején végrehajtott komlói mélyfúrásoknak csak most lett komolyabb folytatása.

Az 1937. évben az akkori feltáró munkálatok, vágatok és fúrási szelvények ismerete alapján a komlói szénvagyonot 185 millió tonnára becsülték, amiből az *Új-akna segítségével* — tehát az *újaknai bányamezőben* — 62 millió tonnát *szándékoztak kitermelni*. Ha csak az Új-akna 0,0720 km²-nyi kiterjedésű bányamezejében a tapasztalt átlagos 6 m összrétegvastagságot vették figyelembe, akkor is 43,3 millió tonna *szénre számíthattak*. Ez a mennyiség az 1940-es évek elején átlagos 200 000 tonna termelés mellett 21 évig biztosította volna az Új-aknai termelést.

A bányászat fejlesztése céljából az 1938—43 években 6 mély-

¹³ A magyaregregyiek ugyanis 1897 óta, mióta bányatelektulajdonuk volt — három ízben, három különböző bányavállalkozásnak is, eladták szénjogukat, s ezek a vállalkozók megint tovább adták jogutódaiknak, vagy opciót adtak rá.

fúrást hajtottak végre. Ezek segítségével a budafai területen csak a 80 cm-nél vastagabb rétegeket véve figyelembe 13,26 m öszsvastagságú, művelésre érdemes szénréteget találtak. Átlagosan 10 m vastagságot számítva a pécs—budafai 2 km² nagyságú szénmező alatt 20 millió tonna kőszén feküdt.

Az 1940-es évek elején mélyfúrással, tehát exakt módon megállapítható szénkincs rohamos felszökése már módot nyújtott a tervezésnek, hogy évi 600—800 ezer t szenet vegyen figyelembe.

A szállítási teljesítmény jelentékeny növekedését azonban ismét csak egy újabb akna biztosíthatta. Újabb akna telepítése most már nem járt kockázattal, mert — mint láttuk — a mélyfúrások és a gyakorlati feltárások tapasztalatai teljesen megnyugtatóak voltak. Végre bebizonyosodott, hogy Mecsekfalva és Budafa területén is jelentős szénkészletre számíthat a komlói bányaművelés. A régi sejtések és kombinációk a mélyfúrások segítségével ezekre a területekre nézve is pozitívvá lettek.

Az 1940-es évek első felében rendelkezésre álló adatok szerint is 300 ezer t évi termelés mellett — a komlói szénkincs élettartama 67 esztendőre volt tehető. Ez a határérték az utóbbi évek kutatómunkálatai alapján jelentékenyen eltolódott, s ugyanekkor az előírányzott szénmennyiség is növekedett.

A lehetőségeket azonban a kincstári bányakapitalizmus már nem tudta kiaknázni: sem a légakna átépítésére, sem újabb akna telepítésére sor nem kerülhetett. A második világháború nehézségei között kénytelenek voltak megelégedni a rablógazdálkodás által előállítható többlettel.

A komlói szénvonalat hatalmas mértékű kitermeléséhez szükséges felfúró munkálatok, aknatelepítések, a többszörösére emelt munkáslétszámot befogadó nagyarányú lakóházépítkezések, számtalan egyéb, kiterjedt berendezkedési munkálatok végrehajtása a felszabadulás utáni népi demokratikus kormányzat gazdasági feladata lett.

2. A termelés és ennek technikai fejlődéstörténete

A Glanzer-, Adolf-és Szerencse-tárókkal a Komló-keleti bányamező liápszéntelepeinek fedütelepeiben folyt a széntermelés. Az Anna-akna helyét is ugyanezen a területen jelölték ki. Az Anna-aknai szénbányászat a 4., 5. és a 6. számú telepekre támaszkodott. Ezek a telepek 45—56° alatt dőltek, és csapásirányuk dél felé fokozatos átfordulást mutatott az 1912—1914-ben telepített Új-akna által művelés alá vett telepek felé.

Az Anna-aknai szénmező készlete nem volt nagy, s már 1912 körül nehézségek mutatkoztak a termelésnél. A telepek zavartsága, egyenetlen telepedése, a fejtésekben jelentkező nagy nyomás, elkokszosodások, elmeddősülések, súlyos gondot okoztak a fiatal kincstári szénbányászatnak.

Már a kezdet kezdetén jöttek a meglepetések.

1909-ben pl. az évi előirányzat 36 000 t szén volt, azaz havonként 3000 t, ezzel szemben július hó végéig mindössze 13 262 t lett az eredmény. A hátralévő időkben így — 25 munkanapot számítva — átlag 14 vagon szenet kellett volna kitermelni: a naponkénti termelés azonban csak 7 vagon tett ki. Az eredménytelenség okát részben abban a körülményben kereshetjük, hogy ekkor még csupán a felső s általában vékony szénrétegekben folyt a bányamunka.

Az Anna-akna a kincstári bányászat második évében mindössze 60 m mély volt. Az akna — fekvésénél, méreteinél és berendezésénél fogva — maximálisan 50 000 t évi termelést bírt ki. Ennél többet kihozni belőle sem ekkor, sem később nem lehetett.¹⁴

A kincstári szénbányászat vesztesége az 1909. üzleti év 9 hónapjában (1909. március 1-től az év végéig) 131 299 K-ra emelkedett. Ez az eredménytelenség annál meglepőbb volt számára, mivel a DKRt kb. ugyanennyi nyereséget könyvelt el.

A pangás a következő években is folytatódott. 1910. október 31-ig a termelés 34 926 t, a veszteség 90 442 K. A tonnánkénti veszteség 2,60 koronára, az átlagos termelési költség 16,5 K-ra emelkedett. Ezzel szemben az előirányzat csak 13,4 K volt. Így a kincstári bányában 3,106 koronával termeltek drágábban a megengedettnél, s ez igen kevés vigasztalót jelentett versenyképességével kapcsolatban.

Mindezek láttán nagy volt a kedvetlenség a komlói kincstári szénbányászat körében. A borúlátó hangulat nyomasztólag hatott minden üzemi és beruházási munkára. Ha a termelés fokozására gondoltak, rögtön a csekély szénkincset kellett vele párhuzamba állítani. Ha a terület mélyfúrásokkal való átvizsgálását vették tervbe, felrémlt előttük a kérdés: vajjon érdemes-e? *A kockázat éppen úgy elriasztotta az állami kőszénbányászatot, mint bármely magánszénbányászatot.*

¹⁴ K. L. 7496/1910. — A kincstári szénbányászat első éveiben a komlói szénvagyont 1,8 km² területen 2,1 millió t-ra, 2 km² területen 6 millió tonnára becsülték. Az utóbbi mennyiség is messze volt attól, hogy rá tartós szénbányászatot építhessenek. (L. Papp Károly: A Magyar Birodalom vasérc- és kőszénkészlete. Bp., 1915. Franklin. 618. l.)

A bányavétel idejében az egész mecseki kőszénbányászatban a komlói szénbánya átlagos évi egyfőre eső teljesítménye volt a legrosszabb. Míg pl. a DGT valamennyi pécskörnyéki szénbányájában az átlagos évi teljesítmény 180,4 t, az ESZKbRt bányáiban 137,0 t, a váraljai Délmagyarországi Kőszénbánya Rt. bányájában 94,3 t, addig a komlói kincstári kőszénbányában csak 90,0 t. A különbség — mint látjuk — pl. a komlói és a pécsvidéki átlagos teljesítménynél igen nagy. A komlói csak 50%-át teszi ki a pécsvidékinek.

A teljesítmény emelkedése érdekében a kincstár a tőkés munkáltatók szokásos fogását vette igénybe. 1910-ben termelési jutalékra készített „kulcstervezetet”. Jutalékot azonban csak a bányaaaltisztek, a „felvigyázósegédek” és a csillefeljegyzők kaptak. Az igazgatóság „szerzett tapasztalatai” ugyanis azt bizonyították, hogy megfelelő jutalék ezeket az ellenőrző „közégeket” a lehetetlenséggel határos eredmények keresztülvitelére serkenti. Tény az, hogy az 1910. évi havi 43 000 t-ás átlagos termelést is csak a megfelelő jutalék révén tudták elérni.

Hogy a hajcsároknak kiszemelt altiszteket még inkább a termelési költségek leszorítására serkentsék, a termelési jutalékot csak abban az esetben fizették ki teljes összegében, hogyha az üzemet terhelő munkabér és anyag összegéből egy t-ra 11 K-nál kevesebb esett. Ellenkező esetben az altisztek csak a jutalék 60%-át kapták meg.

A sokrétű nehézséget még a bányamunkások elégedetlensége is növelte. A munkások ugyanis, többet várva az új tulajdonostól, mint amennyit kaptak, az 1911. év egész második felét szinte sztrájkhoz hasonló erejű „amerikázással” súlyosbították. Az előirányzatot a termelésnél ugyan 18%-kal felülmúlták, az üzleti veszteség mégis közel járt a 70 ezer K-hoz.¹⁵

Az új vezetés a helyes termelési mód kialakításához is szerencsétlen kézzel nyúlt.

A komlói széntelepek omlós és puha szerkezetűek, rendkívül összetöredezettek, zavartak, gáz- és tűzveszélyesek, krétakori lávakitörések következtében gyakran erősen kokszosodottak; az itteni széntelepek valóban nagy követelményt támasztanak a fejtési eljárásokkal szemben.

A kincstári szénbányászat első éveiben a komlói vékonyabb telepeket — túlnyomóan — a következőképpen fejtették: gurító-

¹⁵ K. L. 2134/1912.

kat telepítettek egymástól kb. 25—30 m távolságban. Ezeket dőlésben 30—40 m-re hajtották fel, tehát a széntelepét 30—40 m magas pillérekre osztották. A fejtésben minden 4 m magasságra 1—1 vájárt osztottak be, vagyis a szénfalat annyi vájár támadta meg, ahányszor 4 m magas volt a pillér.

Ezt a fejtésmódot főképpen a telepek lapos dőlése és a szén porossága, a könnyebb szállítás indokolta. Ha a fejtésben lévő pillért nem egyszerre támadják meg egész magasságában, akkor a poros szén lecsúszására szolgáló vascsatornákat nem tudják a telep dőlési irányában fektetni, hanem csakis a pászták egymástól való távolsága által meghatározott törésekkel. Ezenkívül a fejtésekben olyan hatalmas nyomás jelentkezett már egy napon belül, hogy ezt csak a jól kidolgozott és megválasztott fejtési eljárással tudták — úgy-ahogy — kiküszöbölni.

A 2—2,5 m vastagságú telepeken rendszerint a felső padot vették ki először, s azt csak ideiglenes ácsolattal látták el. Ha a felső padot 1—1,2 m-re már kivájták, akkor utána szedték az alsó padot, s a fejtést végleges ácsolattal biztosították.

A vastag 10. számú telep fejtésére közel hasonló eljárást alkalmaztak, azzal a különbséggel, hogy a szenet szeletenként szedték a fedőtől kezdve a fekü felé. Az eljárást a pécskörnyéki kőszénbányászattól vették át.

Ez az omlasztásos fejtésmód azonban akkor — ebben a formájában az alkalmazott tömedékelés mellett — nem vált be a komlói kőszénbányászatnál. Ez a fejtési eljárás gyakori és nagy telepégéseket idézett elő.¹⁶

A 10. számú telep ugyanis annyira gyúlékony, hogy a legkisebb törés, ami a szállító folyosóban, vagy a fejtésben keletkezik, már tüzet okoz a telepben, s ha egyszer tüzet fogott, gátolással eloltani nem lehet, mert a szén repedésein az menthetetlenül terjed.

A lecke igen sokba került, mert a 10. számú telep a termelésnek már is $\frac{2}{3}$ -ad részét adta. A 10. számú telep egyik emlékezetes égése pl. 1912-ben a termelésben akkora szénkiesést jelentett, hogy a termelés alig fedezte a bányauzem házi szén szükségletét.¹⁷

A komlói kőszénbánya még a helyes fejtési eljárások mellett is tűzveszélyes. A tüzek gyakoriságát növeli a szén minősége és az a körülmény, hogy a fedüközetet bitumen itatja át. Az 1910-es években uralkodó bányaművelési és szellőztetési viszo-

¹⁶ K. L. 4396/1913.

¹⁷ K. L. 4618/1912.

nyok között a komlói telepek a fejtés után számított 3—4 hónapon belül kivétel nélkül meggyulladtak.

1912-ben még további nehézségek is mutatkoztak.

A komlói szénbányászat működése így egyelőre tényleg nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. A komlói bányagazgatóság és az állami szénbányák központi igazgatósága a ráfizetésekért részben egymást okozták, részben a dolgozóknak nyújtott „szociális” szolgáltatások címén akarták igazolni. Ilyen „terhes szociális szolgáltatás” volt — véleményünk szerint — a tisztviselőknek adott lakáspénz és fizetés, valamint a társpénztári hozzájárulás. Ezek együttvéve minden mázsa kőszén 21 fillérrel terhelte meg. A komlói bányagazgatóság sokalta a rá kirótt központi igazgatási költségeket, a központi igazgatóság sokalta a komlói vezetés kiadásait.¹⁸

Hogy az Anna-akna termelését eredményesebbé tegyék, 1912—1913-ban 4 ereszkét mélyítettek benne. Az új munkahelyek telepítését azonban nem kísérte arányosan a termelés növekedése. A telepek zavartsága, egyenetlen telepedése, a nagy nyomás, a gyakori kokszosodás és elmeddősülések — a komlói széntelepek általános tulajdonságai — fokozatosan súlyosabbá tették az itteni munkát. A bukás elkerülése végett feltétlenül hozzá kellett látni az új akna lemélyítéséhez, annak ellenére, hogy az Anna-akna bányamezejéhez tartozó és mélyebben fekvő szénkincs még kiaknázásra várt.

Az új akna telepítési pontját az Anna-akna bányamezejében és az I. a. és a III. a. számú fúrólyukkal elért eredményekre támaszkodva, a nyugati bányamezőben jelölték ki. A számítások szerint az új termelésre kijelölt bányamező — tehát az Anna-aknai bányamező, az I. a. és a III. a. fúrólyukak által határolt terület — az akkori megállapítás szerint összesen és kerekén 2,8 millió tonna kőszén igtért.

A kedvezőtlen termelési viszonyoktól a komlói kincstári kőszénbányászat — minden bizonnyal — sokkal előbb megszabadul, ha a felesleges húza-vonával nem ódázzák el az újabb akna telepítését. Az akna telepítéséhez azonban csak 1912 áprilisában fogtak,¹⁹ üzembehelyezésére pedig 1914 végén került sor.

A 2,8 millió tonnára becsült készlet, a tervbe vett 150 000 t évi termelés mellett, 19 évi élettartamot biztosított volna az új

¹⁸ K. L. 7387/1910. — Valójában Komlón ekkor minden 25 munkásra 1—1 vezetőszemély jutott, míg a magánszénbányászat körében az arány 75:1 volt.

¹⁹ K. L. 1816/1913.

aknának. Az akna — mint ismeretes — jóval hosszabb ideig szolgálta a komlói kőszénrétegek kitermelését, mivel még további szinteket lehetett a mélység felé kiépíteni.²⁰

Az Új-akna legfőbb rendeltetése az volt, hogy az Anna-akna segítségével feltárt széntelepek mélyebb részeit is lefejtessék.

Az aknát négyszögűre, aránylag szűk keresztzelvénnel (4,72 × 2,50 m-re) tervezték. A kisméretezés szándékos volt. Így akarták ti. az aknaszelvényre eső hatalmas közetnyomást és a szállítóakna fenntartási költségeit a legkisebbre csökkenteni.²¹

1914-ben az Új-akna az I. szinten lyukasztott az Anna-akna mezejébe, és így segítségével még ebben az évben megkezdtek a szállítást.²² Az Új-akna a legutolsó évekig a komlói kőszénbányászat fő-szállítóaknája volt. Általában mind a régi, keleti, (azaz Anna-aknai), mind az újabb, nyugati (azaz Új-aknai) bányamezők szállítását — a tervezett kapacitáson belül — simán lebonyolította.

Az Új-akna telepítésével kapcsolatban fokozottabb erővel folytatták a kivitelezést a helyesebb fejtési mód meghatározása érdekében.

A komlói igazgatóság, miután a pécsvidéki szénbányászattal „importált” omlasztásos fejtési eljárással kudarcot vallott, kénytelen volt kimondottan — tehát helyesen — a helyi viszonyoknak megfelelő fejtési eljárást kidolgozni.

Az új fejtésmód ugyancsak *omlasztásos* volt, de hasonlított a *csapásmenti szintes keresztpáasztafejtés*hez. A fejtési üregek tömedékelésére iszapolt homokot alkalmaztak.

Az akkori telepviszonyokhoz alkalmazott fejtésmód, továbbá az iszapötmedékelési eljárás és a csúszdák fokozott alkalmazása együttvéve a komlói kőszénbányászat színvonalát emelte. A termelés kezdett eredményesebb lenni.

Az újaknai fejtéseket már ezekkel a fejtési és tömedékelési módokkal kezdték meg.

Így teltek el a komlói kincstári kőszénbányászat első évei, de a későbbiek sem voltak mentesek a nehézségektől.

²⁰ K. L. 7496/1910.

²¹ Schmidt Jenő: A komlói állami szénbánya ismertetése. Bányászati és Kohászati Lapok, 1916. (XLIX. évf.) II. köt. 10—11. l.

²² Ugyanebben az évben a II. szinten kivájták még a rakodót. A III. szinten a rakodó kivájásán kívül, kifalazták a szivattyúkamrát, felszerelték továbbá 2 db — egyenként — 1000 liter/perc teljesítményű turbina-szivattyút. (Wahlner Aladár: Magyarország bánya- és kohóipara az 1914. évben. — Bányászati és Kohászati Lapok, 1916. [XLIX. évf.] II. köt. 453. l.)

Az első világháború alatt újabb és újabb zavaró tényező jelentkezett. Az erőltetett termelés miatt a feltáró munkákat el kellett hanyagolni. A nagy munkáshiány következtében a munkahelyeket is csak korlátozott mértékben telepíthették.

A jóvesztés a lekötött területnek alig 12%-ára terjedt ki. 1917-ben a tervezett 180 000 t szén helyett az eredmény csak 92 300 t lett. Az 1917/18. gazdasági évben (tehát 1917. július 1-től 1918. június 30-ig) a komlói kőszéntermelés — az előző évihez képest — valamivel javult. Az utolsó békeévnek, 1913-nak a termelését pedig 100%-kal múlta felül.

A munkások teljesítménye is növekedett — kategóriák szerint — 50—85%-kal. A teljesítmény emelkedését részben az új beruházásoknak és gépesítésnek, részben a munkások meghajszolásának köszönhetők.

A termelésnek több mint 80%-a a fejtésekből származott. A feltárás és elővájás mindössze 10%, a bányafenntartás pedig kb. 1% szenet adott. Normális viszonyok között pedig a feltárásból és elővájásból 20—30% szenet szoktak kapni.

Az arányok eltolódását még fokozták a 8. számú telep körül támadt zavarok. Ez a telep abban az időben jóformán semmi szenet nem adott a feltárásnál és az elővájásnál: a feltáró folyosókat ugyanis a telep fekjében kellett kihajtani.

A 7. számú telep — csekély vastagsága következtében a feltárásnál és elővájásnál nyerendő kőszén tekintetében számba sem jöhetett. A benne kihajtott 260 m hosszú feltárárfolyosóban pl. mindössze 51 vagon szenet kaptak, ami az egész termelésnek csupán 0,6%-a.

A fejtések erőltetése hozzátartozott a háborús gazdálkodáshoz, aminek hátrányait később kellett a bányának megszenvednie. A visszahatás már a háború utolsó hónapjaiban mutatkozott. Kiderült, hogy a produktív munkahelyek száma állandóan csökkenő irányzatú, és értékük is egyre silányabb lesz.

A földalatti munkahelyeknek ez az állapota, a Monarchia összeomlása, valamint a forradalmi helyzet együttesen a komlói kőszénbánya termelését 1918/19-ben még addig el nem ért mélypontra juttatta.

Az 1918/19. gazdasági évben, bár csaknem kizárólag fejtésre mentek, a termelési eredmény 68 566 t volt. Ennek 86%-a fejtésből, 14%-a elővájásból és fenntartásból eredt. 1918 nyarán az átlagos műszakonkénti teljesítmény még 0,467 t, 1919 közepén már csupán 0,298 t. A termelés további csökkenésére erősen kihatott még az a körülmény is, hogy a Fővezérség 1919 őszén végrehajtott katonai behívások során számos bányászt kiragadt

a termelő munkából, továbbá a munkások „amerikázása” (az igazgatóság kifejezése szerint „passiv resistenciája”), amely a proletárállam korai bukása és közvetlen következménye feletti elkeseredésükből eredt. Az 1919. évi termelés kerekén 6450 vagonnal volt kevesebb, mint az utolsó békeév, 1913 termelése.

A termelés 1920-ban csak lassan szakadt el a mélyponttól. A munkateljesítményt oly módon fokozták, hogy a munkásságot — némi kedvezménnyel és politikai nyomással — pótműszakok vállalására bírták. A bányászokat a szénkormánybiztosság, a meghagyott katonai szervezet, s nem utolsó sorban az alacsony munkabér okozta nyomor is többtermelésre kényszerítette. 1922 elején az összvájtelteljesítmény — műszakonként — 1,1 t-ra, emelkedett. *A napi termelés ekkor 20—22 vagon* tett ki.

A termelés emelésének módja pótműszakokkal — tekintve a komlói bányamunkások múltjának ez irányú vonatkozásait — nem látszott a legmegfelelőbbnek. A munkásság megbolygatott hangulata mellett *csak létszámemeléssel lehetett volna célt érni*. Ehhez újabb munkástelepítésre, s ezzel kapcsolatban munkáslakás-építkezésekre volt szükség. Az 1920-as évek közepén sor is került erre, de mire a lakóházakat elkészítették, a szénkonjunktúra Magyarországon — az iparral egyetemben — ismét pangásba ment át.

A kőszénbányászat területén ez a bizonytalan s a válság talaján álló „fejlődés” a mecseki szénmedence termelésének egészében is kirajzolódik. Az 1926. évi 827 710 tonnát kitevő termelés a következő évben 785 922 tonnára, 1928-ban 783 279 tonnára esett.

Az államkincstár a maga — viszonylag kisebb kapacitású — komlói kőszénbányájával igyekezett az egyenletes termelés szintjén megállni. Amennyiben tehette, kőszénbányászatát óvta a gazdasági élet hullámzásának kihatásaitól. Ez módjában állt, mivel az állami üzemek egymagukban felvehették a komlói kőszén, s a magánkőszénbánya-vállalatoktól vásárolt kőszén mennyiségét tetszése szerint irányíthatta.

1929-ben, ez év első kétharmadában mutatkozó lendület a gazdasági és ipari életben a kőszén termelését is legmagasabb fokra lendítette az 1920-as években. A mecseki szénmedence termelése 826 270 tonnára, Komló pedig — az előbbi keretében — 110 908 tonnára emelkedett. A javulás, mint ismeretes, rendkívül rövidéletű volt, s 1929 utolsó harmadában feltartóztatlanul beállt a tartós válság a kapitalista államokban. Hazai kőszénbányászatunk — az együttes termelés eredményét nézve — egészen 1935-ig, tehát a gazdasági világválság lezáródása (1933)

után is, megmaradt a válság idejében tapasztalt ingadozó állapotban.²³

Év	A feketekőszén-termelés országosan (a mecseki kőszénter- melés)	A komlói kőszénbánya termelése	Barnakőszén orszá- gosan*
	t o n n á b a n		
1929	826 270	110 908	6 880 000
1930	811 548	107 286	6 880 000
1931	776 307	116 125	5 850 000
1932	894 806	113 385	5 430 000
1933	800 054	118 752	5 470 000
1934	756 260	114 851	5 750 000
1935	822 221	120 178	6 240 000

* Az adatokat itt kerek számokban közöljük.

A gazdasági világválságnak a termelésre gyakorolt hatása Komlót, mint kőszénbányát láthatólag megkímélte, de nem hagyta érintetlenül magát a bányamunkásságot. Ez különben általános jelenség volt az összes magyarországi bányavállalatnál.²⁴ A komlói bányamunkásság életviszonyaival a gazdasági válság korában, a későbbiekben külön foglalkozunk. Itt is helyén való az utalás arra, hogy *a termelési eredmény régi szinten tartása, sőt emelése nem a munkáslétszám növelésével, vagy a technika nagyobb arányú fejlesztésével, hanem a teljesítmény szorgalmazásával és főképpen a pótműszakok erőszakolásával, vagyis a munkaerő végsőikig menő kiaknázásával volt kapcsolatos.*

Jól mutatja ezt a munkáslétszám viszonya a termeléshez. Az 1929. évi kerek 11 100 vagonot kitevő évi termelést pl. 650 főnyi átlagos munkáslétszámmal érték el. Ezzel szemben az 1931. évi 11 612 vagon kőszén 505, az 1933. évi 11 875 vagon szén mindössze 547 munkással termeltették ki. Az egy főre eső termelés átlaga tehát jelentékenyen emelkedett. A nehéz termelési viszonyok között működő komlói bányában már 1929-ben elérték a fejenként és műszakonként — valamennyi műszakra számított 0,52 tonnás átlagteljesítményt. Ez az átlag, bár országos vagy különösen világviszonylatban ugyancsak nem magas, je-

²³ A kőszénbányászatnak országos távlatú helyzetét ebben az időszakban l. *Incze Miklós: Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. Szerk. — Írták: Incze Miklós, Karsai Elek, Kubitsch Imre, Petőcz Pál, Sipos Aladár. Bp., 1955. Akadémiai Kiadó. 138—142. l.*

²⁴ L. Karsai Elek és Kubitsch Imre munkáját, *Incze Miklós: Az 1929—1933. évi világgazdasági válság ... c. kötetben. (Vonatkozó helyek 330—344, 377, 408—412, 438. l.)*

lentékeny eredménynek minősíthető, ha pl. az 1913. évi 0,302, — a megfeszített háborús termelés és rablógazdálkodás idején — az 1915. évi 0,481, az 1917. évi 0,479 tonnás komlói átlagokhoz viszonyítjuk.

A komlói munkáslétszám gyarapításának kezdete összeesik azzal az idővel, amikor a hazai kőszénbányászat a válság hatása alól ki tudta magát vonni. Ez az 1935. esztendő. A komlói kőszéntermelés ekkor eléri az évi 12 000 vagont, s munkáslétszáma a hétszázat. Ezzel a létszámmal ugyan még csak az 1920—1922. évi munkásállomány szintje körül mozognak, de a termelés, s így a teljesítmény is általában a felével nagyobb az akkorinál. Az 1935. évi teljesítmény (műszakonként, fejenként, valamennyi dolgozóra vonatkoztatva) 0,560 t-ra tehető, s ez még fokozódik a következő években:

1936-ban	0,607 t (699 munkás)
1937-ben	0,631 t (662 munkás)
1938/39-ben	0,657 t (810 munkás)

A munkáslétszám a második világháború második esztendejében pedig (1940-ben) 1100-ra, s erről fokozatosan — a háború végéig — 1300 főre emelkedett. Innét esik le 1945-ben az 1940-es évi létszámra, hogy a későbbi időben évről évre gyarapodva elérje a 10 000 főt.

A második világháború idején szorgalmazott magasabb teljesítmény — bár az első években a technikai készség fokozásával is megpróbálták elősegíteni — nem vált valóra, sőt Magyarországnak a háborúba történt belépése után 1942-ben, még csökkent is (0,498 t-ra).

Vad hajszában, a feltárások elhanyagolásával és csak a szénnel való munkával ugyan 1943-ban elérték az 1935. és az 1940. évi 0,550 t körüli szintet, de ez 1944-ben ismét 0,500 t-ra esett vissza.

Komló az imperializmus korát 21 971 vagon évi kőszéntermeléssel zárta, ami kb. napi 74 vagont kitevő termelésnek felel meg. A kincstári kőszénbányászat kezdetén elért 14 vagonhoz viszonyítva ez *kereken ötszörös növekedést jelent, háromszoros munkásállomány mellett.* A többlet, amely fejenként és műszakonként kereken 0,200 t, a komlói kőszénmezőknek a megelőző fejezetben bemutatott feltárásával, a technikai készenlét színvonalának emelésével, s nem utolsó sorban a munkás fizikai és szellemi energiájának kiaknázásával van összefüggésben.

A termelési eredmény tekintetében annyira fontos fejtési módokat az első világháború utáni 25 esztendő alatt ugyanazok a széntelepek természetéhez, továbbá a fekű- és fedű-viszonyokhoz illeltek alkalmazni.

Ebben a negyedszázadban a fejtés legfőképpen a 4., 8., 10. és a 12. számú telepekre szorítkozott, egyre nagyobb súllyal a vastag 10. telepre. 1927-től kezdve 1941-ig a 8. és a 10. telep adja a komlói köszenet. 1926-ban a 4. számú telep fejtésével felhagytak, a 12. számú telep viszont csak 1941-ben lép a termelés szolgálatába.

A 8. telep által adott köszén 1937-ig fokozatosan csökken az összeshez viszonyított 15,40%-ra (1925/26-ban még 43,79%), a 10. telepé pedig az 1925/26. évi 52,79%-ról 1937-ben 84,60%-ra duzzad. A 12. telep egyszerre 25,85%-os aránnyal lépett be a köszénbánya termelésébe.

A termelés természetesen nem ennyire következetesen oszlik meg a főtelepek között, mert még nagyobb eltérések is adódhatnak, különösen, ha rendkívüli erők (bányaomlás, égés) vagy telepelváltozások (elvékonyodás, elkokszosodás) emelnek gátat a valamelyik telepre irányított művelés útjában.

Az 1920-as években a 8. sz. telepben csapásirányú omlasztásos frontfejtést alkalmaztak, míg a 10. sz. telepen a támadó gurítókból kihajtott csapásmenti, a fedű alatt hajtott, szintes folyosókból telepített, szintes oldalpászta-fejtéssel jövesztettek. Ilyen módon a fejtés etázsszerű lett, ami még fokozta az iszaptömedékeléssel szemben korábban felállított követelményeket.

A 10. sz. telepet — iszaptömedékelési eljárás mellett — emeltefejtéssel egybekötött keresztpászta fejtéssel, 2 m-es szeletekben művelték. Egy-egy szelet lefejtése után a hátrahagyott üreget (többször megismételt iszapolással) színültig megtöltötték. Mivel a rossz iszapolóanyag csak hónapok eltelével szikkadt úgy, hogy azon dolgozni és szállítani lehetett, a következő szelet fejtését — két szelet kihagyásával — 4 m-rel magasabban kezdték meg. Így haladtak tovább egészen a fejtés felső szintjéig. Ez a módszer azzal a hátránnyal járt, hogy amikor az iszapolás feletti réteghez nyúlhattak, ez a réteg a lassan keményedő iszapba mélyen besüppedt és összekeveredett vele. Emiatt ezeket a szeleteket csak részben, sokszor egész kis részben tudták kitermelni, s a bányászt gyakran igen kellemetlen munka elé állították.

A termelésnek és a tömedékelésnek ez a módja egyenlő volt a 10. sz. vastag telep szénvagyonának $\frac{1}{5}$ részének elvesztésével. Ha tehát a szénvagyonot nem akarták így eltékozolni, a megfelelő

minőségű tömedékanyagot meg kellett keresni. Így lépett a tömedékanyag egyre követelőbb igényrel a komlói szénbányászat problémái sorába.

Ebben az időben egy-két hazai szénbányánknál a hányóanyagot használták fel — kellő előkészítés után — tömedékelésre. Ennél az eljárásnál szerzett tapasztalatok — főképpen a költségek miatt — kedvezőtlenek voltak, úgyhogy követendő példának nem lehetett tekinteni. A bányavezetőség tehát ismét a jobbminőségű homok kereséséhez látott.

A budafai határban, az Új-aknától kb. 1,5 km távolságra termelés alá vett homok azonban nem bizonyult megfelelőnek, mert homokkő-beágyazásokkal volt tele. Mégis ezzel kielégítőbb eredményt értek el. Így vált lehetővé pl., hogy az 1940-es évek elején a keleti bányamező V. és VI. szintje közötti gyúlékony 8. sz. telep fejtésénél is bevezessék az iszaptömedékelést. Ezzel egyúttal célszerűbb és gazdaságosabb fejtési módra térhettek át.

Az iszaptömedékelést kifogástalanul e tárgyalt korszak végéig sem sikerült megoldani. A laza, puha szén az iszaptömedék vizét magába szívta, mielőtt azt elvezethették volna, s így a telep felázása és duzzadása a szokványos fenntartási munkának többszörösét igényelte. Az ácsolatok a talpba benyomódtak, besülylyedtek. Maga a szén is nedves lett, ami a csúszdán való szállítását megnehezítette. A nedves tömedékelés mellett a fejtési üreg is tekintélyes volt, s ez a körülmény a biztosításhoz szükséges fa mennyiségét is emelte.

Mindezekre való tekintettel a kincstári bányaigazgatóság 1944-ben a befúvó- és a szórótömedékelés gondolatával foglalkozott, de a valóságban nem ültette át. Megmaradt az iszaptömedékelés mellett, s a jobb tömedékanyag felkutatását továbbra is fontos feladatának tekintette. A problémát azonban már csak a Magyar Népköztársaság idejében, Komló nagyarányú fejlesztése során oldhatták meg.

3. Szénminőség, osztályozás, széndúsítás, értékesítés

Szénminőség

Az 1918 előtti állami kőszénbányák között a kincstár legtöbb reménye a petrozsényi és a komlói kőszénbányákhoz fűződött. A komlói kőszénnel különösen széleskörű tervei voltak a Werkerle-kormánynak. A komlói kőszén az állami kőszénbányászat fejlesztéséről szóló törvényjavaslat előadója a legkitűnőbb sze-

nek közé sorozta,²⁵ amellyel még a magyar tengerészet, sőt a Monarchia haditengerészetének köszénsszükségletét is tekintélyes mértékben ki lehet elégíteni.²⁶

Elragadtatással nyilatkozott a kincstári szénbányászat első éveiben a komlói szénről a helyi vezetőség is.²⁷

A mecseki szénmedence lászköszene a legalkalmasabbnak látszott arra, hogy az Adria kikötőiből kiszorítsa az idegen szénét, s hogy a MÁV gőzmozdonyait vele fűtsék. A mecseki köszén azonban — eltekintve egyes kivételes alkalmaktól — ezt a neki szánt szerepet nem tudta betölteni, bár kalóriája átlagosan 6000 körül van.²⁸

A komlói köszénnek a vevők körében nem volt olyan jó hírneve, mint azt az előbb említett vélemények alapján gondolhatnánk. A későbbi évtizedek során számtalan panasz futott be a komlói és a központi igazgatóságához — a minőség miatt.

A minőség körül mutatkozó hibák legtöbbször nem a köszén természetére, hanem a termelés módjára vezethetők vissza. A DKRt komlói szénbányászata teljes rendetlenségben adta át az Anna-akna széntelepeit. Mivel a bányászatot kilátástalannak ítélték, már nem sokat törődtek a bánya kiépítésével. Mint láttuk, a geológusok véleménye sem volt kecsegtető.

A DKRt bányaművelésének utolsó évében (1908. III. 1-től 1909. III. 1-ig) olyan rossz telepviszonyok között termelt, hogy ez már egyenlő volt a komlói szénbányászat bukásával. Kereken 67 000 csille szén mellett 60 000 csille meddőt kellett kitermelni. Emellett az eladott köszén is tele volt palával. A komlói szénbánya így a legjobb úton haladt, hogy *mélyművelésű „kőbányászattá”* alakuljon.

²⁵ A törvényjavaslat előadójával szemben *Wekerle Sándor* már tartózkodásban nyilatkozott a komlói szénről. „A komlói szén nem olyan jó, — mondotta — mint amire szükség lenne, de kényszerhelyzetből más bányát nem vehetett az állam.” (Képviselőházi Napló, 1906—1910. XXVI. köt. 124—125. l.)

²⁶ L. Bányászati és Kohászati Lapok. 1909 (XLII. évf.) II. köt. 441. l. A mecseki szénvonulatok bányabirtokosainak általában régi vágyuk volt, hogy a Monarchia tengerjáró hajóit mecseki szénrel lássák el, és leszoktassák ezeket az angol szénről. Ilyen terveket szőtt a DGT is. Amint látjuk, még Komlóval kapcsolatban is felmerült ez a gondolat.

²⁷ „Meglep az a nagy terület — olvassuk a központi igazgatóságához küldött jelentésében — a hova a komlói szén szállítása még rentabilis, s határozottan állíthatjuk, hogy aki egyszer komlói szénét égetett, az esetleges kísérletek után mindig visszatér a komlói szén használatára.” (K. L. 7496/1910.)

²⁸ Rétegek szerint és ezeknél is változó fűtőértéke 5400—6400 kalória.

A DKRt szénosztályozó berendezése nem tudott megbirkózni a rengeteg kővel, s már azért is örömmel lemondott — kellő vételárért — az állam „javára” komlói bányászatáról.

Az új kincstári vezetés ereszkék mélyítésén és keresztvágatok hajtásán kívül a bányafenntartási munka helyes beosztásával igyekezett csökkenteni a palaszállítást. Így már az első esztendőben sikerült 70% *palatermelés* mellett dolgoztatni; 1910-ben pedig ez az arány 66,4%-ra esett vissza.

Az új akna tervezésénél és telepítésénél természetesen a széntisztasági százalék emelését is figyelembe vették. Már a mélység növekedése magában is kezeskedett a jobb minőségről. A széntelepek nagy zavartsága azonban elkerülhetlenné tette, hogy a szénbe hol több, hol kevesebb pala és más kőzetanyag keveredjék. A 8. számú főtelep ugyan általában jó szenet adott, de a 10. számú már *gyakran koksos* volt, a vékonyabb telepek pedig rendszerint emelték a köszén palatartalmát.

A szénminőség tekintetében meg kell még említenünk, azt a *szándékos szénrontást* is, amely közvetlenül a vállalatoktól indult ki, mégpedig *nyerészkedési célból*.

Ha a szénkereslet nagy volt, s ezzel párhuzamban nem nőtt a termelés, a vásárló nyakába varrták a legrosszabb szenet is. Kincstári mivolta ellenére a komlói bányagazgatóság sem idegenkedett ettől a módszertől, így a komlói szén gyakran került rosszabb hírbe, mint amilyet megérdemelt. Pangás idején azonban mindig meglepően javult a szén kalóriája.

Nyilvánvalóvá lett, hogy az eladásra kerülő köszén csak akkor állja jól meg helyét a szénpiacon, hogyha hamutartalmát csökkentik s az igényeknek megfelelően *osztályozott köszén*et szállítanak. E célok felé különböző technikai megoldásokon keresztül vezetett az út. Idetartozik az osztályozás, a mosás, a koksolás és a brikettezés.

Sz é n o s z t á l y o z á s

A szénosztályozás nemcsak minden valamire való szénbányászat nélkülözhetetlen berendezésévé vált már a múltban is, hanem a versenyképesség érdekében az osztályozómű állandó korszerűsítésére is szükség volt.

Az a szénosztályozó, amelyet a kincstári szénbányászat a DKRt-től átvett, igen kezdetlegesnek és gyenge teljesítményűnek bizonyult. A rostákat még gőzgép mozgatta. Egyetlen kis generátorát ugyanez a gőzgép hajtotta meg, de az energiát csak a szénosztályozó megvilágítására használták.

A kincstári bányagazgatóság 1914-ben készítette el az új szénosztályozót — a vasúti pályaudvar közelében, ráépítve a vasúti hálózatra. Az osztályozó évi teljesítőképessége — (280 munkanappal számítva egy évet) 150 000 t kőszén volt — 10 órás műszak mellett. Ez az osztályozó, több-kevesebb átalakítással, 1953-ig látta el feladatát.

A kincstári igazgatóság száraz eljárással 1 ingó és 1 forgó rostával osztályoztatta a szenet. Az új osztályozóban a *hajtó-energia szerepét teljesen a villany vette át*. Az üzemben 3 villanymotort helyeztek el, összesen 63 lóerővel.²⁹

A szénosztályozónál a darabos és diószenből kézierővel válogatták ki a palát. Mégpedig nem felnőttek, hanem jobbára gyerekek, (nem egyszer 12—13 éves gyerekek) akiknek még inkább játszani kellett volna, mint 10 órán át futoszalag mellett állni.

A szénosztályozásnak és a válogatásnak ez a módja nem volt biztosíték arra, hogy a szén palatartalma elfogadható legyen. Komlón még a legnagyobb gondosság mellett is előfordult, 15—20 %-ban, ami a bányagazgatóság szerint „minimális mennyiség”.

A kézi válogatás alá került 40 mm-en felüli szénben a pala nem a széntől különállóan fordul elő, hanem azzal szorosan összenőve. Igen gyakorlott szem kell ahhoz, hogy ezt az összenőtt gyorsan észrevegye. Azt elkülöníteni kézierővel nem is lehetett. Az ilyen, ha piacpangás volt, külön osztályozva a vilamosközpontba szállították, hogy ott eltűzeljék.

Az osztályozást tekintve nem is annyira személyekben keresendő a minőségi hiba, hanem a korszerűtlen gépi berendezésben. A silány minőség jelentékenyen hozzájárult ahhoz, hogy gyakran sok vagon szenet kellett tárolni, mert eladni nem tudták.

A szénelhelyezési nehézségek leküzdéséhez hozzátartozik a *szénosztályozó korszerűsítése is*. A DGT ugyanezt csinálta, jól lehet a szén települési viszonyai a pécsvidéki szénbányákban jóval kedvezőbbek, mint Komlón. Ha a komlói szenet versenyképessé akarták tenni, a szénosztályozó további gépesítését elkerülni nem lehetett.

A k o k s z o l á s k é r d é s e

A komlói kőszén — tekintettel még összesülő természetére — kokszolásra is alkalmas szén. Ebben a vonatkozásban az ugyancsak számításba jövő pécskörnyéki kőszénhez, nevezetesen a va-

²⁹ K. L. 3189/1919.

sasihoz viszonyítva, carbonban, hidrogénben gazdagabb, hamuban szegényebb. A vasasinak csupán kéntartalma kisebb. Ez a körülmény szól előnyére a kokszgyártásnál.³⁰

A mecseki szénmedence kőszene 70—80%-ban aprószén. Emiatt számos üzem számára annyira alkalmatlan volt, hogy a szénpiac pangása idején a medence bányavállalatai az egészen kis szemcsenagyságú kőszent értékesíteni csak a legnagyobb nehézségek között tudták.

A pécskörnyéki kőszénbányák birtokosa, a DGT az aprószénből kokszot és brikettet készített. A példa tehát a komlói kincstári üzem előtt állott, de csak 1912-ig. Ebben az esztendőben a Társaság megszüntette a koksz gyártását, amellyel 1861. óta kísérletezett. A DGT soha nem volt képes kokszüzemét fel-
lendíteni. Az eladáshoz alkalmazkodó gyártása igen szeszélyes eredményvonalat ad. Következetes emelkedésről beszélni sem lehet. A hanyatlás szakasza mindig tartósabb volt, mint a lendületé.

A kokszgyártás bukását közvetlenül a mecseki liászkoksz versenyképtelensége okozta. Nemcsak a közvetlen szomszédos országokban használták kényszeredetten, de még a hazai piacon is. Kifogásolták aránylag magas kén- és hamutartalmát, csekély szilárdságát. Azt állították, hogy törmelékenysége és a kokszdarabok kis mérete miatt alkalmatlan a nagykohászatra, kéntartalma miatt pedig még a vasgyártásra is.

A kincstári üzem vezetősége mindezt jó tudta, s minden olyan alkalommal, amikor a kokszolási problémáról szó volt, negatív véleményt adott. Nyilvánvaló azonban, hogy a liászkőszénből készült koksz hátrányainak túlnyomó részét ki lehetett volna küszöbölni azáltal, hogy a kokszolásra szánt kőszent nemcsak a legmegfelelőbb telepekből termelik ki, hanem alkalmas szeparációval, mosással a hamutartalmát is (a kohókoksznál még elfogadható) legalacsonyabb mértékre szorítják vissza.

Ezt a kérdést Komlón 1944 végéig nem oldották meg, s mint láttuk, nem is akarták megoldani. 1912 óta maga a DGT sem foglalkozott többé a kérdéssel. A mecseki szénmedencében így — egészen napjainkig — csupán Pécs város gázellátása érdekében létesített gázgyár hozta forgalomba a gázgyári kokszot, mint mellékterméket.

³⁰ Legtöbb C (Carbon) tartalommal rendelkezett az 5. (70,74%), és a 10. sz. telep (75,25%). A 10. sz. megközelítette a maximális értéket, azaz jelentősen az átlag fölött állt. Ugyanennek a telepnek a szene hamuban 9,33%-ot, hidrogénben 4,42%-ot ért el, tehát hamuban jóval az átlag alatt, hidrogénben az átlag fölött volt.

A komlói terméskoksz

Mint említettük már, a komlói kőszénbányászat sajátos koksztermékkel rendelkezik, az ún. terméskoksszal, amely a föld mélyében kokszolódott krétakori vulkanikus behatásra.

A bányavezetés körében mindúntalan felmerült a terméskoksz értékesítésének kérdése is, mégpedig többnyire ennek brikettézése segítségével. Ez annál is fontosabb probléma volt, mivel helyenként igen jelentős mennyiségben fordul elő. Az 1930-as évek közepe táján pl. csak a feltárás alatt levő telepeken 100 000 t kokszot állapítottak meg. A kincstári bányászat azért már 1910-ben, tehát az állami bányászat második évében, tervbe vette, hogy napi 5—6 esetleg 10 t kokszbrikettet készít. A *terv nem bizonyult hasznothozónak*. A koksz kitermelése ugyanis a kokszbrikettézést drágább anyaghoz juttatta volna, mintha az amúgy is nagymennyiségű daraszénből készítenék szénbrikettet. A komlói kokszbrikett a szabadversenyben bizonyára nem állja meg a helyét az északmecseki és a pécskörnyéki kőszénbányavállalatok szénbrikettjével, amely már régebben megjelent és kedvelté lett a szénpiacon.

A terméskoksszal kapcsolatban a másik terv az volt, hogy a komlói új elektromos központot gázgépekkel szerelik fel, s a *gázgenerátorokat terméskoksszal táplálják*.

Ezt a gondolatot is elejtették, mégpedig azzal az indokolással, hogy bármilyen tekintélyes mennyiségű is a terméskoksz, előfordulása változatos és esetleges: termelését szabályozni nem lehet. Továbbá a villamos központot el tudták látni nagyobb kalóriájú, de másutt nem értékesíthető, főképpen a vasút által visszautasított olcsó szénnel, s ez a koksz felhasználása esetén csak feleslegesen gyűlt volna össze és ment volna tönkre.³¹

A komlói terméskoksz így felhasználatlanul maradt továbbra is a földben, vagy jutott a palahányóra, az energiagazdálkodás nem nagy dicsőségére.

A brikettelés kérdése

A kincstári kőszénbányászat nagyobb kezdeményezést tanúsított a brikettelés kérdésében. E tekintetben különösebb kokszátat nem látott. Mind a pécsvidéki, mind az északmecseki kőszénbányászat körében foglalkoztak kőszénbriketteléssel is, mégpedig jó eredménnyel. A DGT szénbányauzeme 1867 óta rendszeresen és folyamatosan gyártott brikettet, amelyet ipari

³¹ K. L. 276/1935.

és háztartási fogyasztás területén akadálytalanul értékesíteni is tudott. Brikettezésre úgyszólván valamennyi mecsekvidéki liasz-szénbánya vállalkozást sarkalta a nagy mennyiségű aprószén.

A komlói bányaigazgatóságot már működése kezdetén több ízben utasította az állami bányák központi igazgatósága, hogy készíttessen próbára brikettet és azt küldje meg a pólai csász. kir. arzenálnak.

Következő években valóban kísérleteztek a komlói szén brikettezésével, mint ebben az időben országszerte. Hírek szerint a komlói brikett be is vált a hadihajók kazánjai fűtésénél.³²

A Monarchia vezérkarának ez az ötlete, természetesen, nem volt ok nélküli, s legkevésbé jelentette a magyar szénbányák ösztönös patronálását. A háborús viszonyok miatt az angol szén jelentékenyen megdrágult és az első világháború előestjén ajánlatos volt az önellátásos gazdálkodást szorgalmazni.

Az 1930-as években ismét megkísérelték, hogy előnyös brikettezési módszert dolgozzanak ki, de újból meghátráltak a nehézségek előtt. Úgy látszott, hogy a szénpiacon a komlói brikett csak akkor lesz versenyképes, hogyha kötőanyag nélküli, de mégis tartós halmazállapotú brikettet tudnak előállítani.³³

A második világháború végéig a brikettezés terén nem volt előrejutás. Komlói kőszénből készült brikett csak kísérletként került tüzelésre kazánokba és a kályhákba. A komlói brikett az ötéves terv végéig ismeretlen fogalom volt a szénpiacon.

Szénértékesítés

A kőszén nemesítését, dúsítását szorgalmazó okok nagyrészen az értékesítés kérdését is érintik. Itt csak arról a néhány tényezőről kívánunk megemlékezni, amelyek a komlói kőszén termelési adottságai és a technikai előkészítésén kívül befolyásolták a komlói kőszén piaci helyzetét.

Elsősorban megemlítesre méltók a nemzetközi szénviszonyok, nevezetesen Európa tekintélyes részében az angol és a német szén helyzete.

Hazai szénbányavállalkozásaink rendszerint az angol és a német kőszén versenyét szenvedték meg, s így szénüket főképpen az angol és a német széntermelési mizériák alkalmával helyezhették el a nemzetközi piacon. Ilyen emlékeztetések hazai szén-exportunk történetében a századunk első és harmadik évtizedé-

³² Magyar Bánya-Újság, 1912. márc. 5.

³³ K. L. 1550/1930.

ben lezajló nagy angliai szénbányászsztrájkok, amelyek alkalmával a magyar szén még a Földközi tenger kikötőibe is utat talált. A terjeszkedés természetesen csak addig tartott, amíg a bányamunkásmozgalmak kint lehetetlenné tették a beható széntermelést.

A belső piacon — az állami üzemeken kívül — főleg az időszakos mezőgazdasági gyárak (cukorgyárak, szeszfőzdék, stb.) vásárolták a komlói kőszén. A vásárlóknak ez a csoportja — idényjellege folytán — ingadozóvá tette a szén értékesítését is.

A legnagyobb kereslet, és így a legnagyobb termelés ideje, általában szeptember végétől december végéig terjedt. Júliustól szeptemberig — mezőgazdasági iparok szünetelése miatt — a kereslet és a termelés a leggyengébb; januártól — májusig közepes szokott lenni.

Az értékesítésnek és a termelésnek ez az ingadozása arra sarkalta a vállalatot, hogy a konjunktúra alkalmával pótműszakra kényszerítse munkásait, hogy a munkáslétszámot olyan mennyiségi színvonalon tartsa, amely éppen a legszükségesebb a pangás ideje alatti termeléshez.

Az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején, közelebből 1929—1932 között pusztította a tőkés világban a termelőerőket, a munkásokat a közismert világválság, amely ismételten végigszántotta a kapitalista államokat. Magyarországon — hasonlóan, mint mindenütt — a pusztulás a mezőgazdaság körében volt a legnagyobb. Az agrárkivétel nagymérvű csökkentése, ezzel kapcsolatban az ipari behozatal visszaszorítása némileg enyhített az ipari világon, de nem úgy, hogy a szénbányászat kivonhatta volna magát a krízis általános hatása alól. Sőt, amint szó volt róla, a szénbányászat terén jóval előbb, még az infláció csúcspontján jelentkezett a nagyobb méretű pangás, s ez csak 1926-ban oldódott fel, félév tartamra, a szénexporttal kapcsolatban.

Az 1929—1932 közti válság bármily súlyos volt és riasztólag hatott a tőkés vállalkozásokra, a tőkés mindamellett biztosan számított a konjunktúra beállására. Ebben a reményben a kincstári kőszénbányászat is minden tevékenységével a „jövőt” készítette elő.

A tőkés profitálás szemszögéből nézve már nem tudták gazdaságosan üzemeltetni a bányát, amire a munkásokat — csoportonként — egy-egy hétre szabadságra küldözgették, majd sokat végleg elbocsátottak.³⁴

³⁴ K. L. 238/1933.

A gyenge szénpiac következtében mindezen felül, hetenkint egy nap üzemszünetet tartottak. A munkanapok száma így havonként 18—19-re esett le. A konjunktúra éveiben pedig — amint ez általában ismeretes — a havi munkanapok száma, pótműszakkal egyetemben, gyakran megközelítette ennek kétszeresét is.

A válság a kőszén területén még az 1930-as évek közepe-táján is éreztette hatását. A szénpiac csak 1936 őszén kezdett megélni. Kellő számú munkás hiányában most a meddő munkálatokat szorították erős korlátok közé. A munkásokat főleg a szénfalakon foglalkoztatták. Az Új-aknai szénmezőnek most be kellett bizonyítani, hogy a pangás éveiben szorgalmazott feltárás nem volt hiábavaló munka.

Az Új-aknai szénmező valóban felülmulta a várakozást szénkincs dolgában, s hogy a köz javára mégsem növekedett itt nagyobb arányban a termelés, az magából a termelési rendszerből következett. Az állami szénbányászat üzemét lefogta a verseny, akadályozta a korszerűsítés gyenge tempója, a technikai berendezés elmaradottsága.

A szénértékesítés gondjával küszködő *kincstári* üzemet a második világháborúra való készülődés húzta ki a kátyúból. A fokozott ipari tevékenység megszüntette a pangást, s az önellátásra való törekvés a szénbányászat fejlesztésére is pozitív hatással volt. *A komlói bányászat fejlesztésére szintén tervek készültek, de ezek a kiégett háború fokozódó nehézségei között csak kis-mértékben valósulhattak meg.*

A szénértékesítés ezekben az években tehát gondot nem okozott, sőt *rablógazdálkodással* kellett a szükséglet kielégítéséről gondoskodni.

A rablógazdálkodás következményeit a népi demokratikus Magyarország szénellátása is megérezte, mivel az elhanyagolt előkészítő és feltáró munkák pótlásáról haladéktalanul gondoskodnia kellett.

4. A bányamunkások élete és harcai, 1909—1944

a) *A kincstári birtoklás kezdetétől*
a Nagy Októberi Szocialista Forradalomig 1909—1917

Az állami kőszénbányászat létrehozása a koalíció utolsó nagyszabású gazdasági tevékenysége volt. Az akciót bármennyire is az állam gazdasági érdekével és szociálpolitikai tendenciájával azonosították, a szociálpolitikai célkitűzés benne a mun-

kásmozgalom lefékezésével, a nagyipari munkásság elnyomásával volt azonos.

A koalíciós kormány szociálpolitikájától a parlament sem várt, sem követelt eredményeket. Nem várt és nem remélt a munkásság sem, amelynek bőséges tapasztalatai voltak a kormány „munkásvédelmi” tevékenységéről.

Az állami köszénbányászat még egy esztendeig a koalíciós pénzügyminisztérium hatásköre alá tartozott, s ez alatt — természetesen — egy lépéssel sem tért el a kizsákmányolásnak azon módszereitől, amelyeket a kapitalizmus termelési sajátosságai-ként ismerünk. Magától értetődően nem tért el, sőt durvább erőszakkal tört a munkásszervezkedésre. Amilyen könnyűszerrel — a hatalom elnyerése érdekében — a koalícióba tömörült pártok elvetették maguktól azokat a nemzeti jellegű politikai és gazdasági célkitűzéseket, amelyekkel annak idején felléptek, éppen olyan energiával szolgáltatta ki a koalíciós kormány a bécsi udvart, a magyar uralkodó osztályokat — nép- és munkáselnyomó politikájával.

A koalíciós kormány 1910-ben bekövetkezett bukása után az úgynevezett Munkapártból létrehozott újabb Tisza-kabinet még keményebb és elszántabb lépésekkel haladt a reakció útján. A vele szembehelyezkedett baloldali pártszövetségben az SZDP is résztvett. A pártban lévő baloldali elemek — mivel a vezetőséget kibuktatni kénytelenek voltak — nem tudták megállítani opportunista politikáját sem.

A komlói bányamunkások mozgalmi élete és életviszonyai ebben az általános keretben, a háború előestéjén újból és újból rámutatnak arra az álszent politikára, amely Komló vételénél elhangzott. Kiderült, hogy az ún. „szociálpolitikai program”, sok más ígérettel egyetemben, nem más, mint értéktelen rongy, s felismerhetővé vált az a politika is, amely a mecseki szénmedence területén működő jobboldali szociáldemokratákat általában jellemzi.

A magyar állam bányavásárlásainak egyik bevallott célja — mint említettük — az úgynevezett szociálpolitikai vonalon mozgott. Feltételezték, hogy a nagyobb darab kenyér nyújtásával a munkásság nem lesz híve a „szocialisztikus eszméknek”. A bérmozgalmak sima lefolyását is várták az állami szervek „rugalmasságától és engedékenységetől.”

A komlói szénbányák kincstári kezelésbe való ünnepélyes átvételénél, 1909. VII. 10—11-én) olyan kijelentések hangzottak el, hogy elsősorban a magyar munkásokat akarják munkával ellátni, s ezáltal a keserű csalódásokkal járó kivándorlástól visz-

szatartani. A keresetekkel és egyéb kedvezményekkel is elmennek addig a határig, ameddig a bánya gazdaságos művelése megengedi, mint mondták: a kincstárnak nem célja, hogy a munkások egészségének feláldozásával haszonhoz jusson. Egyetlen célja, hogy a munkásoknak kenyeret adjon, s a hazai széntermeletet fokozza.³⁵ Ennek ellenkezője nyomban kitűnt.

Azok a társ pénztári és szolgálati szabályzatok pl., amelyeket a kincstári banyaigazgatóság az első években életbe léptetett, illetőleg akart életbe léptetni, határozott alapot nyújtottak a munkásság elégedetlenségéhez és a munkásmozgalom további kiépítéséhez — még az anyagi kérdések területén is.

Komlón, mint általában egyebütt is, a napi táppénz ebben az időben az alapbér 60 %-a volt. Ezt az összeget a keresőképtelenség első napjától számítva kapta a bányász, ha 3 napnál tovább betegeskedett. A kincstári banyaüzem a társ pénztári alapszabályt úgy óhajtotta megváltoztatni, hogy a betegség első 3 napjára a táppénzt a bányász még akkor sem kapja meg, ha huzamosabb ideig lesz beteg. Ez a rendszer a kincstári szénbányászat elődeinél sem volt gyakorlatban, így annál inkább súlyos sérelemként fogták fel a komlói bányászok.

A bányászok elkeseredett tiltakozására ez a gyakorlat csak rövidéletű volt, bár a társ pénztári elnök (a banyaigazgató) azzal vigasztalta a munkásokat, hogy *a néhány napig betegeskedő bányász, ha felépül, a táppénz terén beálló veszteségét pótműszakal kárpótolhatja*.³⁶

A munkások ezzel szemben 1910-ben megszerezték a központi igazgatóság jóváhagyását a kötelező pótműszakok eltörléséhez. Ugyanakkor társ pénztári viszonylatban követelték, hogy a banyaüzemtől távozó munkás társ pénztári befizetéséből — távozás esetén — a társ pénztár csak 3 évi összeget tarthasson meg, a többit fizesse vissza a befizetőnek. Sokalták az 50 %-os felvételi és a 10 %-os előléptetési díjat.³⁷

³⁵ K. L. 1953/1909.

³⁶ K. L. 2622/1910.

³⁷ A társ pénztári felvételi díj a komlói kőszénbányászatnál valójában szokatlanul magas volt. A legtöbb bányatárs pénztár ennél kisebb díjat szedett. Ez a visszas helyzet abból eredt, hogy a komlói bányaműnél az alapbérek, amelyekhez a felvételi díj igazodott, viszonylag magasak voltak, míg más üzemeknél külön társládai alapbérezést és műszakbérezést is találunk. Gyakori az eset, hogy a rendes alapbér megközelítette más banyaüzemek műszakbérét, s innen ered az, hogy egy vājár általában 45 K felvételi díjat volt köteles fizetni a társ pénztárnál. A magas illeték sok bányamunkást visszatartott társ pénztári tagsága véglegesítésétől, s ebből a körülményből ismételtén érzékeny károsodás érte a társ pénztárra szoruló bányászt.

A bányamunkások annyira elégedetlenek voltak a kincstári szénbányászat társpénztári alapszabályzatával, hogy inkább kívánták a DKRt és az Engel-időszak társpénztári alapszabályzatát. Eszerint pedig megszűnt volna a viszonyosság érvénye a kincstári bányaművek társpénztári tagjai között, ami jelentékeny előny volt a magán-bányavállalatok társpénztárrendszerével szemben.³⁸ Jellemző, hogy a komlói kincstári igazgatóság teljesítendőnek ítélte ezt a könnyelmű kívánságot, csak azért, mert a vállalat évi 23 000 K-t takaríthatott volna meg a társpénztári hozzájáruláson keresztül.³⁹

A bérkérdésben az állami szénbányászat ugyancsak nem tett engedményeket a munkások javára, bár a megélhetési viszonyokhoz mérten a kapott bér tényleges értéke igen alacsony volt. A valamennyire is emberi életszínvonalhoz legalább 4—4,5 K műszakkeresetre lett volna szüksége a munkásnak. Ha a vájár meg is kapta ezt a „maximális” bért, a vele kapcsolt kategóriák még mindig jelentékenyen kevesebbet kerestek. A vájár keresete azonban — a legjobb esetben is — heti 18—24 K között mozgott a szükséges 24—27 K helyett. A bányász így kénytelen volt pótműszakot végezni.

A pótműszakra való jelentkezésnek — ebben az időben még — nem volt semmi akadálya, sőt erre a bányászat annyira berendezkedett, hogy a bányásznak akár akarta, akár nem, pótműszakot kellett végeznie. A komlói bányamunkás ebben az időben nem is heti 6, hanem 8—9 műszakot teljesített. Ilyen módon emelkedett a jobb vájárkereset heti 27 K-ra. Harminc K-t azonban a legnagyobb túlerőltetéssel is ritkán érte el az átlagbér.

Egyetlen esztendő elég volt tehát ahhoz, hogy a kincstári igazgatóság a gyakorlatban rácáfoljon az állami szénbányák alapításakor tett nyilatkozatokra, s bemutassa a kapitalista állam valóságos munkáspolitikáját az állami szénbányászat vonalán is.

³⁸ Az állami bányászat körében ezen a téren valóban némi előnye volt a bányamunkásnak. Nevezetesen az, hogy az állami bányák társpénztárai között megvolt a viszonyosság. Ez annyit jelentett, hogy a bányamunkások öregségi és rokkantsági biztosításra szerzett éveik elvesztése nélkül mehettek át egyik állami bányából a másikba. Komló esetében ez a viszonyossági elv — természetesen — nem sok hasznot jelentett. A komlói bányásznak ugyanis Petrozsénybe, Diósgyőrbe, Vrdnikre, tehát az ország teljesen ellentétes részeibe kellett vándorolnia, hogyha az állami bányászattal járó „társpénztári előnyt” élvezni akarta. A társpénztári viszonyosság ebben az időben akkor lett volna értékes, ha az ország valamennyi bányájára vonatkozik. Ezt azonban megvalósítani — a magánbiztosítási jelleg megőrzésével — sehogyan sem lehetett.

³⁹ K. L. 5024/1911.

Megállapítható, hogy a kincstári szénbányászat már az első években bőséges tápot adott a munkásmozgalom fejlődéséhez. A szocialista eszme ebben a hegyek közé zárt faluban is gyökeret vert, bár az állami szénbányászat kezdetén itt mindössze 400 munkás volt.

A munkások mozgolódásának hatására a kincstár segítség után nézett. A segítséget ott kereste, ahol a magánbányakapitalisták általában. „A munkásszemélyzet szaporítása, főleg azonban a szocializmus elterjedése megkövetelné a *csendőrség szaporítását* — olvassuk a kincstári bányaigazgatóság jelentésében — különösen itt, ahol sok értékes államvagyon van.”⁴⁰ A komlói kincstári szénbányászat vezetősége 1910 márciusában megfellebbezi a szolgálati szabályzatnak azokat a pontjait, amelyek némi előnyt biztosítottak volna a bányász számára a munkáltató vélt hátrányára.⁴¹ Így kifogásolja, hogy a bányakapitányság a műszaktörlést „nyilvánvaló igazságtalanság” címén kihagyta a szolgálati szabályzatból. „Éppen ezen büntetésnemnek törlését tartjuk a bányára nézve nagy igazságtalanságnak — írja Schmidt bányaigazgató. A műszaktörlés rendjét megszüntetni csak akkor lehetne, hogyha a bányászt szakmány szerint fizetnék, s az alapbérezést megszüntetnék. A bányaigazgató még további megszigorításokat ajánl, mivel a bányát szerinte nem lehet kiszolgáltatni „a munkások önkényeinek.”⁴²

Az igazgatóság előtt egyetlen cél lebegett: az, hogy a vállalkozást mennél hasznothajtóbbá tegye. A cél eléréséhez tartozott a munkások megkárosítása is.

Mindez a munkást fokozottan lejjebb taszította az elnyomorodás útján. Eltorzították a feltételeket, amelyek között dolgozott, a munkafolyamat közben a legkicsinyesebben gyűlölködő zsarnokságnak vetették alá, élete idejét munkaidővé változtatták, feleségét és gyermekét a tőke bálványszekerének kerekéi alá dobták áldozatul. A tőke felhalmozódásainak arányaiban a munkásosztály helyzete rosszabbodott, akár magas volt a fizetése, akár alacsony.⁴³

Az életfenntartás a munkásság körében minden területen, minden munkanemben nehéz volt, de fokozottan nehéz a bányamunkásoknál. Az a téves felfogás és gyakorlat, amely szerint a bányamunka östermelésnek tekinthető, s bár „nehéz és piszkos feladat”, de így aránylag rövid ideig tartó képzés elégséges a

⁴⁰ K. L. 4461/1911.

⁴¹ K. L. 1023/1910.

⁴² K. L. 1023/1910.

⁴³ L. Marx Károly: A tőke I. köt., II. kiad. Bp., 1949. Szikra. 699. l.

munka végzéséhez, együttjárt a bányász lebecsülésével és munkája leértékelésével. A bányakapitalisták általában úgy érezték, hogy a bányászt a kelleténél jobban megfizetik. Gyakran hivatkoztak arra, hogy a bányamunkás bére a termelési költségek legnagyobb arányú tényezője, s ez sehol másutt nem fordul elő. Ennek következtében ha baj volt a profit körül, rögtön a munkabérekérdésre irányult a figyelem. Alapelve vált, hogy a megtakarításokat a munkabéreken kell kezdeni. A deficiteket vagy a munkabérek csökkentése, vagy a munkásság egy részének elbocsátása útján kell eltüntetni. Ezekhez a módszerekhez az is hozzátartozott, hogy a termelést mégis a megszokott színvonalon igyekeztek tartani. A csökkentett bérű és szakmában dolgozó bányász tehát kénytelen volt többet termelni, ha élni akart. Az elbocsátások nyomasztó légkörében pedig a visszamaradók egy része a termelésnél igyekezett érdemeket szerezni, más része nyakába vette az országot vagy az egész világot, esetleg a régi üzemében (a kizsákmányolók elleni gyűlöletében) a munka szabotálásába csapott át.

A komlói bányamunkások ebben az időben két műszakban dolgoztak. Ezzel a két műszakkal a bánya és a vele kapcsolatos üzemek hétfő reggeltől vasárnap reggelig állandóan üzemben voltak. *Minden munkás váltakozva 8, aztán pedig 16 órás műszakot teljesített.* A munkásnak tehát hetenként 9—9, de legálább 8 műszakja volt.

Ez az időbeosztás kedvezett a munkáltatóknak, de a tőkés szerint „hasznára vált a munkásnak is”.

Mit nyert a tőkés ezen a munkabeosztáson? Ez a beosztás elsősorban annyit jelentett, hogy *a bánya 200 munkása 300 ember munkáját végezte el.* A munkaerőnek ilyen viszonylagos, $\frac{1}{3}$ -dal való növekedése azonban nem éreztette hatását az úgynevezett jóléti intézmények: a kedvezményes lakás, villanyvilágítás, fűtés, ételmezés, biztosítás stb. vonalán. A munkáltató megkímélte magát a munkáslakások építésétől, s a létszám növelésével arányosan a szükséges bányatechnikai eszközök beszerzésétől.

Természetesen, a bányamunkás a heti 3 (szinte kötelezőerejű) pótműszak teljesítése fejében megkapta a bérét, a teljesített munka többletértékét azonban — mint látható — *ténylegesen* a vállalat fölözte le. Sőt, az évi egy főre kifizetett munkabérek mértéke még rendkívül előnyös szociális képet mutatott be az államkincstárról, mint „munkaadóról”. Mindezekre ráadásul a vállalat egy ideig még sütkérezett az osztályöntudat nélküli bányászok hálája sugaraiban is, akik a nagyobb darab kenyeret

nem izmaik végső megfeszítésének tulajdonították, hanem a „munkaadó jóakarátának”.

Ilyen módon valósult meg Komlón is a sokat emlegetett tőkés recept, amely *a munkásjólét emelkedését a munkaidő fel-emelésében jelölte meg.*

A bányász még „javíthatott” is heti műszakszámán, amennyiben 8 órás műszaknapján esetenként felrendelték a külszínre napi 12 órás műszakra, de nem 12 órai műszaknak megfelelő bérért.

A kincstári vezetés felfogása az volt, hogy a földalatti 8 órás műszak-alapbér megfelel a külszíni 12 órás műszak alapbérének. Ha a vájár *alapbére* a földalatti munkánál 3 K volt, külszíni munkájánál megfellebbezhetetlenül 3 K-t kapott, jöllehet, a földalatti szakmáymunkánál esetleg többet kereshetett volna.

Az összeütközéseknek ezt a felületét — egyelőre — ki lehetett volna küszöbölni pl. azzal, hogyha a külszíni műszakok idejét is — legalább elvileg — 8 órában szabják meg. A vállalat azonban rendületlenül védte a 12 órás külszíni munkaidőt, sőt a szokványos tőkés logikával „alá is támasztotta” álláspontját. Ha „egy napszamosnak fizetünk egy 12 órás műszakra 3 koronát — olvassuk az igazgató jelentésben — azaz az óra díja (10 órával számítva) 30 fillér... s most azt mondjuk... a napszamosnak, hogy csak 8 órán át foglalkoztatjuk, s adunk érte 2 korona 40 fillért, az egészen biztosan aznap elhagy bennünket, mert öneki 3 korona kell, s hozzá lévén szokva a 12 órás napszámhoz, melyből a tulajdonképpeni munkaidő csak 10 óra, megrövidítve érzi magát.” Tehát nem a munkabéren, hanem a munkaidőn kell változtatni. Hiszen nyilvánvaló, hogy az órabér, vagy műszakbér szigorú törvényszerűségek és összefüggések folytán alakul ki. Teljesen a munkástól függ, hogy 50 vagy 100%-kal keres-e többet! Ez volt a lényege a tőkés munkáltatók kialakult véleményének a munkabérrel és a munkaidővel kapcsolatban. A munkáltató tehát úgy látta, hogy a legjobb rendjén mennek a dolgok, s ha valaki meglegedett a munkás és a tőke együttélésében, az csakis a munkás lehet.

A „felsőbbség” jó összbenyomásáról gondoskodtak a munkások felügyeletével megbízott bányatisztek, akik a maguk — viszonylag — jobb sorsán keresztül látták a munkások életét. Ez az „asszimiláns”, vékony réteg a panaszok mögött iszákosságot, kártyát, könnyelműséget, *a bányászasszony ügyetlen háztartás-vezetését vélte felismerni.* A józan és szorgalmas munkás és családja kijön a fizetéséből, sőt telket, házat vásárol magának —

olvashatjuk mindúntalan ezekben a rágalmazó beállítottságú forrásokban.

A munkások hangulata azonban rövidesen rácăfolt a munkáltató és a munkásarisztokrácia téves elképzelésére.

1911 nyarán a komlói bányászok érkeztek a sztrájk határához. A vállalat érzéketlenségére elkeseredett *amerikázással választak*. A termelés rohamosan csökkent. Júniusban egy-egy fő átlag 23 műszakot végzett. A vājarműszak 1,252 t, az összes munkásra eső műszakonkénti teljesítmény pedig mindössze 0,39 t volt. Júliusban 26 munkanap, az átlag vājár teljesítménye pedig 1,199 t; az összes átlagos műszak 0,389 t. Augusztus hónapban 26 munkanap — 1,004 t-ás vājárteljesítménnyel és 0,329 t-ás össztermeléssel. Szeptember első felében a vājarműszak 0,884 t-t, az összes munkásra vonatkoztatott műszakteljesítmény pedig csak 0,254 t-t tett ki.

A bányászok ellenállása meghökkentette az igazgatóságot, s a mozgalom letörése érdekében arra kérte a központot, hogy minden módon toborozzon munkásokat. Ha másképpen nem megy, járják végig a pályaudvarokat, s az „itt lézengőket vagy költözködés alatt állókat” bírják rá, hogy Komlóra menjenek — javasolta. Ugyanekkor ún. megbízható embereket küldött a szomszédos bányaterületekre, hogy onnan munkásokat csábítsanak a komlói bányához.⁴⁴

A komlói szénbányászok keresete azonban nem volt csábító — még a környékbeli bányamunkások keresetéhez viszonyítva sem, s így a toborzás nem járt sikerrel. Az igazgatóság erre elhatározta, hogy gyökeresen véget vet a munkások mozgólódásának. *Terve az volt, hogy a munkások által kifogásolt szolgálati szabályzat átvételére szólítja fel a bányászokat, s amennyiben ezt bárki megtagadja, azonnal elbocsátja.*⁴⁵

A bányászok azonban sem az ígéreteknek nem hittek, sem meg nem ijedtek. Mikor a vállalat már-már úgy látta, hogy az összes felmerült kérdésben megegyeztek, akkor újabb és újabb panaszok és sérelmek kerültek elő a munkások keserűségének hatalmas tartalékából.

A bányakapitányság közvetítő tevékenysége is a visszájára fordult. A szolgálati szabályokat még azok is visszaadták, akik előbb már átvették.

⁴⁴ A toborzókat a kincstári bányaigazgatóság az ESZKbRt nagymányoki igazgatóságának fenyegetésére volt kénytelen visszahívni és csendesebb propagandához folyamodni. Munkások csábítását ugyanis a törvény büntette. (K. L. 4705/1911.)

⁴⁵ K. L. 4984/1911.

A munkások passzív ellenállása azonban sztrájkba nem ment át. Ennek ellenére mind a termelésnél, mind a bányafenntartásnál, a feltárásnál és az elővájásnál igen nagy nehézséget okoztak a kincstári kőszénbányászatnak. A passzív magatartás csaknem egy teljes munkabeszüntetéssel járó harc következményeivel járt a munkáltatóra nézve.

A mozgalmas esztendő ezenkívül alkalmat nyújtott a komlói bányászok szervezkedésére.

Az egyik főaknász jelentése szerint a községbeli független polgárok is izgatják a munkásokat.⁴⁶ A főbújtogató szerepében Kis József helybeli cipészt vélték felfedezni. Ekkor azonban már a komlói bányászok között voltak a pécsi szocialisták, nevezetesen Hajdu Gyula és a pécsi szociáldemokrata pártszervezet titkára, Szabó József is.

A pécsi pártszervezet ugyanis 1911-ben elhatározta, hogy a mecseki szénmedence bányászait megszervezi.⁴⁷

Komló 1911-ben került az agitáció középpontjába. A komlói bányászok azonnal nagy hajlandóságot mutattak a szervezkedésre, s ez a csendőrség, az illetékes sásdi főszolgabíróság és a kincstári bányaaigazgatóság minden okvetetlenkedése ellenére megkezdődött.⁴⁸

A munkások a feszült állapot fenntartásáról gondoskodtak a következő esztendőben is. Az egész 1912. év különben is országszerte a munkásmegmozdulások éve volt. A szervezkedés és mozgolódás következtében a béreket és a szakmányokat sok helyen emelni kellett. Komlón ugyanez volt a helyzet. A kincs-

⁴⁶ K. L. 4823/1911.

⁴⁷ A bányászoknak itt ebben az időben semmiféle szervezete nem volt. *A pécsvidéki bányászszakszervezetet a belügyminisztérium még 1906-ban feloszlatta, s attól az időtől fogva sem helyi, sem országos vonatkozásban nem tudtak bányászaink legálisan bekapcsolódni a proletariátus országos mozgalmába. Az országos bányászszervezet megalapítása érdekében tett lépéseket kudarc kísérte. A pénzügyminiszter, mint a legfelsőbb bányahatóság, minden esetben visszautasította a bányászok szervezkedésére irányuló kérését.*

⁴⁸ *Hajdu Gyula*, aki a szervezők egyike volt, írja, hogy az első gyűlésüknek azért nem lett közvetlen eredménye, mert a szervezkedők nem kaptak helyiséget. A csendőrök ugyanis megfenyegették a falu kocsmárosát, hogy elvonják italmérési engedélyét, ha helyet ad a bányászszervezetnek.

A sásdi főszolgabíró főterve a szervezkedéssel kapcsolatban a következő volt: „A Komlón lakó nagyszámú bányamunkások szervezetén kívül állanak és előreláthatólag a szocialista szervezkedés szándékával egyetérteni nem fognak. A közrend előrelátható megzavarására pedig engedély nem adható.” (*Hajdu Gyula: Harcba elnyomók és megszállók ellen. Pécs, 1957. Pécs m. j. város tanácsának kiadása (Mecsek Ny.) 119—120. l.*

tári bányagazgatóság fájlalta a rezsiköltségek emelkedését, amelynél a munkabér emelése is szerepet játszott.⁴⁹

Tagadhatatlanná vált a tény, hogy az állami szénbányavállalkozás sem termelési, sem szociális téren nem tud, nem is akar többet nyújtani, mint amennyit a magánbányakapitalisták nyújtanak.

A béke utolsó hónapjaiban hatalmas sztrájk szántotta végig a mecseki szénmedencét.

1914. május 6. és július 2. között a pécsvidéki bányászok mozgalmi történetük egyik legnagyobb küzdelmét vívták meg munkáltatójuk, a DGT ellen.

Ez a mozgalom a délmecseki kőszénbányászat leghosszabb tartamú osztályharca volt. A küzdelem folyamán a bányászok a sortüzön kívül minden megpróbáltatáson keresztülmentek.

A mozgalom hatásaként Komlón is kitört egy rövid életű sztrájk, június 15-én, amely azonban már 17-én véget is ért.

A sztrájkot közvetlen a bányász-előléptetések során ért méltánytalanságok robbantották ki.

Június 14-én, az előléptetés kihirdetése kezdetén még úgy látszott, hogy minden rendben megy végbe. A bányagazgatóság ugyanis — saját bevallása szerint — „még meg is erőltette magát” az előléptetések terén, de csak azért, mert a pécsi sztrájk hatására a komlói bányászok is mozgolódni kezdtek.⁵⁰

Az előléptettek névsorának felolvasása után 10 segédvájár állt a bányagazgató elé, s követelte, hogy az összes segédmunkásokat sorolják be. A 10 segédvájárt kiutasították az igazgatósági irodából.⁵¹

A mellőzöttekkel valamennyi munkás *szolidaritást* vállalt.

Június 16-án csak néhány munkás szállt le a bányába, hogy a legszükségesebb fenntartó munkát elvégezzék. Délután már senki sem jelentkezett munkára. A sztrájk általánossá lett.

A pécsi szociáldemokrata pártvezetőség meghagyta a komlói sztrájkbizottságnak, hogy fogjanak munkához. Engedetlenség esetére még büntető szankciókat is kilátásba helyezett. Nevezetesen, hogy a sztrájkolók sem anyagi sem erkölcsi támogatást nem kapnak a párttól, s a sztrájkban résztvevőket még ki is zárják a szervezetből.

⁴⁹ K. L. 2014/1913.

⁵⁰ Wahlner Aladár: Magyarország bányászati és kohászati ipara az 1914. évben. (Bányászati és Kohászati Lapok, 1916. [XLIX. évf.] 702—703. l.)

⁵¹ K. L. 2754/1914.

Szabó József párttitkár június 16-án személyesen is kiment Komlóra, hogy ott a munkások előtt előszóval ismétlje meg a szociáldemokrata álláspontot.

Mindez történt a pécsvidéki sztrájk negyvenedik napján, abban az időtájban, amikor még a DGT által a sztrájktörés érdekében Nagybánya vidékéről hozott bányászok is azonosították magukat a harcoló pécsvidéki munkások ügyével.

A pécsi polgárság lapja meg is dicsérte a pártvezetőséget. „A pécsi pártvezetőség Komlón a munkásság érdekében jó munkát végzett — olvassuk a Pécsi Napló 1914. jún. 18-i számában — ezt most azzal kellene betetézni, hogy leszereli a kárhozatos pécsi sztrájkot is ...”⁵²

A komlói bányamunkások is közel álltak ahhoz, hogy megtagadják az „engedelmességet” a pártközpontnak. Erre mutat az a hosszú tanácskozás, amely Szabó József kijelentését követte. Június 17-én azonban valamennyien munkába álltak. Küldöttségük útján mégis emlékiratot adtak át az igazgatóságnak s az erre adandó válasz végső időpontját július 5-ben jelölték meg.

A „munkások a folyton fokozódó élelmicikkeknek drágulása által előidézett nyomorúságos helyzetüknek némi enyhítése végett” a következőket kérték:

1. A vágárok alapbérét műszakonként emeljék fel 4,50 K-ra, a segédvágárok, csillések, takarító fiúk, a külszínen és urasági munkán dolgozók munkabérét pedig 21 fillérrel.

2. Urasági munkára kihelyezett vágárt ugyanazzal a bérrel díjazzák, amit csapatja tagjai a bányában ugyanabban a hónapban kerestek.

3. Ha a vágárt egészségügyi szempontból — orvosi rendeletre — osztják be külszíni munkára, legkevesebb 3 K műszakbért kapjon.

4. A külszíni munkások munkaideje is napi 8 óra legyen.

5. A fa leszállítását a bányába az urasági munkások végézzék.

6. Műszakváltáskor a munkásokat azonnal szállítsák fel, illetőleg le.

7. A bért minden héten szombaton d. u. 2 órakor fizessék.

8. Az ipari munkások bérét is emeljék. Mégpedig akiknek a keresete 3 K-án alul van, 15%-kal, akiknek 3 K-án felül van 10%-kal.

9. A rendes műszakidőn túl végzett munkát, valamint a vásár- és ünnepnap munkát kétszeresen fizessék meg.

⁵² A sztrájk azonban itt csak július 2-án ért véget.

10. A műhelyben a munkaidő reggel 6 órától este 6 óráig tartson, a munkások azonban kapjanak 2 órát az étkezés céljára.

11. Ha ipari munkást földalatti munkára osztanak be, munkaideje 8 órás legyen.

A bányagazgatóság a kérések túlnyomó részét teljesíthetetlennek minősítette. Csupán a szombati kifizetésre, az ipari munkás földalatti munkaidejére és a műhelymunkások 10 órai műszakjára vonatkozólag tett ígéretet. Együttal azt ajánlta a központi igazgatóságnak, hogy a memorandumra csak a „pécsi sztrájk előre-látható teljes letörése után” *kellő formában* adjanak választ, mert így hatásosabb lesz. „Igaz, hogy a munkásmozgalmak hosszabb időre való letörése szempontjából kívánatos volna az itteni munkásoknak is sztrájkba kergetése — írja a bányagazgatóság — de ha annak következményeire gondolunk, akkor mégis arra a végeredményre jutunk, hogy a sztrájk, ha csak lehetséges, elkerülendő. Ugyanis úgy a 8., mint a 10. számú telepeink nagy nyomásban vannak s egy-két hetes sztrájk után legfeljebb 2 hónap múlva tudnánk a rendes termelést felvenni, ami 40—50 000 K deficitet idézne elő.

Látható, hogy a *kincstári igazgatóság éppen úgy hajlamos a munkásság sztrájkba kergetésére, ha profitérdeke megkívánja, mint bármely más magánkapitalista.*

A központi igazgatóság valójában elhúzta a választ a pécsvidéki bányamunkások nagy sztrájkjának befejezéséig. Amikor pedig ez a munkásság letörésével végződött, azonnal nyeregben érezte magát s az emlékiratra nem is válaszolt.

Az SZDP pécsi vezetősége ennél a megmozdulásnál is az egyeztető szerepét játszotta. A tevékenységet mind a hivatalos helyek, mind a polgári közvélemény meglelégedéssel vette tudomásul.⁵³

A munkásmozgalomnak ideiglenes visszaszorítására néhány hét múlva új tényező lépett a küzdőterre: az *első világháború*. A háború előre nem sejtett, nagy horderejű események szülőjévé lett.

A háború még közelebb hozta egymáshoz az uralkodó osztályokat. *Tisza háborús politikája a pártok széles körében támogatásra talált.*

Magyarország uralkodó osztályai a világháborútól, többek között, „az előttük feltornyosuló és forradalmi megoldással fenyegető problémák” elodázását várták. Azonban — „a nemzeti függetlenség, a földosztás, demokrácia, nemzetiségi kérdés ha-

⁵³ L. *Wahlner Aladár* i. m. I. köt. 703. l. Továbbá a Dunántúli Napló 1914. jún. 26., a Pécsi Napló 1914. jún. 17-i száma.

talmas és egyre égetőbb problémáinak a magyar közéletből való kiszorítását, eltüntetését várni a világháborútól és abban a német imperializmus győzelmétől, nemcsak a legteljesebb mértékben reakciós, de ugyanolyan mértékben esztelen dolog is volt.”⁵⁴

Annyit természetesen elértek, hogy az akut társadalmi kérdések megoldását évekre kitölték. A háború különleges és rendkívüli állapotot teremtett. A szándékosan fokozott sovinizmus révén egy táborba próbálták terelni a társadalom osztályharcban élő rétegeit.

A körbe beletartozott az SZDP vezetősége is általában. A *pártvezetőség nem egyszer annak a gondolatnak adott kifejezést, hogy a magyar munkásosztály a csatamezőkön védheti meg legjobban magasabb munkabérét.*⁵⁵

Nagyipari munkásainkat, bányászainkat, s általában a munkásosztályt azonban csak részben sikerült háborús lelkesedéssel eltölteni.

Munkástömegeink általában nem voltak hívei a háborúnak. A háborús hangulat — minden propaganda ellenére — a munkásságnak csak töredékét fogta el, azt is főképpen a háború első hónapjaiban.⁵⁶ Köztük legnagyobb számban az úgynevezett munkásarisztokratákat találjuk, akik részben kispolgári gondolkodásuknál fogva, részben a szakszervezeti bürokrácia befolyás alatt kötelességüknek tartották a kormánypolitika támogatását. Később „a háborús nyomor, a politikai és közigazgatási önkény, mind odahatottak, hogy ... a magyar munkásság egyre határozottabban a háború ellen” forduljon.

A dolgozó rétegek élelemellátása az egész háború folyamán egyre siralmasabb képet mutatott. A belső piac árukészlete gyors ütemben csökkent, s így rohamosan emelkedett a drágaság is. A szabadpiac, a hadrakelt seregek nagy fogyasztása, a szövetségesek számára történt élelmiszerszállítások szinte szükségszerűen rontották a közellátási vonalat.

A munkásságot, a bányásztságot, a háború nyomorpolitikája nem érte meglepetésként, mert tudta, hogy a terheket a kormányzat a dolgozók vállaira rakja, de tovább harcolt ellene és az elnyomás ellen, amelyben a háború alatt fokozottabban mint valaha, kivette a részét.

⁵⁴ *Andics Erzsébet*: A magyar munkásmozgalom az 1914—18-as világháború alatt. Bp., 1950. Magyar Történelmi Társulat. 4. l. (Klny. a Századok, 1949. évi 1—4. sz.-ból.)

⁵⁵ *Vö. Mód Aladár*: 400 év küzdelem az önálló Magyarorszáért. Bp., 1954. Szikra. 454. l.

⁵⁶ *Andics Erzsébet*: A magyar munkásmozgalom. 17. l.

A szénbányák a háború révén a termelés élvonalába kerültek. A közlekedést a háború első szakaszában végbement nagyarányú frontelőretörések igen magas követelmények elé állították. A közlekedés és az ipar minden mennyiségű szén felvett. Az osztrák-magyar hadsereg benyomulása a Balkánra növelte a mecseki szénmedence jelentőségét. Valójában ekkor igazolódt az állami szénbányák megteremtésénél felvetett ellenzéki vád is, amely a Fruska-Gora alján elterülő vrdniki szénmezők megvásárlásában a koalíciós kormány politikai elgondolására célzott. Ez az állami szénbánya a komlóival együtt jelentős mértékben támogatta a balkáni hadműveletekkel kapcsolatos, kiterjedt szállítási szervezetet.

A kormányzat a termelés biztosítása érdekében a közszenbányákat is hadiüzemekké nyilvánította. *A komló bányász-munkásosztag kereteit még 1914 augusztusában felállították.* Az üzem munkásai a hadiüzemi személyzeti parancsnokság felügyelete alatt dolgoztak.

A katonai ellenőrzés a munkásmozgalomra hátrányosan hatott, de teljesen elnyomni nem tudta.

A katonai parancsnokok feladatköréhez nem tartozott, hogy az üzemek bérpolitikájába beleszóljanak, mégis ez többször előfordult, mivel a termelés menetének biztosítása megkívánta a bérezés körüli ellentétek leszerelését. A katonai parancsnokságok egyébként a hadi gépezet és a tőkés termelés szolgálatában tevékenykedtek.

Komlón, 1914 második felében, az átlagos vājárkereset 3,78 K, az átlagos munkáskereset 3,07 K volt.

A bányamunkások szakmánykeresetét a háború alatt többnyire csak a szakmánybér-tervezet által megengedett mértékben emelték.⁵⁷ Még a háború későbbi éveiben is sok munkást találunk, akiknek a keresete műszakonként 3 Koronán alul maradt.⁵⁸

A családfők ilyen keresete mellett a család minden épkézláb tagjának dolgoznia kellett a betevő falatért. A munkások közül azok, akik napszámban dolgoztak, és 25—27 műszaknál többet nem teljesíthettek, mint külszíni napszámosok és iparosok nem tudtak keresetükből megélni. A napszám alapbére ugyanis pl.

⁵⁷ A vājárok átlagos keresete 1917. április haváig 5,48 K-ra, májusra 5,71 K-ra emelkedett. Ez mindössze 45%-os, illetőleg 51%-os béremeléssel volt egyenlő. Még ha ehhez hozzászámítjuk a 10%-os családi pótlékot, a fogyasztási szövetkezet részére engedélyezett segélynek egy műszakra eső hányadát, az ételmezési segélyt (műszakonként 35—45 fillért), akkor még mindig nem beszélhetünk kielégítő reálbérről.

⁵⁸ K. L. 3968 1917.

1916-ban csak maximum 3 K-ig mehetett fel. A 3 K-ás kereset természetesen igen kivételes volt, s messze járt az átlagtól. Ebben a kivételes előnyös helyzetben is a 27 munkanapot dolgozó napszámos mindössze 81 K-t keresett, amiből még levonták a társpengztári járulékot, a lakbért, az egyházi adót, és a többi. Kifizetésre rendszerint 70 K-nál több nem jutott. A háború kel-
lős közepén ebből az összegből megélni — éhezés nélkül — nem lehetett, még akkor sem, ha a napszámos a fogyasztási szövet-
kezetben egy két közszükségleti cikket kedvezményes áron ka-
pott. Ezt a tényt kénytelenek voltak hivatalos helyen is elis-
merni.⁵⁹

A bérjavítás komolyabb módja természetesen az alapbér-
emelés lett volna. Mégsem ezúton segítettek az érdekelteken,
hanem szakmányt adtak ott is, ahol eddig a munkások napszám-
ban dolgoztak. Ez annyit jelentett, hogy elsősorban a kincstári
vállalat járt jól. Míg ugyanis az alapbér emelése minden nap-
számos számára fizetésrendezést jelent, addig a szakmányban
többet kereshettek, de csak azon a helyen, ahol a munkaerő
végső fokig való bevetésével a teljesítményt emelni tudták.

Mivel a tőkés nem engedte, hogy profitját lefaragják, a
munkás életnívója csak erejének megfeszítésével javulhatott.
A javulás azonban még így is csak igen rövid ideig tartott. A
béremelést az áremelések sorozata követte. Sok esetben pedig
a javítás már alig ért valamit. Következésképpen a munkások
továbbra is beadványokkal ostromolták a bányahatóságot. Min-
den lehetőt elkövettek, hogy a munkáltatót magasabb bérfize-
tésre kényszerítsék.⁶⁰

A vájár keresete ebben az időben 3—5 K között mozgott.
Az átlag vájárkeresetet megközelítően — 4 K-nak vehetjük.
A segédvájárok 2,40—2,80 K-ás alapbérükhöz a szakmányból
még annyit kaptak, hogy keresetüket műszakonként 3—4 K-ra
tehetjük. A csillések 1,60—2,40 K-ás alapbére kb. 9 K-ra ment
fel.

⁵⁹ K. L. 2385/1916.

⁶⁰ Az egyik beadvány szerint a kereset 3 és 5 korona között változik
műszakonként. Az ételmi, valamint egyéb szükségleti cikkek túl magas
árával versenyt nem tudnak tartani. Gyermekeiket nem tudják kellően
táplálni és ruházni. Annyira lerongyolódtak, hogy télen még iskolába sem
küldhetik őket. A szűkös élelmezés következtében maguk is elgyöngültek.
A keresetükben mutatkozó hiányt úgy akarják kiküszöbölni, hogy heten-
ként 2—3 pótműszakot teljesítenek. Ennek ellenére már odajutottak, hogy
a szövetkezeti boltban nem kapnak árut, mivel teljesen eladósodtak itt.
Ráadásul mindig azzal intik a bányászasszonyokat, hogy ne pazaroljanak,
hanem osszák be jól férjeik keresetét. (K. L. 2385/1916.)

A nőtlen s egyedülálló segédvájárok és csillések — ebben az időtájban — mintegy 85 K-át fizettek egy havi élelmezésükért. Egypár munkásbakancsnak 68—76 K, egy munkásnadragnak 22 K, egy munkásöltönynek 94 K volt az ára.

Mindehhez figyelembe kell vennünk, hogy egy családos bányász házanépe legalább 4—5 fő volt.

A közszükségleti cikkek árviszonyaihoz mérten családos bányamunkásnak 10—12 K-ás napikeresetre lett volna szüksége, hogy emberi életet éljen. Látjuk, hogy ennek az összegnek csak negyedrésztét keresték meg. Magasabb bérezésként „a közvetlenül szénen dolgozók,” a vájárok, 1,50 K órabért követeltek.

Mint ismeretes, a bányamunkásoknak ezt a követelését sehol sem teljesítették, azt állították, hogy a lelkiismeretlen elemek a termelésnél visszaélnének az effajta bérezéssel. A tőkések számítása szerint a termelés ezen bérezés mellett legalább a felére szállna le.

Műszakbérrel csakis a szállítást és a bányatakarítást végző munkásokat fizették. A vájárok, a segédvájárok és a csillések szakmánybért kaptak. A háború alatt még behozták a családi pótlékot, s ennek megfelelően a családtagoknak 4, illetőleg 6 K-t fizettek ki; 1918-ban elengedték a labkért.

A komlói kincstári üzem tetézte a munkásság baját az élelmezés területén elkövetett szabálytalanságaival is. A vállalat a munkásoknak nyújtott élelmetári kedvezményeket részint a régebbi adagok leszállításával, részint a fontosabb élelmicikkek eladási árának indokolatlan felemelésével csökkentette anélkül, hogy egyidejűleg megfelelő kárpótlásban részesítette volna a munkásokat. Ugyanebben az időtájban megtörtént az, hogy a vállalati élelmetárat pótló fogyasztási szövetkezet a kenyérliszt helyett a — kormányrendeletre — kiadandó kukoricalisztet magasabb áron mérte ki az üzem munkásainak, mint a kenyérlisztet.

Az élelmezés nehézsége rendkívül fokozta a munkások elégedetlenségét. Az ellátás egyre körülményesebb lett.

1917-ben már egyre gyakrabban fordul elő, hogy a nehéz munkával foglalkozó bányász hetenként csak egyszer kapott mérsékelt áron húst. A feketevágásból származó húsokat pedig a komlói bányász csak akkor tudta megfizetni, ha egyéb élelmicikkeken az árát behozta.

Igen gyakori oka volt a bányász elkeseredésének az a körülmény is, — amely az előbbieken elmondottak alapján másként nem is lehetett, — hogy huzamosabb betegség esetén a munkáscsaládok teljesen tönkrementek. Ha akadt hitelező, teljesen el-

adósodtak, minden remény nélkül arra, hogy az adósságot belátható időn belül letörleszthessék. Ha az élelemtár volt a hitelező, munkábaállásuk alkalmával hosszú ideig csak adósságukra kereshettek. Ezzel a hátránnyal járt az élelemtárhitelezési akció. A vállalat által adott pénzelőleg, a magazin által nyújtott élelmiszerelőleg folytán némelyik bányász már akkora adósságba verte magát, hogy többé sem előleget nem kaphatott, sem élelmiszert hitelbe. Az ilyen bányászra és családjára súlyos napok vártak.

A beteg munkás táppénze a háborús időben — alig ért valamit. A táppénzt ugyanis még kevesebb rugalmassággal alkalmazták a fokozódó drágasághoz, mint a munkabéreket.

Hogy a munkás „*segítsen önmagán*”, újból bevezették a kötelező pótműszakot. Ezzel természetesen a termelést is növelték, azaz az ország hadi kapacitását is fokozták, a nehéz munkát azonban a bányamunkások legyengült szervezete heti 72 órában alig bírta, ráadásul emlékeztek még azokra a harcokra is, amelyeket a kötelező pótműszakok megsemmisítése érdekében indítottak 1910—11-ben.

A teljesítmény minden rendszabály, lelkesítés, hálaemlegetés és ígéretés ellenére egyre tovább csökkent. A szocialista agitáció a békéért és a nagyobb darab kenyérért növekedett. A hála ugyanis nem jelentkezett kézzelfogható formában a munkások asztalán.⁶¹ A munkás számára megmaradt a „nadrágszój-összehúzás”.

A nélkülözés, a kizsákmányolás elleni gyűlölet, a munkások szervezkedése, az agitáció lassanként éreztetni kezdte hatását.

A súrlódási felület igen gyakran a pótműszak körül mutatkozott a legélesebben. A munkás számos esetben került abba a helyzetbe — éppen elégtelen keresete következtében, — hogy önként jelentkezett pótműszakra, a kötelező pótműszaknak azonban — érthetően — ellensége volt.

1917 májusában a munkásoknak sikerült elérniök, hogy a heti 3 kötelező pótműszak helyett csak kettőt végezzenek. A további csökkentésbe azonban már sehogysem akart a kincstári üzemvezetés beleegyezni. A munkásság felé azt bizonygatta, hogy a pótműszak eltörlése magával hozná a munkások havi

⁶¹ „A gyárosok és a nagybirtokosok hadiszállításokon szerzett hatalmas jövedelmeit még növelte a szükségesebb iparcikkekkel és élelmiszerekkel folytatott spekuláció és a háborús „központok” tevékenysége is. A „zsírközpont” a „haditermény” stb. összevásárolták a paraszt termékeit és busás hasznot biztosítottak a nagybankoknak és kartelleknek.” (Vö. *Andics Erzsébet: A magyar munkásmozgalom. 16. 1.*)

kereseti összegének csökkentését, a központi igazgatóság felé pedig azt, hogy a nem teljesített műszak folytán beálló bércsökkenés fokozná a munkások elégedetlenségét.⁶² Ismételtette azt a téveszméjét, hogy „szorgalmas és józan munkás” annak örül, ha mennél többet dolgozhat, mert ily módon többet is kereshet. A kötelező pótműszakok betartása érdekében kérte a hadiüzemi parancsnokságot, hogy a pótműszakok napján állítson őrszemet az aknához, s ezek a bányába leszállt munkások közül csak azokat engedjék kiszállni, akik nincsenek pótműszakra kijelölve. A pótműszakra meg nem jelenő munkásokat pedig karhatalommal vezessék elő.⁶³

A képet teljesebbé teszi az a tény, hogy a bányamunkás a hadiüzemi gazdálkodás korszakában egyetlen üzemhez volt kötve.

A lekötöttség gyakorlatilag nemcsak azzal a hátránnyal járt, hogy a munkást teljesen kiszolgáltatta a munkáltató bérpolitikájának, hanem lelki hatása is súlyos volt.

Az elégedetlenséget fokozta, hogy még egyazon szénmedence bányavállalatai között is szembetűnő eltérések fordultak elő a bérezés területén. A magasabb bér vonzotta a munkásokat anélkül, hogy azt a valóságban megközelíthették volna.

A bérek egyszintre hozására történtek is intézkedések. Természetesen nem az életszínvonal emelése érdekében, nem azért, hogy a munkásoknak a bér differenciák láttára fokozódó elégedetlenségét és lázongását csillapítsák.⁶⁴

A munkások és vállalataik közötti vitás kérdések rendezésénél a komlói üzem is az úgynevezett „*panaszbizottság*” hatáskörébe tartozott. A munkásoknak bérre és munkaidőre vonat-

⁶² K. L. 5405/1918.

⁶³ K. L. 2937/1917.

⁶⁴ „A kőszéntermelés zavartalanságának biztosítása szempontjából egyik legfontosabb teendője minden bányavállalat vezetőjének, — figyelmezteti a pécsi bányabizottság *Schmidt Jenő* komlói bányagazgatót — a munkásmozgalomnak lehető megelőzése és a szociális békének megővése. Ezen cél az eddigi tapasztalatok szerint csak úgy érhető el, ha a bérviszonyok, illetőleg a munkások helyzetének javítását az elért eredményhez képest mindenkor önkéntesen és olyan mértékben hajtja végre minden vállalat, hogy ezzel legalább is az országos átlagot elérje... A munkások méltányos igényeinek kellő időben való önkéntes kielégítése megnyugtató hatásánál fogva az üzem zavartalan menetéhez fűződő fontos közérdekek mellett a vállalat üzleti érdekeire is kedvező hatással lenne.” (K. L. 3285/1917.)

kozó sérelmeit ez a bizottság tárgyalta. A bizottság összetétele azonban nem volt olyan, hogy a munkásság különösebb javát szolgálhatta volna. Eredetileg egy-egy tag képviselte a honvédelmi, illetve a kereskedelemügyi minisztert, kettő-kettő a munkáltatót, illetve a panasztevő munkásokat. Amennyiben a szakmának szervezete volt, a munkások helyett a szakszervezet 2 küldötte jelent meg. *Lényegileg a panaszbizottság döntés jogával felruházott békéltető bizottság volt*, s amennyiben a két félt megegyeztetni nem tudta, az illetékes miniszter döntött az ügyben. Később a panaszbizottság összetételén és eljárási módján változtattak. Ha a bányamunkásság panaszáról volt szó, mivel a bányamunkásoknak még nem volt országos szövetsége, a panasztevők társpénztári választmányából hívtak be egy munkástagot. A panaszbizottság fejlődésének ezen a fokán már saját hatáskörében döntött végérvényesen, mivel a miniszteri döntés rendszerint túrhetetlen késedelmet jelentett.

A panaszbizottsági rendszernek egyik nagy hibája az volt, hogy a népfőlkelő munkásosztagokba tartozó bányamunkás *csak a vállalatnál működő katonai parancsnok közvetítésével terjeszthette be a munkáltató elleni panaszát*. A másik pedig (a bányamunkásság esetében) az, hogy a társpénztár választmányi tagjainak összetétele sem fedte a munkásság érdekeit. A panaszosok igen könnyen vesztesek maradtak. 1917-ben már a végre megalakult Országos Bányászati Szövetség kiküldötte képviselte a bányamunkásságot. A Szövetség vezetőségéről azonban ugyanazt kell mondanunk, mint a társpénztári kiküldöttekről általában.⁶⁵

A munkáltatók ugyanesak kifogásolták a panaszbizottság intézkedését. Főképpen arra hivatkoztak, hogy minden rendszer és a szóbanforgó vállalat anyagi helyzetének ismerete nélkül hozza meg a béremelésre vonatkozó határozatait.⁶⁶

⁶⁵ A panaszbizottságokat, „amelyek lényegében az angol unionista mozgalomban már hirhedtté vált békéltető bizottságokkal voltak azonosak, és céljuk a munkásság minden mozgalmának lehetetlenné tétele volt”, — a jobboldali szociáldemokraták — „úgy ünnepelték, mint a szervezett munkásság által előírt jelentős eredményt.” (*Andics Erzsébet: A magyar munkásmozgalom. 10. 1.*)

⁶⁶ A Gyáripárosok Országos Szövetsége (GyOSz) a Panaszbizottságok működése ügyében értekezletet is tartott 1917. szeptember 2-án. Az itt kifejezett kívánságok általában huzavonát akartak belevinni a munkásság és a munkáltató között keletkezett vitába. Ezzel a panaszbizottságot még attól az előnytől is megfosztották volna, amellyel rendelkezett.

A számos panasz és baj mellett, amelyek főképpen a munkásmozgalmak során tárulnak dokumentumszerűen elénk, nem mehetünk el észrevétlenül oly tény felett sem, mint a *munkáslakások kérdése*. A lakásproblémát igen ritkán találjuk a sztrájkok alkalmával előadott munkáskövetelések sorában. Nem azért, mintha a munkás életében nem lett volna fájó pont, hogy egészségtelen, nedves, sötét és levegőtlen kis lakásokban kénytelen meghúzni magát családjával, gyermekeivel együtt, hanem elsősorban azért, mert pusztá létfenntartás érdekében kellett összes erőit központosítani.

A komlói régi munkásházak egész Komló területén szóródtak szét. A házakat részben már az Engel-cég is a Montenuovo uradalomtól vette át, részben maga építtette — egyenesen munkáslakások céljára. Több munkáslakást különböző épületek átalakítása után nyertek. Az utóbbiaknál felhasznált épületek minőségét jól mutatja a Halastó völgyben fekvő úgynevezett Schlégel-villáról 1909-ben készített műszaki leírás. E szerint *az épület annyira rozoga állapotban van, hogy abban „még munkást sem” tanácsos elhelyezni.* A válaszfalak düledezők, a lakóhelyiséget a pincétől csakis gerendákra szegezett deszkaborítás választja el. A gerendák és deszkák annyira korhadtak, hogy egyrészt a pincébe szakadt. Az épület kátránypapírfedése már csak foszlányokban látható. Ugyanez a helyzet az épület vakoletánál.⁶⁷

A bányagazgatóság azonban nem tekintve, hogy a munkáslakások minősége sohasem tartozott legnagyobb gondjai közé, a bányauzem munkásállományának növekedése és a munkáslakásépítkezések gyarló üteme folytán a legrosszabb lakásokba is munkáscsaládokat telepített.

A Komlóval szomszédos községek ugyancsak lakáshiánnyal küszködtek. Az idegenből jött komlói bányamunkások ezeket a falvakat is megszállták. A túlszűfolt lakásoknak tulajdonítható, hogy 1910 telén Komlón és környékén nagyfokú *tífuszjárvány* lépett fel. A járvány következtében sok haláleset történt. A munkások megúnva a rossz lakásviszonyokat, s megijedve a rágalytól, tömegesen mondtak fel, s mentek olyan bányavidékre, ahol jobb és egészségesebb lakásviszonyokat is gyanítottak.

⁶⁷ K. L. 1415/1909.

A kincstári szénbányászat első kolonizációs akcióját azonban nem a munkásjólét emelése, hanem tisztán termelési érdeke, a magasabb haszon utáni vágy indította el.

A kincstári szénbányászat munkásállománya nem növekedett olyan mértékben — éppen a lakásínség folytán — mint ahogyan azt a termelési tervek, a profit-szempontok megkívánták.

Az új munkahelyek a bányában várták az új munkásokat. A bányaigazgatóság attól tartott, hogy nem lesz annyi munkása amennyit a sok ezer korona költséggel létesített új munkahelyekre (ti. a négy ereszkére) kellene állítani. „Új munkásokat kellene tehát felvennünk — írja — ámde ezt magánlakás hiányában nem tehetjük, sőt eddigi munkásszemélyzetünket sem tudjuk megtartani, miáltal az eddigi beruházási munkálatok értéküket veszítik, s a kincstárra nézve a beruházott összeggel elvesznek s maga az üzem nagy fenntartási költségek által gazdaságosságát elveszti, s belép az óriási veszteséggel dolgozó kincstári fémbányák sorába.”⁶⁸

A kincstári szénbányászatra vonatkozó beruházási törvény lehetővé tette, hogy 90 munkás lakóházat építsenek fel (összesen 360 lakással).

Ezeket az építkezéseket 1912-ben fejezték be. Ez az úgynevezett „Újtelep”. A telepet azonban az állomás feletti domb északi lejtőjén helyezték el, ahol a későbbi erőmű szakadatlan perneyezápóra és füstfelhője sok keserű percet okozott a bányászoknak, főképpen a bányászasszonyoknak.

⁶⁸ K. L. 1909/1910.

A tárgyalat időszak végén, az Újteleppel együtt, a következő kolónia-rendszer alakult ki szerte-szét Komló egész területén.

	Lakóépü- tek száma	Lakások száma épületen- ként	Az épületben található helyiségek száma		
			szoba	konyha	kamra
<i>Bérházak:</i>					
Gadányi munkáslakás (emeletes)	1	6	6	6	4
Jánosi munkáslakás (emeletes)	1	8	8	8	—
Halászház (emeletes)	1	8	8	8	—
<i>Munkáslakások az Anna-aknai régi telepen a kincstári bányaaigazgatóság tulajdonában:</i>					
Emeletes ház a faluban	1	8	8	8	6
Földszintes ház a faluban	5	6	6	6	6
Erzsébet utcában	5	17	18	18	18
<i>Anna-aknai soron:</i>					
Emeletes munkáslakás	2	20	20	16	16
Földszintes munkáslakás	5	20	20	20	20
<i>Barakkalakások:</i>					
Családos barakkalakás	4	18	18	18	—
Legény-barakkalakás	5	24	24	9	—
<i>Újtelep:</i>					
Kettős munkáslakás	90	180	180	180	180
Összesen:	120	315	316	297	250

A bánya nem vállalati épületben lakó munkásai ebben az időben — Komlón kívül — jobbára Kárász, Magyaregregy, Kisbattyán, Mecsekjánosi, Mecsekpölöske, Liget, Kisvasszar, Szalatnak, Szopok (Mecsekfalu), Magyarszék, Pécsbudafa, Mánfa, Hosszúhetény községekből jártak be munkahelyükre.

b) *A Nagy Októberi Szocialista Forradalomtól
a Magyar Tanácsköztársaság bukásáig 1917—1919*

1917 utolsó hónapjaiban és 1918-ban, a világháborúnak ebben az utolsó szakaszában a szocialista agitáció hatványozottabb mértékben jelentkezett Magyarországon. A Nagy Októberi Forradalom győzelme, lendítő ereje hazai munkásmozgalmunk vonalán is lemérhető.

1917—1918-ban — országos viszonylatban — általában egyre élénkebb munkásmozgólódást vehetünk észre. A sztrájkok száma megnövekedett. *Komlón az egész világháború alatt három sztrájk-ról tudunk*, s mindhárom ebben az időben volt. A kormányzat hatalma fenntartása érdekében részben fokozott terrort alkalmazott, részben bizonyos engedményeket tett. Így pl. a Bányamunkások Országos Szövetségének alapszabályzatát, amellyel közel 10 éven át kísérletezett a bányamunkásság, 1918 január 28-án végre láttamozta.⁶⁹

Komlón 1917 végéig a bányamunkásoknak nem volt szakszervezetük. A helyi szakszervezet megalakulása összefüggésben volt az Országos Bányászszövetség alapszabályai láttamozásával.

A komlói szervezet 1918 elején működni kezdett, bár alakuló-ülést — hivatalosan — csak április 14-én tartottak. Ekkor választották meg a vezetőséget is. A szervezési munkálatokat a pécsi ipari szakszervezetek kiküldöttei végezték el.

A szakszervezet, mint a „Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége” helyi csoportja kezdte meg tevékenységét mintegy 600 taggal, ami az átlagos 751 munkáslétszámhoz viszonyítva igen szép eredmény (kerekén 80%). A Szociáldemokrata Pártba és szakszervezetbe az opportunisták még nagyobb számmal vonultak be, mint eddig. De olyanok is felkeresték most már a pártot és a rendre alakuló szakszervezeteket, akik a közműltban még távolállottak a szocializmus gondolatától. Az imperialista háború, a fokozódó kizsákmányolás s az Októberi Forradalom azonban forradalmasította őket.⁷⁰

A pártba azonban a baloldali szocialisták is nagyobb számba vonultak be, az SZDP jobboldali vezetőinek minden szándéka ellenére. Ezeket a baloldaliakat a pártvezetőség általában „qualifikálatlanoknak” minősítette, s a munkásarisztokrácia nem szívesen látta „a kevésbé kvalifikált tömeget”.⁷¹

Szinte féltek az SZDP elproletarizálódásától, „a nagy tömegektől”.

A fiatal komlói szakszervezet legelőször egy országos sztrájk-kal kapcsolatban lépett ki a porondra. Ez az 1918. januári sztrájk, a magyar munkásság első nagyszabású háború ellenes megmozdulása. A hullám Komlóra 21-én ért el. A komlói sztrájk részleges volt és két napig tartott. A munkásság közvetlenül semmiféle konkrét eredményt nem ért el, de a sztrájk jelentő-

⁶⁹ Jászai Samu: A magyar szakszervezetek története. Bp., 1925. Magyar Szakszervezeti Tanács. 227. l.

⁷⁰ Vö. Jászai Samu i. m. 224—226. l.

⁷¹ Vö. Andics Erzsébet: A magyar munkásmozgalom. 36—37. l.

sége nem is a közvetlen engedményekben keresendő. Ez a sztrájk békétüntetés volt és egyben a magyarországi munkásság állásfoglalása a proletárforradalom mellett.⁷² A Budapesten január 19-én tartott népgyűlés határozati javaslata szerint Budapest munkássága „tettrekész elszántsággal áll az orosz forradalom szociáldemokráciájának annexiómentes a népi önvédekezési jogán alapuló békekövetelése és az ausztriai munkásságnak a békéért megindított lelkes harca mellé.”⁷³

A komlói sztrájk idegesítette a kincstári bányaaigazgatót. A munkások ugyanis az ismételt faggatások ellenére sem fedték fel munkabeszüntetésük célját. Amikor az igazgató a szakszervezeti felelősséggel kapcsolatban célzásokat tett a vezetőség feladataira, kijelentették, hogy semmiért sem felelősek: minden munkás feljelen önmagáért, mivel társaik „nem hallgatnak rájuk.”⁷⁴

A bányaaigazgató a komlói szakszervezetet bepanaszolta az Országos Szövetség titkárának — *Peyer Károlynak*. A vezetőség „nem áll a helyzete magaslatán”. A titkárság „szigorúan dorgálja” meg őket. „Legcélszerűbb volna az egész vezetőséget felcserélni” — kapja a jó tanácsot *Peyer Károly*. „Ezen értesítésemet azért tartottam szükségesnek megküldeni, mivel véleményem szerint ők a szervezetséget helytelenül, ferdén fogják fel” — írja a bányaaigazgató.⁷⁵

Peyer Károly megígérte, hogy rendet teremt Komlón. „A közeli napokban szövetségünk egyik tiszviselője Komlóra fog utazni, — írja — hogy a munkásokat helyes működésre figyelmeztesse.

A szakszervezet alakuló ülésére 1918. április 14-én maga *Peyer Károly* jött Komlóra. Beszédét a kincstári bányavállalatra szabta. Kifejtette, hogy az összes bányát és minden termelőeszközt állami tulajdonba kell átadni. Kidicsérte az állami szénbányászatot, „mivel — mint mondotta — a telep egészségügyi berendezése, felszerelése mintaszerű, és ideje volna már, hogy a magántársulatok is megemberelnék magukat és tisztességes

⁷² *Mód Aladár* i. m. 464—465. l.

⁷³ A sztrájk ti. eredetileg Wienerneustadtban tört ki 14-én. Ennek hatására törtek ki a sztrájkok Magyarországon is, főképp Budapesten, de az egész Monarchia, sőt Németország területén is.

⁷⁴ K. L. 3682/1918. Úgy látszik a tömeg valójában kicsúszott a szociáldemokrata vezetés kezéből. Erre utal *Mód Aladár* is (i. m. 465. l.).

⁷⁵ K. L. 3682/1918.

fürdő- és lakásépítéssel enyhítenék a bányamunkások helyzetét.”⁷⁶

A komlói szociáldemokraták ugyanazon a napon a szomszédos Mánfa községben is, ahol sok komlói bányász lakott, megalakították a helyi csoportot. Néhány nappal az alakuló ülés után a komlói bányászok csatlakoztak az április 22-i országos tüntető sztrájkhoz, amelyet az SZDP szervezett azzal a szándékkal, hogy *választójogi küzdelemmel vezesse le a munkások forradalmi hangulatát*. A cél ellenére a tüntetés a munkásság harci készségét dokumentálta.

A komlói bányászok a délutáni műszakkezdetétől (2 órától) este 6 óráig sztrájkoltak.⁷⁷ Küldöttségük az igazgatóság előtt hangsúlyozta, hogy kívánják az annexió nélküli béke megkötését, az általános választójog törvényre emelését, és tiltakoznak egy netáni Tisza-kormány kinevezése ellen.

Egyben bejelentették, hogy ebben a vonatkozásban ez volt a legutolsó békés tüntetésük; ha még egyszer szükség lesz munkabeszüntetésre, akkor a következményeket lássa a bányagazgatóság.⁷⁸

Nem sokkal később (1918. május 21-én) ismét kísérletet látnunk politikai megmozdulás terén. A munkások ezen a napon összejöttek ugyan a délutáni harmadra, de nem szálltak le a bányába. Ez a sztrájk *politikai szimpátia-sztrájk volt*. A sztrájkkal a pécsvidéki bányászokkal együtt *csatlakoztak az 1918. május 20—21-i pécsi katonai lázadáshoz*.⁷⁹

A sztrájk tiltakozás volt az imperialista háború és a nép elvéreztetése ellen.

A kincstári bányagazgatóság a munkások leszerelése érdekében a jól bevált módszerhez folyamodott. A *pécsi SZDP titkársága által figyelmeztette a komlói munkásokat*, hogy semmi okuk nincs a sztrájkra, tehát dolgozzanak. A munkások meg is ígérték azt, de a bányába azért nem mentek le. A bányagazgatóság erre — katonai munkásosztag parancsnokságával egyetértve a pécsi helyőrségtől 150 főnyi gyalogságot kért. A katonaság

⁷⁶ Bányamunkás, 1918. április 20. VII. évf. 8. sz.

⁷⁷ K. L. 2636/1918.

⁷⁸ K. L. 2680/1918.

⁷⁹ Ebben az évben a Monarchia területén már közel a tizedik katonai lázadás volt a pécsi. Ennél az úgynevezett 6-os (a 6. gyalogezred pótzászlóalj) lázadásnál különösen kitűnik, hogy a lázadás kezdeményezői „bolsevik tanokkal vannak saturálva”. (L. Andics Erzsébet: A magyar munkásmozgalom. 46—47. l.)

érkezésével egyidőben azonban a munkások 22-én délután 2 órakor munkához fogtak.⁸⁰

Az 1918. év politikai-sztrájkjainak sorát Komlón az 1918. júniusi országos sztrájkhoz való csatlakozás fejezte be.⁸¹

Ez a mozgalom ismét a háború befejezését követelte, s mellette tiltakozás volt az elnyomás és kizsákmányolás ellen.⁸²

A munkásság megelégnélő mozgalmából látszik, hogy tudatosan készültek a háború utáni lehetőségek kihasználására.

1918. június 27-én délután 2 órakor kezdődő műszaknál a komlói földalatti munkások nagy része nem szállt le a bányába. Az iparosok, a napszámosok és a szénosztályozó munkásai ekkor még teljes létszámban dolgoztak. Este 10 órakor 52 állt munkába, de ezeknek több mint felét a karhatalmi kirendeltség katonái állítottak elő. Másnap már csupán 2 bányász dolgozott. A napszámosoknak és iparosoknak azonban kb. 30 %-a jelentkezett munkára.

Az országos sztrájk ekkor véget ért. Ez befejezését jelentette a komlói sztrájknak is. A komlói szénbányászat július 1-én teljes létszámmal dolgozott.⁸³

A bányaaigazgatóság véleménye szerint a sztrájkot „egy-pár nemkívánatos elem” készítette elő. Ezeket a nemkívánatos elemeket — számszerint hármat — ki is nyomoztatta és a karhatalmi kirendeltség parancsnoka segítségével hadi szolgálatra bevonultatta.⁸⁴

A megtorlásnak ezt a fegyverét Komlón nem egyszer alkalmazták. A frontra vezénylés nemcsak az agitátorokra várt, hanem minden felmentett, sztrájkoló üzemi munkásra is.

A fronton ugyanekkor veszélyes méreteket öltött a szökdösés. A csapatok egymásután lázadtak fel. Az utolsó hónapokban a burzsoázia kísérletet tett, hogy megegyezzek az ellenséggel, s így meneküljön meg a teljes vereségtől.⁸⁵

Október vége felé gyors ütemben közeledett a forradalom. 23-án *Wekerle* miniszterelnök lemondott. A Károlyi-párt és szövetségesei 25-én megalakították a Nemzeti Tanácsot azzal a cél-

⁸⁰ K. L. 3573/1918.

⁸¹ Ez az országos sztrájk eredetileg Budapesten, a MÁV gépgyár munkásai között kezdődött, de innen szétterjedt az ország minden részében. A mozgalom általában június 20—27 között zajlott le. (Vö. *Andics Erzsébet*: A magyar munkásmozgalom. 34—42. l.)

⁸² *Mód Aladár* i. m. 469. l.

⁸³ K. L. 4185/1918.

⁸⁴ K. L. 4258/1918. A bányaaigazgatóság erre a sztrájkra hárította, hogy az 1917/18. évi tervét nem teljesíthette.

⁸⁵ *L. Mód Aladár* i. m. 470. l.

lal, hogy a tömeget elvonják a forradalomtól. A terv azonban nem sikerült. Oroszországi mintára *megalakultak a munkás- és katonatanácsok*. A munkások és katonák egyik tüntetése a másikat érte. A tömegmozgalom egész nagyarányú lett. Október 31 éjszakáján pedig lejátszódtak az emlékezetes forradalmi események. A katonaság megszállta a legfontosabb középületeket, csatlakozásra bírta a harctérre indítandó frontkatonákat.

Az októberi forradalom olyan polgári-demokratikus győzelem volt, melyet a katonák és a proletariátus vívott ki a maga és az ország egész népe számára.

Az októberi forradalom Magyarországon szabaddá tette az utat abban az irányban, hogy az alapvető társadalmi kérdéseket megoldhassák. A forradalom első kormánya azonban polgári-demokratikus volt, s így rövid időn belül tanújelét adta annak, hogy nemcsak a kapitalista termelési rendet nem kívánja a forradalom segítségével átalakítani, de még a polgári demokratikus forradalom kérdését sem akarja megoldani.

A polgárság a köztársaság kikiáltásával befejezettnek tekintette a forradalmi átalakulást. Az SZDP ugyancsak megelégedett a polgári forradalom első napjainak eredményeivel, s a továbbiakban azt állandósítani óhajtott.

A forradalom útjába állított torlaszokat azonban megingatta az 1918. november 20-án megalakult Kommunisták Magyarországi Pártja. A munkásság megkapta lépteit irányító forradalmi élcsapatát. A KMP nagy lendülettel fogott a dolgozók tömörítéséhez, s állandóan fokozta a munkástömegek forradalmi törekvéseit.

A Kommunista Párttal szemben a polgári pártok is hatékonyabb szervezéshez láttak, sőt a következő év elején — az SZDP-vel karöltve — ellenintézkedéseket tettek. 1919. február havában általános támadásra indultak a Kommunista Párt ellen. A Párt vezetőinek letartóztatása azonban, majd azzal kapcsolatban az SZDP politikájának leleplezése csak növelte a tömegek hozzáállását a Kommunista Párthoz.

A külső és belső nehézségek végre arra kényszerítették a Károlyi-kormányt, hogy a szociáldemokraták kezébe adja a vezetést. A Szociáldemokrata Párt azonban (elveszítve tömegbázisát) egyedül nem merte vállalni a felelősséget: megegyezett a börtönbe zárt kommunistákkal, s így velük együtt, de szociáldemokrata többséggel alakította meg a Tanácsköztársaság kormányát 1919. március 21-én.⁸⁶

⁸⁶ Vö. *Mód Aladár* i. m. 494—500. l.

Komlón a forradalom egyik közvetlen kihatása a munkás és a munkáltató viszonyában elsősorban a termelés terén mutatkozott.

A bányászok a háború alatt újból bevezetett 2—3 pótműszak teljesítését megtagadták, s a 12 órás műszak helyébe a külszínen is érvényre juttatták a 9, majd a 8 órás munkaidőt.⁸⁷

A bányagazgatóság az úgynevezett „*tűlműszakrendszer*” eltörlése folytán az éjjeli műszakban a fenntartásnál mutatkozó zavart úgy akarta kiküszöbölni, hogy a munkásokat 3 harmadban foglalkoztatta.

A teljesítmény romlása és nem utolsósorban a bányászok növekvő forradalmi hangulata ellen a bányaművek egységes akciót akartak kidolgozni.

A Salgó és az Északmagyarországi Egyesített Kőszénbánya és Iparvállalat Rt. nógrádmegyei bányászatának műszaki tisztviselői 1918. december 6-án tartott közös megbeszélésükön feltárták problémáikat s a kérdést országos viszonylatban igyekeztek megoldani.

A komlóiak részéről megtartott értekezlet helyeselte az akciót, és csatlakozást jelentett be. Szükségesnek tartotta, hogy „a legtöbbszörművekre már elavult szellemben kidolgozott szolgálati rendszabályokat az uralomra jutott demokratikus eszméknek megfelelően” átdolgozzák; még pedig úgy, hogy — legalább is az általános részben — országosan egyöntetű legyen.

A komlói megbeszélésen oda lyukadtak ki, hogy a munkások ellenszolgáltatás nélkül részesültek különféle kedvezményben. Továbbá, hogy a bizalmi-férfi rendszert vonják jogi szabályozás alá, mert „a bizalmiférfiak általában felelőtlenül működnek”.⁸⁸

A későbbi események következtében lehetetlenné vált, hogy a műszakiak terveiket intézményesen valóra váltsák.

1919. január elején Komló — rövid időre — szerb megszállás alá került.

A szerb királyi kormányzat a Monarchia bukását felhasználva, nemcsak Magyarország délszláv nemzetiséggel lakott területére tette rá a kezét, hanem igyekezett gazdaságilag és iparilag kiemelkedően értékes településeket is szerezni, — tekintet nélkül a nemzetiségi viszonyokra. Így vonult be valamivel korábban (1918. november 14-én) Pécsre és közvetlen környékére, de Baranya és Somogy megye egyéb területeire is. Igyekezett elhelyezkedni a Mohács—Pécs—Barcs—Nagykanizsa-vasútvonal

⁸⁷ K. L. 745/1925.

⁸⁸ K. L. 8094/1918.

mentén, sőt biztosítás szempontjából a vonaltól északabbra fekvő területeken is.

A királyi kormány törekvése természetesen Magyarország rovására ment. A *megszerzés taktikája* azonban munkásmozgalmi tekintetben — s bennünket itt kizárólag ez a szempont érdekel — *2 részre oszlik*. 1918-ban és 1919 első háromnegyedében a megszállók kimondottan szocialista-ellenes politikát folytattak, s ezt a magatartásukat csak a Tanácsköztársaság bukása után változtatták meg. Akkor sem a szocialisták iránti szimpátiából, hanem annexiós terveik érdekében — taktikából. Komlót ez a megszálló politika közvetlenül csak 1919. január 1-től március 20-ig érintette, míg szerb megszállás alá tartozott. Közvetve azonban mindaddig, amíg a szerb-magyar demarkációs vonal a szomszédságban húzódott, 1921. augusztus 20-ig.

A komlói munkásság így kikapcsolódott a polgári-demokratikus forradalmi fejlődésnek abból a szakaszából, amely Magyarországon 1919 első negyedében ment végbe.

A komlói igazgatóság a megszállás első heteiben mind a termelés, mind az értékesítés terén szabadon rendelkezett. Később azonban korlátozásokat léptettek életbe, főképpen a közszeneladás tekintetében.

A megszálló csapatok parancsnoksága sem az üzemanyag beszerzéssel, sem a munkások élelmezésével nem törődött; az üzem így rövidesen nyomasztó állapotba került.

A megszállt területek munkássága, elsősorban a bányamunkásság, 1919. február 22-én sztrájkot kezdett. A sztrájk politikai volt. Bár a munkásságnak alapos oka volt az elégedetlenségre gazdasági tekintetben is, ez a megmozdulás mégis a megszállás és a megszálló hatalom elleni tüntetés jegyében zajlott le.

A sztrájk kirobbanásához az a mérhetetlen keserűség vezetett, melyet a megszállt területek minden lakója volt kénytelen hosszú ideig magábafojtani a szerb királyi csapatok vezérkara által szorgalmazott és gyakorolt kemény eljárás miatt. A közvetlen lökést a hatalmas megmozduláshoz egy magyar küldöttség váltotta ki a pécsi szerb katonai parancsnokból. A küldöttség rendet és békességet követelt, s ugyanakkor a nyomaték kedvéért egyes üzemekben (vasúton, postán, a bányákban, a villanyközpontban) figyelmeztető sztrájkot is tartottak. A parancsnok visszautasította a kérést, s egy nem mindennapi hangú hirdetményben halálbüntetéssel fenyegette meg a sztrájkoló munkásokat. Megtiltott minden gyülekezést, csoportosulást; túszoikat szedett, akiket a legkisebb rendbontás esetén ki akart végezteni.

Az SZDP ekkor általános sztrájkot hirdetett. A sztrájk szinte elemi erővel tört ki. A munkamegtagadás Pécsen kezdődött, s néhány napon belül a megszállt terület csaknem valamennyi társadalmi rétegére kiterjedt. Sztrájkoltak a hivatalnokok, a gyárak, az üzemek dolgozói, sztrájkoltak a bányászok. Leálltak az elektromos centrálé generátorai, a gázgyár kemencéi. Megálltak a vonatok, s nem működött a posta. Az élelmiszerüzletek kivételével valamennyi bolt bezárt. Az élelmiszerüzleteket viszont a megszálló parancsnokság csukatta be, hogy a lakosságot kiéheztesse.

A megszálló parancsnokság a túsok egész sorát szállíttatta le Zágrábba, Vinkovcára, Valjevóba a megszállás területéről. A túsok között ott voltak a vagyoniilag vagy foglalkozásukkal előálló pécsi polgárok, s a munkásmozgalom vezető személyiségei.

A komlóiak sztrájkja — hasonlóan a pécsvidéki bányamunkásokéhoz — általános volt. Az első napon csak a villamosközpont működött, és a bányánál csak a vízmentesítési munkát lehetett ellátni, de később már a bányafenntartó munkára is akadt jelentkező. Február 25-én a munka részlegesen megkezdődött.⁸⁹

Még mielőtt azonban teljesen munkába álltak volna, március 3-án ismét általános sztrájkba mentek át. Harcuk március 24-ig tartott, tehát tovább, mint a pécsvidékieké, akik március 13-án kezdtek dolgozni.

A komlói sztrájknak ebben az utolsó szakaszában eleinte csak 3—4 munkás jött össze önként. Később ezekhez a sztrájktörökhöz mások is csatlakoztak, úgyhogy nemcsak a bányafenntartási, de a biztosítási munkákat is elvégezhették.

A nagy sztrájk alatt a komlói munkásság szétszóródott. Pár napba került, amíg össze lehetett őket szedni, s a teljes értékű munkát megkezdhették.

A megszállt területek lakosságának hatalmas megmozdulása eredménnyel járt. A szerb parancsnokság a túsokként elhurcolt *Hajdu Gyulát* bízta meg, hogy öttagú küldöttség élén Belgrádban egyezséget hozzon létre a megszállók és a megszálltak között. Az egyezés következményeként a terrorisztikus intézkedések megszűntek, s a polgári közigazgatás a magyarság kezében maradt.

Komló pár nappal az általános sztrájk befejezte után területileg is kikerült a szerb megszállás alól. Komló éppen a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának előestéjén csatlakozott a forradalomban élő hazához, miután a megszállók kiűrítették.

⁸⁹ K. L. Heti jelentés, 1919. február 16—27.

A szakszervezetben és az SZDP-ben tömörült komlói munkásság már másnap, március 21-én kezébe vette a hatalmat. A reggeli órákban *Milovecz Antal* és *Beér János* bányászok irányításával mintegy 200 főnyi munkás lefegyverezte a csendőrséget. Ugyanakkor elfogták az igazgatósági tisztviselőket, s a bányatiszteket. Ezeket csak este 6 órakor engedték szabadon.⁹⁰

A Tanácsköztársaság egész fennállása alatt igen erősen vonzotta a pécsvidéki kőszénbányák kommunista munkásait.

A proletárdiktatúra tartama alatt igen sokan át is mentek Komlóra.⁹¹ Közülük legtöbb a *Vörös Hadsereg* kötelékébe lépett, kisebb részük pedig a komlói és az északmecseki bányáknál helyezkedett el.⁹²

A pécsvidéki bányák körében orosz hadifogságból hazatért katonák kezdeményezésére indult meg a nagyobb arányú átszökdösés a szerb megszállt területről a Tanácsköztársaság területére.

A megszállt területen az agitáció különösen hálás talajra talált, mert *a bányamunkások ellenállása rendkívül nagy volt a megszálló hatalommal szemben.* A Tanácsköztársaság első napjaiban a komlói bányász *Noé János* pártfunkcionárius közvetítésével fegyvereket is kértek maguknak a pécsvidékiek. Miután azonban a megszállási övezetben a fegyveres csapatok létesítése veszélyvel járt volna, fegyvereket nem kaptak. Erre a következő napokon mintegy 20 bányász hagyta el a munkahelyét és ment át a demarkációs vonalon a Tanácsköztársaság területére. Az átszököttek azonnal a *Vörös Hadseregbe* jelentkeztek. Néhány nap múlva a pécsvidéki bányászok Komló vidékén már 250 főből álló bányásszázadot hoztak létre. A bányászkülönítmény toborzó irodája és parancsnoksága a komlói vasútállomáson volt.

Az agitáció fő mozgatói *Kovács Imre* és *Noé János* párt- és szakszervezeti funkcionáriusok voltak, valamint *Purger Róbert* pécsi származású, Oroszországból hazatért technikus, aki a fog-

⁹⁰ A vezetőség elfogását a munkások később azzal indokolták, hogy tudomásuk szerint a szerb megszállókat a vezetőség hívta be Komlóra. A megszállás miatt pedig roppant elkeseredett állapotban voltak. (K. L. 1891/1921.)

⁹¹ K. L. 745/1925.

⁹² A komlói munkáslétszám 1918 júliusában 677 volt. Ez a létszám 1919 nyaráig 812-re emelkedett. Az emelkedést túlnyomóan a Tanácsköztársaság területére ájtott bányamunkások idézték elő. (K. L. 5860/1921.)

ságban átélte az októberi forradalmat, s maga is kommunistává lett.⁹³

A szerb csapatok nem tudták teljesen lezárni a demarkációs vonalat; a bányászok ide-oda közlekedtek a határon át.

A déli határon elhelyezett bányászalakulat már májusban hat századból állt. A zászlóaljat kitevő fegyveres alakulat neve „*a pécsi bányász-önkéntes ezredhatáskörű határvédő vörösőrszászlóalj*” lett.

A bányászok határvédő zászlóalja mintegy 30 km hosszúságban szállta meg a mecseki szénmedence északi vonalát.

A bányásszázadokhoz csak bányászokat osztottak be továbbra is. A jelentkezett egyéb foglalkozásúakat Kaposvárra irányították. A csapatok bányászjellegére annyira vigyáztak, hogy az összes tisztet is soraikból állították ki. Ezeknek az intézkedéseknek pszichológiai hatása rendkívüli volt. *A fegyelem a bányászok között teljesen önkéntessé vált. A fegyelmet megszilárdította az a megállapodásuk, hogy a kétszeri fegyelemsértőket azonnal kizárták a Vörös Hadsereg kötelékéből. Ezt egyetlen bányász sem akarta. Ilyenre — Purger Róbert megemlékezése szerint — nem is került sor.*

A déldunántúli bányásszászlóalj nagy részben a megszállt terület bányászaiból jött létre, mivel a Szocialista Termelés Népbiztossága — a termelés érdekében — megtiltotta, hogy a bányász egyik helyről a másikra vándoroljon, és hogy a Vörös Hadsereg kötelékébe lépjen.⁹⁴

Különösebb összetűzés a határon a szerb megszálló csapatok és a határmenti bányászalakulatok közt nem volt. A vörösőrszászlóalj főképpen a határátlépéseket ellenőrizte, mivel a szegedi ellenforradalmi szervezkedés leginkább ezen a sávon át próbálta

⁹³ A Vörös Hadsereg bányásszászlóaljára vonatkozó adataimat, ahol más forrást nem tüntetek fel, *Purger Róbert* szolgáltatta, aki a szerb megszállás végétével Franciaországba emigrált, s azóta is ott él. Szívésségét itt is megköszönöm.

⁹⁴ 1919. márc. 31-i rendelet. *A rendelet célját a bányászok közül többen nem értették meg, és szabadságuk korlátozásának tekintették. A rendeletet valójában a forradalmi állapot diktálta. A termelés terén és az intervenció ellen egyaránt harcról volt szó: a bányák gazdasági téren is a hadüzemek élvonalába tartoztak. A márc. 31-i rendelet — természetesen — nem egyértelműen helyes, s csak a bányamunkásságnak a Vörös Hadseregbe való tömeges jelentkezésével magyarázható. A pécsvidéki példa valóban azt mutatja, hogy a bányamunkások nagy része otthagyták volna a munkahelyét, hogy a proletárállam védelmére a Vörös Hadsereg katonája legyen.*

bejuttatni kémeit a Tanácsköztársaság területére.⁹⁵ Valóban alig múlt nap, hogy gyanús személyeket nem küldtek lenyomozásuk végett a kaposvári forradalmi törvényszékhez.

A Tanácsköztársaság bukása napján a bányászászlóalj parancsnoksága aláírás nélküli táviratot kapott, hogy oszlassa fel a bányászászlóaljat és megbízható emberekből egy kisebb osztagot alakítva — a további parancsig — csak a rendet igyekezzék fenntartani. A parancsnokság azonban rögtönzött ülésében elhatározta, hogy az utasításnak nem engedelmeskedik, s hogy rendezett sorokban, fegyvereiket megtartva, szerbmegszállta területre megy át. Ehhez a szerb megszálló parancsnokság engedélyére volt szükség. Az átküldött parlamenterek egyúttal írásbeli ígéretet vittek Pécsre, amelyben a vörös zászlóalj bányászai kötelezték magukat, hogy 15 napon belül a pécsvidéki bányák szolgálatába állnak, s itt minden erejükkel a termelés fellendítésén lesznek. A szerb parancsnokság azonban a DGT vezetőségével egyetértve csak az általa listába foglalt vöröskatonákat volt hajlandó átengedni a demarkációs vonalon. Ezt a listát is későbbre ígérte. A vörös zászlóalj parancsnokságának sürgetésére pedig azzal a kibúvóval hozakodott elő, hogy a döntés a belgrádi kormányra tartozik.

Közben a zászlóalj egyre nehezebb helyzet közé jutott. Az ellenforradalom csendőrörsei már a közelükben táboroztak. Ezen felül Komlón már nemcsak katonákról volt szó, hanem számtalan polgári menekültről, akik a demarkációs vonal felé húzódtak, s főképpen a bányászászlóalj védelme alá helyezték magukat. A parancsnokságnak a védelem megszervezéséhez kellett látni. Ugyanakkor tudtul adta a szerb parancsnokságnak, hogy vagy egy szál emberig átmegy a zászlóalj, vagy feloszlik a határon, s így a bányászság szétszóródik az ország egész területén. Mind ezt fenyegetésnek szánták a szerb megszálló parancsnokság felé, amelynek egyik legfőbb gondja a Szerb Királyság iparának szénellátása volt.

A szerb parancsnokság végre bele is egyezett a kivétel nélküli átvonulásba. Beleegyezése a Tanácsköztársaság bukása után a nyolcadik napon érkezett meg a bányászászlóalj parancsnokságához. A következő nap, augusztus 9-én délután lépte át teljes fegyverzetével a demarkációs vonalat a Vörös Hadsereg délvidéki csapatainak ez az utolsó alakulata. Miután a parancsnokság

⁹⁵ Kleinné Nagy Zsuzsa: Baranya megye történetének néhány vonása a Tanácsköztársaság idején. Pécs, 1955. Pécsi Szikra Ny. 8. 1. (Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 2. sz.)

a polgári menekülteket is elvegyítette a zászlóaljjal, mintegy 7000—8000 embert kitevő ezredet láttak maguk előtt a demarkációs vonalon elhelyezkedett szerb határőrök. Gondolni sem mertek ilyen nagy tömegre: mindössze félszázadot kitevő gyalogosal és egy géppuskás osztaggal sorakoztak fel.

Az átvonulókat még a határon leszerelték.

A bányamunkások visszamentek a bányába, s továbbra mint szervezett munkások vettek részt a proletariátus és a tőkés rendszer közötti harcban. A harc könyörtelenségét főképpen a pécsvidéki bányászok sztrájkjai világítják meg a következő negyedszázad alatt a legélesebben.⁹⁶

*

A Tanácsköztársaság rövid, 4 és fél hónapig tartó fennállása alatt számos rendeletet alkotott, amelyek részben *a bányamunka termelékenységét és a bánya üzemeltetését, részben a bányamunkás védelmét és családtagjai érdekeit szolgálták.*

A tanácskormányzat a proletárdiktatúra kikiáltása után 5 nappal már rendeletet adott ki az ipari, bánya- és közlekedési üzemek államosítására. Minden kisipari jelleget meghaladó (20 munkásnál nagyobb létszámmal dolgoztató) üzemet megváltás nélkül kisajátítottak. Az államosított üzemeket az egész proletárság, azaz az illető üzem munkásainak ellenőrzése alá helyezték. A szocializált szénbányák központi termelési kormánybiztosa *Peyer Károly* lett. Komló széntermelési kormánybiztosává *Bernhardt Henriket* nevezték ki. Mellette megmaradtak az üzem régi szakemberei is.

A tanácskormány a köztársaság gazdasági megalapozása érdekében állandóan szorgalmazta a munkafegyelem megszilárdítását a bányákban. A termelés mennyisége ugyanis a forradalom óta egyre nagyobb mértékben esett. Miután a baj legfőbb okát abban látták, hogy a polgári demokratikus forradalom alatti kormányzat a bányászatban is életbe léptette az időbérezést, a Forradalmi Kormányzó Tanács visszaállította a teljesítményhez igazodó bérrendszert.⁹⁷

⁹⁶ Erre vonatkozólag l. *Babics András*: A pécsvidéki kőszénbányászat története. Bp. 1952. Közoktatásügyi Kiadóvállalat.

⁹⁷ A Forradalmi Kormányzó Tanács 1919. március 29-i XI. sz. rendelete. — Megállapított tény, hogy az időbérezésre való áttérés a bányászatban elhamarkodott lépés volt. A forradalom eseménydús napjaiban nem egy bányászban hiányzott az a munkaerő, amely az ilyen bérezés mellett megfelelő munka nyújtását lehetetlenné tette. (Vö. *Rakos Ferenc*: Állam és alkotmány a magyar Tanácsköztársaságban. Bp., 1953. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó. 60. l.)

A forradalmi idő kényszerítő hatására hozott szigorú munkaügyi intézkedésekkel párhuzamban megjelentek azonban a munkavédelmi, a munkás jólétét előmozdító rendeletek is.

Először a magyar történelemben, megkapja a munkás az évi fizetési szabadságot.

A Munkaügyi és Népjóléti Népbiztosság 3. sz. rendelete 1919. április 1-től kezdődő hatállyal emelte a táppénzeket. A táppénz a betegség első 4 hetében az átlagos napibér 60%-a, 4 hét után 75%-a. Családfenntartónak a 26. hét lejártától kezdve az átlagos napibér teljes összege járt.

A betegsegélyezésre szóló igényjogosultság a betegség kezdetétől számítva 1 évig tartott. Baleseti sérültnak a táppénz mindig járt, amíg gyógykezelésre szorult.

A biztosított nő a terhesség utolsó 4 hetében átlagos napibérének teljes összegét kapta terhességi segély címén — ha megelőzően 1 esztendőn belül 3 hónapig volt a pénztár tagja. A gyermekágyi segély ugyancsak az átlagos napibér teljes összege volt. A nem biztosított tagok szülési segélyt kaptak.

Rendeletileg megszüntették azt az antiszociális régi gyakorlatot, amely különbséget tett az állandó és az ideiglenes jellegű dolgozó táppénzével kapcsolatban. *Az ideiglenes munkást éppen akkora táppénz illette meg, mint az állandót.*

A baleseti sérültek számára a Forradalmi Kormányzótanács XXI. sz. rendelete rendkívüli járadékpótlékot állapított meg, hogy a sérültek megélhetését a korabeli árviszonyok mellett biztosítsa.

A Munkaügyi és Népjóléti Népbiztosság 1919. május 6-án kelt 23. sz. rendelete a pénzügyi népbiztosság ügyköréből a népjóléti népbiztosság hatáskörébe adja át a bányák egészségügyi irányítását is.

A fenti rendelkezések végrehajtásának a Tanácsköztársaság rövid, 4 és fél hónapja alatt is maradt nyoma Komlón, bár a rendeletek végrehajtása — tárgyi és alanyi akadályok miatt — nem volt kielégítő a központból annyira kieső, akkoriban nem nagy jelentőségű bányauzemnél.

Az akadályok legnagyobb részben a termelés érdekében hozott rendeletek megvalósítása során merültek fel. A termelés esésénél a munkásság egy részének a tőkés munkáltatóval szemben kialakult és kellő gyorsasággal át nem értékelt magatartása csak egyetlen ok volt a sok között. Jelentős hibaforrást találhatunk még a kielégítő üzemeltetésnél elengedhetetlen anyagellátás (bányafa, gépkatrészek, kenőolaj stb.) terén is. Az itt mutatkozó akadályok viszont csak részben vezethetők vissza az első

világháború után jelentkező nyersanyaghiányra és gépiparunk elégtelenségére. Az akadályok okát a reakció gazdasági térre vitt visszaütésében is megtaláljuk. A volt tőkés érdekeltségeknek az üzemekben és a közigazgatásban meghúzódó képviselői pozitív ellenállást fejtettek ki. Ellenállásukat csak sarkalták a Tanácsköztársaság szocialista és a tőkét súlyosan érintő rendelkezései.

Ezek a tünetek természetesen az ország valamennyi kőszénbányájában megtalálhatók ebben az időben, tehát nem komlói különlegességek.

Ugyanezt kell mondanunk a Tanácsköztársaság szociális tartalmú rendeleteivel kapcsolatban is. Mielőtt a rendeletek szélesebb körben éreztették volna hatásukat, a nemzetközi helyzet az ellenforradalom és a Tanácsköztársaság építése közben elkövetett hibák elbuktatták ezt az első proletár-államalakulatot a magyar földön.

c) *Az ellenforradalomtól a gazdasági világválság kezdetéig 1919—1929*

A munkásságot már szocialista szervezkedése óta a kormányzat egyre elmélyültebb figyelembe részesítette. A figyelem eszköze azonban nem annyira a szociális gondoskodás, mint inkább a közigazgatási — adminisztratív, rendőri — felügyelet volt. Az októberi forradalom, majd a proletárdiktatúra Magyarországon különösen arra készítette az ellenforradalmi rendszert, hogy a munkásságot még fokozottabban, mint az osztálytársadalom régebbi kormányai, ellenőrzése és elnyomása alatt tartsa.

„A magyar reakciók a munkásságban kérlelhetetlen ellenfelüket ismerték fel és ezért állandó, hol nyílt, hol rejtett harcban állottak vele. Szervezeteit és legöntudatosabb vezetőit társadalmon kívül helyezték, önálló életmegnyilvánulásait minden eszközzel elfojtották. A magyar munkásság jelentékeny rétegei kénytelenek voltak az országot elhagyni és túlnyomó részükben a demokratikusabb nyugati államokba költözni.”⁹⁸

Komló bányászása 1919. augusztus 1-el került bele az ellenforradalmi korszakba, s így hosszú időre elszakadt a pécsvidéki bányamunkásmozgalomtól, amely annyira termékenyítőleg hatott mozgalmi életére.

A szénmedence mozgalmi egysége csak 1921 augusztusában állt helyre, amikor a szerb kormány a trianoni békepontnak megfelelően, s az Antant nyomására augusztus 20. és 27. közti időben

⁹⁸ *Andics Erzsébet: Munkáosztály és nemzet. Bp., 1949. Szikra. 109. 1. (Tudomány és Haladás, 3.)*

elhagyta az illegálisan megszállt Baranya megyei területet, s ez a megye nagyobb részét jelentette.⁹⁹

A különélés két esztendejében tehát a pécsvidéki bányamunkások mozgalmi élete határozott előnyben volt a komlói és az északmecseki szénbányászokkal szemben, annak ellenére, hogy a megszállók magatartása a mozgalmak iránt tisztán hatalmi cél szolgálatába állított taktika volt.¹⁰⁰

Azok a káderek, akik a szerb királyi csapatok déldunántúli megszállási övezetébe mentek, fokozatosan súlyt adtak az ottani szocialista szervezkedésnek.¹⁰¹

Pécsett és általában Baranyában, főleg a bányavidéken, 1919 végén már erős kommunista hálózat volt. A kommunisták megerősödését nagyban elősegítették a demarkációs vonalon ájtott vöröskatonák is.¹⁰²

A Tanácsköztársaság bukása a komlói munkásságot érzelmi-
leg két csoportra osztotta. A munkásarisztokrácia és a jobboldali
szociáldemokraták, valamint a reformista szociáldemokrata ve-
zérek befolyása alatt álló munkások közömbösen vették tudomá-
sul a munkások diktatúrájának felbomlását, a másik rész, a való-
ban szocialista munkásság mélyen megrendülve állott a Tanács-
köztársaság romjainál. Az utóbbiak nemcsak politikai „passzív
rezisztenciát” fejtettek ki munkahelyükön azáltal, hogy ahol
csak tehették, szabotálták a munkát, hanem 1919 szeptemberé-
ben nyílt sztrájkokkal is megemlékeztek a Tanácsköztársaság-
ról.¹⁰³ Komlón, valamint a mecseki szénmedence északi bánya-

⁹⁹ Illegális megszállásról főképpen 1920. június 4., a trianoni béke meg-
kötése után beszélhetünk, amennyiben itt az új országhatárokat pontosan
megállapították, s a határ a szerb-magyar demarkációs vonalnál jelenté-
kenyen délebbre tolódtott.

¹⁰⁰ Mint ismeretes, a déli szénvidéken ez az intenzív mozgalom a 6
napig tartó Baranya-bajai (Pécs-bajai) szerb-magyar szocialista köztársas-
ság kikiáltásával fejeződött be. Ebben a mozgalomban azonban a komlói
bányamunkásság közül csak az emigránsok vettek részt.

¹⁰¹ A feladat nem volt könnyű, mert a régi gyakorlott vezetők egy
része vagy nem tért vissza (Noé János, Zidarich József), vagy a fehér ter-
ror áldozata lett (*Seregélyi Aladár*). A megszállók provokációi által szét-
zilált pártélet és szervezetek nehezen jöttek mozgásba. (*Hajdu Gyula* i. m.
303. l.)

¹⁰² P. I. Archiv. A. XXII. 7/1919/79.

¹⁰³ Vö. Nemes Dezső: Az ellenforradalom hatalomrajutása és rém-
uralma Magyarországon 1919—1921. Szerkesztette és a bevezető tanul-
mányt írta N. D., az iratanyagot összeállította Karsai Elek, Kubitsch Imre,
Pamlényi Ervin. Bp., 1953. Szikra. 42., 202—203. l.

vidéken, Szászváron és Nagymányokon, 1919. szeptember 5—12 között a munkásság politikai sztrájkba kezdett.¹⁰⁴

A régi Magyarország uralkodó társadalma azonban ismét a proletariátus fölé kerekedett. — Az ellenforradalmi rendszer valójában már Peidl Gyula ún. szakszervezeti kormányával megkezdődött. A Peidl-kormány után a Bethlen-kormányig (másfél esztendő alatt) egyik kormány a másik kezébe adta a hatalmat, de a feladat mindegyiknél ugyanaz volt: megsemmisíteni a Tanácsköztársaság alkotásait és elfeledtetni szellemi, ideológiai hagyományait.

Ebben a munkában a nagytőkés burzsoázia járt elől.

A hazai bányavállalatok képviselői még 1919 augusztusában értekezletet tartottak, s a tanácskormány alatt létrejött határozatokat és megállapodásokat semmiseknek nyilvánították. Leszegezték, hogy a bányáknál alkalmazott munkások bérezésénél is a régi módszerre térnek vissza. Ennek értelmében a munkások július havi bérét a bruttó kereset 70 %-ában (az előlegek teljes összegének levonásával), az augusztus havi keresetet a július havi alapon kiszámított összeg 70 %-ában akarták kifizetni. Kijelentették, hogy szeptember hónaptól kezdődően a múlt év november havában érvényben volt bérek és munkafeltételek lépnek újból életbe. Az alapszakmányokat, urasági béreket, a százalékos hadi és leszerelési pótlékokat pedig összesítik.¹⁰⁵

A munkások a terv hallatára a munka megtagadását emlegették. Megállapították, hogy a munkabér leszállítása megélhetésüket veszélyezteti.¹⁰⁶ Követelték, hogy az élelmiszerek árát és a közszükségleti cikkek árát szállítsák le, s az ún. fehérpénzt (a postatakarékpénztári pénzjegyeket) pedig tekintsék rendes fizetőeszköznek.

A sztrájk megelőzése érdekében közigazgatási delegáció ment ki Komlóra, amely az elkeseredett munkásokat az új bérezés „nagy előnyéről” próbálta meggyőzni. Ki akarta mutatni, hogy a vájár keresete az 1919. évi alapon több mint 8000 K, s ezzel szemben egy évi kiadása nem több 5660 K-nál.¹⁰⁷

¹⁰⁴ P. I. Archív. A XIII/2/1919/7. — Szeptember 6-án véres sztrájk zajlott le Tatán és Felsőgallán. A csendőrsortúznak 5 halálos áldozata és számos sebesültje volt. (Nemes Dezső i. m. 42. l.)

¹⁰⁵ K. L. 2122/1919.

¹⁰⁶ K. L. 2245/1919.

¹⁰⁷ A Komló közelében fekvő szászvári bányának a komlóihoz hasonló helyzete is rámutatott a számítások téves voltára. A szászvári Keresztényszocialista Párt elnökének Horthy Miklóshoz írt leveléből kitűnik, hogy ezen a bányavidéken (nevezetesen Szászváron) az alapbér 1,60—5,00 K között mozgott — pótlék nélkül. A pótlékkal felduzzasztott maximális „összfizetés” is 16—17 korona körül volt. (Nemes Dezső i. m. 158—159. l.)

Mindebből azt a tanulságot vonták le, hogy a bányászcsalád a megmaradó harmadfélezer koronájából ruházatot, tejet, zöldséget, fűszereket, stb. vásárolhat és *luxusigényeit is kielégítheti!*

A vājár bére a valóságban kb. évi 800—900 koronával volt kevesebb, mint amennyi 1919 végén egy 6 tagú család megélhetésére szükséges volt.

A munkásság tehát nem alap nélkül kérte, hogy az 1918. november havi keresetet 10 %-kal emeljék fel.

Az 1919. július havi átlagos vājárkereset 55,99 K volt, az 1918. november havi vājárkereset pedig mindössze 28,62 K. A 27,37 koronás különbözet jelentette a munkás veszteségét. *Vagyis a bányamunkás keresete az új bérezési terv szerint 50 %-kal csökkent, anélkül, hogy az élelmezési cikkek árai estek, vagy pedig a cikkek beszerzési lehetőségei kedvezőbbé váltak volna.*

Mindehhez hozzátehetjük még azt, hogy a bányamunkásságnak kb. 40 %-a volt csak vājár, a többi segédvājár (aki a vājárkeresetnek csak 80 %-át) és csillás (aki a vājárkeresetnek 70 %-át kapta), továbbá takarítómunkás. A jobbára külszínen dolgozó iparosok is kevesebbet kerestek, mint a vājárok, nem is szólva itt a gyermek- és nőmunkásokról és a napszámosokról.

A bizottság munkája végül is kimerült abban, hogy felhívta a környező falvak lakóit: felesleges közszükségleti cikkeiket legelsősorban a községekben jelentkező bányamunkásoknak adják el, s ezekkel a cikkekkel üzött árdrágitást kerüljék, a fehérpénzt pedig fogadják el.¹⁰⁸

A felhívásnak nem lett következménye. Ellenkezőleg: az árak napról-napra emelkedtek. A láncolás behálózta az egész országot. Az őstermelő pedig a „fehér pénzt” egyáltalán nem fogadta el.

1919. szeptember elején tényleg *visszaállították a múlt év novemberében meghatározott munkafeltételeket*, s ennek megfelelően a béreket is csökkentették 30 %-kal. Hasztalan volt minden tiltakozás. Ráadásul Komlón a kifizetések körül is nehézségek mutatkoztak: a vállalatnak nem volt elegendő készpénze.

A nyílt munkamegtagadást az igazgatóság csak úgy kerülhette el, hogy — „saját felelősségére” — a fontosabb élelmicikkek árát a Magyar Tanácsköztársaság által nyújtott kedvezmények épségben hagyásával az 1919. november havi eladási árban állapította meg.¹⁰⁹

¹⁰⁸ K. L. 2245/1919.

¹⁰⁹ K. L. 2245/1919.

A munkásság anyagi bajain kívül egyre súlyosabb módon nyilvánult meg a baloldali munkásság ellen megindított széleskörű hajsza is.

1919. augusztus 20. és november közötti időben az elszigeteltebb üzemek exponáltabb szocialistái, hacsak a vállalatok saját hatáskörükben fel nem mondtak nekik, szerényebb mozgási lehetőségek között ugyan, de még képviselték a munkásság ügyeit. A megtorlás azonban nem maradt el.

A szocialista mozgalom terén és a proletárdiktatúra alatt „ki-fejített ténykedések” megtorlását bejelentette a belügyminiszter körrendelete is. Végső fokon a főszolgabíró kötelessége lett, hogy mindazokról, akik a proletárdiktatúra mellett a jövőben akár nyíltan, akár burkoltan izgatnak, jelentést tegyen, s hogy a gyanús egyének magatartását általában és állandóan figyeltesse.¹¹⁰

A komlói szocialista munkások valójában elhatározták, hogy a változott körülmények között is folytatják a harcot. Szándékuknak bizonyossága az a sztrájk is, amelyet 1919. november 17—18-án vívtak meg egy mulatsággal kapcsolatban. A mulatozásra betévedt néhány fehérszalagos kokárdás fehér-katonát a komlói bányászok — miután ezek a tüntetőleg viselt jelvényeket levenni nem akarták — megtámadták. A megkezdődött verekedésnek karhatalmi készültség vetett véget; 4 bányamunkást letartóztattak.

Erre az egész bányavidék megmozdult. Komlót megrakták katonasággal. Kivonult a sásdi karhatalmi parancsnokság és Kaposvárról *egy páncélvonat*.

A katonaság parancsnokának fenyegetésére egy 19 főből álló bányászcsapat dolgozni kezdett. A parancsnoknak azonban meg kellett ígérnie, hogy az elfogott bányászokat rendes bíróság elé állítja.

A komlói munkásoknak ez a 2 napos sztrájkja kimondottan *politikai jellegű*, kiterjedését nézve pedig részleges. A sztrájk első napján a munkásállomány 46%-a, a másodikon 37%-a nem dolgozott.¹¹¹

1919. november 21-én letartóztatták *Bernhardt Henriket*. Ugyanebben az időtájban *Weisz János* jenői, *Cseke József* komlói bányamunkásokat. Később pedig az 1919. március 20—21-e szereplőit: *Beér Jánost*, *Milovecz Antalt*, *Muth Frigyeset*, *Zelenka Vencelt*, *Németh Imrét*, *Oszter Jánost*, *Klesch Józsefet*, *Lassan Jánost*, *Jernovics Istvánt* és *Bódiss Istvánt*.

¹¹⁰ K. L. 155/1920.

¹¹¹ K. L. 3463/1919.

Bernhardt Henrik felett a kaposvári törvényszék, mint bűntetőbíróóság ítelt „izgatás bűntette, hatóság elleni erőszak bűntette és a személyes szabadság megsértése” címén. Bernhardt 2 évi börtönbüntetést kapott. Az ügyész a kihallgatott tanúk vallomása alapján megállapította, hogy a vádlott „az úgynevezett proletárok (szegények) osztályát a többi társadalmi osztályok elleni gyűlöletre izgatta és a kommunizmusnak, mint a magántulajdont tagadó rendszernek dicsőítésével egyúttal a tulajdon jogintézménye ellen is izgatott.”

Az 1919. március 21-i főszereplőket, *Beér Jánost, Milovecz Antalt, Muth Frigyeszt, Zelenka Vencelt* 4—4, *Németh Imrét, Oszter Jánost, Klesch Józsefet, Lassan Jánost, Jernovics Istvánt és Bódiss Istvánt* (1921. áprilisában) 3—3 hónapi fogházra ítélték.¹¹²

A bírói eljárások természetesen nem jelentettek pontot a bosszú menetében. A belügyminiszter rendelete lehetővé tette, hogy a büntetésüket letöltött szocialistákat internálják, ha a Tanácsköztársaság bukása után tovább folytatták szocialista agitációjukat. Ezt pedig csaknem valamennyi megette.¹¹³

A bányász, ha tehette, itthagya hazáját, hogy *idegenben keressen kenyeret*. Komlóról 1920-ban 70 ember vándorolt ki.¹¹⁴ Ez a szám mintegy nyolcadrésze az akkori munkásállománynak.¹¹⁵

A történelmi osztályok ismét elfoglalták helyüket az államvezetésnél. A történetekből semmit sem tanultak, sőt a korábbi néppellenes politikájukat fokozottabban juttatták érvényre.

¹¹² Somogyi Újság, 1921. ápr. 23., K. L. 1891/1921.

¹¹³ K. L., 18/1919.

A bíróság előtt álló bányamunkásokkal szemben a kincstári vállalat tiszti és altiszti kara — az internáltatási akcióban nem volt hajlandó a vádlottak terhére tanúskodni — „tekintettel a jelenlegi politikai viszonyokra”, ami egészen eredeti megokolás ebben a korban.

A legfelső vezetés azonban nem volt humánus. Kívánta, „hogy a példa statuálásával a komlói munkásszemélyzet tudomást szerezzen arról:”

„I. hogy az őket félrevezető és bűncselekményre kényszerítő munkástársaik az elkövetett bűneikért igenis megbűnhődnek,”

„II. hogy azon munkások, akik a munkásréteget lázító beszédekkel megmértelvezik, a bányauzem szolgálatából elbocsáttatnak”,

„III. hogy a jövőbeni szerepvállalkozásnál tudatára ébressze őket az elkövetendő izgatásnak a várható megtorlása, s végül, hogy a komlói bányahivatal tiszti és altiszti kara a rajta megesett sérelemért elégtételt kapjon.”

¹¹⁴ P. I. Archív.: H. M. eln. 1920—107367.

A pénzügyminiszter átírata a kivándorlással kapcsolatban a belügyminiszterhez (1920. okt. 16-án).

¹¹⁵ *Karsai Elek, Pamlényi Ervin*: A fehér terror. Bp., 1951. Múvelt Nép Könyvkiadó.

A nyeregbe került nagybirtokos és nagytőkés politika egyik legfontosabb ténykedése az újraszervezkedő „kommunista mozgalom... eltiprása, valamint a tőkés diktatúra által sújtott dolgozó osztályok politikai jogainak és mozgási szabadságának további korlátozása” volt.¹¹⁶

Komlón és Szászváron a Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének itteni csoportjai pl. már 1920 áprilisában megakarták kezdeni működésüket, azonban a hegyháti járás főszolgabírája ellenzésén a terv megbukott. A helyi csoportoktól újabb alapszabályt követeltek. Ez az út pedig azonos volt az úgy hosszú elfektetésével.¹¹⁷

A szocialista munkásság béklyóba kötésére a közigazgatás, a kormányzat és a reakciós társadalom minden lehetséges irányból megkezdte a támadást. A cél érdekében felhasználták az egyházat, a társadalmi egyesületeket, a karhatalmi alakulatokat, a Szénügyek Katonai Felügyelőségét, az SZDP jobboldali vezetését, s még számos más szervezetet és intézményt.

Miután legkevesebb költségbe került a vallásos és hazafias érzés istápolása, legelőször ezeket az eszméket indították a harcba. Ugyanis számosan voltak olyanok, akik úgy vélekedtek, hogy a társadalmi fejlődés menetét tisztán erkölcsi, vallásos és hazafias neveléssel meg lehet határozni.

Szokásba ment „hazafias kötelességre” hivatkozni akkor is, ha többtermelésről volt szó. A többtermelés a nép és a haza érdekében — természetesen — a legnemesebb feladatok közé tartozik, de a többtermelés hangoztatása tőkés részről valójában mindig a tőke haszonvágyát kívánta megfelelő formulával teljesedésbe menni.

„Sajnosan kell megállapítanunk azt is, — írja egy alkalommal az igazgatóság, — hogy munkásaink a kért kedvezmények ellenében semmi ellenszolgáltatást sem ajánlanak fel jeléül annak, hogy még mindig nem ébredtek annak tudatára, hogy gazdasági jövőnk megalapozása tőlük is hazafias áldozatot követel, mely részükről abban nyilvánulna, hogy több munkával többtermelést segítenének elérni.”¹¹⁸

Hasonló mozgalmat indított el ugyanebben az időtájban a katolikus egyház is. „A komlói köszénbánya hivatali üzeménél dolgozó és Komlón lakó munkásai s azok családtagjai lelki be-

¹¹⁶ Mód Aladár i. m. 549. l.

¹¹⁷ P. I. Archiv.: ME. — 1920 — XXXVII — 6740.

¹¹⁸ K. L. 5413/1920.

tegségeinek vallási alapon történendő orvoslásáról” van itt szó.¹¹⁹ „A nehéz munka, a megélhetés súlyos gondjai és különösen az utóbbi idők kárhozatos tanai a népet és főleg a munkásságot rossz indulatúvá, közönyössé és fásulttá tették.” — Olvassuk az esperesi hivatal átiratában. — „Magabazárkózzottan dolgozik, hogy mindennapi kenyerét megkeresse és elégedetlen, zsörtölődő, irigykedő és munkaadójában ellenséget és kifosztóját látja.” Az esperesség ezért javasolta, hogy egy káplánállomást állítsanak fel.

A kincstári bányaaigazgatóság nagy lelkesedéssel fogadta az ötleteket, különösen a lelki gondozásra vonatkozót, mivel ebben látta legkisebb anyagi megterhelését.

A lelkipásztorkodás fegyvertelen szerepe mellett az erőhatalom is jelentkezett a bányászok megfékezésére. A háborús gazdaságkódás katonai jellegét a 6407/1920. M. E. sz. rendelet továbbra is meghosszabbította. *A széntermelés érdekében felállították a Széntermelési Kormánybiztosságot, a Szénelosztási Kormánybiztosságot és a Szénügyek Katonai Felügyelőségét.*

Munkásmozgalmi tekintetben főleg a Szénügyek Katonai Felügyelősége éreztette hatását. Ennek jogában állt közbiztonság és a rend megóvása érdekében katonai intézkedéseket tenni.

A felügyelőség a bányauzemekhez állandó katonai kirendeltséget küldött ki. „Helyi szervei közvetítésével állandó figyelemmel kíséri általában az üzemeredményeket, az összes alkalmazottak magatartását” ...¹²⁰

Ezek az intézkedések, szervek és intézmények voltak az elsők, amelyek a Tanácsköztársaság bukása után a bányamedencékben megjelentek és amelyek segítségével hozzáláttak a szocialista bányamunkásság „átképzéséhez”. A bányászokra különösen nagy gondot kellett fordítani, hiszen jól ismerték azt a kiemelkedő szerepet, amelyeket az 1918—19-es polgári-demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején a bányamunkásság az ország valamennyi szénmedencéjében betöltött.

A munkások anyagi helyzetének megjavítása dolgában a kincstári bányaaigazgatóságnak ugyancsak sajátos elgondolásai voltak. Megállapítja, hogy a munkáskérdés az akut problémák közé tartozik, s azért munkásai jólétéről a „tőle telhető módon” gondoskodni kíván. Hogy ez a szándéka mennyiben valósult meg, azt a munkásság későbbi életviszonyai dokumentálják.

¹¹⁹ K. L. 3626/1921.

¹²⁰ K. L. 3706/1920.

A két világháború között a munkásosztály nyomora Magyarországon nagy volt, s ebből a nyomorból kivette részét a komlói bányász is. A komlói munkásoknak háború előtti 1/10 résznyi keresete inkább biztosította a megélhetést, mint a kb. 10-szeres névértékű jövedelme az 1920-as évek elején, annak ellenére, hogy az igazgatóság a fontosabb élelmiszereket (liszt, zsír, szalonna, cukor) kedvezményes áron szolgáltatta ki a munkásoknak és családtagjaiknak. A fejadag a munkás szükségletét nem elégítette ki. A hiányt kénytelen volt az árupiacról beszerezni, ami jövedelmét teljesen felemésztette.

Az élelmiszerpiacon uzsorarendszer alakult ki. Az őstermelői árak hetenként emelkedtek. 1920. január első felében egy liter tej ára 2 K-ról 3 K-ra, egy db tojás ára 4—5 K-ra szökött fel. Ugyanekkor az ipari árucikkek minősége fokozatosan romlott.

Jellemző, hogy a bányavállalat abban látja a munkás nyomorának okát, hogy többségüknél csak a családfő a kereső, míg a család többi tagjai csupán fogyasztóként szerepelnek. *Megnyugtatta magát azzal, hogy a munkás elégedetlenségét nagyobb áldozatokkal sem tudná csökkenteni*, „s ennek folytán a munkáskérdés nyugvópontra nem hozható.” Az inség csökkentésére a háziipart szorgalmazta a bányászcsaládok körében. A célja ezzel az volt, hogy a munkáscsalád minden épkézláb-tagját beállítsa a keresők sorába.¹²¹

Ezt a megoldást ugyancsak jellemzően — azért is jónak látta a kincstári bányaigazgatóság, mert feltételezte, hogy *a bányász unatkozik*, s 8 órai műszakja után a pihenésre szánt másik 8 órát *tétlenségben tölti el* — ahogy kifejezésre juttatta — *rosszra adja magát*: nevezetesen a kocsmát keresi fel, ahol nemcsak iszik, hanem a „legjobb esetben irányítás nélkül, a legtöbb esetben azonban helytelen és *nem kívánatos befolyás alatt beszél meg helyzetét, sorsát*.” Az utóbbi elkerülése érdekében az igazgatóság azt ajánlotta, hogy a munkásokat propagandagyűléseiken térítsék el a szocialista ideológiától, és ismeretterjesztő füzetekben magyarázzák meg „a szociális irányelvek tarthatatlanságát.” Meggyőződése volt, hogy a politikailag meglegedett munkánélküli munkás nem megy külföldre s így a munkáskérdés nyugvópontra jut, megkezdődhet a zavartalan termelés, sőt többtermelés!¹²²

A bányász munkaerejének kiaknázására régebben bevezetett pótműszakoztatás a két világháború között már nehezen alkalmazható módszer volt. A nehézséget az első világháború utáni

¹²¹ K. L. 3329/1921.

¹²² K. L. 206/1919.

években a munkásoknak az a törekvése okozta, hogy kiharcolják a 48 órás munkahetet. Elgondolásuk szerint heti hatszor nyolcórás műszakkal meg kell keresniök kenyerüket.¹²³

Amíg a szomszédos pécskörnyéki szénbányavidéken, a szerb megszállás két utolsó évében, erős szocialista munkásmozgalmi élet folyt, a kincstári vállalat vezetősége azt hitte, hogy munkásai a pécsvidéki munkásmozgalom hatására csökkentik teljesítményüket, s mellőzik a pótműszakokat.¹²⁴

A pótműszakok végzése érdekében, 1922. novemberében, maga *Peyer Károly*, mint a Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének titkára lépett közbe. Egyezséget kötött a szénkormánybiztossal. Az egyezség értelmében *Peyer* hajlandó a Szövetség tagjaira oly módon hatni, hogy minden munkás teljes pótműszakot vállaljon, a folyó téli idény november-március hónapjaiban, összesen nyolc vasárnapon át. Az egyezség azt is tartalmazza, hogy a pótműszakok készpénzbérét a pótműszakot végzett munkások nem teljes egészében kapták meg, hanem egy részről lemondtak a *Budapesten létesítendő Bányamunkásotthon céljaira*.¹²⁵

Az egyezséghez a komlói bányamunkások csatlakoztak. A Bányamunkásotthon Rt. javára 2 vasárnapi műszakkeresetüket ajánlották fel.

Az egyezségben lekötött pótműszakokon kívül — a drágulás fokozásával — a bányamunkás egyetlen esetben volt hajlandó pótműszakra: Ha t. i. jószágnak való szemes eleséget és emberi táplálkozásra való élelmicikkeket kapott.

Az elmaradt pótműszakok és a teljesítmény csökkentése révén kieső szénmennységet csak a földalatti munkások számának növelésével lehetett volna pótolni. Ennek azonban akadályai voltak. A munkásállományt a bányagazgatóság már nem akarta gyarapítani, de szívesen csökkentette volna a külszíni munkások számát — a földalatti dolgozók javára. Ehhez legalább az kellett volna, hogy a műszak tartamát azon a fokon tartsák, amelyre a Tanácsköztársaság bukása után emelték.

¹²³ K. L. 335/1921.

¹²⁴ „Nagy befolyással volt munkásainkra a szomszédos pécsi bányák munkásainak kommunisztikus magatartása is, — olvassuk a bányagazgatóság 1920/21. évi üzleti jelentésében — mert a pótműszakok teljesítésére, a szept., nov. hónapokat kivéve, nem tudtuk őket megnyerni, bármennyire igyekeztünk különféle kedvezmények nyújtásával célunkat elérni.” (K. L. 5347/1921.)

¹²⁵ K. L. 1314, 1408/1923.

A Tanácsköztársaság bukása után ugyanis a külszínen dolgozók munkaidejét felemelték 10 órára.

A meghosszabbított munkaidő főképpen a komlói bányaműtől távollakó munkásokat érintette érzékenyen. A 10 órás munkaidő a munkásokat kora reggeltől késő estig a munkahelyen tartotta. Miután a bányüzemnél főképpen a vásár- és ünnepnapokat használták fel üzemi javítási munkálatokra, a munkásoknak alig volt vasárnapjuk.¹²⁶

A bányamunkások „munkakedve” egyetlen vonalon sem akart visszajönni. „Szomorú, — írja egy alkalommal a bányagazgatóság — hogy a háború, forradalom és egyéb tényező útján lecsökkentett munkakedv nem tér vissza, bármennyire is iparkodott a vállalat a munkások bér- és egyéb követeléseit teljesíteni.”

A munkás keresetének túlnyomó részét éveken át a pótlékok tették ki. A pénz fokozódó elértéktelenedése, az áruhány lehetlenné tette, hogy a szakmány- és műszakbéreket a drágulás mértékéhez szabják. A munkások a pótlék számos nemében részesültek. Így pl. családi pótlékot, ruhasegélyt, drágasági pótlékot kaptak. Az élelemtári ellátáson keresztül bizonyos közszükségleti cikkeket olcsóbban szerezhettek be, mint amilyen áron a szabad piacon kapták.

Pótlékok nélkül a munkás nem is létezhetett volna. 1921-ben pl. — 24 műszakkal számítva — az átlagos havi munkabér mindössze 1841,10 korona volt, azaz egy műszakra a komlói munkás 76,71 koronát kapott. Ezen felül azonban havonként élelmszerekre és ruházati cikkekre támaszthatott igényt.

A komlói munkások bérezése az 1920-as évek elején viszonylagosan is a legkevesebb volt a mecseki szénmedencében.

A DGT pécsvidéki üzemeinél a vājár havi keresete, az élelemtári ráfizetéssel és valamennyi pótlékkal együtt 6419,74 K.

Az iparos havi keresete ugyanazokkal a javadalmakkal 5720,22 K, a napszámosé 4578,68 K.

Az ESZKbRt. üzemeinél (az északmecseki szénbányászatnál)

a vājár összes jövedelme	5012,64 K.
az iparosé	4393,68 K.
a napszámosé	4189,92 K.

¹²⁶ K. L. 1605/1921.

A komlói szénbányászatnál ugyanebben az időpontban a vágár összes jövedelme

(árpa-műszakkal együtt),	— —	4624,40 K
(árpa-műszak nélkül) — — — —	— — — —	3065,90 K
az iparosé — — — — — —	— — — — —	2908,95 K
a napszámosé — — — — — —	— — — — —	1904,79 K

A három vállalat tehát igen különbözően fizette munkásait. A havi bérezés közötti különbség olyan nagy, hogy szinte valószínűtlennek látszik. A bányauzem vezetősége igen hamar rácsáfolt arra a már említett véleményére, hogy a széntermelés egyetemleges érdeke megkívánja a szénbányamunkások egyenlő, vagy legalább is közel egyenlő javadalmazását.

A három vállalat bérezéseinek reális összehasonlítása azonban rendkívül problematikus. Tekintettel arra, hogy a havi bérösszeg jelentékeny részét az élelmezési és ruházati cikkek beszerzési és eladási ára közötti különbség adja meg, tág tere nyílt a mesterkedésnek.

Az élelmiszerek és ruházati cikkek mennyisége bár szabványos volt, a beszerzési árat tetszés szerint lehetett feltüntetni. A bérezés nagyarányú eltérését ebben az okban kereshetjük, s kevésbé abban, hogy egyik tőkés a másik mellett, reálisan, a feltüntetett méretben ment volna előre a munkásság, „szociális megsegítése” vonalán.

Az alapbérezés természetesen nem tüntet fel ilyen méretű eltéréseket. Az ESZKbRt szénbányászatnál

a vágár alapbére ugyanakkor					
(műszakonként)	—	—	—	—	79,30 K
az ipari munkásé	—	—	—	—	53,60 K
a napszámosé	—	—	—	—	45,11 K

A komlói üzemnél:

a vágár szakmányszerinti					
(alap) keresete	—	—	—	—	76,71 K
az ipari munkásé	—	—	—	—	73,56 K
a napszámosé	—	—	—	—	31,72 K

A komlói bányamunkásság jól tudta, hogy a bérével minden körülmény között elmarad a szomszédos vállalatok munkásai mellett, ezért állandóan küzdött bére megjavítása érdekében.

A komlói bérmozgalmak azonban általában ebben a korszakban sem fejlődtek a nyílt munkamegtagadás fokáig. A kiobbant

sztrájkok számban és hevedességükben messze az ország nagyobb bányavidékeinek sztrájkai mögött maradnak.

Ennek okát a bányamunkásság kisebb számában, elszigetelt helyzetében, többségében kettős (bányász-paraszt) foglalkozásában, elégtelen szervezettségében és nagyobb fokú szociáldemokratizmusában kell keresnünk.

Az SZDP központi vezetőségének ismert jobboldali tagjai és az Országos Szövetség kiutazgató funkcionáriusai Komlón is ugyanazt a leszerelő munkát végezték a munkásság körében, mint a mecseki szénmedencében, vagy az ország egyéb bányavidékein általában.

Az infláció növekedésével nőtt a bányamunkások által a bányagazgatósághoz benyújtott bérjavítást követelő memorandumok száma is. Ezeket azonban az igazgatóság — többnyire — rövid úton elintézte: „A béremelés a munkásság életszínvonalát nem emeli, s a boldogulás egyetlen útja a több munka.”¹²⁷

1923-ban már megkezdődött a bányászok százezresekkel való kifizetése, s ez csak fokozta az elégedetlenséget.

Egy műszakra eső átlagos kereset a következő volt:¹²⁸

a vājār	— — — — —	15 224,— K	438 923,— K
a férfimunkás	— — — — —	13 017,— K	325 214,— K
női-munkás	— — — — —	9 466,— K	238 400,— K
gyermek-munkás	— — — — —	5 919,— K	104 250,— K

Az infláció mellett a nagy névértékű keresetek mit sem értek. A vállalatok továbbra is természetbeniek juttatásával próbálták az elégedetlenséget lecsillapítani. Ez a megoldás egyre kellemetlenebbé vált a vállalatok számára, s éppen ezért igyekeztek tőle megszabadulni. Így 1924 elején országszerte és egyöntetűen *vissza is tértek a készpénzben való bérfizetésre!*¹²⁹

Az átlagos műszakbér 1924-ben a következőképpen alakult Komlón:

1924 januárjában	— — — — —	19 800 K
1924 decemberében	— — — — —	54 800 K
1924 évi átlagban	— — — — —	42 375 K

A megélhetés költségei 1924 elejétől az év közepéig háromszorosára emelkedtek, s a kereset viszont csak kétszeresére. Így

¹²⁷ K. L. 2162/1923.

¹²⁸ K. L. 1149/1924.

¹²⁹ K. L. 2469/1924.

a munkáscsalád életszínvonalát — bére reálértékének egyharmadára csökkenésével mérhetjük le.

A bérrendezés tehát, amely szilárd valuta mellett némi előnyt jelentett volna, most az egész mecseki szénmedence bányász-társadalmát mozgásba hozta. Az infláció utolsó két évében az egyik bérrendezést kívánó megmozdulás a másikat érte.

Az 1924. január 1-i bérrendezés robbantotta ki a komlói bányászok egyik legnagyobb sztrájkját május 9-én, amely csak június 19-én végződött.

A sztrájk célja a drágasági pótlék felemelése volt. A sztrájk rendkívüli szívóssága ellenére, a munkásoknak kb. 82%-a nem dolgozott. A sztrájk mozgatásában a szakszervezetek is nagy szerepet játszottak. A munkások drágasági pótlékot követeltek.

Az egyeztető tárgyalásokat — szokás szerint — a bányagazgatóság, a bányahatóság és az Országos Szövetség kiküldöttjei vezették le.

A sztrájkkal a munkások a következő közvetlen eredményt érték el: a drágasági pótlékot felemelték

1924 május hóra — — — — — 155%-kal

1924 június 1—10-re — — — — — 160%-kal

1924 június 10-től kezdve — — — — — 170%-kal

A sztrájk 40 napig tartott.

A Szakszervezeti Tanács — még a sztrájkot megelőző időben — országos viszonylatban követelte, hogy vezessék be a kollektív szerződés rendszerét és állapítsák meg a létminimumot, s állítsák fel a paritásos egyeztető bizottságot.

A Tanács megállapította, hogy a munkások nyomorát a kormány gazdaságpolitikája és a munkaadók bérdictatúrája idézi elő, s hogy a magyar hivatalos politika a főok az ország gazdasági életének elzüllesztésében.¹³⁰

1924 végén Komlón nagyobb arányú munkáselbocsátások következtében a bányászok hetenként 6 műszakot teljesítettek, de pótműszakra már senki sem ösztökölte őket. A következő év utolsó negyedében már a redukált munkahétből is ízelítőt kaptak. 1926-ban pedig rendszeresen rátértek az 5 napos munkahétre.¹³¹

1926. április 1-től kezdve 20%-kal csökkentették a munkások bérpótlékát. A csökkentést a központi bányagazgatóság azal indokolta, hogy

¹³⁰ P. I. Archív. A. XIX/1/1/1924/1.

¹³¹ K. L. 2421/1925., 2565/1926.

1. a csökkentés arányban áll az élelmiszerek olcsóbbodásával, sőt az olcsóbbodás még fokozódik.

2. *Módja van a munkásságnak, hogy több munkával elérhesse a régebbi keresetét.*

3. Újabb és nagyobb mérvű munkáselbocsátásokkal nem akarja a munkanélküliek számát szaporítani.

4. A vállalatnak az a terve, hogy a szénárak csökkentésével fokozza a termelést, s így a munkások heti hat napon át dolgozhassanak.

A kincstári kormányzat úgy vélte, hogy ez az intézkedés elősegíti a munkás megélhetését, a bányai igazgatóság pedig elvárta, hogy a pénzügyminisztérium elhatározását a bányamunkásság „jól felfogott érdekében” megnyugvással vegye tudomásul.

A kincstári bányai igazgatóság láthatólag rendkívül gyorsan próbált alkalmazkodni ahhoz a minimális árcsökkenéshez, amely az inflációs korona bizonyos mélyponton történt rögzítésével mutatkozott. Tette ezt a nagyobb haszonkulcs érdekében, ha mindjárt a szénárak csökkentését is állította pajzsul maga elé. A szénárak csökkentése mögött ugyanis a fokozott eladás lehetősége állott. Mindezek tetejében még az árak zuhanására épített számítás is megtévesztő volt, mert a legfontosabb élelmezési cikkeknek az ára emelkedő irányzatot mutatott. Bizonyos cikkek olcsóbbodását így teljesen közömbösítette a drágulás.¹³²

A bányamunkások életviszonya tehát a bányakapitalizmus számára a kívánnál is jobban szolgálta azt a törekvést, hogy az 1926-ban mutatkozó rövidéletű szénkonjunktúra idején a munkás munkaerejét kivegyék. Bár a munkanélküliség növekvőben volt, a rendeléseket a meglévő munkásállománnyal akarták kielégíteni. *A bányász nemcsak pótműszakot végezhetett, hanem munkaszüneti napokon is dolgozhatott.*

¹³² 1925—1926-ban az alábbi átlagos munkabérek voltak Komlón:

1925 januárjában	— — — — —	52 500 K
decemberében	— — — — —	52 700 K
évi átlagban	— — — — —	52 525 K
1926 januárjában	— — — — —	52 600 K
decemberében	— — — — —	51 200 K
évi átlagban	— — — — —	49 358 K

Valójában, egyik munkaszüneti napot a másik után függesztették fel.¹³³

A szénkereslet nem tartott soká. A hat és fél hónapig tartó angol szénbányászati sztrájk befejeztével megszűnt. Az angol szén ismét elfoglalta helyét a világpiacon.

1927. április 1-én újból csökkentette a bányaaigazgatóság a munkabéreket — „a bánya szorult anyagi helyzetére tekintettel.”¹³⁴

A csökkentés egész komoly mérvű volt.

Történt mindez abban az időben, amikor a megélhetési viszonyok fokozatosan romlani kezdtek. A legfontosabb élelmickek közül; a kenyér és a liszt ára kg-ként 10 fillérrel drágult. Kisebb-nagyobb mértékben így volt ez más élelmezési cikkeknel is.

Ezekben a különösen súlyos időkben a nagy részben kétlaki komlói munkások jobban járnak, ha a munkanapok számát csökkentik 1—2 nappal és meghagyják a 195 %-os bérpótlékot. Így a szabad napokat földjeiken vagy egyéb munkában tölthették volna el, s nyilván nagyobb jövedelemre is tesznek szert.

A bányaaigazgatóság a munkaszüneteket azonban nem ohajtott a munkások kereseti viszonyaitól függővé tenni, hanem csupán a szénrendelés mennyiségétől. Szerinte a munkásság két olyan dolgot kapcsol össze, ami nem tartozik együvé.

1927. május 20-án a bányászok ismét kérték a bányaaigazgatóságot, hogy a 20 %-os bércsökkentést helyezze hatályon kívül. „A fenti kérésünket a jelenlegi megélhetési viszonyok nehézségeivel bátorzkodunk megindokolni, — írják — mert míg a munkabéreink érintetlenek voltak is nehéz gondot okozott a megélhetés, most mióta azt leszállították, teljesen képtelenek vagyunk az így adódott fizetésünkből megélni.”¹³⁵

Ha lehet, még súlyosabb volt a *bányásznyugdíjasok élete*.

¹³³ A vásár- és ünnepnapok felfüggesztése néhány „enyhe megszorítás” mellett történt. Nevezetesen:

1. „A karácsonyi kettős ünnep igénybevételét lehetőleg kerülni kell.”
2. A munkásságot úgy kell váltani, „hogy azok minden hónapban egy teljes vasárnapon át, vagy minden kéthétben egy-egy fél vasárnapon át munkaszünetet élvezhessenek.”
3. A munkássággal szemben kényszer eszközöket alkalmazni sem közvetve, sem közvetlen nem szabad, mert a munka igénybevétele „csak önkéntes jelentkezésen alapulhat.”

¹³⁴ K. L. 951/1927. Itt említjük meg, hogy Magyarország pénzegysége 1927. január 1-től kezdve 1946. augusztus 1-ig a Pengő-fillér volt; tehát a korona 1926 végéig szerepel értékmérőként gazdasági életünkben.

¹³⁵ K. L. 1316/1927.

A nyugbér akkor vált igazán alamizsnává, amikor a közszükségleti cikkek terén áremelkedés mutatkozott. A társpénztári kifizetések folyamatos valorizálására ugyanis nem volt mód, s csak tessék-lássék kikerekítésekről és segélyekről lehetett időnként szó. Számos nyugbéres munkás és özvegy panaszja érkezett be a társpénztárhoz, amelyen lehetetlen helyzetüket adták elő, segélyért könyörögve.

Az SZDP meglehetősen magára hagyta ezt a viszonylag kisebb bányavidéket. Tevékenységét a kiterjedtebb munkásállománnyal rendelkező bányavidékeken fejtette ki inkább. Egyik alkalommal pl. a komlóiak *Esztergályos Jánost* hívták meg előadónak. *Esztergályos* erre a gyűlésre az egyik funkcionáriust, *Fodor Józsefet* küldte el maga helyett. *Fodornak* arra a kérdésre, mivel mentse ki a komlóiak előtt távollétét, azt válaszolta, hogy hosszú az út odáig, spekuláljon ki valamit, amivel meg tudja nyugtatni őket.¹³⁶

A szocialista munkások pedig ha valaha, most igazán rászorultak a támogatásra. Vezetőik között ugyanis ebben az időtájban a bomlás tünetei mutatkoztak. Két tipikus jobboldali szociáldemokrata vezér, *Batta Gyula* és *Csóka Vendel* kiváltak a pártból, és 1926-ban a „Salgótarjáni Szénmedence Bánya- és Kohómunkások Gazdasági Szakegyesülete” címen új egyesületet szerveztek.

A szakegyesület teljes mértékben opportunus politikát folytatott, sőt a későbbi években nyíltan fel is fedte tőkés kapcsolatait. Léte a kormánypárttól függött, így ezt szívvel-lélekkel kiszolgálta.

Bányamunkásainkkal kapcsolatos szervezkedések történetében nem találunk jelentéktlenebb szervezetet, mint a salgótarjáni szövetséget. Ahogy Peyerék a gazdasági vonalra ohajtották terelni a mozgalmi kérdést, feladva az éles politikai osztályharc gondolatát, éppen úgy a salgótarjáni „Gazdasági Szövetség” is ezt tette. A Szövetség még Peyerék munkáját is „szélsőséges, bolsevik” propagandának minősítette.¹³⁷

A két konkurrens szövetség torzszalkodása sokat ártott a munkásmozgalomnak. Bár a salgótarjániak tartósabb és jelentősebb rést nem tudtak ütni az Országos Szövetségen, mégis az a mód és hangnem, ahogy egymást kölcsönösen szidalmazták, sok bányamunkást elkedvetlenített.

¹³⁶ P. I. Archív. MM/22/12. b.

¹³⁷ A Bányász, 1927. II. évf. 16. sz.

A Szövetség 1927-ben a mecseki szénmedencében is megkezdte a helyi csoportok szervezését. A komlói alakulás május 8-án ment végbe — Battáék lapja szerint — „nagy lelkesedéssel”. A szónoklatok vezérfonala a Szövetség alapelve volt: a gazdasági akciót függetleníteni kell a politikaitól; a munkásság fiiglyelmét minden erővel és eszközzel a gazdasági kérdések felé kell terelni.¹³⁸

Az 1928—1933. évi gazdasági világválság azonban mind a Bethleni-konzolidációt, mind a munkásság gazdasági irányú szervezését kudarcra ítélte.

d) *A világgazdasági válság évei*
1929—1933

A válság súlyosan érintette a gazdasági élet minden területét, a mezőgazdaságot és az ipart egyaránt, de legsúlyosabban a dolgozó parasztságot és a munkást. A veszteséget mind az ipari, mind a mezőgazdasági tőke a munkabérek leszállításával akarta csökkenteni.¹³⁹ A nyomor mellé a kenyérkereset fokozott bizonytalansága járult. A még dolgozó munkások is állandó rettegésben éltek, nem tudták, melyik napon kit tesznek az utcára. Az idő igen alkalmas volt arra, hogy a munkás minden erejét kizsarolják. A munkásnak minden idegszálát meg kellett feszítenie, hogy az akkordokban, vagy a futószalag mellett keresessen.¹⁴⁰

A válság jelentkezésével véget ért a bethleni konszolidáció. A konszolidáció vámszedői a bajokért egymást okolták, s egyik a másik rovására próbálta szanálni magát. 1927-ben nagyarányú kereslethiány mutatkozott. Az értékesítés nehézsége átháramlott a termelésre is. A termelés akadozása végeredményben a munkásságnál hatott a legérzékenyebb módon.

A gazdasági válság idejében bányászaink egyre nehezebb helyzetbe kerültek. Nem utolsó sorban Komlón, ahol bérharcot még kezdeményezni is nehéz volt.

A komlói munkások 1928-ban — a föld alatt — átlag 4,81 P-t, a külszínen 3,67 P-t kerestek. Ez az átlag is csökkenő irányzatot vett.

¹³⁸ Uo. 1927. II. évf. 10. sz.

¹³⁹ Mőd Aladár i. m. 597. l.

¹⁴⁰ Incze Miklós: Válság és nyomor a Horthy-korszakban. Bp., 1951. Művelt Nép Könyvkiadó. 14—17. l.

Az egyes kategóriákban a következő átlagok mutathatók ki:¹⁴¹

Csillés	— — — — —	3,60 P
Takarító	— — — — —	1,81 P
Külszíni iparos	— — — — —	4,51 P
Külszíni iparossegéd	— — — — —	3,33 P
Napszámos és nőmunkás	— — — — —	3,56 P
Inas és palaválogató	— — — — —	1,15 P
Valamennyi munkásra vonatkoztatva	— — — — —	4,36 P

A takarító munkás keresete ezek szerint — 22 munkanapot véve figyelembe — havonként 39,82 P, de 25 műszakkal számítva is csak 45,25 P. A napszámosok és a női munkások 22 műszakra 78,32 P-t, 25 műszakra 89 P-t, a csillés 79,20 P-t, illetőleg 90 P-t kaptak.¹⁴² És így tovább.

A szűkös kereset miatt elhangzott panaszokra ismét megadták a régi választ: „termeljen a munkás többet, akkor több lesz a keresete is.” A többtermelés azonban nem feltétlen jelentett több jövedelmet.

Átlagos teljesítmény — átlagos kereset 1931—1934

É v	Átlagos teljesítmény 1 műszak alatt t-ban	Átlagos kereset pengőben	
		vájároknál	összmunkások- nál
1931—32	0,519	6.15	4,90
1932—33	0,498	5,88	4,82
1933—34	0,546	5,75	4,71

Az átlagos teljesítmény tehát jöllehet 1932—33-ról 1933—34-re 0,498 t-ről 0,540 t-ra növekedett. A bér ugyanezen idő alatt mind a vájároknál (5,88 P-ről—5,75 P-re), mind az összmunkásságnál (4,82 P-ről 4,71 P-re) csökkent.

¹⁴¹ Az átlagokban nem szerepel a családi pótlék, a szénilletmény, a lakás, a világítás értéke, az időnkénti segélyek össze. (K. L. 3525/1929.)

¹⁴² A bányászok országsszerte ilyen viszonyok között éltek. A Budapest-vidéki Kőszénbánya Rt.-nál (1928-ban) többgyermekes munkások — 12 órás műszakra — 3,33 pengőt kerestek. A gyöngyösi bányászok (1933-ban) 1,50—2,00 pengőt kaptak — 13—14 órás munkáért. A sajókazinci bányában a bérlők sokalták a 3,00—3,50 pengős műszakkeresetet, s ezért 50—60 fillérrel akarták csökkenteni. Ugyanezért ez a bánya jelentős jövedelmet mutatott ki. (L. Incze Miklós: Válság és nyomor a Horthy-korszakban. 23. l.)

Fiatal és öreg, munkaképes, rokkant, munkaképtelen egyaránt segélyekre szorult, ha élni akart.

A dolgozó munkásság minden évben segélyt is szokott követelni. Rendszerint az év vége felé, azért nevezték őszi, vagy karácsonyi segélynek.

A segély nem jött magától, hanem legtöbbször kemény küzdelmek, sztrájkok, fenyegetések után.

A kincstár azonban nem sokáig tartott ki a segélyezés mellett: 1930-ban fizetett utoljára ilyet. Megszüntette anélkül, hogy a munkások más formában nyertek volna kárpótlást.

A munkásság a nélkülözéstől sarkalva, 1931-ben ismét megostromolta a vállalat vezetését a segélyért. Ennek szorgalmazásában a Gazdasági Szövetség járt elől azzal a feltevéssel, hogy a segély biztos, s így az eredményt szövetségi sikernek jászhatja ki. A „harc” olcsó és jó propagandának bizonyult.¹⁴³

Komlói viszonylatban azonban a terv nem vált be: a segélyből nem lett semmi.

A segély beszüntetésénél a vállalat és a bányakapitányság nem a gazdasági válságra, nem a szénpiac nehézségeire hivatkozott, hanem egy közös megbeszélésre, amelynek tárgya éppen a karácsonyi segély volt. Ezen a megbeszélésen a következőket állapították meg: A bányát évek hosszú során át állandóan hat munkanapon át üzemeltetik, s a munkásság bérkeresete is állandóan emelkedik. Emellett a megélhetési viszonyok is jóval kedvezőbbek, mint az előző években. Leszegezték, hogy amíg a szomszéd bányáknál csökkentették a béreket,¹⁴⁴ addig Komlón erre sor nem került, s hogy a komlói üzem fizetési üdülési szabadságot is ad, a szomszédos bányák munkásai előtt pedig ez teljesen ismeretlen.

A komlói munkások azonban eredetileg nem ezen az alapon mentek bele a segélyezés eltörlésébe. Álláspontjuk az volt, hogy *szívesebben dolgoznak heti hat napon át, mintsem alamizsnát fogadjanak el őszi segély címén.*

A kérdés tehát az volt: vagy heti hatnapos munkaidő, vagy legalább őszi segély. A munkásság a hatnapos munkahetet választotta.

A bányászok rövidesen észrevették, hogy megcsalták őket. A komlói szénbányánál az üzemi napok csökkentése csak ezután kezdődött igazában. Erre a munkások nem tehettek mást, mint

¹⁴³ K. L. 3889/1931.

¹⁴⁴ A pécsvidéki bányáknál 1933-ban 6—8%-os bércsökkentést hajtottak végre, amelyet csak 1937-ben hatálytalanítottak.

megpróbálták ismét az őszi segílyt megszerezni. Kérésüket a vállalat mereven visszautasította.¹⁴⁵

A mentő szalmazálynak szánt *pótműszak* is csak ideiglenesnek és kényszermegoldásnak bizonyult. Sem a teljesítmény észszerű követelményeinek, sem a munkás szempontjainak nem felelt meg. A pótműszakteljesítés lehetőségét ugyancsak a konjunktúra szabta meg.

A pangás magával hozta a munkanapok csökkentését. Az 1930-as évek közepe felé 4—5 napot dolgoztak csak a bányászok.¹⁴⁶

A silány bér és a csökkentett munkanapok nyomában a nélkülözés járt, majd egyre nagyobb méreteken jelentkezett a munkanélküliség.

A gazdasági világválság korában rohamosan nőtt azoknak a száma, akik alkalmi munkából, könyörödományból, ismerőseik és rokonaik jóvoltából éltek.

„Félmillió munkás éhezik munka-nélkül a városokban és falvakban” — mondja a KMP egyik röpirata 1931-ben.¹⁴⁷ „Sok-ezernyi asszony és gyermek pusztul, koplal a munkanélküliség miatt. Rongyosan, éhezve vándorolnak a munkanélküliek gyárról-gyárra, faluról-falura, munkáért könyörögve.”

Ugyanekkor annyi gabona volt a hazai és a nemzetközi piacon, hogy például nálunk ipari célokra, emberi használatra alkalmatlanná téve, értékesítették. A paraszt pedig csak a *boletta-rendszer*¹⁴⁸ segítségével tudott a termelési költség színvonalára emelkedni.

¹⁴⁵ Az intézkedésről felvett jegyzőkönyv ezzel kapcsolatban a következőket mondja: „A munkások hangulata nyugodtnak látszik és nem nagy kérdést csinálnak abból, hogy azt a kérésüket, hogy a karácsonyi beszerzési segílyt a tavalyi mérvben szintén ma is megkapják, elutasították, úgy látszik, hogy az állandó heti 6 munkanapos kereseti lehetőség és az aránylag kedvező keresetek biztosítják a munkások nyugodt hangulatát, amellett, hogy tetszésük szerint még az üzemvezetőség őket pótműszakra is beoszthatja, s így kereseti lehetőségük, illetőleg anyagi helyzetük is kedvezőbb lehet.”

¹⁴⁶ A DGT pécsvidéki kőszénbányaiban a heti munkanapok száma — átlagban — 4, a Salgó nagymányoki üzeménél csak 3 volt. A komlói bányászatnál akkor szokott előfordulni a 4 napos munkahét, hogyha a hónap szokatlanul „hétköznapi” (ünnepnap nélküli) volt.

¹⁴⁷ Idézi Balla Aladárné: Sallai Imre és Fürst Sándor élete és mártírhála. Bp., 1952. Szikra. 119. l.

¹⁴⁸ A boletta-rendszerrel a mezőgazdaságon igyekeztek segíteni. A vevőnek minden mázsa gabona megvásárlásához 3, majd 6 pengős névértékű adójegyet kellett kiváltani. Az adójegyeket azután a termelők kapták meg, s ezzel adójukat fizethették. A boletta-rendszer a nagybirtokosok számára jelentett csak komolyabb támogatást. A boletta árát pedig végeredményben a kenyérfogyasztók fizették meg.

A munkanélküliség a legtöbb foglalkozási ágban felütötte a fejét. Egyformán szenvedett tőle a munkás és az értelmiség. Valóságos népi katasztrófává vált valamennyi kapitalista be rendezkedésű államban.¹⁴⁹

Napról-napra igyekeznek munkát kapni, keresik a munkát s már készek lennének csaknem bármilyen munkafeltételt is elfogadni, de nem veszik fel őket, mert ők már „fölösleges emberek.”¹⁵⁰

Zsigmond József volt komlói bányaaaltiszt a nógrádmegyei Baglyasaljáról írt *Timkó Gyula* bányaaigazgatónak, hogy vegye vissza Komlóra, mert Baglyasalján nincs rá szükség: szolgálatát felmondták, s a legnagyobb nyomorúságnak van kitéve... Lejár fölmondási ideje, s mehet a nagyvilágba, de „hová, mikor az emberre sehol szükség nincs”.¹⁵¹

A gazdasági válság időszaka kedvező talajt biztosított a szocialista agitációnak. Az agitáció megélénkülése az egész szénmedencében lemérhető, sőt a szálak innen még a környező vidékre is kiágaztak. A mozgalom még olyan helyen is hatott, mint a pécsi egyetem. Volt egyetemi hallgató, aki részt vett a kommunista sejtek kiépítésében. Baranyában egy kiterjedtebb kommunista sejt szervezet jött létre, s ez még Somogy megyét is igyekezett hatáskörébe vonni. Illegális kommunista sejtek működtek Kaposváron, Mohácson, Hosszúhetényben, Vasason, Somogyon, Mecsekszabolcson, Komlón, tehát főképpen a bányamedencében. Komlón egy egész és egy csonka sejt tevékenykedett.¹⁵²

A sejt szervezeteket Pécsről irányították, de nem sokáig. A csendőrség nyomra akadt, s a mozgalmat felszámolták. Csak a szabolcsi csendőrőrs maga 15 embert adott át az ügyészségnek, 35-öt pedig további nyomozás végett feljelentett.¹⁵³

¹⁴⁹ B. P. Vronszkij: A dolgozó tömegek helyzete a tőkés országokban. Bp., 1952. Szikra. 35. l.

¹⁵⁰ J. V. Sztálin: Az első ötéves terv eredményei. (Beszámoló.) — L. Sztálin: A leninizmus kérdései. Bp., 1949. Szikra. 435. l.

¹⁵¹ K. L. 2344 1931. (*Zsigmond József* kérését, „hely hiányában”, nem teljesítették.)

¹⁵² Szabolcson 2, Hosszúhetényben 3 egész és egy csonka, Vasason 1, Somogyon 1 sejt volt.

¹⁵³ P. I. Archiv. Baranya. 1934—115 főispáni biz.

A kapitalista országok ipari termelése 1932-ben érte el a mélypontot, s 1933-tól kezdve lassan emelkedni kezdett. Az emelkedés nem volt mentes a visszaesésektől.¹⁵⁴

Magyarország iparának megpezdülése a többi nyugateurópai államokéhoz hasonlóan ment végbe. Az ipar termelése növekedett, a munkanélküliek száma csökkent, de nem tűnt el. 1934-ben a nagyipar még mindig nem érte el a gazdasági válság kezdeti állapotát. A szegényparasztság és a mezőgazdasági munkásság sorsában javulás nem állt be, s a magyarországi munkásság körében lényegében ugyanez volt a helyzet.¹⁵⁵

A gazdasági válság kihatási mondhatni a legtovább volt érezhető a kőszénbányászatban. A kőszénbányászok még 1936—1937-ben is a depresszió súlyos következményeit nyögték.

A szénen dolgozó földalatti munkások keresete ezekben az években a következőképpen alakult:

1934 elején (februárban):

Átlagos vājárkereset pótlék nélkül	— — —	5,30 P
Átlagos vājárkereset pótlékkal	— — —	5,65 P
Átlagos ősszmunkás-kereset pótlék nélkül	—	4,33 P
Átlagos ősszmunkás-kereset pótlékkal	— —	4,68 P
Családi pótlék műszakonként	— — — —	0,02 P
Lakbérpótlék műszakonként	— — — —	0,02 P
Petróleum műszakonként	— — — —	0,01 P
A természetbeni járandóságból a kincstári lakás villanyvilágítására	— — — —	0,02 P

1935 végén a földalatti munkások keresete pengőben (takarítómunkástól a vājárig)

Fejtésben:	Maximum	Minimum
Pótlékkal — — — —	3,53—6,86	2,78—6,26
Pótlék nélkül — — — —	3,07—6,40	2,32—5,80

Elővājásban (csilléstől vājárig)

Pótlékkal — — — —	5,73—7,66	3,38—5,86
Pótlék nélkül — — — —	5,33—7,20	2,92—5,40

Bányafenntartásnál (csilléstől vājárig):

Pótlékkal — — — —	4,53—5,96	2,89—4,96
Pótlék nélkül — — — —	4,07—5,50	2,43—4,50

¹⁵⁴ Friss István: A kommunisták magyarországi harcai 1929 októberétől 1939 augusztusáig. Bp., 1955. Szikra. 56. l.

¹⁵⁵ Friss István i. m. 59—60. l.

Külszíni munkásoknál:		
Iparosok keresete pótlékkal	4,78	3,82
Iparosok keresete pótlék nélkül — — —	4,32	3,36
Napszámosok keresete pótlékkal — — — —	4,01	3,55
Napszámosok keresete pótlék nélkül — — —	3,55	3,10

A keresetek 1935 második felében átlag is kb. ezen a színvonalon mozogtak. Nagyobb eltérés az egyes hónapokban nem volt. *A havi munkanapok száma ebben az évben 20—21-re rúgott.*

A Salgótarjáni Szövetség komlói fiókszervezetéről senki sem tételezett fel tökésekellenes beállítottságot, mégis illőnek tartotta, hogy súlytalan közbelépésével próbálja jobb belátásra bírni az iparügyi minisztert. A tagság „leszámolva az előző korok munkásmozgalmainak szellemével, miután mindannyian nemzeti alapra helyezkedtek és erről a legutóbbi választás alkalmával bizonyosságot is tettek, a megértéstől, a kölcsönös bizalomtól és a keresztény érzülettől várják sorsuk lehető jobbrafordulását” — olvassuk egyik beadványukban.

A munkanélküliség a bányászat körében a gazdasági világválság általános határpontján (1933) túl még éveken át érezhető volt. Bányüzemi levéltáraink tele vannak munkát kereső keserű levelekkel, melyek e korszak társadalomtörténetének jellegzetes dokumentumai.

Ahhoz, hogy valaki bejusson egy-egy gyárba, üzembe, bányába, magas pártfogókra volt szükség. A munkanélkülinek államtitkárok, miniszterek, püspökök, sőt a kormányzó támogatását kellett igénybe venni, ha dolgozni akart.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Az egyik ideiglenes munkás négytagú családjával 36—40 pengő havi keresetből élt, helyesebben élt volna, mert ebből még — különböző címeken — levontak 3—4 pengőt, s lakásra költött 10-et. „Ebből kell élnem 5-öd magammal, és ez teljesen lehetetlen, már egy fél éve a legnagyobb nyomorban élek” — írja levelében. (K. L. 1852/1936.)

Stier Péter magyaregregyi bányász úgy gondolta, hogy nagyobb sikerrel kereshet munkát, ha maga a kereskedelemügyi miniszter veszi pártfogásába. Ezért 1937-ben levelet írt neki. Elpanaszolta, hogy mint volt orosz hadifogoly 1937-ben érkezett haza a fogságból. Háromszor jelentkezett már a komlói közsénbánya igazgatóságánál felvételre. Mindháromszor visszautasították azzal, hogy 40 éves elmúlt, s így felvenni nem tudják. (K. L. 5484/1937. — Az elintézés ismeretlen).

Környékbeli kisiparosok, kovácsok, ácsok, lakatosok, kőművesek kilincseltek a kincstári bányaigazgatóságnál, amikor valamivel később a gyáripár életre kelte maga után vonta a köszénbányászatot is. Sok munkára jelentkezőnek visszautasításban volt része.

A munkások, bányászok életkörülményei tehát az 1930-as években különösen úgy alakultak, hogy a dolgozók többségének egyetlen politikai tömbbé alakítása elé legyőzhetetlen akadály nem gördült. Az SZDP azonban a problémát megoldani nem tudta, sőt jobboldali vezetősége a KMP ezirányú erő kifejtését elgáncsolta. A szervezeti hibákban szenvedő KMP pedig nem tudott kellő erőt kifejteni a legális munkáspárt vezetősége körében mutatkozó ellenállás leküzdése érdekében.¹⁵⁷ A jobboldal is sokkal szervezettebben vonult fel az 1930-as években, mint a megelőző évtizedben. Így az 1930-as években az ellentétes világnézeti erők egyre gyakrabban ütköztek össze. Ennek az időszaknak — politikai sikon — jellemzője a fasizmus lassú előretérése.

A jobboldalnak azonban minden erőfeszítése ellenére nem voltak átütő sikerei a szervezés területén. Jelentősebb eredményt még az ország agrárlakossága közt sem ért el, jóllehet ezt a társadalmi réteget — bizonyos jelszavak segítségével — még a legjobban megközelíthette.¹⁵⁸

A jobboldali erők alátámasztói — az uralkodó társadalmi osztályokon kívül — a módosabb parasztság volt, ipari téren pedig az úgynevezett munkásarisztokrácia, valamint a teljesen megbízhatatlan és fillérekkel lekenyerezhető lumpenproletárok. Mivel pedig az ipari munkáskategóriának ez a rétege az osztályharcos, szervezett elem mellett komoly erővel nem bírt, a kormányzat fokozottabban rászorult az SZDP és a szakszervezetek jobboldali vezetőinek támogatására. Feltétlenül számíthatott az osztálytársadalmi építmény hatalmi szerveire, intézményeire, azokra a szervezetekre, egyesületekre és pártokra, amelyeket hatalma megtartása érdekében, a szocialista mozgalmak szétzúzása végett létrehozott.

A jobboldal Komlón — párt és más szervezetszerű keretben — a Nemzeti Egység Pártjával (NEP), a Vitézi Renddel és a Bányamunkásokon elnevezésű munkásszervezettel kísérletezett.

¹⁵⁷ L. Friss István i. m. 93—106. l.

¹⁵⁸ Vö. Mód Aladár i. m. 624—625. l.

A NEP — mint ismeretes — a Bethlen-kormány Egységes Pártjának átszervezéséből jött létre, és az 1930-as évek kormányai támaszául szolgált mindaddig, amíg utódja, a Magyar Élet Pártja (MÉP) fel nem váltotta.¹⁵⁹

Az SZDP tengődésének következményeképpen a komlói munkások egy része tagja lett a NEP-nek. A tagokat a helyi pártszervezet fogta össze, amelynek fő feladata természetesen nem a Komló és környéke parasztságának megszervezése, hanem a bányamunkásság átszervezése volt.

A NEP azonban nem tudott gyökeret verni Komlón. A kölcsönös megegyezésre alapított, osztályharcmentes politikának nem volt sem jelene, sem jövője. A kormányzatra jobban hatottak a baloldali szocialista megmozdulások, mint a NEP, a keresztényszocialisták és a Gazdasági Szövetség beadványai. Éppen ezért a NEP gyarapodása, a szocialisták 1937-ben kezdődő újjászervezkedése következtében, lehetetlenné vált, sőt teljesen bomlásnak indult.

A Vitézi Rend, amely a nacionalista szellem, a revizionista gondolat ápolására volt hivatott, 1936-ban — magasabb irányítás folytán — tervbe vette, hogy a nagyobb ipartelepeken, ahol erre szükség és mód kínálkozik, vitézi családokat telepít meg. A telepítés közvetett célja az volt, hogy a szocialista szervezkedést jelenlétükkel feshélyezzék, és akadályozzák. „A bolsevista agitátorok újabban a komlói állami kőszénbánya munkásai között a legtevékenyebb munkát fejtik ki, s a szervezkedés igen erős ütemben folyik.” — olvassuk a Vitézi Rend székkapitányságának Komlóval kapcsolatos beadványában.

A komlói szocialista munkásság tevékenysége elé azonban a Vitézi Rend semmiféle komoly akadályt nem tudott gördíteni. A terv mindössze 2 vitézi telek kihasításával fejeződött be.

A jobboldali front a legnagyobb sikert egy gazdasági jelleggel álcázott egyesülettel érte el.

A szakszervezetbe tömörült munkások sorainak bomlasztására — dorogi kezdeményezéssel — országszerte „önsegélyző és önművelő” egyesületek alakításához fogtak. A terv ezzel ugyanaz volt, mint a Salgótarjánból elindított Gazdasági Szövetséggel: anyagi érdekeinél fogva megnyerni, vagy ezen át bekényszeríteni a bányauzemi dolgozókat.

A munkások beugratására egész haditervet eszeltek ki, ami igen jellemző erre az „önsegélyző és önművelő” egyesületre.

Az egyesületnek a kincstári bányagazgatóság is döntő szerepet

¹⁵⁹ *Mód Aladár* i. m. 442. l.

tulajdonított a szocialista munkásfront megtörésében. Komlói alapítására nagy előkészületeket tettek, s az alakulás után is a megvesztegetés és rábeszélés minden árnyalatát alkalmazták a cél sikere érdekében. Így pl. a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének tagjait mindenhol mellőzték, ahol bármilyen előnyről is volt szó. Bár az volt a terv, hogy az üzemnél történő új felvételek alkalmával az üzemi dolgozók fiait veszik fel elsősorban, ezt (részhajlón) nem alkalmazták a szocialista szülő gyermekeire. Emellett régi jómunkás csoportvezetőket fosztottak meg állásuktól, vagy helyeztek át szocialista magatartásuk és szereplésük miatt. A szociáldemokrata munkásokat tartósan a rossz munkahelyeken hagyták. Az előléptetéseknél utoljára vették őket figyelembe. Lakásban a legrosszabbat kapták úgyannyira, hogy ezeknek a családoknak ismételtlen tiltakozniok kellett az egészségtelen lakáviszonyok miatt.¹⁶⁰

A hatóság, a bányavezetőség a kormány közreműködésével mindent elkövetett, hogy a komlói bányamunkásszervezetet szétmorzsolja. Augusztus óta mintegy 6 bejelentett gyűlést tiltott be a hatóság. Ezzel szemben az üzemvezetőség erőszakosan és akadályoztatás nélkül megalakította a NEP-szervezetet, valamint a Nemzeti Munkaközpontot, ezt a két szervezetet, amelyek Komlón alakulásukon kívül egyéb eredményt bemutatni alig tudtak.

Bornemissza Géza iparügyi miniszter Petneházi államtitkárt küldte Komlóra, hogy segítse elő az önszegélyző egyesület fejlődését. *Petneházi* kijelentette, „hogy ő állami üzemben nem tűr meg semmiféle politikai szervezetet,” s ez alatt a bányamunkások szakszervezetét értette.¹⁶¹

Ily körülmények között jött létre, és így tartották fenn a „kényszer nélküli” Bányászotthon önszegélyző egyesületet. A munkások egy része engedett a nyomásnak, és belépett az új szervezetbe. Ezek nyilatkozatot írtak alá, amelyben felhatalmazták az üzemvezetőséget, hogy a tagsági díjakat hivatalból levonhatják. „Minden erőnkkel azon voltunk, hogy munkásainkat a nemzeti alapon megtarthassuk, — olvassuk a bányaigazgatóság 1936/37. évi jelentésében.¹⁶² A célt elérni sikerült is.” A Bányászotthon, valamint az Iparügyi Minisztérium által rendszerezített családi bér bevezetése, a pécsvideki sztrájkok letörése hozzájárult ahhoz, hogy a komlói szervezkedések és megmozdulások alább hagytak.

¹⁶⁰ K. L. 2418/1938.

¹⁶¹ P. I. Archív. A XIX. 3/1 1936 5.

¹⁶² K. L. 5750/1937.

Komló szocialista munkásai tehetetlenül álltak az események előtt. Elkeseredéssel szemlélték a fejleményeket, az SZDP és a szakszervezet némelyik vezetőségi tagjának magatartását.

Különösen kiábrándítólag hatott rájuk néhány szociáldemokrata vezetőember és országgyűlési képviselő viselkedése az 1934. évi pécsvidéki éhségstrájk alkalmával. „A szocialista munkások előtt elvesztették hitelüket” — olvasható egy rendőri jelentésben is.¹⁶³ A bányászok jelentékeny része szemrehányást tett a vezetőségnek, hogy a strájkot sem anyagilag, sem erkölcsileg nem aknázták ki kellőképpen. A pécsi szervezet tagsága vezetőit le is tette, s helyettük olyan munkásokat választott a funkciókra, akiktől fokozottabb szocialista tevékenységet várt.

Az SZDP-ben és a szakszervezetekben tömörült munkásság magatartásának formálásában nagy szerepet játszottak az illegális kommunista párt, a KMP-nek a mecseki szénmedencében kiépített sejtjei. A sejtnek a KMP utasításának megfelelően működtek és mindent megtettek az SZDP jobboldali vezetőségének leleplezésére.

A munka nyomán a szervezetek regenerálódni kezdtek.

A belügyminisztérium 1935. október végén értesült, hogy a Szakszervezeti Tanács tovább folytatja szervezési propagandáját azokban a szakmákban, amelyekben a szervezkedés addig gyenge volt. A bányamunkások kerülnek sorra, „akiknek nagy tömegeit elvesztették és mind a mai napig csak egy kis jelentéktelen részük tartozik a szervezethez.” A szervezés munkáját Pécs környékén kívánták megkezdeni.

A komlói bányászszakszervezet, amely 1933. február 4. óta nem működött, 1936. augusztus 16-án új vezetőséget választott. Új alakulásra nem volt szüksége, mert 1933 óta csupán maga magát szüneteltette.

*A komlói szakszervezeti élet megindulása ugyancsak a pécsvidéki szénbányák munkásainak szervezkedési lendületével függött össze. A pécsvidéki bányászok szocialista szervezetei programjukba vették, hogy a szervezet nélkül álló komlói bányamunkásságot magukhoz kapcsolják.*¹⁶⁴

A kincstári bánya igazgatósága mindent elkövetett, hogy leszerelje a mozgalmat, mert a munkásság szétlázálása kényelmessé tette a vezetést, a mozgalom és a szervezetek pangása mellett lehetett csak megtenni, hogy 1930 óta nem volt sem megfelelő bérezés, sem őszi segély, és 1933 óta nem volt előléptetés a

¹⁶³ P. I. Archiv. A XVII. 1./1934/57.

¹⁶⁴ K. L. 1492/1944.

munkáskategóriákban. A vezetőség gyanította, hogy a bányászok összefogása meg-megújuló bérköveteléseket hoz magával, de el-lentámadási következményeivel nem volt tisztában.

Az osztályharc kiéleződésének ebben a szakaszában az SZDP jobboldali vezetősége aggodalommal látta, hogy a munkástömegek kicsúsznak befolyása alól. A párt és a Szakszervezeti Tanács 1937. november közepén országos bányász-értekezletet hívott össze. Az értekezlet főszereplője *Peyer Károly* volt. Beszédében utalt arra, hogy az SZDP, de főképpen a Bányászszakszervezet vidéki csoportjai, nem teljesítették feladatukat. A hiba okát azonban nem a vezetés általános szellemében, hanem egyes vidéki funkcionáriusokban kereste.¹⁶⁵

A Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége ugyancsak körlevélben hívta fel a szénmedencék bányászszakszervezeteit, hogy fokozzák szervezkedési tevékenységüket. Az Országos Szövetség vezetőségét erre a lépésre az SZDP baloldali tagjai sarkalták.

A szervezeti élet, amely a bányászok körében már évek óta pangott, ilyen módon élénk mozgásba jött. A mozgás sorozatos bérharcban nyilvánult meg. Ezekben a harcokban a mecseki szénmedence bányászhai a legelső sorokban küzdöttek, s az 1937. évi foglалásos éhségstrájkjal, elesett hőseivel a magyar munkásmozgalom történetének legfényesebb lapjait töltötték ki.

A komlói bányászok 1938-ban jutottak a munkamegtagadás határához, az alacsony bérezés miatt. Egy véglegesített külszíni ideiglenes munkás ebben az időben 70 P-nél többet nem tudott keresni Komlón, miután ebben a kategóriában a napszámber 2,70 P volt. Közel 100 (17—18 év körüli) fiatal munkás csupán 20 filléres órabérrel dolgozott.

A silány bér mellett igen magas teljesítményt követeltek ezektől a felszíni munkásoktól, s a lemaradókat műszakvesztéssel fenyegették és gorombasággal ösztökélték.¹⁶⁶ *A munkások szervezkedése előtti idők bánásmódja kezdett visszatérni.*¹⁶⁷

A nyomasztó állapotok miatt az elégedetlenség igen nagy volt, de a strájk — a hatalom által megtett elővigyázatossági rendszabályok folytán — nem törhetett ki.

¹⁶⁵ P. I. Archív. A XIX. 3/1., 1937/2.

¹⁶⁶ P. I. Archív. (Baranya megye lt. főispáni biz.) 1938—8. A csendőri jelentés szerint a műszaki vezetők megkövetelik, hogy egy munkás 100 q szemet lapátoljon csillékbe.

¹⁶⁷ Uo.

Ugyanebben az időben a fasisztákká vedlő jobboldaliak fokozott támadásba lendültek. A fasizmus előretörése a világpolitika síkján a magyarországi munkásmozgalom területén is számos nehézséget hozott magával. A nehézséget fokozta az a körülmény, hogy az újjászervezett KMP szervezetei fejlődésükben nem tudtak lépést tartani az eseményekkel, s hogy a KMP-nek 1938 elején még nem volt országban belül vezetősége.¹⁶⁸

Ilyen állapotban és körülmények között találta munkásmozgalmunkat a második világháború, amely már évekkel korábban előrevetette árnyékát.

f) *A második világháború évei alatt*
1939—1944

A második világháború kitörésével a szervezkedési lehetőségek egyre szűkebb körre korlátozódtak. A világháború második napján már deklarálta a magyar kormány, hogy mindent megakadályoz, ami „az ország lelki és anyagi életét megzavarná”; s itt főképpen a szocialista megmozdulásokra gondolt. Ezt igazolják azok az intézkedések, amelyek a következő időkben napvilágot láttak. A háborús termelés szempontjából fontos üzemeket, tehát a kőszénbányákat is, még szeptember elején hadiüzemekké nyilvánították. Életbe léptették a statáriumot. Rendelet jelent meg a gyülekezési és egyesülési jog korlátozásáról, a cenzúráról, az internálásról. A statárium kiterjedt a sztrájkolókra is. A sztrájktróók és a munkavezetők elleni erőszakot halállal büntették.¹⁶⁹

A szénmedencék munkásai megerősödött szervezet nélkül kerültek a válságos korszakba. A mozgalmi élet a felszínen csaknem lehetetlenné vált. A világháború idején mindössze két rövidéletű sztrájkról tudunk a komlói szénbányászat körében. Az egyiket 1940. október 27—28-án, a másikat 1944. szeptember 8-án vívták meg.

Az 1940. évi sztrájkot a nagy drágasággal indokolták a komlói bányászok. A bányagazgatóság azzal próbálta magáról elterelni a felelősséget, hogy a munkásküldöttség távollétében a munkásság még dolgozni is hajlandónak mutatkozott. A munkásküldöttséget azonban a miniszter nem fogadta, s ez a hír nagy elégedetlenséget váltott ki. A délutáni harmad „száraz kenyéren

¹⁶⁸ Friss István i. m. 110. 1.

¹⁶⁹ Horváth Márton: A KMP harca a II. világháború időszakában. Bp., 1954. MDP Központi Vezetőségének Agit. Prop. Osztálya. (Kézirat-ként). 9. 1.

nem lehet dolgozni” és egyéb hasonló felkiáltások között hagyta el az Új-akna területét. Nem sokkal később az újaknai műhely személyzete is testületileg hagyta el munkahelyét. Csak a villamosközpont műhelyeiben dolgoztak tovább.

Aznap délután megerősített csendőrség érkezett az aknához, s hozzáfogott a sztrájk leszereléséhez. Mindenekelőtt a sztrájk-szervező munkásokat akarta letartóztatni. Közben a felszínre jövő délelőtti harmadot körülzárták, s egy csendőrnagy munkára serkentő beszédet tartott nekik. A harmadosok meg is ígérték, hogy leszállnak a bányába. Kikötötték azonban, hogy csak abban az esetben dolgoznak, ha a csendőrség által összefogott munkásokat szabadonbocsátják. Ezt a csendőrség nem tette meg.

Délután egy század katonaság érkezett Komlóra. Folytatódtak a letartóztatások és a kihallgatások is. A megfélemlítés minden eszközt igénybe vették. Ily módon sikerült a sztrájkolókat munkára kényszeríteni. A katonai parancsnokság kötelezte a sztrájkot kezdő harmadot, hogy az elmaradt munkát pótolja. A katonaság egy időre még a bányavidéken maradt.

A két napig tartó sztrájk eredmény nélkül végződött, de jól beillett abba a demonstratív jellegű megmozdulásba, amely 1940 októberében és novemberében az ország több más szénmedencéjében lezajlott. A DGT pécsvidéki köszénbányaiban — ugyanabban az időtáiban, október 16-tól november 2-ig — 16 napos sztrájkot tartottak a munkások. Szünetelt a munka Tatabányán, Dorogon, Tokodon, Salgótarjánban, Ózdon és Nagybátonyban is. Az országos sztrájkmozgalom csírája Salgótarjánban volt.¹⁷⁰

A sztrájkok általában nem segítettek az akkori viszonyok közt a munkások életszínvonalán, de közel 40 000 vagon kőszént kapcsoltak ki a háborús apparátusból. A megmozdulás kifejezi egyben a bányamunkásság elkeseredését a vele szemben tanúsított bánásmód miatt, nyomora fölött, amely utóbbit joggal a háborús készülődésre vezetett vissza. Elszántságukat lemérhetjük a statáriális állapottal és azzal, hogy valamennyi bányauzem hadiüzemként katonai megszállás alatt volt.

A jobboldal viszonylagos előretörése következtében a legális munkáspárton belüli megerősödés útjába is számos akadály gördült. Ugyanez az állapot uralkodott a szakszervezeti tömörülés területén. A kormány Baranya megyei megfigyelőjének véleménye szerint a komlói bányamunkásság sokkal könnyebben kezelhető és irányítható, amíg törvényes, szociáldemokrata szervezete nincs. Egyben ajánlta, hogy még befizető helyet se en-

¹⁷⁰ Horváth Márton i. m. 8. l.

gedélyezzenek számukra, mert utána jönne a többi kívánság; a helyi csoport megalakítása, gyűlések tartása stb.¹⁷¹

A Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének komlói csoportja, amelyet 1936-ban élesztettek fel, ekkor már nem működött. Jónak látták, hogy a csoport nyílt tevékenységét beszüntessék. A mozgalmi élet valójában a föld alá szorult, de még az ilyen tevékenység is aggodalmat okozott a kormányzatnak. A Belügyminiszter egy 1944. március 27-i rendeletével hatósági biztosokat rendelt ki a szakszervezetekhez. Hatósági biztost kapott Komló is.¹⁷² A komlói szocialisták Zobák-pusztán tartották politikai jellegű megbeszéléseiket. A csoportot ezekben az években *Reinhardt András* tartotta össze.

A munkások fékentangtása érdekében felállították az üzemi munkásszázadokat. A századok parancsnokai utasítást kaptak, hogy könyörtelenül járjanak el a munkás-megmozdulásokkal szemben. Minden észlelt szabálytalanságról haladéktalanul értesíteniök kellett a hadiüzemi személyzeti csoport-parancsnokságot. Nem szabad megengedni, „hogy az 1917-es események megismétlődjének, mikor is a munkásság az utcán követelte bérének emelését” — szölt a parancs.¹⁷³

A katonai szervezetek parancsnokai és az üzem vezetősége — a hadiüzemi személyzeti parancsnok támogatásával — *valósággal megtizedelték a szocialista bányamunkások sorait.*

Örökké emlékeztetés marad a mecseki szénmedencében az a bűncselekmény, amelynek 12 komlói szocialista bányász lett az áldozata. 1942. június elején 16 bányászt hurcoltak el a csendőrok Komlóról: *Niedling Jánost, Péter Henriket, Csizmadia Gyulát, Schraub Pétert, Sterl Józsefet, Novacsics Györgyöt, Krivanek Rezsőt, Nagy Ferencet, Csatlós Jánost, Simon Jánost, Kauffmann Ferencet, Krausz Józsefet, Pongrácz Rudolfot, Deák Ferencet, Reinhardt Andrást és Balázs Mihályt.* A 16 munkás az internálótáborból a büntető századokhoz került, s közülük csak az utolsó 4 láthatta viszont hazáját és családját.

A szervezőképes szocialista bányamunkások országszerte *vagy a büntetőszázadokhoz kerültek, vagy itthon váltogatták egymást a fogdában,* amit számukra az üzemek területén felállítottak. Igen sok azoknak a bányászoknak a száma, akik néha 2—3 hónapot is eltöltöttek itt — börtben és kemény fekhelyen.

¹⁷¹ P. I. Archív. A XIX. 3/1., 1942. 4.

¹⁷² P. Á. L. Baranya. 6455/1944. Alisp. sz.

¹⁷³ K. L. 5564/1943.

A hadiüzemi parancsnokság szigorúan büntette a bányák engedély nélküli elhagyását is. Ennek ellenére nagyarányú szökődés indult meg az üzemekből. Komló utolsó világháborús esztendeje alatt közel 50 munkás hagyta el a bányát — engedély nélkül. Ez a tény az adott körülmények között sokat mond: az ok nemcsak a durva bánásmódban keresendő, hanem a szocialista munkások világnézete aktív megnyilvánulásában is.

A Békepárt, majd a Magyar Front háború- és németellenes agitációi, s az illegalitásban vagy a különböző fedőszervezetekben meghúzódó kommunista munkások felvilágosító tevékenysége felszította a komlói bányászok ellenálló erejét is. Így jött létre a *komlóiak utolsó sztrájkja* 1944. szeptember 8-án. A sztrájk ugyan csak egy napig tartott, de jelentőséget kölcsönöz neki a megmozdulás *politikai* irányzata. A sztrájk tiltakozás volt a német megszállás és a háború ellen. Négy napra rá újjáalakult a magyar kommunista párt, s még ugyanebben a hónapban megjelent a Szabad Nép is. Az üzemekben szabotázs-akciók és béketüntetések voltak. A szovjet csapatok hatalmas iramban törtek előre az ország belseje felé. Novemberben Kiskőszegnél átlépték a Dunát, s a hónap két utolsó napján az egész mecseki szénmedence a felszabadult országrész területét gyarapíthatta.

A második világháború alatt a bányamunkásság élettörténetének állandóan visszatérő motívuma, a létét meghatározó bérkérdés, a megélhetés kérdése, a régiekhez viszonyítva semmi lényeges változást nem mutathat fel. A munkásság életviszonyát azonban a háború nem javította, hanem közismert kihatásaival csak rontotta.

A háborús viszonyok folytán állandóan növekvő drágasággal párhuzamban hasztalan növekedett a pénz névértéke, a reálbérek lejjebb és lejjebb süllyedtek. Egy korabeli csendőri jelentés szerint is „az élelmi és egyéb életszükségleti cikkek rendkívül megdrágultak és a legszűkebb keretek között tengetik (a munkások) életüket. Ruházkodásra — különösen a nagyobb családok munkások — nem fordítanak semmit keresetükből, mert erre nem kerül.”¹⁷⁴

Baj azonban ebből nem származik, nyugtatja meg az érdekelteket a komlói Hűs-parancsnokság. Nem lényeges, hogy a családfő megkeresse hozzátartozói számára is a kenyeret. „Ma egy munkáscsaládban a múlttól eltérően valamennyi munkabíró egyén munkában áll, így tehát keresete viszonylagosan is többszöröse a békebelinek, ha mindjárt egyenként nem is tudják

¹⁷⁴ P. I. Archív. A. XIII. 2/1943/23

keresetükből hozzátartozóikat ellátni, a többi kereső révén mégis jobb helyzetben vannak, mint a békeévekben.”¹⁷⁵

Ami a család együttműködésének szükségességét jelenti a közös megélhetés érdekében, valójában fennállt. Természetesen ez nem valami új dolog. A mi évszázadunkban ez egyre gyakoribbá, az első világháború után pedig rendszeressé vált. Jellemző, hogy ennek ellenére nem volt meg a munkáscsaládok életszínvonalában az a szembetűnő emelkedés, amit az ilyen „kollaboráció” alapján elvárhatnánk. A múlt század elején dolgozó bányamunkás keresete viszonylag magasabb nívót biztosított a ruházkodás és a közszükségleti cikkek tekintetében, mint a XX. század dolgozó családfőjének keresete.¹⁷⁶ Sőt, hogyha az 1929—1933. éves 40—120 pengős keresetét vesszük figyelembe, a családfő keresetével mért életszínvonal hanyatlott.

A bányamunkásság nem ok nélkül követelte évtizedeken át a minimális munkabérrendszer bevezetését. Mint láttuk, mindig az volt a reménye, hogy ilyen módon el tudja szakítani magát és családját attól a garasos nélkülözéstől, amelyre foglalkozása és osztálytársadalmi helyzete kényszerítette. Végre, a második világháború utolsó szakaszában — nem minden politikai elgondolás nélkül — az *ipariügyi miniszter* egy 1939. évi miniszterelnökségi rendelkezés alapján, 1944-ben, *elrendelte a minimális munkabérezés bevezetését.*

Komlón 1944. augusztus 1-vel kezdték meg ezt a bérezési rendszert.¹⁷⁷

A minimális bérezést azonban nemcsak „konszolidációs”, hanem fegyvelmező eszközként is használták, sőt rögtön így indultak el vele. Az engedélyezett béreket ugyanis csak azok kapták meg, akik a havonként előírt munkanapokat végigdolgozták. Azok a munkások azonban, akik önhibájukon kívül, vagy engedélyezett szabadság címén nem teljesítették a kötelező műszakszámot, természetesen számíthattak a minimális munkabérre.

A minimális munkabérezésnek az a célja, hogy elfogadható színvonalon rögzítse a munkás keresetét, az adott viszonyok közt már elérhetetlennek bizonyult. A politikai és a gazdasági

¹⁷⁵ K. L. 5564 1943.

¹⁷⁶ *Lenin* — *Marxhoz* hasonlóan — kimutatta, hogy a munkás a tőkés társadalmi rendszerben fokozatosan elnyomorodik. Azaz a munkás egyenesen szegényebbé lesz, mint korábban volt, mert kénytelen rosszabbul élni, szűkösebben táplálkozni, gyakrabban kénytelen éhezni, pincékben és padlásokon húzni meg magát. (*Lenin: Elnyomorodás a tőkés társadalomban.* — *L. Lenin—Sztálin: A munkáról.* Bp., 1950. Szikra. 59—60 l.)

¹⁷⁷ K. L. 6713 1944.

anarchia — a háború vége felé — már minden efféle kísérletet eredménytelenségre ítelt.

A kincstári szénbányászat minimálisbér-táblázata szerint — 1944 szeptemberében — a szakmában dolgozó bányászok havonként 102—255 P, az egyéni bérezésben részesülő földalatti munkások 81,50—204 P, az urasági munkán lévő földalattiak 139—195,50 P, külszíni napszámosok 52—170 P bérhatárok között mozogtak.

A minimálbérrel kapcsolatban meg kell jegyeznünk a következőket:

A minimálbér-rendszer bevezetése kétségtelenül haladást jelentett a bérezések területén. Ugyanekkor maga a bér is növekedett. Nem szabad elfelednünk, hogy ez a világháború 5. esztendejében történt, s hogy a bérezési rendszer nemcsak a bérvizonyok javítása, hanem — politikailag — a munkásság megnyerése, illetőleg lefegyverzése miatt is szükséges volt.

A fokozódó drágaság következtében azonban — szokás szerint — a béremelés csak messziről követte a közszükségleti cikkek áremelkedését. A munkásság kifejezetten érezhette továbbra is, hogy szegénysége állandó. A bérezési reform a munkások életnívójában lényeges változást nem idézett elő. A minimális-munkabérezés 1944-ben már valójában minimális eredmény és engedmény volt. A kormányintézkedéssel még a jobboldali csoportok sem elégedtek meg. Az államapparátus azonban már nem nyúlhatott többé a munkáskérdéshez, amelyet annyi megneemtéssel kezelt hosszú évtizedeken át. *Magyarország 1945-ben újabb korszaka első szakaszába lépett.*

5. A bányamunkások egészségügyi, baleseti, társpénztári és lakásviszonyai a Horthy-korszak alatt

A komlói kincstári szénbányászat a Horthy-korszak idejében a munkás életének más területén sem mutathatott fel különösebb megértést, vagy komolyabb szociális tevékenységet. Vonatkozik ez munkásegészségügyre, egészségügyi létesítményekre, munkavédelemre, betegségi, öregségi, rokkantsági és baleseti munkásbiztosításra, lakásviszonyokra egyaránt.

E területen uralkodó állapot érzékeltethetőbb lenne, ha dokumentumaink nagyobb számban maradtak volna meg. A rendkívül gyér adatok is igazolják azonban azt, hogy szénbányáink munkásai általában egyazon egészségügyi ártalmaknak, betegségtípusoknak voltak alávetve, hasonló munkavédelmi, biztosítási és lakásviszonyok közt éltek országszerte.

Az 1930-as és az 1940-es évek szórványos adatai a komlói bányamunkások megbetegedéseivel kapcsolatban az ismert 3 betegségkategóriára utalnak. Nevezetesen:

1. reumatikus betegségekre,
2. emésztőszervi megbetegedésekre,
3. légzőszervi megbetegedésekre.

Ha még ezen kívül megemlítjük a bőr, a bőralatti kötőszövet és a mozgásszervek megbetegedéseit, akkor mindazok a betegségtípusok együtt vannak, amelyek a bányamunkásokat sújtó betegségek során az első helyeket foglalják el Komlón is.

1. A *reuma* főképpen a hosszabb idő óta dolgozó, idősebb korosztályú bányászokat sújtja. A fiatal, és a bányamunka kezdetén álló bányászokhoz viszonyítva, a 40 évi szolgálat utolsó évtizedében élő bányászok között a reumatizmus gyakorisága 4—5-ször nagyobb. A komlói szénbányászok körében a reumatikus bajok az összes megbetegedéseknek kb. 10 százalékát adják, ami még kedvezőnek mondható, különösen hogyha a pécsvidéki kőszénbányák körében előforduló reumatikus megbetegedéseket vesszük figyelembe. A pécsvidéki kőszénbányákban akár az 5, akár a 10, akár a 30 éves átlagot vizsgáljuk, a reumatikus megbetegedéseknél 13—14%-os arányt kapunk, jöllehet a komlói bánya klimaviszonyai semmivel sem jobbak, mint a pécsvidékieké.

A komlói bányamunkásoknál 1935—1940 között összesen 263 személy volt hosszabb-rövidebb ideig munkaképtelen reumatikus bántalmak miatt. Ez a szám, az említett 5 éves időtartam 4250 társpénztári tagjához viszonyítva, 6,2%-os megbetegedést mutat.¹⁷⁸

A reumatikus bajok az előfordulás gyakorisága szerint Komlón a harmadik helyen állanak. A légzőszervi bajok valamint a mozgásszervek az összes megbetegedéseknek 14—14%-át teszik ki. Néhány szórványos adat azt mutatja, hogy az emésztőszervi megbetegedések aránya kb. 6%.

A bányamunkások reumatikus megbetegedéseit teljesen indokolják azok a munkakörülmények, amelyek között a munkások dolgoznak a föld alatt és a külszínen egyaránt.

A reumatikus bajok az izmok túlerőltetéséből és a hőmérséklet nagymértvű ingadozásából erednek. Komlón téli időszakban, a szállítófolyosókon (a behúzó légáram első szakaszain) a

¹⁷⁸ *Somfai Jenő*: A rheumás betegségek iparegészségügyi jelentősége. Népegészségügy, 1940. (XXI. évf.) 10. sz. 553. l.

levegő 10 fokra is leszáll, viszont a munkahelyeken, különösen ahol a helyi szellőztetést még nem építették ki, 34 fokra felmegy. Ez a nagy hőmérséklet-ingadozás, amelynek a bányász gyakran — átmenet nélkül — ki van téve, melegágya a reumának. A föld alatt keringő légáram hőmérsékletével összefüggően ugyancsak figyelembe veendő a bánya levegőjének változatos nedvességtartalma és szennyezettsége is.

A hőmérséklet káros hatása a külszínen — az évszaknak megfelelően — újból ismétlődhet.

A légköri ártalom ellen Komlón — a mecseki szénmedencében és országsszerte is általában — fokozott küzdelmet indítottak.¹⁷⁹

A küzdelem az előzetes elhárítás területén mutatkozik a legeredményesebbnek. Itt a technikai megoldások jutnak az előtérbe.

2. A bányászok *emésztőszervi megbetegedéseit* előidéző okot főképpen a bányamunkások szegénységében kell keresnünk. A pécsi egyetem közegészségtani intézete részéről *Kun Lajos*, aki az 1930-as évek közepén behatóan vizsgálta Komló falu lakosságának közegészségügyi helyzetét, megállapította, hogy a bányamunkások táplálkozásának kalória-értéke jóval a komlói parasztoké alatt marad.¹⁸⁰

A kiválasztott 8 bányász-, illetőleg 6 parasztcsalád esetében pl. egy napra és egy fogyasztóegységre¹⁸¹ eső kalória értéke a következő:

Bányászcsalád	Parasztcsalád
1. 2565 kalória	3984 kalória
2. 3000 kalória	3407 kalória
3. 2118 kalória	4067 kalória
4. 3065 kalória	4235 kalória
5. 2627 kalória	4216 kalória

¹⁷⁹ Orvosegészségügyi vonalon — a mecseki szénmedencében — főképpen *Kun Lajos* és *Somfai Jenő* munkálatai a kiemelkedők. Tudományos eredményeik részben — természetesen — általánosíthatók más szénmedencékre is.

¹⁸⁰ *Kun Lajos*: Egy baranyai falu földműves és bányásznépének szociális higiéniéje. Pécs, 1937. Dunántúl. Pécsi Egyetemi Könyvkiadó Nyomda R. T. 78—97. l.

¹⁸¹ *Kun Lajos* a család által képviselt fogyasztóegységszámot a családtagokra megállapított fogyasztási egységszám alapján számította ki úgy, hogy a család egy napi élelemfogyasztását osztotta a fogyasztási egységek összegével. (A 0—1 év közötti csecsemőre pl. 0,30, a 6—10 év közötti gyermekre 0,60, a 13—20 év közötti lányra 0,83, a fiúra 1, az asszonyokra 0,83, a férfiakra 1 fogyasztási egységet vett!) — *Kun i. m.* 87. l.

Bányászcsalád
6. 2292 kalória
7. 2367 kalória
8. 2832 kalória

Parasztcsalád
3671 kalória

A táplálkozás terén a két társadalmi réteg között mutatkozó komoly különbség a kereseti viszonyok, a keresők száma eltolódásán kívül a bányászcsaládoknál tapasztalt nagyobb gyermekáldásban is keresendő, ami az egy főre eső élelmezés elégtelenségére vezet.¹⁸²

A táplálkozás mennyiségileg és minőségileg — természetesen — a gyermekek felé tolódott el, s ez a tény még fokozza az élelmezés káros kihatását a bányamunkásra. Hozzájárult mindehhez a műszakra (főképpen a délelőtti műszakra) menő bányászok táplálkozási szokása, amely szerint nemcsak egy, hanem két főétkezést is — száraz eledelen — a bányában bonyolítottak le.

Itt kell megemlítenünk a számos bányász által gyakran mértéktelenül fogyasztott alkoholt¹⁸³ mely ugyancsak elősegítette az emésztőszervi megbetegedéseket. Ilyen esetek — mint közismert — károsan hatottak a család élelmezési viszonyaira is.

A bányamunkások között — a legsúlyosabb emésztőszervi megbetegedések közül — a *leggyakoribb volt a gyomorfekély és a patkóbél fekélyes megbetegedése*. Az emésztőszervi bajokban megbetegedettek száma azonban aránylag kisebb, mint például a pécsvidéki szénbányák körében; amint említettük, Komlón kb. 6% körül jár az összes megbetegedethez viszonyítva.

3. A bőr és kötőszövet alatti gennyes, gyulladásos megbetegedésekről ugyancsak nem kapunk határozott képet a komlói bányauzemeknél. A rávonatkozó szórványos statisztikai adatok a balesetekből származó ilyen irányú megbetegedéseket is magukba foglalják, s így az összes, általános jellegű megbetegedésekhez viszonyítottan e betegségtípusnak rendkívül magas százalékát adják: a bőr és kötőszövet alatti gennyes, gyulladásos megbetegedések kiteszik az összes megbetegedések 40%-át.¹⁸⁴

E g é s z é g y i l é t e s í t m é n y e k

A megbetegedésekkel kapcsolatban az egészségvédelem néhány létesítményéről, a berendezésekről is meg kell emlékeznünk: nevezetesen a társpszéntári rendelőről, a bányakórházról, a mentőállomásról és a fürdőviszonyokról.

¹⁸² A gyerekek száma a 8 bányászcsaládnál — rendre — a következő: 8, 7, 6, 3, 2, 5, 3, 2; a 6 parasztcsaládnál: 3, 3, 2, 2, 3, —.

¹⁸³ Vö. Kun Lajos i. m. 96. l.

¹⁸⁴ L. Somfai Jenő i. m.

Ezek a területeken szintén a szegénység a jellemző. A kincstár a jóléti berendezések fejlesztését sohasem állította előtérbe. Úgy vélték, hogy kórház, fürdő, jól kifejlesztett és felszerelt mentőállomás stb. hiányában a termelés nagyobb zökkenő nélkül mehet. A fejlődés, ami az említett területeken mégis tapasztalható, gyenge s csak viszonylagosan értékelhető.

A társpénztári rendelőintézet eleinte egyetlen váró- és egy rendelő szobából állt. Az orvos mellé egy ápolót adtak. Ezzel a megoldással működött a társpénztár egészen 1930-ig, amikor az évtizedek óta alkalmazott körorvos, *Magyar Jenő* halálával a társpénztár saját keretében létesített egy orvosi és egy ápolónői állást.

A társpénztári rendelőt az önállósítással kapcsolatban kibővítették. A Kaszinó-sornak nevezett kolóniai részlegben felállított rendelő-épületben egy-egy váró, rendelő-, röntgen- és kvarcdiathermiás szobát rendeztek be. A rendelő ugyanekkor ellátta a legszükségesebb műszerekkel is.

Komlón így 1930-tól kezdve két orvost is találunk: a körorvost és a társpénztári orvost. A későbbi években a társpénztár még egy orvosi állást szervezett. Ezzel kapcsolatban a rendelőintézetet kibővítette még két rendelőszobával, laboratóriummal, raktárhelyiséggel. A rendelő ebben az állapotban ment át a népi demokrácia időszakára is.

Komlón már századunk elején találunk egy úgynevezett kórházat is. Ez a kórház — természetesen nem a mai fogalmaknak megfelelő kórház. Állt egyetlen hatágyas kórteremből, egy rendelőszobából és egy kis előszobából, s mindez egy kisebb épület felét foglalta csak el. Az épület másik felében *pékműhely működött*. Ez az elhelyezés már önmagában különös megoldásnak bizonyult. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a kincstár Komló megszerzésekor azonnal tervbe vette a pékműhely kitelepítését. A korszak végéig erre nem találtak módot.

Hasonló ütemben haladt a munkásfürdőzés ügye is. Az igazgatóság véleménye az volt, hogy a munkások amúgy sem szívesen használják az üzemi fürdőt.

A kincstári kőszénbányászat legkorszerűbb fürdőjét az Új-aknánál állították fel. Ez viszonylag sokkal különb volt, mint a régebbiek amelyekről a megelőző fejezetekben már megemlékeztünk. Az új fürdőt, mint általában az üzemi fürdőket, csak a bányamű dolgozói használhatták. Később azonban a családtagok is igénybe vehették.

A villanytelepen 1926-ban kádfürdőt és gőzkamrát létesítettek kimondottan a betegek számára; 1927-ben pedig gőz- kád- és zuhanyfürdőt — ugyancsak az elektromos központ épületében.

A régi sportpálya mellett építettek meg egy szabadtéri munkásuszodát és kisebb fürdőmedencét a kisebb gyermekek számára.

A reumatikus betegeket a társpénztár — költségkímélés érdekében, és a megfelelő fedezet hiányában — erősen korlátozott számban — néha gyógyfürdőbe küldte. Ez a fürdőtetés azonban nem volt rendszeres s így általában azoknak sem igen használt, akikre a szerencsés választás esett.

Munkavédelem — Balesetek

A komlói üzemek munkavédelmi tevékenységét éppen olyan nehéz vázolni, mint a bányászok általános egészségügyi viszonyait. A munkavédelmi berendezéseknek alig maradt valami emléke. Ez vonatkozik általában a baleseti nyilvántartásokra is, amelyek pedig — közvetve — megvilágíthatták volna a kincstári bányagazgatás munkavédelmi politikáját. Még legmegbízhatóbb értesülésünk a halálos balesetekről van. A vállalatokat a halálos balesetek bejelentésére szigorúan kötelezték, ezeket el nem titkolhatták.

A komlói halálos balesetek statisztikája — első szemléletre — viszonylag kedvező képet ad. Több esztendő múlt el egymásután anélkül, hogy halálos baleset történt volna. Különösen a szénpiac pangása idejében volt balesetmentes a termelés, tehát akkor, amikor erőltetett termelésről szó sem lehetett.¹⁸⁵

Az 1938-tól 1944-ig terjedő — szénpiac tekintetében konjunktúrális — időszak már több halálos áldozattal járt. *A halálos balesetek számának viszonya a termeléshez kedvezőtlenebb, mint a pécsvidéki kőszénbányáknál.*¹⁸⁶

¹⁸⁵ A halálos balesetekről 1931—1933 közt nincs tudomásunk. Egy később összeállított jelentés szerint ezekben az években nem is volt halálos baleset. Ez a jegyzék azonban — megállapíthatóan — pontatlan.

¹⁸⁶ Az itt közölt kimutatással kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy régebben a balesetek számát előszeretettel viszonyították a kitermelt kőszénhez. Természetesen arányba hozták a teljesített műszakkal is. Ma már azonban a komlói régi bányaművelés történetének vizsgálatánál csak elvéve lehet megállapítani a teljesített műszakok összegét. Ezért a halálos baleseteket — bizonyos folyamatossággal — csak a kitermelt szénmennyiséghez arányíthatjuk. Mivel a termelés függvénye a műszakok számának és a teljesítmény is közel azonos szinten mozog, a két alkalmazható módszer közel azonos képet nyújt a bányai halálos balesetekről.

*A halálos balesetek aránya a kitermelt kőszénhez
a komlói és a pécsvidéki szénbányákban 1936—1945*

Év	Összesen ki- termelt kő- szén — t	Összes halálos baleset	Egy halálos balesetre eső kőszén — t	Összesen ki- termelt kő- szén — t	Összes halálos baleset	Egy halálos balesetre eső kőszén — t
	a komlói szénbányában			a pécsvidéki szénbányákban		
1936	125 916	—	—	615 180	6	102 530
1937	143 090	—	—	650 050	3	216 683
1938	169 740	1	169 740	740 000	5	148 300
1939	195 431	2	97 715	763 930	3	254 643
1940	197 981	1	197 981	808 490	3	269 497
1941	203 189	3	67 780	846 290	9	94 032
1942	223 835	4	55 959	815 380	5	163 076
1943	245 211	1	245 211	874 830	2	437 415
1944	219 710	1	219 710	710 580	3	236 860
1945	103 523	1	103 523	465 850	5	93 170
10 év:	1 827 626	14	130 544	7 290 580	44	165 695

Az 1936-tól 1945-ig terjedő 10 éves periódusban egy komlói halálos balesetre átlag 130 544 t kitermelt szén esett. Ugyan-
ebben az időszakban a pécskörnyéki bányáknál 165 695 t, ami
kb. 20%-os előnyt jelent az utóbbiak javára.

*A halálos balesetek aránya a termeléshez
5 éves átlagban*

Időköz	Egy halálos balesetre jutó kőszén t-ban	
	Komlón	Pécsvidéken
1936—1940	208 039	178 882
1941—1945	99 526	154 705

A komlói kőszénbányászat körében előfordult halálos balesetek aránszáma tehát — több évi átlagban — rosszabb, mint a pécsvidéki szénbányászoknál. Az utóbbinak ezt az előnyét a korszerűbb munkavédelmüknek, a munkásállományuk átlagos magasabb szaknívójának, fejlettebb és nagyobb arányú gépesítésüknek tulajdoníthatjuk, mivel a bányászati viszonyokat azonosaknak vehetjük mindkét bányavidéken.

Igen komoly mértékben romlott a balesetvédelem általában a második világháború alatt. Annak ellenére pl., hogy az utolsó

A komlói balesetek 1926—1945

É v	Sérült vi- gyázatlan- ságából v. hibájából			Sérült és mások hibájából			Mások hibájából			Üzemi be- rendezés vagy intéz- kedés hiányából			Véletlen vagy ki nem derít- hető okokból			Összesen			Mindössze
	halálos	30 napon túl	8—30 nap közt	halálos	30 napon túl	8—30 nap közt	halálos	30 napon túl	8—30 nap közt	halálos	30 napon túl	8—30 nap közt	halálos	30 napon túl	8—30 nap közt	halálos	30 napon túl	8—30 nap közt	
1926	—	5	13	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	3	24	1	8	38	47
1927	—	13	19	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	6	13	—	21	34	55
1928	—	8	37	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	7	10	—	15	49	64
1929	—	9	32	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	3	3	—	12	36	48
1930	—	2	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	25	—	7	54	61
1931*									—										
1932*									—										
1933*									—										
1934	—	8	16	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	3	7	—	12	23	35
1935	—	6	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	13	—	13	29	42
1936	—	4	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	15	—	11	33	44
1937	—	3	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	36	—	8	56	64
1938	—	11	31	—	3	1	—	2	—	—	—	—	1	11	25	1	25	59	85
1939	—	15	58	—	1	12	—	—	1	—	—	1	2	17	47	2	33	119	154
1940	—	19	57	—	3	15	—	1	—	—	—	1	1	16	56	1	39	129	170
1941	—	18	68	—	8	7	—	—	1	—	—	—	3	23	76	3	49	152	204
1942	—	11	62	—	3	16	—	—	—	—	—	—	4	40	74	4	54	152	210
1943	—	14	40	—	6	6	—	2	1	—	—	—	1	30	66	1	52	113	166
1944	—	1	21	—	1	5	—	—	—	—	—	—	1	30	70	1	32	96	129
1945	—	2	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	16	31	1	19	32	52

*A sérültek számát megállapítani nem lehetett, de halálos baleset nem volt.

békeév (1938) termelése 1939-ben csak 15%-kal, a balesetek száma — figyelembe véve a 3 napon túl gyógyuló és a halálos baleseteket — 81%-kal emelkedett.

A balesetekről az 1942. évben kapjuk a legkedvezőtlenebb képet. Ekkor kezen 2½-szer annyi baleset történt, mint 1938-ban, az 1938. évi termelés viszont csak ⅓-ával növekedett. Javult valamivel az arány 1943-ban, amikor az utolsó békeévhez viszonyítva a termelés 45%-kal, a balesetek száma közel kétszeresével (166:85) nőtt.

A túlfeszített és műszakilag, valamint munkavédelmi szempontból kellően alá nem támasztott termelésért ezen a vonalon is a munkásság fizetett meg a maga áldozataival.

A baleseti statisztikából kiviláglik a munkások egy másik

sérélme is, amely mindig a felszínen mozgott, az ti., hogy a baleset keletkezésének okát igen gyakran a szerencsétlenül járt, vagy valamelyik munkatársa terhére írták. Még a nyilvánvalóan üzemi berendezés hiányából származó baleseteket is igyekeztek a balesetet szenvedő munkás vigyázatlanságára visszavezetni. Így a munkáltató legtöbbször ki tudta magát vonni az üzemi hiányosságból előálló kártérítési kötelezettség alól. Ez Komlón éppen úgy volt, mint a legkisebb, vagy a legnagyobb — akár magánkézben, akár részvénytársaság birtokában lévő — bányánál. A baleseti járadék így teljes egészében a bányatárspénztár, illetve az OTI balesetbiztosítási ágazatának vagyonát terhelte.

A balesetek ilyen jellegű minősítése kórképe a múlt biztosítási rendszerének.

Ismeretes, hogy idők folyamán a balesetek minősítése céljából 5 kategóriát állítottak fel. A balesetek okát először a sérült, másodszer a sérült és mások, harmadszor kizárólag mások hibájára, negyedszer üzemi berendezés, vagy intézkedések hiányára, ötödször véletlen, vagy ki nem deríthető esetekre vezették vissza. A korszak utolsó évtizedében az 5. kategória volt a legszokványosabb. A balesetek többségét rendszerint ebbe a csoportba osztották. Ez a minősítés ugyanis vitamentessé tette a baleset okát, kielégítette a vállalatot, és a munkás sérülésére is flastromot rakott. *Komlón 1944 végéig minden halálos balesetet a véletlennek tudtak be. Az 1935-től 1944-ig előforduló 1268 baleset közül 677 balesetet (53 %-át) a véletlenre vezették vissza. A 10 esztendő alatt csak 2 balesetről mutatták ki, hogy üzemi berendezés hiányosságának, illetőleg óvintézkedés gyarlóságának következménye.*

Ezen a területen jelentős változásokról csak a felszabadulás után beszélhetünk.

A balesetekkel azonos elbírálás alá tartozik a két ipari megbetegedés: az *anchylosztomiázis* és a *szilikózis*, mivel bármelyik ipari betegség sújtotta is a bányászt, *joga volt baleseti kártalanításra.*

A mecseki szénmedence bányái gyakorlatilag a bányaféregmentes üzemek közé tartoznak. 1934-ben — több hazai szénbányával együtt — a komlói bánya anchylosztomiára való fertőzöttségét is megvizsgálták. A vizsgálat nem terjedt ki valamenyny munkásra, hanem csupán 50, különböző munkahelyről kiválasztott bányászra. A vizsgálat eredménye negatív volt.¹⁸⁷

¹⁸⁷ K. L. 1244/1934.

Az 1936—1937-ben folytatott vizsgálat hasonlóan végződött: a megvizsgált 121 bányász között egyetlen béléféreggel fertőzöttet sem találtak.¹⁸⁸ Nem találtak béléférget sem Szászváron, sem Nagymányokon. A pécskörnyéki bányákban is mindössze a munkásállomány 1,5%-os fertőzöttségét állapíthatták meg. Az *anchylostomum duodenale* így általában az egész mecseki szénmedencében, gyakorlatilag, veszélytelennek minősült. Az előfordult fertőzöttség is behurcolás következményének volt tekintendő. Tekintettel azonban arra, hogy a komlói kőszénbánya levegőjének magasabb hőmérséklete, páratartalma, a bánya nedvessége, a béléféreg számára kedvező életfeltételt biztosíthatott, a bányaorvosi szolgálat minden előzetes intézkedést megtett a fertőzés elkerülése érdekében. Amíg Magyarországon olyan kiemelkedően súlyos gócpontja volt a betegségnek, mint pl. Brennborg, s a munkásvándorlást a bányák között megakadályozni nem lehetett, addig a kérdést még Komlón sem hanyagolhatták el. Az 1940-es évek második felében azonban a magyarországi bányák egyetemleges fertőtlenítése ezt a veszélyes férget végképpen kiirtotta. *Jelenleg hazánkban bányász-aszály nincs.*

A bányamunkások másik foglalkozási ártalmára, a *szilikózisra* csak az 1920-as évek közepe felé terelődött a figyelem — még nemzetközi viszonylatban is; Komlón pedig természetesen csak jóval később.

Komlón 1930 decemberében néztek először szembe a szilikózisveszéllyel, de megnyugtatták magukat, miután megállapították, hogy Komlón ilyesmi nem létezik. „Vannak bányamunkások, — olvashatjuk a felvett jegyzőkönyvben — akik ilyen természetű szakmunkákat már állandóan 8—9 év óta egyhuzamban végeznek és semmiféle légzési nehézségük, vagy más panaszuk nincsen, sőt a meddő munkákat nem szívesen cserélik fel szénporos fejtőhelyekkel sem... A bányaorvosi nyilvántartásból és a szakorvosi állandó gyakorlatból szerzett adatok azt bizonyítják, hogy az ún. „silikózis” nevű bányászbetegség, mint szakfoglalkozási betegség a komlói bányaüzem területén eddigelé egyáltalában nem fordult elő, mert a bányaorvos tapasztalata szerint az az örvendetes jelenség állapítható meg, hogy az utóbbi időben a tüdőbajosok száma kedvező csökkenést mutat.”

Ahogy a későbbiekben kiderült, Komlón nem ilyen megnyugtató a helyzet a szilikózis terén. A liász-széntelepeket hordozó produktív rétegek és a telepekben gyakran előforduló med-

¹⁸⁸ A megvizsgált bányászok száma az egész munkásállomány 18%-ával volt egyenlő.

dő beágyazások megbontása ugyanis — a legtöbb esetben — kovásvartartalmú porképződéssel jár. A komlói szénbányászatnál lefejtésre kerülő kőzetfélésegek és kovásvartartalmuk a következők:

Ambifol-andezit	— — — — —	58—89 %
márgapala	— — — — —	45—46 %
homokkő	— — — — —	35—37 %
meszes beágyazás	— — — — —	1—4 %

A tüdőre ártalmas köpor tehát feltétlenül létrejön, hogyha az említett kőzetet megbolygatják, főképpen a feltáró és előkészítő munkáknál, ahol túl sok a meddő, de még a szénfejtő munkáknál is. A betegség félre- vagy fel nem ismerése tehát még nem jelentette a betegség nemlétezését.

Az első szilikózisos betegek a pécsi bányakapitányság területén 1939-ben jelentkeztek. Elindulásukat a kártalanítás felé megkönnyítette a 7600/1936. M. E. sz. rendelet, amely a szilikózist felvette a foglalkozási ártalmak közé. Az első 5 szilikózisos bányász ügyét 1939. május 13-án vizsgálták ki.

Lehetőség a baleseti kártalanításra, meggyorsította a szilikotikus megbetegedések felfedését. 1942-től kezdve egyre gyakoribbak lesznek a bejelentések, bár ekkor még a baleseti kártalanítást csak *bírói úton* érvényesíthették a panaszosok, miután az 1936. évi rendelet kifejezetten nem nevezte meg a kőszénbányászatot mint munkahelyet a szilikózisos ártalommal kapcsolatban.

A rendeletnek ezt a hiányát 1944-ben pótolták. Az 1936. évi rendelet érvényességét kiterjesztették a szénbányászatra is, és minden olyan munkafolyamatra, amelynél szilíciumdioxid tartalmú por belégzése lehetséges.

Ezzel még *fokozódó ütemben indultak meg a kártalanítást követelő igénybejelentések, de megkezdődött a porártalom elleni küzdelem is.*

A bányatárspénztár működése —

Betegség esetére szóló biztosítás

A társpenztári biztosítás legnagyobb forgalmat lebonyolító ágazata — a Horthy-korszakban is — a betegségekre szóló biztosítás volt. Egyúttal ez a biztosítási ágazat működött — viszonylag — a legjobban. Éppen ez a tulajdonsága okozta, hogy a társpenztári biztosítás keretében — egészen a társpenztári rendszerteljes felszámolásáig — oly szívós életerővel tarthatta magát. Szolgáltatásaira azonban éppen úgy, mint a társpenztár egyéb

biztosítási ágazatainak szolgáltatásaira, kihatással voltak a kormányzat országos érvényű biztosítási rendelkezései.

A betegség esetére szóló különböző társpénztári szolgáltatás — mint láttuk — a legmagasabb színvonalra a Tanácsköztársaság alatt emelkedett. A Tanácsköztársaság bukása után ismét a régebbi hibák törtek a felszínre. Főképpen a táppénzeket igyekeztek a minimumra csökkenteni.

A táppénzkifizetésekkel kapcsolatban az üzemvezetésnek mindenkor meggyőződése volt, hogy a „magas korpénz” hátrányára van a munkásállomány kihasználhatóságának.

A munkáltatóknak ez a nézete egész jellegzetességével különösen a Tanácsköztársaság bukása után jutott kifejezésre. A Tanácsköztársaság kormányzata által felemelt táppénz-szolgáltatást a restaurált bányakapitalizmus túlságosan magasnak találta. A kincstári szénbányászatnál még 1919 végén megállapították, hogy a „commun alatt élvezett korpénz fizetéséről” két szempontból is le kell mondani: 1. mert azt a társpénztár jövedelme egyáltalában nem bírja el, 2. mert a termelés érdekében lehetetlenné kell tenni, hogy sok munkás kihasználva a kedvező alkalmat, húzza a magas korpénzt anélkül, hogy valóban beteg lenne.

Mindezek után a táppénzt az alapszabályszerű alapbér 100%-ában, a tervbe vett alapbéremelés után pedig ennek 80%-ában határozták meg. Ez annyit jelentett, hogy a táppénz százalékos arányban — 1909 óta — mindössze 40%-kal, illetőleg 20%-kal növekedett, ami jóval alul maradt a közszükségleti cikkek az ideig végbement áremelkedésének színvonalán.

A betegállományban lévő munkások táppénzének reálértéke az 1920-as évek túlnyomó részében igen alacsony volt. A társ-pénztári rendszeres szolgáltatások soha nem futottak párhuzamosan a létfenntartás szükségleteivel. A társ-pénztár bizonyos segélyeket adott ugyan, de ilyesmiben a legjobban rászorulóknak közül is csak kevesen részesültek. A komlói választmány munkástagjai annyit mégis kiharcoltak, hogy a kifizetés a határozathozatalt követő napon meg is történjék.

A társ-pénztárak betegség esetére szóló biztosítási ágazatai általában országszerte azonos módon és fokon oldották meg feladataikat az egész Horthy-korszakban. Az 1922. évi 1758/1922 M. E. sz. rendelet a bányatárs-pénztárak számára is előírta az országos pénztárban bevezetett szabályokat.

A Horthy-korszak vége felé Komlón a táppénzt 10 napibérosztály szerint fizették. A napibérosztályokat a biztosított napi

javadalmazása különböztette meg egymástól, tehát az osztályok egymásután 1 P-től 9 P-n felüli keresetek szerint (1—1 P úgrással) következtek.

A járulékokat és a készpénzsegélyeket is a napibérosztályok szerint határozták meg, amelyekben ezek nem számszerű összegben kerültek kifizetésre.

A biztosított a biztosításra való kötelezettsége megszűnte után is fenntartotta biztosítását a járulék továbbfizetésével. A járulék nagysága ebben az esetben attól a napibér-osztálytól függött, amelyhez a továbbfizető kötelezettsége megszűnése idején tartozott.

A betegségi biztosításra kötelezettek után fizetendő járulék-kulcs — néhány esetet kivéve — az átlagos napibér 6%-a, a nyugdíjasok biztosítási járuléka a nyugbér 3%-a volt.

A betegségekre biztosítottaknak a társpénztári tagság révén a következő szolgáltatásokat kellett kapni:

1. Orvosi gyógykezelést a megbetegedés első napjától kezdve egy évig, s ezen túl is arra az időre, amelyre a táppénz járt;

2. Gyógyszereket, gyógyfürdőt és gyógyászati segédeszközöket;

3. Táppénzt (az átlagos napibér 50%-ában) az olyan keresőképtelenséggel járó betegség esetén, amely 3 napnál tovább tartott. Tehát a táppénz — a régi szokásoknak megfelelően — a megbetegedés 4. napján kezdődött, s tartott legfeljebb egy éven át;

4. A társpénztári keretben biztosított női dolgozóknak szülészeti támogatást, gyógykezelést, terhességi segélyt, gyermekágyi segélyt, szoptatási segélyt (a gyermekágyi segély megszűnte után 12 héten át napi 60 fillért.)

5. Temetkezési segélyt az átlagos napibér harmincszoros összegében. Az összeg ennek megfelelően 30—285 Ft között mozgott.

A társpénztár bizonyos szolgáltatásokat nyújtott a társpénztári biztosított hozzátartozói számára is.

A biztosított felesége — a táppénz kivételével — pl. ugyanolyan szolgáltatásokat kapott, mint a társpénztárilag biztosított nődolgozó, de ahol kifizetésről volt szó (szoptatási segély, terhességi segély) csak csökkentett mértékben.

A társpénztári szabályzat még néhány esetben egyéb segélyt és térítést helyez kilátásba. Ezek a segélyek általában a betegséggel járó utazgatásokkal, kísérettel járó költségekkel voltak kapcsolatosak.

A társpénztár nagy, lényegi hibái mellett, melyek főképpen nyugbérés ágazatánál szembetűnőek, a betegségi biztosításnál főképpen szervezeti és adminisztrációs hibák voltak az uralkodók. A társpénztári vezetés lehetővé tette, hogy a munkáltató szempontjai érvényesüljenek, vagy maga a társpénztár mintegy öncélú intézmény a tagság számos jogos követelését figyelmen kívül hagyja. Ilyen esetek főképpen ott fordultak elő, ahol a társ-pénztári vezetés döntésétől függött a szolgáltatás nyújtása. A káros szellem (mely természetesen a társ-pénztári választmány mindenkori összetételétől is függött) nem egyszer olyan légkört teremtett, amely még a gyógyászati eszközök, gyógyszerek minőségét is befolyásoltatta — a betegek rovására.

Balesetre szóló biztosítás

A társpénztári szervezet működése fokozott hibákat tár fel a baleseti kártalanítás és a nyugbérágazat területén. A munkásokat ezekkel kapcsolatban érte a legtöbb sérelem. Az elégedetlenség és küzdelem itt szűnni nem akaró módon dúlt mindvégig.

A baleseti biztosításnál a legnagyobb méltánytalanság — a magánvállalatok körében — abban nyilvánult meg, hogy azokat a bányamunkásokat, akiket kevés szolgálati idővel ért a szerencsétlenség, igen csekély évjáradékkal küldték el, mivel az évjáradék a szolgálati idővel párhuzamosan növekedett.

Komlón és a kincstári társpénztáraknál általában valamivel jobb volt a helyzet. A baleseti nyugbért ugyanis — már a század elején — az utolsó ténylegesen élvezett alapbér egy évre kiszámított értékéből (30%-tól 100%-ig) emelkedő összegben alapították meg.

A sérült munkás 8 szolgálati éven alul az utolsó alapbér évi összegének 30, illetve 35%-át kapta asszerint, hogy a baleset következtében csak szolgálatképtelenné, vagy teljesen nyomorékká vált. Nyolc szolgálati éven felül 10, illetve 20%-kal kapott magasabb nyugbért a baleset következményeihez képest. Ezt a baleseti évjáradékot biztosították a kincstári társládák ideiglenes tagjainak is.

A baleseti járadék a kincstári társpénztáraknál évi 300 K-nál kisebb nem lehetett. *A század elején ez a nyugbérminimum az átlagos évi kereset 50—60%-ának felelt meg.*

Közismerten alapvető hibája volt a balesetbiztosításnak, hogy a biztosítási ág tőkét 50%-ban maguk a munkások adták, s így az üzemi veszélyért maguk a munkások is „szavatossági viszonyba” jutottak saját baleseti veszélyeztettségükkel kapcsolatban.

Ezt a hibát az 5400/1919. M. E. sz. rendelet küszöbölte ki, amely nemcsak kiterjesztette a kötelező baleset elleni biztosítást, hanem a *bányamunkás szavatossági viszonyát is megszüntette*: a rendelet szerint a balesetbiztosítási járulékot egyedül a munkáltató köteles fizetni.

A társadalombiztosítási terhek viselésében a bányauzem a törvényes kötelezettségen túl soha nem ment, bár mint állami vállalkozás jó példát mutathatott volna. Különösen a baleset-elhárítás területén kínálkozott alkalom. Itt akár a balesetelhárítási berendezésekre, mint megelőző intézkedésekre, akár a balesetek rendkívüli támogatására gondolhatunk.

Nyugbérézés

A bányamunkásság az egész Horthy-korszakban továbbfolytatta küzdelmét a bányanyugbérézés kérdéseinek megoldása érdekében is. A Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége 1924-ben már országos értekezleten tárgyalta meg a bányanyugbér-ügyeket. Az értekezleten egyhangúan követelték a bányatárspénztárak központosítását, s a nyugdíjügyek itteni ellátását. Követelték, hogy a bányamunkások szolgálati idejét számítsák be a nyugdíjellátásba, akárhány hazai bányauzemnél töltötték is el azt, s hogy a nyugdíjjárulékot $\frac{1}{3}$ részben a bányatársulat, $\frac{1}{3}$ részben a biztosított, $\frac{1}{3}$ részben az állam fizesse.

Az országos bányászértekezlet javaslatait az illetékes népjóléti és munkaügyi minisztérium is — általában — magáévá tette. Így jött létre az 1925: XXXIV. törvénycikk, amelyet 1925. november 18-án hirdettek ki.

Ez a törvény csak kerettörvény volt.¹⁸⁹

Nagy előkészületek után végre 1926 végén kitöltötték a keretet. December 23-án jelent meg 1927. január 1-i hatállyal „a bányatörvény alá tartozó üzemekben és az ezekkel kapcsolatos ipari üzemekben foglalkozó munkásoknak és altisztéknek, valamint ezek családtagjainak nyugbérbiztosításáról” szóló 4400/Eln. 1926 N. M. M. sz. rendelet. Életbe lépte előtti napon a *társ-ládák nyugbérosztályai felszámoltak*. Jogaikat és kötelezettségeiket az Országos Munkásbiztosító Pénztár vette át.

A *rendelkezés nem vonatkozott a komlói kőszénbányákra, a diósgyőri állami vas- és acélgyárra*. Ezek továbbra is saját társ-pénztári alapszabályaiknak megfelelően látták el a nyugbérbiztosítást, s állapították meg nyugbérszolgáltatási és fedezeti rend-

¹⁸⁹ Mihálffy Antal: Bányanyugbérbiztosításunk reformja. Bp., 1942. Pesti Lloyd Ny. 53—54. l.

szerüket — kormányhatóságilag jóváhagyott szabályaik alapján. A rendelet értelmében azonban a biztosítási kötelezettségek itt sem lehetnek szűkebb körűek, mint az Országos Munkásbiztosító Pénztár keretében érvényesülő bányanyugbérrendszerénél. A komlói kincstári üzemnek olyan értelemben kellett módosítani társpénztári alapszabályait, hogy az üzemtől megvált munkások társpénztári jogait, igényeiket fenntarthassák, illetőleg biztosításukat folytathassák. Ez az irányelv vonatkozott a többi kincstári bánya- és kohóüzemre is.

A szóban forgó rendelettel azonban az a furcsa helyzet adódott, hogy amíg az Országos Pénztár feladatkörébe utalt nyugbérbiztosítási szektorok között a viszonyosság létrejött, nem valósult meg a komlói bányatárspénztár és az Országos Pénztár keretében kezelt társpénztárak között. Megelőzően pedig — amint azt láttuk — a kincstári üzemek biztosítására kötelezett tagjai számára éppen az jelentett némi előnyt a többi bányavállalat társpénztáraival szemben, hogy a kincstári üzemek társpénztárai között a viszonyosság elve érvényesült.

Az Országos Pénztár kezelésébe utalt nyugellátásban más vonatkozásban is mutatkoztak hibák. Hátrányos volt a szolgáltatások mértéke.¹⁹⁰

Mindezen felül a 4400-as rendelet nem gondoskodott a nyugdíjasok betegellátásáról sem ¹⁹¹

A bányamunkások biztosítási rendszerének hibája, akár az Országos Pénztár keretében, akár a kincstári üzemekben — Komlón — megmaradt társpénztári szervezetben nézzük, még inkább kiütözik az 1928. évi XL. törvénycikkkel való összehasonlításban. A törvénycikk ugyanis az öregségi, rokkantsági, özveységi és árvasági biztosítás területén a biztosítottak javára általánosságban előnyösebben rendelkezik, mint a 4400-as bányanyugbérrendelet.¹⁹²

A bányanyugbérezésre vonatkozó két rendelet lényege az, hogy segítségükkel megkezdődött a régebbi bányanyugbérrendszer áttérése az 1928: XL. tc. által megszabott biztosítási kötelezettségekre és járulékfizetési rendszerre.

A nyugellátás körüli mozgékonyság kihatott a komlói társ-

¹⁹⁰ Vö. *Mihálffy Antal* i. m. 85. l.

¹⁹¹ Ezt a hibát próbálta kiküszöbölni a 4459/Eln. 1927. N. M. M. sz. rendelet, amely 1928. január 1-én lépett életbe.

¹⁹² A bányanyugbérezést a 6100/Eln. 1928. N. M. M. sz. és a 600/Eln. 1929. N. M. M. sz. rendelettel akarták az 1928. XL. tc. rendelkezéseihez közelebb hozni. Mindkét rendelet az 1928. XL. törvénycikkkel egy napon, 1929. január 1-én lépett életbe.

pénztár által eddig követett rendszerre is. Az esetenként módosított társépénztári alapszabályt 1939-ben újabb rendszerbe fogták. E szerint:

Nemre, korra és a javadalmazásra való tekintet nélkül minden munkavállalót nyugdírbiztosításra kötelezték.

A nyugdírbiztosítást önkéntes továbbfizetéssel fenntarthatta az a munkás is, aki a várakozási idő letelte előtt vált meg a társépénztártól, de továbbfizetési szándékát bejelentette. A továbbfizetési jog gyakorlásának azonban az volt a feltétele, hogy az érdekelt megelőzően 60 hónapon át nyugdírbiztosítási kötelezettség alá essen.

A biztosításra kötelezettek 2 csoportba (A és B) tartoztak. A csoporttól függött a nyugdírbiztosítás alapjául szolgáló javadalmazás.

A nyugdírbiztosításhoz szükséges költséget a munkások és a kincstári bányauzem egyenlő arányú hozzájárulással — járulék alakjában — hozták össze. Az alapösszeg (100%) felét a munkáltató levonhatta a biztosított javadalmazásából.

A nyugdírigény 10 évi várakozási idő után nyílt meg, kivéve ha a biztosított üzemi baleset folytán vált rokkanttá, vagy halt meg.¹⁹³

A komlói bányamunkás a következő esetekben kapta a nyugdírt:

- a) ha betöltötte a 60. életévét,
- b) ha az „A” csoportba tartozott, betöltötte 55. életévét és a nyugdír kiszámításának alapul szolgáló 30. életévet,
- c) ha a „B” csoportba tartozott, betöltötte az 55. életévet és a nyugdír kiszámításának alapjául szolgáló 40. életévet,
- d) ha rokkanttá vált (rokkantsági nyugdír).

A nyugdírigény a várakozási idő betöltése előtt is megnyílt, hogyha a munkás üzemi baleset folytán rokkant meg.

A nyugdír évi összege (a várakozási idő betöltésével) a nyugdírbiztosítási alapösszeg 35%-a volt, amely az „A” csoportban 36 évig minden évben 2,50%-kal, a „B” csoportban pedig 30 évig minden esztendőben 2,50%-kal, majd a 30—40. évek között évenként 1,50%-kal emelkedett.

Ilyen módon a bányász biztosítása révén 36, illetőleg 40 esztendeje elteltével a nyugdírbiztosítási alap 100%-át kapta nyugdírül.

¹⁹³ Ez a várakozási idő a 300/1942. B. M. sz. rendelet értelmében Komlón sem lehetett több 8, illetőleg 4 évnél.

Ha a munkást a várakozási idő betöltése előtt üzemi baleset érte, akkor a biztosítási járadékot úgy kellett megállapítani, mintha betöltötte volna a 10 évi várakozási időt.

A komlói kőszénbányászat körében dívó felvázolt társpénztári rend érvényesítése egyben a komlói társpénztár utolsó éveit jelentette. *A társpénztári rendszer évei országszerte meg voltak számlálva.* Eredeti funkcióit már megnyirbálták a megelőző évtizedek során. *Az intézményt végérvényesen Magyarország népi demokratikus időszaka számolta fel.*

Lakásviszonyok

A két világháború között a kincstári kőszénbányászat munkáslakás-építkezése alig mozdult el pozitív irányban arról a színvonalról, amelyet 1912-ben az Új-telep megépítésével kialakított. Valamivel nivósabb lakásokat létesítettek az 1920-as években az Új-akna körül.

A komlói szénbányászat körében 1898-tól 1909-ig 29, 1909-től 1929-ig — a gazdasági világválság kezdetéig — összesen 112 munkás-, bányatiszti, tisztviselői lakóépületet emeltek. A 141 lakóház mindegyikére átlag 140 m² nagyságú telek jutott.

Az Új-aknai telepnek az Új-akna körül 1923—1924. évben épített 8 munkás- és tisztviselői épülettel vetették meg az alapját. Az épületekben 48 munkáslakás volt, mindegyik szoba-konyha-kamrás, kis verandával. A szobák mérete 4,5x4,5x3,0 m. Minden egyes lakáshoz külön kis udvar tartozik a szükséges gazdasági építményekkel.

Egy hasonló épületet ugyanitt legénylakásnak rendeztek be, 64 emeletes ágygal, ahol a távolabbi vidékről bejáró, s általában hétfőtől szombatig az üzem közelében maradó bányamunkásokat szállásolták el.

Ugyanitt még egy kétlakásos segéd-tiszt ház épült 1924-ben.

A kolonizációnak ez a lassú üteme a termelés kárára volt, azért a munkáslakás építkezés az üzemvezetés állandó problémája lett. A nagy világgazdasági válság következtében azonban még szűkebbre kellett összevonni a kolonizációs terveket.

A második világháború erőltetett termelése egyre élesebben vetette fel a telepítés kérdéseit. Az üzemvezetőség 1942 elején nagyobb lakásépítési terv megvalósításához fogott. Az üzemi bevételek lekötésén kívül 600 000 pengő, úgynevezett LÁB-kölcsönt vett fel: 100 lakást akartak felépíteni a pécsi püspökségtől megszerzett „gesztenyési” területen. Az anyagárak és a munkabérek gyors emelkedése folytán azonban végül is csak 50 lakás

építését kezdték meg 1942-ben. Az 50 lakás 1943 végére készült el.

1943 tavaszán, ugyancsak a gesztenyési munkástelep bővítése céljából, még 26 újabb lakás építését adta a bányagazgatóság vállalatba. Ezekbe a házakba már csak a háború után költözhettek be a bányászok.

1943-ban a lakáshiány lakásnyomorra fajult. Kb. 140 bányászcsalád élt a leghetlenebb viszonyok között olyannyira, hogy a legszembeszökőbben egészségtelen és embertelen elhelyezések miatt a járási tisztiorvos kénytelen volt feljelenteni a kincstári vállalatot. A sásdi főszolgabíróság 1943-ban figyelmeztette az igazgatóságot, hogy a névszerint megnevezett bányamunkásokat juttassa tisztességes lakáshoz.¹⁹⁴ A szóbanforgó munkások ugyanis az üzem által elhagyott területen *putrit építettek maguknak és itt éltek ősemler módjára*.

A putri-lakókat végre szükséglakásokba helyezték el, de ebben nem sok köszönet volt.¹⁹⁵

A II. világháború végén a komlói kincstári bányagazgatóság vállalati házainak 439 lakásában összesen 630 üzemi dolgozó lakott. Azok a bányászok, akiknek vállalati lakás nem jutott, Komlón vagy a környéken bérelt lakásokban várták a vállalati lakásépítkezések fejlesztését.

Komló faluban 126 üzemi munkás lakott bérelt lakásában, 172 pedig saját házában. A környék falvaiból járt be az üzemhez 201 munkás. Ezeknek részben saját tulajdonú, részben bérelt lakásaik voltak.¹⁹⁶

A kolóniák lakássűrűsége kb. kétszerese volt a falusi lakásokénak.

A helyzet „a lakásfronton” — amint látható — az egész országban általánosságban azonos szinten mozgott: a munkásság jórésze korszerűtlen lakásokban zsúfolódott össze. *Lakás és ennek nyomasztó környezete börtönként vette körül a bányászokat.*

O k t a t á s ü g y

A szénbányászat fejlődése, s vele párhuzamban a munkásság létszám növekedése az állami bányászat korában megkívánta,

¹⁹⁴ K. L. 5698/1943.

¹⁹⁵ Közülük az egyik — *Gelb Sándor* erdélyi munkás — egyetlen szűk helyiséget kapott. A nyomorúságos szobában a gyerekeknek még napközben is az ágyban kellett feküdni, hogy a felnőttek mozogni tudjanak. *Gelbék* még ma is Komlón élnek, a modern munkásházak egyikében, összkomfortos lakásban.

¹⁹⁶ K. L. 5698/1943.

hogy a népoktatás kérdését is rendezzék, azaz lendítsenek valamit a XIX. századi állapotokon. A kezdeményezés nem a Minisztériumtól, hanem a bányagazgatóságtól indult ki. *Jex Simon* mérnök, az Engel-cég bányagondnoka volt az, aki 1900-ban elindította az állami elemi iskola felállításának gondolatát, amit aztán a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium is magáévá tett.¹⁹⁷

A bányatulajdonos a szerződés értelmében elhelyezte az iskolát, a nevelőket, karbantartotta az épületeket, s gondoskodott az iskola fűtéséről és takarításáról. Minden tanító után nyugdíjjárulékot fizetett, s a rendszeresített tanítók illetményét 50%-ban fedezte. Az utóbbi ebben az időben tanítóként évi 500 K-t jelentett. Ezzel szemben a cég bizonyos patronátusi jogot nyert, ami abban állt, hogy a kinevezendő tanerő személyére — a tanfelügyelővel egyetértőleg — javaslatot tehetett.

Ugyanezek a kötelezettségek álltak fenn a bányatulajdonos részéről a DKRt idejében, majd 1909. március 1-től kezdve a kincstári szénbányavállalat részéről is. Így lett a komlói állami iskola az állami szénbányászat patronázs-feladata folytán a kincstár által segélyezett állami elemi népiskola.

Az állami iskola az 1930-as évek végén átalakult 8 osztályossá. Mellette még 1948-ig működött a községi, felekezeti népiskola is.

Az iskolák elhelyezését 1937-ig (a jelenlegi és eredetileg 8 osztályos, tornatermes, szertárakkal ellátott általános iskola megépítéséig) a kevés gond jellemezte. Sok panasz érkezett be a tanfelügyelő oktatásával kapcsolatban is. Az ellenforradalom utáni időben több érdekelt bányász kérvényben követel jobb oktatást a gyerekek számára. Állításuk szerint a gyerekek még az egyszeregyet sem tudják, s még kevésbé a többi tananyagot.

Az oktatás eredményét természetesen nem egy esetben a bányász szociális, anyagi körülményein is le lehet mérni. Az újaknai telepen lakó dolgozók gyerekei zord téli időben a megfelelő ruházat és lábbeli hiányában igen sokat mulasztottak. Az iskolák centralizálása a falu szívében a távollakó tanulók helyzetét súlyosbította.

Hasonló állapotok uralkodtak az óvoda körül is. Állami költségen ugyan az 1920-as években létesítettek egy 60—80 kisgyermek befogadására alkalmas óvodát, benne azonban kb. kétszerannyi gyereket helyeztek el — egyetlen óvónő felügyelete alatt.

¹⁹⁷ L. *Kutnyánszky József*: A komlói állami iskola története. Új Komló, 1954. szept. 4. sz.

Ugyanekkor az óvodába jelentkező gyerekek $\frac{1}{3}$ részét, hely hiányában még fel sem vették.

Ennek ellenére, amikor egy 1936. évi belügyminiszteri rendelettel kapcsolatban Komlón is felmerült az óvoda megfelelő kibővítésének és napközivel való ellátásának kérdése, a kincstári bányagazgatóság a (megyei tisztiorvos véleményével szemben) úgy nyilatkozott, hogy erre a faluban sem lehetőség, sem szükség nincs.¹⁹⁸

Komló földrajzi helyzetéből — erős zártságából — lakosságának szegénységéből következett, hogy a gyerekeknek — igen kevés kivétellel — azon a szellemi és foglalkozási szinten kellett maradni, amelyen felmenőik voltak. Ahhoz, hogy valaki az értelmiségi foglalkozás magasabb szintjére jusson el, óriási nehézségeket kellett leküzdeni. Ez a nehézség még olyan bányavidéken is megvolt, mint a pécsi,¹⁹⁹ ahol az iskolák tömkelege állt a szénvidék peremén.

Általános megfigyelés szerint a komlói bányászok gyerekei 60%-ban bányásznak mentek, 40%-ban pedig kisiparban és a gyárakban helyezkedtek el. A lányok Pécsen és Sásdon „cselédkedtek”, vagy Komlón kerestek maguknak foglalkozást a bánya időszakos építkezéseinél.²⁰⁰ Százalékban alig fejezhető ki azoknak a száma, akik hivatalnoki, vagy magasabb műszaki értelmiségi pályára juthattak. Itt csak néhány nevet lehetne megemlíteni.

A népoktatásnak és általában a népnevelésnek, a falu magárahagyatottságának többek között aztán az volt a következménye, hogy még az 1930-as években is akadtak olyanok, akik hittek a javasasszonyoknak, s a betegségeket nem egyszer ráolvasással próbálták eltávolítani.²⁰¹

¹⁹⁸ A bányagazgatóság érdekes indoka a következő: 1. A bányamunkásság gyermekei otthon, egész nap szülői felügyelet alatt állanak, mert a szülők nincsenek annyira elfoglalva külső munkával; 2. A munkásság semmiesetre sem egyeznék bele, hogy gyermekeiket az ő megterhelésével a napközi-otthonban étkeztessék; 3. Nem valószínű, hogy azért sem, mert erre a szükséges anyagi fedezet hiányzik; 4. az új óvoda befogadóképessége elég nagy, bővítésre egyelőre nem szorul.

¹⁹⁹ Vö. *Parragi György* „Az élet kapujában” című cikkével (Szovjet Kultúra, 1954. VI. évf. 8. sz.), amelyben a szerző — mint pécsvidéki bányászcsalád gyermeke — éppen városi iskolaéveinek nyomorúságáról beszél. — Természetesen ugyanez a sors várt a legtöbb tanuló parasztgyerekekre is.

²⁰⁰ *Kun Lajos* i. m. 76. l.

²⁰¹ Vö. *Kun Lajos* i. m. 72., 76. l.

A parasztfalu átalakulása bányászfaluvá

Miután Komlón 1892-ben felelevenítették a kőszénbányászatot, s a termelés egyre intenzívebbé vált, a bányászat a falu létszáma növekedésében jelentékeny hatóerővé lett. A föld mélyében fekvő kőszénrétegek új kereseti lehetőséget nyújtottak. Hogy az 1940-es évek közepéig a kis falu mégsem alakult át teljesen bányásztelepüléssé, amelyhez a természeti adottságok megvoltak, annak legfőbb okát a kincstári szénbányászat megtorpanásában, a bányászok kapitalista termelési viszonyok közötti rossz életkörülményeiben kereshetjük.

Komló, ez a múlt században még kimondottan agrárlakosságú falu, az utolsó 5 évtized alatt azonban szomszédaitól némileg eltérő jelleget vett fel. Az üzemek műszaki és egyéb értelmiségi dolgozókat, iparosokat, bányaszakmunkásokat vonzottak Komlóra és lassú eltolódást idéztek elő a lakosság összetételében, társadalmi rétegződésében. Az üzemek, a külszíni egyéb létesítmények a parasztfalu külső képét is módosították.

A század elején Komló 988 lélekszámú összlakosságának kerekén 30%-a élt a mezőgazdaságból, 70%-a a bányászatból, illetve az iparból (beleértve az eltartottakat is). Ha a keresőket vesszük figyelembe a mezőgazdaságban foglalkoztatottak és a kereső bányászok között, akkor még nem olyan nagy a különbség (167:200). Ebből az is következik, hogy a bányászok népesebb családot tartottak el.

Tíz évvel később (1910-ben) a mezőgazdaságból élő keresők létszáma 143-ra esett, a bányászoké viszont 307-re emelkedett, s így több mint kétszeresét tette ki az agrárfoglalkozásúaknak. Az eltartottak aránya 151:624.

A bányászat fejlődésével természetesen az iparosok száma is nőtt, mégpedig az 1900. évi 22 keresőről 53-ra.

Minden további év általában növelte a foglalkozási ágaknak ezt az eltolódását. A bányászok száma 1920-ban 4¹/₄-szer múlta felül a parasztságét.

1930-ban csaknem azonos a helyzet, mint egy évtizeddel korábban. A világgazdasági válság éveiben nem volt jelentős fejlődés sem paraszti, sem bányászati vonalon. Csupán az ipari kategóriába tartozók soraiban mutatkozott eltolódás. Az iparosok száma az 1920-as 48 keresőről 172 keresőre (135 eltartottra) emelkedett.

*Komló paraszt-, bányász- és iparos-lakossága
(„Egyéb” foglalkozási ágak részletezése nélkül)*

Év	Össznépeség			Mezőgazdaság		Az őstermelés egyéb ágai		Bányászat		Ipar		Az össz. egyéb kereső és eltartott
	Kereső	Eltartott	Össz.	Kereső	Eltartott	Kereső	Eltartott	Kereső	Eltartott	Kereső	Eltartott	
1900	438	550	988	167	128	2	3	200	322	22	28	116
1910	578	935	1513	143	151	1	3	307	624	53	76	155
1920	733	1244	1977	103	112	—	—	470	988	48	48	208
1930	894	1293	2187	109	129	—	—	470	899	172	135	263

Komló mint parasztfalu, Baranya szegényebb községei közé tartozott. 1867 kat. holdnyi határából alig valamivel harmadánál több szántóföldje volt csupán az 1930-as években. Területének kisebb részén (441 k. hold) osztozkodott 122 húsz holdon aluli paraszt; 427 hold volt 14 módosabb paraszt birtoka; 100 és 1000 közötti birtok mindössze kettő volt, összesen 995 k. holddal. Az utóbbi kategóriában az Engel-család képviselte a földbirtokosságot.

Komlót parasztjellegéből — mint látható — főképpen a falut lassan majorizáló bányásztelepesek kezdték kivetköztetni. A falusi paraszt ugyanis gyanakvással figyelte a bányász életlehetőségét a kapitalista rendszerben. Ezt a megtorpanást árulja el a falu mezőgazdasági népességének a bányászattal szemben mutatott tartózkodása az 1929—1933. évi gazdasági válság időszakában, amikor még valamelyest növekedett is a mezőgazdaságból élők száma és teljesen stagnált a bányamunkásállomány.

A falu paraszti jellege egyébként a valóságban még lassabban tűnik és tűnt el, mint ahogy az statisztikából kiderülhet.

Ennek egyik oka az, hogy a bányához ment paraszt hosszú ideig, szinte napjainkig, igyekezett megtartani mezőgazdasági ingatlanait és állattállományát is. Hogy minderre mennyire szűksége volt, azt dokumentálják a másutt már elmondottak.

A kapitalista bányaiüzemek munkásai nálunk nem kedvtelésből voltak kétlakiak. Erre kényszerítették megélhetési viszonyaik, főképpen a nyugdíjas idők nélkülözésekkel teljes éveiben.

A körülmintő óvatosságot bizonyítja az a körülmény is, hogy az agrárlakosság fogytával az állattartás nem csökkent, sőt növekedett. Ennek természetesen különböző okai vannak. Többek között az, hogy a földjáradék csökkenése a parasztot az ál-

lattartás szorgalmazására kényszerítette, de főképpen az a tény, hogy a *bányászcsalád is kénytelen volt — a ló kivételével — mindenféle haszonállatot tartani*, ahol csak lakásviszonyai ezt megengedték. Ugyancsak kénytelen-kelletlen üzte az állattartást a parasztbányász is. A megélhetésnek ez a módja annyira hozzá is tapadt a bányászhoz, s annyira szokásává lett, hogy tőle később városodott körülményei között is alig tud vagy akar megszabadulni.

Komló ütemezettebb átformálódását tehát ipari településsé főképpen a bányamunkás nem kívánatos sorsa, létalapja, bizonytalansága akadályozta meg. Ez konzerválta a kétlakiságot is. Ez a kettősség nyomta bélyegét a falura. Ez volt az oka annak — nem beszélve itt a komlói bányászat indokolatlan elhanyagolásáról — hogy Komló az 1950-es évek elejéig valójában paraszt- és bányászfalu volt egyidejűleg.

Komló városodása és a paraszti jelleg nagymérvű letörlése az első ötéves tervben megvalósított program keretében megy majd végbe.

1. Hazai kőszénbányászatunk újjászervezése és Komló

A megelőző fejezetekben láttuk, hogy a magyar állam kőszénbányászata mennyire szegényes volt, s hogy az első világháború után (Bozovics és Vrdnik elvesztésével) még jelentéktelenebb lett. Az államkincstár csak a komlói és kisebb borsodi kőszénbányáit tarthatta meg. Az 1930-as években mutatkozó gyenge kísérletét liázkőszénbányászata kibővítése érdekében pedig a monopol bányakapitalizmus könnyűszerrel visszautasította.

Magyarország kőszénbányáinak túlnyomó része különböző részvénytársaságok és magánvállalkozások birtokában volt, nagy részben behálózva különböző bankérdekeltségektől. A monopol-vállalatok személyileg és pénzügyileg az államhatalommal és államapparátussal is összefonódtak, s ez a tény még zavartabbá tette a szénbányászat állását¹ Magyarországon. Láttuk mindezen körülménynek káros kihatásait a hazai gazdasági életre, közvet-

* Ebben a fejezetben — az előbbiektől eltérően — irattári vagy levéltári jelzeteket nem adunk. Ennek oka főképpen az, hogy a munkának ez a része szinte párhuzamban készült el a komlói kőszénbányászat fejlődésével, amikor a különböző osztályok gyakori átszervezése, az ügykörök átcsoportosítása, a megjelölést rendkívül bonyolulttá tette volna. Ugyanekkor az üzem régi levéltára, mely az újabb anyagot is folyamatosan magába olvasztani lett volna hivatott, hely hiányában — ide-oda szállítva — teljesen alkalmatlan volt arra, hogy a levéltár funkcióit betöltsse. Ilyen körülmények között fokozottan rászorultam a Tröszt igazgatóságának, valamennyi osztályának, vezetőinek és beosztottjainak, az egyes üzemek vezetőinek, párt- és szakszervezeti funkcionáriusainak, világnézeti harcban és munkában edzett öreg bányászoknak jóindulatú támogatására. Hálaival és szeretettel mondok nekik köszönetet ezen a helyen is.

— A jegyzetekkel (és irodalommal) kapcsolatban — ami a komlói kőszénbányászat teljesebb bibliográfiáját illeti, — utalunk a Bányászati Lapok 1956. nov. dec. (11—12.) havi számában Babics Andrásné által összeállított könyvvésztetre.

¹ Kolossa Tibor: A szénbányák államosítása. — Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. Bp., 1955. Akadémiai Kiadó. 401—450. l. 408. l.

lenül pedig azon a területen, ahol a kőszén mint alapanyagot nem nélkülözhatték.

A második világháború nyomában járó átalakulás ezt a helyzetet rövidesen megváltoztatta. A *legalizált Kommunista Párt egyre erőteljesebben hangsúlyozta a társadalmi termelőeszközök, ezek között is elsősorban a bányászat államosítását.*²

Ezen a vonalon a magánbányavállalatok államosítása volt a legsürgősebben megoldandó kérdés, mert Komló mint kincstári kőszénbánya minden további nélkül a népi demokratikus állam tulajdonába került. Ez volt a helyzet a MÁVAG szénszükségletének kielégítését szolgáló kisebb borsodi kőszénbányáknál is. Miután pedig a DGT pécsvidéki kőszénbányászatát is — mint a „Reichswerke Hermann Göring” tartozékát — a Szovjetunió vette birtokába, az 1945. év már az ország széntermelésének 18—20%-át vette ki magánkapitalista tulajdonból. A magánkézben maradt kőszénbányákat pedig a Kommunista Párt sürgetésére (a 12 200/1945. M. E. számú, 1945. december 20-án kibocsátott rendelet értelmében) az állam vette *kezelésbe* 1946. január 1-ével.³

Ez volt az első lépés a szénbányák állami tulajdonba vétele felé vezető úton.

A kőszénbányákat teljesen államosító, állami tulajdonba adó törvény megalkotásáig még több időre volt szükség, mivel az államosítást ellenző többségi pártok minden akadályt az 1945. december végén benyújtott törvényjavaslat útjába fektettek, hogy letárgyalását, s így törvényerőre emelését megakadályozzák.

A *Baloldali Blokk* győzelmére (1946. március) volt szükség, hogy a javaslat ismét a felszínre kerüljön. Ebben a győzelemben nagy szerepet játszott a magyar munkásság általában, de legfőképpen a bányamunkásság, amely *széncsatája* sikerével és közismert osztályharcos magatartásával, a tőkések ellen vívott régi harcok erejével jelent meg ismét a politikai harcok porondján.⁴

² Kolossa Tibor i. m. 413. l.

³ Az erre vonatkozó határozati javaslatot a nemzetgyűlésen már a december 4-i ülésen beterjesztette Révai József.

⁴ A tartalmában némileg módosított és új eredményeket adó törvényjavaslat 1946. májusában került a nemzetgyűlés elé. Május 25-én végre megszavazták, június 26-án pedig ki is hirdették. Ezzel a magyarországi kőszénbányák a magyar állam tulajdonába mentek át.

Az államosításért vívott harcban a Kommunista Párt járt elől. A Párt ugyan nemzetgyűlési képviselőiben nagy kisebbségben volt, de a többség — a jól szervezett és kifejezésre juttatott közvélemény nyomására — nem tudott kitérni az államosítás megszavazása elől.

Az államosított kőszénbányászatnak azonban további fejlődése folyamán is — ügyszólván egészen 1948-ig — számtalan akadályt kellett leküzdenie.

Az államosított kőszénbányákat egyelőre — ebből a célból létrehozott részvénytársaság — a *Magyar Állami Szénbányák Rt.* (MÁSZ Rt.) fogta össze. Az egyes bányamedencék külön-külön kerületként kapcsolódtak ehhez a központhoz.

A *komlói szénbányát a MÁSZ Rt. 1946. augusztus 20-án vette át.* Ezzel a régi állami szénbányászat budapesti központi igazgatósága — 37 évi fennállás után — megszűnt.

Mindazok az akadályok, amelyek közel 4 évtizeden át (a magánbányakapitalisták által bekerítve) fejlődésében gátolták a bányát, ekkor omlottak össze. A népi demokratikus állam egyben megszüntette a bányakapitalisták és a kormányzati funkcionáriusok számos érdekezését is. Többek között *megszűnt annak a lehetősége, hogy az ország szénkincsét kutatási jogosítványok segítségével kivonhassák az állam gazdasági életéből.*

A komlói szénbányászat előtt most végre szélesre tárult az út: fejlődését sem természetesen tér, sem jogi korlát nem akadályozta. Csak így vált lehetővé, hogy Komló rövid félévtized alatt a szocialista építkezés egyik legjellegzetesebb példája legyen Magyarországon.

A bányák államosításával egyidejűleg a mecseki kerület igazgatósági székhelyéül Komlót jelölte ki. A jobb elhelyezés miatt azonban a vezetés székhelye egyidőre az északmecseki kőszénbányászat központja Nagymányok lett.

A MÁSZ-szervezet mindaddig, amíg a bányauzemek általában a régi kapacitásukat el nem érték, jól bevált. Később azonban már nem tudta teljesíteni a hozzáfűzött reményeket. Ennek oka részben az erős centralizációban, részben a politikai harcban keresendő. A központosításra való törekvésben az Iparügyi Minisztérium a túloldalra esett át, anélkül, hogy a központosítást kifogástalanul megoldotta volna. A hatalmas szervezetből az üzemekhez való kapcsolat igen nehézkessé vált.

A nehéz helyzet kialakításában belejátszott ismét az uralkodó politikai állapot, amelyre nemcsak az ország közvéleményének megoszlása, de az államvezetés akkori helyzete is jellemző. Tekintettel arra, hogy az ország legnagyobb államosított vállalata a MÁSZ Rt. volt, s a hazai szénbányászathoz számos szállal fűződő személyes, kapitalisztikus érdekek főképpen a szénbányászattal kapcsolatban szenvedtek sérelmet, *a MÁSZ Rt. állandóan a jobboldali támadások pergőtüzében állt.*

A Sulyok Dezső-féle reakciós párt, mely főképpen az újjáépítés elkerülhetetlen nehézségeinek kiélézésével próbálta a gazdasági élet szocialista átalakítását kompromittálni és elgáncsolni, támadása egyik pontjául a MÁSZ Rt-t választotta. A MÁSZ Rt részben önként kínálkozott fel céltáblául, mivel a jobboldali szociáldemokrata vezetés alatt álló minisztérium sok hibával megrakottan, szinte félkézzel gondozta az államosított nagyüzemeket és bányákat.

Ilyen jelenségek az iparban, s természetesen a mezőgazdaság területén is, megnehezítették a népi demokratikus ország népgazdaságának egységes irányítását, amit megsínylett (jelen tárgunk szemszögéből nézve) maga a szénbányászat is.

A MÁSZ Rt-ben rejlő hiányok nem maradtak rejtve, s így átszervezésére került sor. A decentralizálás elve győzött. A bányakerületek számára nagyobb mozgékonytságot biztosítottak. A kerületek önálló gazdasági egységgé alakultak. Bán Antalék bukása után a Nehézipari Minisztérium valójában orvosolni akarta a megelőző évek hibáit. Az ország kőszénbányái az említett önállósággal (12 nagyobb szervezetben) a *Szénbányaipari Igazgatóság* ellenőrzése alá kerültek. Az igazgatóság termelési főosztálya — eltérően a MÁSZ Rt korabeli rendszertől — ténylegesen bekapcsolódott az egyes bányakerületek termelésének megszervezésébe, figyelemmel kísérve ezen kerületek lehetőségeit és általános körülményeit.

Miután a kerületek egységbe kovácsolódtak, forma szerint is önálló vállalat címét vették fel. A *MÁSZ Rt 1948. november 1-én megszüntette működését. A mecseki szénmedence kőszénbányáit* — a MSZHRt bányák kivételével — tehát, Komlót, Mázát Szászvárt, Váralját, Nagymányokot, sőt még a hidasi lignitbányát is, a *Mecseki Szénbányák Nemzeti Vállalat (MSZNV) címen fogták közös igazgatás alá.*⁵

A decentralizáció részleges kiépítése azonban az üzemek tervvégrehajtását és ennek ellenőrzését megnehezítette, s így nem szolgálta a szénbányászat remélt sima fejlődését. A következő

⁵ Az MSZNV úgy kezdte tevékenységét, mintha semmi kapcsolata nem lett volna a MÁSZ Rt-vel. Mindazon kiadás és bevétel ugyanis, amely 1948. november 1-én reggel 6 óráig a MÁSZ Rt égisze alatt történt, továbbra is ezen a címen futott, s minden olyan ügylet, amely a fenti időpont után jött létre, és az előző időszakkal kapcsolatban nem volt, az NV üzleteseményéhez tartozott.

lépés azért az volt, hogy az egyes aknákat önálló elszámolási egységgé fejlesztették.⁶

Az önállósításnak ez a gyakorlati módja, kapcsolatban a magasabb fokú központi irányítással, megadta a lehetőséget a bányüzemek trösztösítésére. A trösztösítést — az önálló elszámolási egységek kialakítása után — 1951-ben hivatalosan is deklarálták.⁷

A minisztertanácsi rendelet Magyarország köszénbányászati üzezeit — az önálló elszámolási egységeket — 7 trösztbe, mint összefogó keretbe sorolta. Ezek az ózdi, a borsodi, a nógrádi, a közép-dunántúli, a dorogi, a tatabányai és a mecseki tröszt.

A trösztök keretében — kivéve a mecsekit — a vállalati szervezést szétbontását 1952. január 5-ig befejezték.⁸ A Mecseki Tröszt felállítása — a közbejött szervezési akadályok miatt — csak március 1-én történt meg.

A bányászati ügyeket országos viszonylatban kézbe tartó legfelsőbb szervek általános terveikkel a trösztön keresztül igyekeztek lenyúlni az üzemekig anélkül, hogy a bányászat helyi jellegű problémáival kellett volna törődniök. A tröszt a saját hatáskörén belül oldotta meg azokat a feladatokat, amelyek a bányászat sikeres üzemeltetéséhez elengedhetetlenül szükségesek voltak.⁹

A decentralizálás nemcsak a vezetést ésszerűsítette, hanem a felelősség lépcsőzetét is kiépítette egészen az üzemegységekig.¹⁰

Egy 1952. novemberi rendelet módot adott arra, hogy az üzemek egy-ugyanazon aknájuk vezetését is decentralizálják.

A centralizáció és a decentralizáció összhangja azonban még számos kívánni való hagyott maga után — tárgyalt korszakunk, az első öt éves terv végén.

Az alsó vezetés decentralizálása jól bevált a Szovjetunióban.

⁶ Ez annyit jelentett, hogy az aknák szakmai vonalon önálló tervezést, önálló bérelszámolást, saját szűkebbkörű adminisztrációt kaptak, s mindamellett egy-egy nagyobb méretű bányavállalati keretbe tartoztak.

⁷ A 285/14/1951. N. T. — 1951. augusztus 9. Vö. Radó Antal: Trösztösítés-decentralizáció a szénbányászatban. Bányászati Lapok, 1952. 2. szám. 7. (85.) évf. 90. l.

⁸ Kassai Ferenc: Bányászatunk tízéves fejlődése. (Bányászati Lapok. 1955. 10. (88.) évf. 5. sz. 226. l.)

⁹ A komlói tröszt-höz kapcsolták azokat a segédvállalatokat (Bányagépjavitó, Szénszállító, Anyagellátó és Karbantartó Vállalatokat), amelyek közvetlen kiegészítői voltak a szénbányászatnak. Egyéb vállalatok az illetékes szaktrosztokhoz kapcsolódtak.

¹⁰ Az öt éves terv bányászati és kohászati vonatkozásai. Osztróvsky György előadása. (Bányászati és Kohászati Lapok, 1949. június. IV. (LXXXI.) évf. 6. sz. 260. l.)

Tulajdonképpen az ott elért eredmények késztették arra a Magyar Népköztársaság bányaiipari kormányzatát, hogy hazánk kőszénbányászatában is bevezesse, ahol addig a decentralizálásnak ez a fokozata hiányzott.

Ilyen módon a komlói *Kossuth-aknát* először 4 termelő körzetre osztották. A körzet mellé később még két újabbat szerveztek. Az egy körletre eső két-háromszázas létszám már — a megfigyelés szerint — lehetővé tette, hogy a körletek vezetői jól áttekinthessék feladatukat.

A *Komlói Szénbányászati Tröszt* „lebontása” révén (1953 végén) 14 vállalat, akna és üzem jött létre, amelyek a Tröszt működését voltak hivatva szolgálni. A vállalatok és üzemek száma — természetesen — nem maradt állandó, hanem a mindenkori szükségletekhez idomult.

Már 1953 folyamán mutatkoztak olyan törekvések, hogy az északmecseki szénbányákat is a Komlói Tröszt-höz kapcsolják, tehát a mecseki szénmedence középső és északi sávján kialakult bányászat számára egy olyan egységet teremtsenek, mint amilyen az MSZNV idejében volt. Ez az elgondolás 1954-ben meg is valósult. Hidas azonban — a maga lignitbányájával — kimaradt a Tröszt keretéből.

Szénbányászatunk üzemszervezése tehát 1945—1954. között „folyékony állapotba” jutott. De már akkor úgy látszott, hogy a tröszt-szervezet tartós alapul szolgál a bányák vezetésénél. További racionalizálást már csak ennek keretében képzelhetünk el.

A gyakori átszervezés mindenesetre bizonyos nehézséget okozott mind a vezetés területén, mind a termelésnél. A végcél azonban az volt, hogy megteremtsék azt a legésszerűbb bányauzemvezetést, amellyel a bányák elemi feladatait: a fokozott termelést, a teljesítmény növekedését, a termelékenység emelését, az önköltségsökkentést, s mindezekkel összefüggő számos probléma megoldását a legmaradéktalanabban szolgálhatják.

Természetesen, felmerülhet az a kérdés, hogy miért volt szükség a menetközben való átszervezésekre, amikor a bányauzemek vezetésére, szervezésére és üzemeltetésére világviszonylatban számos példa áll előttünk — legközelebb a Szovjetunió bányauzemszervezésének több mint három évtizedes múltjában és tapasztalataiban? Az okot abban kell megállapítanunk, hogy ezen a téren gyűjtött ismereteink részben egyoldalúak voltak, részben a tapasztalatokat sem olyan módon összesítették, és vonatkoztatták hazai bányászatunkra, hogy elkerülhetővé lettek volna a kísérletezéssel járó kellemetlenségek.

2. A szénbányászat az átmeneti időszakban 1944—1948

A második világháború után hazánkban a legsürgősebb teendő a gazdaságilag tönkrement ország helyreállítása volt. Mennél gyorsabban el kellett érni az utolsó békeév gazdasági színvonalát. A helyreállítás munkálatai részben a kapitalista rendszer bizonyos, meghagyott keretei között mentek végbe.

Az első évek tehát a termelés területén éppen úgy, mint az állam egyéb irányú ténykedéseiben, átmeneti korszakot jelentenek. Viszonylag nem sok időre volt szükség, hogy a népi demokratikus államszervezet megfelelő termelési viszonyok és politikai körülmények közé jusson.

Az átalakulási folyamat Komlót az élvonalba sorakoztatta, mert az ország iparosításával, nevezetesen a nehéziparral kapcsolatban Komlónak még a kőszénbányák között is kiemelkedő szerepet szántak.

Amint az első fejezetben már bemutattuk, a komlói kőszénbányászat a háborús helyzet kényszerítő hatására — 1943-ban — növekvő eredményeket mutatott fel. A háború utolsó évében azonban már számos akadály mutatkozott.¹¹

Úgy látszott, hogy Komló nem tud megfelelni a várakozásnak, amelyet vele szemben támasztottak. 1945-ben a termelés bár folyamatos volt, mégis nagymértékben elmaradt a háború alatti idők és az utolsó békeév termelési eredményeitől.

A termelés

1938-ban	169 740 t vagyis	napi 57 vagon
1943-ban	245 211 t vagyis	napi 82 vagon
1944-ben	219 710 t vagyis	napi 73 vagon
1945-ben	103 523 t vagyis	napi 35,5 vagon

A termeléssel arányban állt a teljesítmény is, de 1945-ben havonkénti átlagban — időnkénti visszaeséssel tarkítva — emelkedő irányt vett.

Az 1945. évi átlagos teljesítmény — a földalatti munkásokra vonatkoztatva — fejenként és műszakonként 0,677 t-t, a teljes (külszíni és földalatti) állományra vonatkoztatva 0,366 t-t tett ki.

A vezetés számára nagy segítséget jelentett a teljesítmény

¹¹ Ezek közül ismételtén utalnunk kell a gépek, gépalkatrészek beszerzési nehézségeire, csille-, bányafa- és kenőanyagokban mutatkozó hiányokra, főképpen pedig a feltárás elhanyagolására, ami természetes következménye volt a háborús rablógazdálkodásnak.

növelése terén a komlói bányászszakszervezet, mely 1945. január 10-én alakult meg, s eleinte az ötös-bizottságban, később pedig az üzemi bizottságban tevékenykedett.

Az üzemi bizottság az igazgatósággal karöltve, a legnagyobb eréllyel látott a műszakmulasztások csökkentéséhez, s ha kellett, a büntetések egész sorát alkalmazta a termelés menetének megbontóival szemben.

A hatás csak lassan kezdett mutatkozni, de nem is annyira a fegyelmi rendszabályok, mint a munkásállomány minőségi feljavulása, a munkaerőkölcs megjavulása révén.

Ebben az időben a többi hazai köszénbányáink is a komlóiéhoz hasonló eredményt értek el, s így az ország szénellátása nem volt biztosítva. A *Gazdasági Főtanács* számos határozatot hozott a termelés növelése érdekében. Szabályozta a szénellátást, szorgalmazta a bányák üzemanyaggal való ellátását, javította a bányamunkások ellátását. A Kommunista Párt ugyancsak minden erőt latba vetett a bányamunka feljavítása érdekében. A MADOSZ munkabrigádokkal ment a munkahelyekre. A Párt sajtója 1946. febr. 8-án az egész ország bányamunkásait munkaversenyre szólította. A felhíváshoz minden bányamű csatlakozott, s ezzel megindult az emlékezetes „széncsata”, amelynek keretében a bányamunkásság (az adott nehézségek között) hősiek erőfeszítéssel igyekezett gondoskodni a szénszükséglet kielégítéséről.¹²

A komlói munkásság nagyobb része teljes erővel vetette magát a küzdelembe. Az infláció lehangoló megnyilvánulása ellenére is rendületlenül álltak a szénfal előtt. A bányászokat rendkívül lelkesítette, hogy az egész ország közvéleménye feléjük fordult. Előnyösen hatott rájuk az a tény is, hogy a bányák 1946. január 1-ével állami kezelésbe mentek át.

A komlói bánya a teljesítmény terén a megelőző évihez viszonyítva — további eredményt ért el. Az évi átlag, a földalatiakra műszakonként és fejenként vonatkoztatva, 0,701 t-ra, valamennyi munkásra vonatkoztatva 0,382 t-ra emelkedett.

A „széncsata” után azonban a komlói termelés visszaesett. Az infláció utolsó hónapjaiban — az év eleji teljesítményhez viszonyítva — az átlagos teljesítmény 0,1 t-val csökkent.

Ezekkel a teljesítményekkel 1946-ban 126 769 t termelést értek el. A napi átlag 425 t, tehát kereken 42 vagon köszén volt. A kitermelt mennyiség az utolsó békeév termeléséhez viszonyítva 42 971 t-val (4297 vagonnal) kevesebb, az előző 1945-ös eredményhez képest viszont 23 236 t-val (2323 vagonnal) több.

¹² Kolossa Tibor i. m. 434—442. l.

Országos viszonylatban sem érték ugyan el a kitűzött tervet, de a lendület (a megelőzőkhöz viszonyítva) jóval több szentet adott, s mi több, *politikailag a széncsata eredménye is a reakció vereségét jelentette.*¹³

1947 első 7 hónapjára Komló megkapta az első nagyobb beruházási összeget, kerekén 1 millió 400 ezer forintot. Ahhoz a hitelkerethez képest, amellyel Komló ma dolgozik, elenyészően csekély ez a pénz, mégis az akkori viszonyoknak és Komló akkori szerepének megfelelően elegendőnek mutatkozott az első lépések megtételére, sőt a pénz egy részét — anyagihiány következtében — még el sem tudták költeni.

Termelés tekintetében az első 7 hónap eredménye az előirányzat mögött maradt. Csupán két hónapon át mutatott többletet. A beruházás csak később érezte hatását.

A 7 hónapra eső átlagos műszakonkénti termelés valamennyi munkásra vonatkoztatva 0,355 t volt. A földalattiaké átlagosan 0,712 t-t tett ki, valamivel kevesebbet, mint a megelőző esztendőben.

A teljesítmény körül tehát (összefoglalóan) mind 1945—1946-ban, mind 1947. első háromnegyedében, általában pangás volt az uralkodó.

A termelés és a teljesítmény körül mutatkozó hiányosságok az átmeneti időszakban 1. technikai okokra, 2. szakmunkáshiányra és 3. az általános gazdasági és politikai helyzetre vezethetők vissza. Természetesen gondolnunk kell azokra a szervezési nehézségekre is, amelyekről már a megelőző fejezetben beszéltünk.

1. A komlói bányauzem 1945—1946-ban, sőt még 1947-ben is nagy részben a kapitalista termelési korszak apparátusával, módszerével és technikájával volt kénytelen folytatni a bányászatot.¹⁴

Anyag- és anyagi eszközök hiánya következtében korszerűsítésről ekkor még szó sem lehetett.

A gépi állomány 1947. évi lajstromából kitűnik az a kisüzeminek tekinthető technikai készség, amelyre az egykori kincs-

¹³ Kolossa Tibor i. m. 442. 1.

¹⁴ A Szovjetunióban — a polgárháború után — az ipar hasonló állapotban volt. Iparuk helyreállítása, sőt iparszervezési problémáik megoldása sok tekintetben úgy ment végbe, amint azt az előbbi fejezetben vázolt bányagazgatási szervezéseinknél is láttuk. (Vö. P. J. Ljascsenko: A Szovjetunió népgazdasága a helyreállítás időszakában. 1921—1925. Eredetije a Voproszi Isztorii 1953. évi 7. számában, fordítása a Magyar Tud. Akadémia Történettudományi Intézetének Értesítőjében. 1953. IV. évf. 10—12. sz. 102—144. 1.)

tári üzem eljutott, s a nível, ahol a komlói köszénbányászat még 1947-ben is állt. Ez a lajstrom egyúttal lehetővé teszi, hogy kelőképpen értékelhessük majd azt a hatalmas arányú gépi fejlődést, amelyre a Magyar Népköztársaságnak ez az üzeme a három-, majd az ötéves terv során emelkedett.

*A komlói köszénbányászat fontosabb
technikai berendezése 1947. okt. 1-én*

2 drb. üzemben lévő gőzkazán	72,30 m ² fűtőfelülettel
Üzemen kívül álló gőz-	
kazánok — — — —	50,67 m ² fűtőfelülettel
1 drb. gőzlokomobil — — —	17,42 m ² fűtőfelülettel
55 drb. üzemben lévő villanymotor	2458,0 LE-vel
7 drb. üzemen kívül álló	
villanymotor — — —	562,0 LE-vel
6 drb. kompresszor — — — —	1205,5 LE-vel
2 drb. teherautó	
1146 drb. csille	
3 drb. mélyfúróberendezés	
1 drb. Craelius-fúróberendezés	
2 drb. fékműves vitla.	

A bánya két függőleges aknájának mélysége — ugyanebben az időben — $408 + 383 = 791$ m volt.

Az üzemeltetéshez szükséges anyagok közül főképpen a külszíni és földalatti kötélpályák vontatókötelei, tömítő- és kenőanyagok, valamint lámpabenzin körül volt legérezhetőbb a hiány. Gépalkatrészek utánpótlási nehézségei a présléges fejtőkalapácsoknál éreztették hatásukat. Az elhasználódott szerszámokkal pedig a vájárok kedvetlenül dolgoztak.

Csillék dolgában ugyancsak az anyaghíánynak megfelelő kép alakult ki. A bányamű 1100 darab csilleparkja 700 használható csillére zsugorodott össze. A csillehiányból eredő hátrányt növelték a MAV-nál gyakran előforduló szállítási zavarok is. Miután a régi szénosztályozónál nem volt széntárolóberendezés, az Uj-akna mellett kellett az el nem szállított szénfelesleggel megküzdeni.

A bányafahiányt az üzemvezetőség úgy igyekezett leküzdeni, hogy az üzem közelében fekvő erdőből — saját embereivel — termeltette ki a szükséges bányafát. A frissen vágott nyers fa megmunkálása, bányába való szállítása és beépítése komoly fáradtsággal és idővesztéssel járt. A könnyű és száraz fenyőbányafa hiányát az ácsolatokat készítő munkások súlyosan meg-

éreztek, attól eltekintve, hogy olyan bányában, mint a komlói, ahol rendkívül nagy nyomási viszonyok uralkodnak, legideálisabb bányafa a fenyő.

Az uralkodó fejtési mód abban az időben a 8-as telepben a farablás nélküli frontfejtés, a 10-es telepben pedig a dőlésmenti szintes szeletfejtés volt. Károsan befolyásolta a termelést még az a körülmény, hogy a kőszén zömét adó 10-es telepben öregmunka mentén haladtak, s itt a mozgásba jött gurítók, irányvágatok, szállító- és légközlék állandó javításához, fenntartásához sok idő és pénz kellett.

2. A komlói kőszénbányászatnak ebben a szakaszában igen nagy volt a munkáshiány is. A létszám emelkedése 1945—1946-ban a felvételek révén nem volt olyan méretű, hogy a leszámolt munkásokat pótolhatta volna. A 7 hónapos tervidőt még mindig alig valamivel több mint 800 földalatti munkással kezdték meg, és csak a nyár közepén tudtak felvergődni 910-re. A vállalat műszaki vezetősége pedig ugyancsak nem volt válogatós a felvételeknél. A jelentkezők — ha egészség terén baj nem mutatkozott — biztosra mehettek.

A felvettek nagyobb része nem volt szakmunkás, s ez ugyancsak érezhető volt a termelésen, következőképpen a teljesítményen is. A munkásállomány minőségi hátrányai, a hiányzások nagy számában is jelentkeztek. Az igazolt és igazolatlan mulasztások aránya szokatlanul megnövekedett. Egy-egy munkanapon a földalattiaknál átlag 40—50-en mulasztottak igazolatlanul. Ezen kívül sok beteg és szabadságolt rontotta a termelési eredményt. Ha a mindennapi műszakkiesés átlagát viszonyítjuk az átlagos évi földalatti létszámhoz, *a műszakkiesés 20—22%-ot tesz ki.* Az igazolatlan mulasztók százalékos aránya 5—6.

Külszíni munkásoknál — mint mindenütt és mindenkor — a mulasztások viszonyyszámai jóval kedvezőbb helyzetről tanuszkodnak. Itt kb. 10 %-os különbségről beszélhetünk ekkor a külszíni mulasztók javára.

A műszakmulasztások száma rendkívül megnőtt az infláció hatására, a pénz rohamos értéktelenedésével, a reálbérek csökkenésével. A műszakmulasztók, az igazolatlanul távolmaradók, a szimulánsbetegek nagyrésze a falvakat járta, hogy óráról-óra elértéktelenedő pénzén idejében túladjon és különböző iparcikkekkel, használati tárgyaival cserélgessen. Pótműszakokra és a termelés további fellendülése érdekében rohammunkára ritkán voltak kaphatók, s akkor is csak természetbeniek nyújtása ellenében. A pótműszakok kiesése hátrányosan érintette a teljesítményt is.

Az infláció — mint ismeretes — 1946. nyarán ért a tetőpontjához. Az átlagos műszakonkénti kereset 1945 első két hónapjában Komlón még 13,60 P körül volt. Ez június hónapban több mint tízszeresére, novemberben 65-szörösére nőtt. A következő év májusában egy komlói munkás átlagosan és kerekén 2 millió 400 ezer, júniusban 66 és egynegyedmillió pengőt kapott egy műszakra. Az infláció utolsó hónapjában (júliusban) minden számítás csődöt mondott. A bányamunkás számára valójában csak a természetbeni juttatás volt érték. Munkabérének vásárlóereje már a megállapítást követő percekben a nulla felé közeledett.

A kétlaki bányászok jórészt már a nyár elején leszámoltak, vagy minden bejelentés nélkül elmaradtak a bányából, s földjeiken dolgoztak. Még a kimondottan bányamunkából élők közül is többen hasonló útra léptek. A nyár folyamán mezőgazdasági, főképpen aratómunkát vállaltak, hogy legalább kenyerüket megkereshessék. Pótműszak teljesítéséről alig lehetett beszélni. Munkaszüneti napokon fenntartási munkára berendelt munkások meg sem jelentek a bányánál, bár különböző kedvezményeket biztosítottak a számukra.

Tekintettel arra, hogy a külszíniek jóval kevesebb százalékban mulasztottak, mint a földalattiak, a műszakok aránya vonalán még inkább kiütözik a negatív eltolódás a földalattiak rovására. Igen gyakran előfordult, hogy a külszíni műszakok száma 10—15%-os különbséggel megközelítette a földalatti műszakok számát, ami rendkívül kedvezőtlen arány a földalatti és a külszíni műszakok elosztásában.

3. Mindezekre ráadásul egyre támadóbb szellemben mutatkoztak a jobboldali szociáldemokraták. Az SZDP és a szakszervezet jobboldali szárnyához tartozó tagok, tisztségviselők (a nehézségek növelése érdekében) mindenekelőtt tovább akarták érvényesíteni az osztályharcnak azokat a fegyvereit, amelyeket a kapitalista termelési viszonyok között alkalmaztak a magánbányakapitalistákkal szemben. Nem nézték jó szemmel a másik munkáspárt, a kommunista párt fokozott előretörését. Félték attól, hogy a kommunista párt kezdeményezései az újjáépítés és szervezés valamennyi területén teljesen háttérbe szorítja őket.

1946-ban Komlón négy ízben, január, szeptember, október és november hónapokban sikerült a munkásokat sztrájkba vinniük: valamennyi megmozdulást közvetlenül kirobbantó ok a bér- és segélykérdés, valamint a bér késedelmes kifizetése. A sztrájkok tartama 1—4 nap között változott. Huzamos megmozdulásokra és szélesen kiterjedt sztrájkokra már nem volt lehe-

tőség. A munkáspártok baloldali harcosai, vezetői, a mozgalmakat elszigetelték, s megkezdték a felvilágosító munkát azok között, akiknek erre szükségük volt.

A felvilágosító munka sikerét — 1946. augusztus 1-én alá támasztotta a pénz stabilizációja. Végetért a világtörténelem legnagyobb méretű inflációja, s az ország saját gazdasági erőforrásaira épített új csereeszköz, a jó forint birtokában és a dolgozó néprétegek segítségével megkezdődhetett hazánk kiemelése abból az általános összeomlásból, amelybe a megelőző korszak vezetői politikájának következtében jutott.

A forint jó vásárlóereje, a szocialisták és az ország egyéb haladó erőinek kiállása a forintmegrontási kísérletekkel szemben, lassankint megnyugtatta a bányamunkásságot. A bányamunkások keresete (a közszükségleti cikkekhez viszonyítva) jó volt. A földalattiak szakmánybérezése lehetővé tette, hogy a teljesítmény emelésével, a bérkereset is arányosan növekedjék.¹⁵

3. A tervgazdálkodás üzemi és termelési kérdései Komlón

a) Kőszénkutatás és bányatechnika

Tervek és fontosabb beruházások

A Magyar Kommunista Párt III. Kongresszusa 1946 októberében határozottan kimondotta, hogy egy átfogó, 3 évre szóló államgazdasági tervet kell létrehozni. Ennek értelmében rövidesen hozzá is fogtak a terv részletes kidolgozásához. A számítások szerint kb. 3 évre volt szükség, hogy tervszerű gazdálkodással a magyar népgazdaság általánosságban elérhesse az utolsó békeév színvonalát, és bizonyos területen túl is léphesse azt.

Az elkészített hároméves terv alapvető célja az életszínvonal gyors felemelése volt, s ennek érdekében az újjáépítés sürgős és mennél eredményesebb végrehajtásra kellett törekedni. Mind- ehhez szükség volt az ipar, különösen a nehézipar fejlesztésére.¹⁶ A kőszén pedig a legfontosabb alapanyagok közé tartozott. A hároméves terv keretében tehát a bányászat rendeltetése az volt, hogy megindítsa az ország természeti kincseinek, a régínél sokkal erőteljesebb feltárását.

¹⁵ Valamennyi munkásra vonatkoztatott műszakkereset 1946 utolsó negyedében a következő volt:

Októberben	16,59 Ft
Novemberben	17,20 Ft
Decemberben	24,90 Ft

¹⁶ Csépanyi Dezső: A hároméves terv. L. Tanulmányok a magyar népi demokrácia köréből. Bp., 1955. Akadémiai Kiadó 451—498. 1.

A komlói kőszénbányászat már a tervgazdálkodás első menetében fontos szerephez jutott. A tervbe vett dunamenti kohászati és vasipari központ szén-, illetőleg kokszellátását a komlói szénbányától várták. Az 1940-es években ugyanis már biztató jelek mutatkoztak arra nézve, hogy Komló ennek a megbízásának minőségileg és mennyiségileg is eleget tud tenni. A komlói kőszén kokszolhatóságához és a széntelepek térbeli kiterjedéséhez fűzött remények kezdtek valóságot ölteni.

A komlói szénkincs felbecslése — tekintettel a medence zavart rétegviszonyaira — nem egyszerű feladat. A töréses szerkezet, s a trachidolerites betörések nagy száma miatt sok esetlegességgel kell számolni.

Az 1936—1944. években végzett kincstári szénkutatások és mélyfúrások¹⁷ alapján *Telegdi Roth Károly* (a kincstári bányászat akkori központi igazgatója) a komlói szénvagyont 29 millió tonnára tette. *Telegdi Roth Károlynak* ez a becslése szándékosan pesszimisztikus volt, mivel a 4 685 000 m²-nyi kiterjedésűnek vett szénmezőn fűrőlyukakban harántolt kitermelésre alkalmas telepek (10 m-re tett) összvastagságát 30%-kal csökkentette, azaz 7 m-nek vette.¹⁸

A komlói szénvagyont azonban — nem minden alap nélkül, már a 3 éves terv kezdetén — jóval nagyobbak lehetett venni. Az 1948-ban végzett széleskörű kutatómunkálatok ugyanis igazolták azt a régebbi feltevést, hogy a komlói széntelepek Zobák felé is megtalálhatók és elérhető mélységben fekszenek. Továbbá egyre több jelét látták annak, hogy a kőszéntelepek Újbányaig, sőt Óbányaig lefutnak, s hogy a komlói szinklinálist csupán az újbányai medence nyugati szárnyának tekinthetjük. E terület felfúrása révén kétséget kizárólag megállapították, hogy maga a délkeleti bányamező, amely Zobák és Vasas felé közvetlenül csatlakozik a Kossuth-akna bányamezejéhez, évtizedeken keresztül biztosíthatja a tartós és kiadós széntermelést.¹⁹

¹⁷ Az 5 év alatt mindössze 8 feltárást végeztek (a VII., VIII., IX., X., XI., XV., XVII., és a XVIII. sz. mélyfúrások). A legmélyebb fúrás 874 m volt.

¹⁸ *Telegdi Roth Károly*: A Komlón 1936—1943. években végzett bányászati kutatások eredménye. Bányászati és Kohászati Lapok, 1948. III. (LXXXI.) évf. 6. sz.

¹⁹ *Noszky Jenő* Komló környékén végzett földtani kutatásai ugyancsak megerősítik *Telegdi Roth Károlynak* azt a korábbi véleményét, hogy a komlói kőszénmező szinklinális településű. (A Komló-környéki kőszénterület földtani viszonyai. — A Magyar Állami Földtani Intézet évi Jelentése az 1948. évről. Bp., 1952. Nehézipari Könyv- és Folyóirat kiadó Vállalat. 72. l.)

Ettől a (termeléshez közvetlenül szükséges) területtől eltekintve, a bányageológiai kutatások, mélyfúrások az újbányai kőszénmedence egész északi (KNy-i) sávjának, nyugati (komlói) szakaszára kiterjednek.²⁰

Hogy ezen a téren milyen rendkívül beható munkálatokba kezdtek a tervidőszakban, mutatja a fúrt lyukak számának s ezek hosszának viszonya a kincstári szénbányászat, valamint a népi demokratikus állam komlói bányászatának idejében. Az 1945. évet megelőző 4 évtized leforgása alatt lemélyítettek 19 fúrólyukat, 10 283 m, 1946-tól 1953 végéig 33 fúrólyukat 13 176 m hosszban.²¹ Az utóbbi fúrások túlnyomórészt már rotari-rendszerű, modern fúrógépek segítségével végezték.²² A nagymélységű fúrások nyomán elinduló aknamélyítések lehetővé tették, hogy az eddigi mélységeket megkétszerezve nyúljanak a szénrétegek után, s a gyakorlati bányászat is felfedje a mélybe bukó rétegek természetét.²³

A komlói beruházások és tervek tehát már az eddigi tapasztalatok szerint sem indokolatlanok. A szénkincs — még ha napi 720 vagon termelést veszünk is alapul — igen hosszú ideig biztosítja a dunai vasmű szénszükségletének legnagyobb részét.²⁴

Ugyanilyen biztató volt a komlói kőszén kielégítő kokszolhatóságához fűzött remény is.²⁵

A nagy gonddal végrehajtott szérelési, mosási és kokszolási kísérletek, amelyeket a kincstár, majd a népi demokratikus állam kőszénbányászatának vezetősége különböző laboratóriumokban és üzemekben (Dorogon, Sopronban, Pécsújhegyen) végez-

²⁰ Wein György: A komlói bányaföldtani kutatások legújabb eredményei. Földtani Közlemények, 1952. LXXXII. évf. 11—12. sz. 337—347. l.

²¹ A fúrási munkálatok ekkor indultak meg, sőt a 3 éves terv idejében mindössze 4 eredményes mélyfúrást végeztek. A mélyfúrási munkálatok túlnyomó részét tehát már az ötéves terv javára kell írunk.

²² Láng László: A komlói szénkutató fúrások problémája. Bányászati Lapok, 1952. VII. (LXXXV.) évf. 7. sz. 337—349. l.

²³ Vö. Hegybíró Béla: A szénbányászat fejlődése az ötéves tervben. (Komló: A feketeszén városa c. kiadvány egyik fejezete. Szerk. A TTIT Baranya megyei Munkabizottsága. (Budapest), 1954. TTIT. — Továbbá: Gyovay D. László: A komlói bányafejlesztés földtani vonatkozásai. A Bányászati Lapok 1956. nov.-dec. (11/12.) havi — „A komlói szénbányászat fejlesztése” című — száma. 647—651. l.

²⁴ A tervek szerint Sztálinváros számára a Pécsi Szénbányászati Tröszt bányái is adnak szenet, mégpedig valószínűleg vasasít, amely a pécsvidéki szénen között kokszolásra a legalkalmasabb.

²⁵ Kubó Sándor: A komlói széntelepek szénkémiai jellemzése. A Bányászati Lapok 1956. nov.-dec. (11/12.) havi „A komlói szénbányászat fejlesztése” című száma. 652—656. l.

tetett, nyilvánvalóvá tették, hogy komlói kőszénből — megfelelő előkészítés után — a nagykohászat számára is megfelelő kokszot készíthetnek.²⁶

A komlói kőszén legjobb telepeinek hamutartalmát sikerült 8%-ra csökkenteni, s ez a minőség már kellő szilárdságú kokszot ad.

A Nehézipari Központ és még az MSZNV között — 1949 májusában — történt megállapodás szerint a komlói bányának nem „brandosodott”²⁷ maximálisan 18% hamut tartalmazó kőszent kell szállítani.

A mecseki szénmedencének ez a korábban kis jelentőségű szénbányája valójában így került az ország gazdasági tervezésének középpontjába.

Komló bányavárossá való kiépítése, a szénbányaüzemek nagyarányú fejlesztése tehát aggodalomra nem adott okot.

1949 márciusában a Nehézipari Központ és a Nehézipari Minisztérium bányászati főosztálya a létesítendő dunai vasmű kokszolója szénszükségletét kerekén évi 760 000 tonnában állapította meg. Tekintve, hogy a szénmésítésnél bizonyos veszteség keletkezik, tanácsos volt ezt a mennyiséget még 100 ezer tonnával megemelni. A vasmű tehát már az első tervezések szerint is nehéz feladat elé állította a komlói kőszénbányászatot: Komlónak napi 285 vagon termelést kellett volna elérnie. Ez a követelmény még az 1948. évre tervezett napi 220 vagonhoz viszonyítva is jelentékeny módosítást jelentett. Ráadásul fel kellett tételezni, hogy a dunai vasmű fejlesztése — a későbbi időben — a komlói kőszénbányászat kapacitását függvényyszerűen a maga duzzadó méreteihez idomítja, amint ez rövidesen igazolódott is.

A komlói bányászati régi technikai berendezése igen távol állt attól, hogy ezt a felfokozott termelést ki tudja elégíteni. Különösebb baj azonban nem származott belőle, mert a dunamenti vasmű ugyancsak építés alatt állt. A kijelölt szerep betöltésére azonban Komlót elő kellett készíteni. Bár az üzem teljesítőképességét a megelőző korszak utolsó modernizálása alkalmával napi 200 vagon kőszénre méretezték, s erre a kapacitásra a 3 éves terv folyamán fel sem tudták fejleszteni, mégis a vasmű részére

²⁶ Tarján Gusztáv: Kokszszén előállítására irányuló nedves előkészítési kísérletek komlói szénnel. Bányászati és Kohászati Lapok, 1949. IV. (LXXXII.) évf. 7—8. sz. 269—278, 311—319. l.

²⁷ A vulkánikus tevékenység, a kiömlő láva hatására — összetételében előnytelenül — megváltozott kőszent mondják brandosnak. A brandos kőszén gáztartalma legnagyobb részét elvesztette, tehát kokszolt, s emellett hamutartalma is rendkívül nagy, sokszor 60—70%-os.

legalább napi 300 vagonos komlói termelést kellett számításba venni. Ha figyelembe vesszük, hogy — 300 napot számítva — 1945-ben 35,5, 1946-ban 42, 1947-ben 56,5, 1948-ban 65, 1949-ben 78,5 vagon köszén volt az átlagos napi termelés, az első 5 éves terv végére kitűzött termeléstöbblet elérése igen komoly problémát jelentett a komlói bányászat jövőendő működését, fejlődését meghatározó gazdasági és műszaki tervezések számára.

Az előzetes tervek Sztálinvárosnak — a második ötéves terv elején — kb. napi 300 vagon komlói köszénét szántak. Ezt a mennyiséget olyan kerek napi termelési egységnek tekintették, amely egyelőre sem pozitív, sem negatív irányban (számbavehető mértékben) nem változhat. Komló fejlesztési tervét tehát mind bányászati, mind lakásépítés tekintetében ezekhez a szempontokhoz szabták.

Igy indult el a hősi küzdelem a szénért és a falu várossá fejlesztéséért a dolgozók valamennyi kategóriájában. A feladat, amelyet kaptak, rendkívül nagy volt, mert a termelést az üzemek teljes megindulása idejére az 1945. évi 35,5 vagonról ennek többszörösére kellett emelniük.

Miután a szénjogi problémák, amelyek a régi Magyarország köszénbányászatának útjában annyi bosszantó akadályt jelentettek, ebben a korszakban már nem gátolhatták a komlói bányák területi fejlődését sem, nyilvánvaló, hogy a további fejlődés a kutatás, a feltárás, az általános és technikai vezetés menetétől, eredményeitől, a munkásállomány nagyságától függ. Anyagiakon már kevesebb múlt, mivel a kormányzat ezen a téren mindent megtett. Tehát főképpen a természeti adottságokra, a technikai készségekre és az emberekben rejlő elégtelenségekre hárult a felelősség. A kormányzat a költségvetésben olyan tág keretet biztosított a komlói köszénbányászat fejlesztésére és a falu várossá alakítására, hogy erre a hazai műszaki tervezés történetében (ekkor területen, egyetlen üzem körében), a megelőző időkből példa nincs. A tervezés és ennek alapján a szervezés, Komlón — valójában — többnyire a maximum határát súrolta.

A fokozott követelmények az említett akadályok legtöbbször meg növesztették, úgyhogy ezek leküzdése sokszor emberfeletti erőfeszítéseket kívánt meg. Éppen ezért a fejlődésnek ez az irama nem volt s nem is lehetett zökkenőmentes. Komló a magas műszaki szakértelem és a termelő munka közös küzdelmének színterévé vált. A kormányzat a legjobb műszaki kádereket és a legjobb szakmunkásokat igyekezett Komlóra irányítani.

Még a Szénbányászati Ipari Igazgatóság idejében határozták el, hogy rövid időn belül üzembe helyezik a mélyítés alatt álló, úgynevezett II. számú aknát, a régi „Új-akna”,²⁸ ma Kossuth-akna, vagy I-es akna mellett. Ez 1951-ben meg is történt.

Tervszerűen kifalazták a Kossuth-aknát, ami már hosszú évek óta megoldandó feladat volt.²⁹ Kitűzték a zobáki és a Vasas felé eső határrész felfúrását.

A megfelelő előfeltételek megteremtése után megkezdődött a munka a komlói szénbányászat nagyüzemmé tétele érdekében.

A Kossuth- és a II. sz. akna, valamint a régi Anna-akna bányamezejében fejtett szén elszállítására egy altáró megépítésébe kezdtek még 1949 márciusában. Az altárót — az első tervezésnek megfelelően — napi 220 vagon termeléshez méretezték, de figyelembe vették a távolabbi fejlődés követelményeit is, úgyhogy a szállítási kapacitás további 30—40 %-kal növelhető legyen.

1952-ben hozzáfogtak az 1926 óta szüneteltetett Anna-akna újrányításához és továbbmélyítéséhez, így 1953 elején a bányavidéknek ez a legrégebbi aknája is belépett a termelő üzemek sorába.

Az altáró, bár jelentékenyen megterhelte Komló építésének költségeit, *termelésre gyakorolt kihatásaiban páratlan jelentőségű.* Az altáró ugyanis (1952-ben) lyukasztott a II. sz. szállító aknára, s így lehetővé vált, hogy a függőleges aknaszállítás egyetlen meneténél 110 m-t takarítsanak meg.

Az altáró Komló város nyugati oldalán, a Pécs-komlói műút mellett indul el, s néhányszor megtört vonallal tart a sóstói vakakna, valamint a Kossuth- és a II. sz. szállítóakna felé.

1954 tavaszáig még a vasasi határ közelében mélyített Béta-akna termelését is az altárón adták a szénosztályozónak, a sóstói vakakna közvetítésével, ahová a szenet teherautókon szállították. A Béta- és III-as számú szállítóaknák, valamint az új szénosztályozó közötti kötélpálya elkészültével 1954. *április hó első napjaiban megindult a kötélpályán való szállítás*, s ezzel igen sok nehézség szűnt meg.

²⁸ Mélyítését 1948. május 20-án kezdték meg.

²⁹ A két akna olyan közel van egymáshoz, hogy a II. sz. akna a Kossuth-akna ikeraknájának tekinthető. A II. sz. akna e sajátos telepítésével az volt a cél, hogy a bányavagyont a telepített akna biztonsága érdekében meghagyandó szénpillérek elvesztésétől mentessék. Ugyanekkor mind a bányában, mind az altáróban a rakodók kiépítését megkönnyítették. (Vö. *Kratky Jenő*: A komlói szénbányászat fejlesztésének műszaki tervezése. A Bányászati Lajok 1956. évi nov.-dec. (11/12.) havi — „A komlói szénbányászat fejlesztése” című — száma. 657—665. l.)

Az anyagszállítástól eltekintve az altárónak még személyszállítás terén is nagy a jelentősége.

Bányaszellőztetés

Az altáró és a szállítóaknak építésén kívül folytak a bányák jobb szellőztetését biztosító légaknak telepítési munkálatai is, miután a régi (1948 előtti) központi szellőztetési mód az új viszonyok közt elégtelennek bizonyult.

Az Új-akna falazott körszelvényű légaknájának szívóhatású ventillátora ugyan már kb. $1500 \text{ m}^3/\text{perc}$ levegőt juttatott a bányába, a munkahelyek magas hőmérsékletével szemben azonban ez a szellőztetés nem felelt meg. A munkahelyek átlagos hőmérséklete 24—25 fok volt, sőt a legmelegebb munkahelyen 34 fokot is mértek, főképpen a bányamező legnyugatibb részében. A nyugati bányamezőben — a hosszú légutak következtében — a munkások már meleg és szennyeződött, a szükségesnél jóval kevesebb levegőt kaptak. A hosszú légutak mellett a behúzó és a kihúzó légáram között — a földalatti szállítás révén — számos olyan összeköttetés jött létre, amelyeken a levegő egy része (még mielőtt a nyugati munkahelyekre ért volna) megszökött.

A legszembeeszkőbb hátrányt — ideiglenesen — úgy igyekeztek semlegesíteni, hogy a bányamezőt 5 légosztályra tagolták és megfelelő légátöréseket készítettek. A légvezetés jelentkező hibáit azonban csak újabb légakna telepítésével érhették el. Így jött létre a II. sz. budafai légakna, amely az üzemvezetőség régi tervét váltotta valóra.

1949-ben indult meg a légakna korszerű ventillátora, $4000 \text{ m}^3/\text{perc}$ teljesítménnyel.

A komlói szénbányászatnak további fejlesztése során, természetesen újabb légaknak lemélyítésére került sor. 1954 elején már a III. sz. légakna és a Béta-akna légaknája is működött. A bányamezők terjedése a későbbi években újabb légaknakat igényel majd. A szellőztetés problémáinak megoldása érdekében a Tröszt 1952-ben külön „Szellőztetési Osztályt” állított fel.³⁰

A komlói köszénbányászat fejlődését a szállító- és légaknak mélysége is jól mutatja. Míg például ezek mélysége 1945 végén 659 m (Új-akna 403 + légakna 256 m), 1947-ben 791 m (Új-akna 408 m + légakna 383 m), 1953 végén 2500 m, addig az

³⁰ Wietorisz Róbert: A komlói bányák szellőztetésének fejlesztése és korszerűsítése. A Bányászati Lapok 1956. évi nov.-dec. (11/12.) havi — „A komlói szénbányászat fejlesztése” című — száma. 703—708. l.

első ötéves terv végén (minden aknát, légaknát és az altárót figyelembe véve) együttes mélységük, illetőleg hosszuk 11 134 m.

Az összes huzamosabb ideig (3 hónapon túl) nyitvatartott vá-
gatok ugyancsak jellemzői a komlói bányászat felfejlesztésének.
A vágathossz (beleértve az aknákat és az altárót is)

1952-ben	10 668 m
1953-ban	47 023 m
1954-ben	83 437 m

Fejlesztési módok

A vázolt üzemi építkezéseken, berendezéseken és feltárási munkálatokon kívül tovább folyt a küzdelem a föld alatt is a helyes fejlesztési módok kialakítása érdekében.

Ebben az irányban tett erőfeszítések ugyancsak nagyobbak mint valaha, mivel a megfelelő fejlesztési módok segítségével a teljesítmény (tehát a termelés is) jelentékenyen növelhető. A termelés és teljesítmény állandó növelése pedig mint ésszerű követelmény, az általános jólét emelésének eszköze, s így a népi demokratikus magyar állam tevékenységében az egyik legfontosabb feladat. A széntelepekhez és az ezeket hordó produktív rétegviszonyokhoz jól alkalmazkodó fejlesztési módok egyben az életbiztonság és egészségügy kérdéseivel is szorosan kapcsolódnak, s így a bányászatban fokozottabb mértékben, mint régen, a figyelem középpontjában állanak.

Amint láttuk, a komlói kőszénbányászat megelőző időszakai-
ban a lapos dőlésű (kb. 15°—30° közötti) vékonyabb (3 m-en aluli) széntelepeket a pécsvidéki szénbányákban alkalmazott fej-
tősmód mintájára termelték ki. Miután azonban a fedűben ma-
radt szénpalák és szénzsinórok a rendszertelen és gyors omlasz-
tás folytán elég rövid időn belül tűzfészkek okozóivá lettek, más
megoldást kellett keresni.

A 2,4—2,5 m vastagságú 8. sz. telep fejlesztésénél 1949 első ne-
gyedében megkezdtek az omlasztásos frontfejtést — két sorban
épített vándorpillérekkel. A fejlesztési rendszer jónak bizonyult,
mivel a fedűben lévő homokkő szépen megtört és az omlás foko-
zatosan követte a fejtést. Az 2—3 havonként megjelenő fejtési
tüzek megszűntek. A fejtésben megszűnt a régebben gyakran és
váratlanul jelentkező nyomás és a munkahelyen történő omlás
is. Emellett a fejtési fahasználat 15—40%-kal csökkent. Így az
omlasztásos frontfejtés fokozottabban tért hódított, majd telje-
sen kiszorított minden más fejlesztési módot a 8-as telepről.

Ugyanezzel az új fejtésmóddal egyidőben változtattak a 8. sz. telep fejtési előkészítésének módján is, s ezáltal nemcsak jelentékeny munkaerőt kíméltek meg, de gyorsabbá is tették a munkahelyek előkészítését.

A 8. sz. telep omlasztásos frontfejtésének kedvező eredménye arra ösztönözte a bányaműszaki vezetőséget, hogy a 10. sz. vastag telepnél is bevezesse az omlasztásos frontfejtést, ahol megelőzőleg — csapás és dőlésirányban *iszaptömedékeléses frontfejtéssel* termeltek.³¹

Ez a szeletekben történő csapásmenti frontfejtés jól bevált a 100 m-en aluli frontokon. 100 m-en felül, két szintközi, dőlésmenti pillérhossz esetén már osztószintet alkalmaztak.

Az omlasztásos frontfejtésen kívül alkalmazták az iszaptömedékeléses csoportos kamarafejtést is annak ellenére, hogy — a nagy tűzveszély következtében — így kb. 20—25%-os szénvesztesség keletkezett. A kárt növelte az a körülmény, hogy a szállításra és közlekedésre szolgáló gurítokat és feltöréseket sokáig nyitva kellett hagyni, s a bennük kifolyt szén gyakran meggyulladt.

Az *iszaptömedékeléses kamarafejtésekkel* részben azért is, mert az üzem meglévő homokbányaiból nem nyertek elegendő és megfelelő minőségű homokot, 1951-ben — legalább is egyelőre — felhagytak. Az iszaptömedékeléses szintes szeletfejtést, bár az önköltséget növelte, elkerülni nem tudták, ha csak a védőpillérekben visszamaradó szénmennyiségről nem **akartak lemondani**. Ezzel szemben a frontfejtések köztudomásúan az olcsóbb és nagyteljesítményű fejtési módokhoz tartoznak: a frontfejtéseknél viszont a lefejtett szén elszállítása nehézkesebb.

Ha a fejtési módokból származó szénmennyiséget nézzük, akkor megállapítható, hogy a széntermelés egyre fokozottabban a frontfejtési munkahelyekre tolódik át. Komlón így a legkorszerűbb fejtési móddá a frontfejtés, s mellette az egykamarás, pillér nélküli kamarafejtés vált. A frontfejtéssel kitermelt szén már az első öt éves terv utolsó szakaszában kb. háromszorosát tette ki a kamarafejtés útján nyert szénmennyiségnek.

³¹ Az új fejtésmód szerint a vastag telepet a fedőtől a feké felé 3—4 szeletben fejtették. Mielőtt azonban az omlasztáshoz fogtak volna, a fejtés talpát széldesztkával borították be, sőt elhelyezték a főtefát is. Az összeomlasztott fejtés alatt aztán ez a deszkapadozat a következő szelet fejtésénél nemcsak jó főtét, hanem gyors előmenetelt is biztosított. Hasonlóképpen jártak el a 3. és 4. szelet fejtésénél. Az egyes szeletek fejtéséhez rendszerint 3—4 hónapi várakozási idő kellett a felette levő omlasztás idejétől számítva.

A frontfejtések közül a legtöbb 21—50 m-es homlokkal rendelkezik; a 100 métert csak néhány mülja felül. *A frontfejtés és a kamarafejtés produktivitása közel áll egymáshoz: a frontfejtése valamivel jobb.* Ez a viszony az 1953. évi termelésnél a következő képet adja:

Teljesítmény a fejtésekben 1953-ban

H ó n a p	Frontfejtés	Kamarafejtés
	t o n n a / m ű s z a k	
Január	2,238	—
február	2,156	—
március	2,740	—
április	—	—
május	2,107	—
június	2,353	2,203
július	2,226	2,700
augusztus	2,246	2,121
szeptember	1,746	1,756
október	1,986	1,873
november	2,002	1,701
december	1,789	1,583

A frontfejtésben tehát — az utolsó félév átlagos teljesítményét véve figyelembe — kereken 0,5 q-val jobb a teljesítmény, mint a kamarafejtéseknél.

Az eredményeken felbuzdulva 1954-ben állandóan nagyobb eltolódás állt be a frontfejtés és a kamarafejtés útján nyert szénmennyiség közt. Ugyanakkor az elővájásból kapott köszénmennyiség jelzi, hogy egyre nagyobb figyelemben részesítették a következő évek igényeit a fokozódó mennyiség iránt.

A fejtések természete szerint az 1954. év termelése (tonnában) a következőképpen oszlott meg:

1954. év	Frontfejtés	Kamarafejtés	Elővájás	Fenntartás	Kül-művelés
I. negyed	84 124,7	51 585,0	93 800,4	8 351,0	—
II. negyed	119 024,0	62 813,0	75 694,0	12 678,0	—
III. negyed	119 530,0	51 927,0	101 375,0	9 380,0	304,0
IV. negyed	126 897,0	63 162,0	98 094,0	13 486,0	376,0
1954. évi összes:	449 575,7	229 487,0	368 963,4	43 895,0	680,0

Komló áttérése a frontfejtésekre egyúttal megfelel az ország bányaipari kormányzata általános irányelveinek, amennyiben ismételten kifejezésre juttatta, hogy a hazai szénbányák a leggazdaságosabb, nagyteljesítményű frontfejtésekre térjenek át mindenütt, ahol csak lehet.³²

Szállítási technika a föld alatt

A fejtési mód nagyarányú korszerűsítése szükségképpen átalakítja a bányaszállítás technikáját is, azaz módot ad arra, hogy a korszerű szállítási eszközök érvényesülhessenek.

Az iszap-tömedékes és omlasztásos pásztás fejtésekben Komlón már régóta rázócsúszdákat alkalmaztak. A frontfejtéseknél ma — frontokon és az alapvágatokon — a kaparószalagos, a főszállító vágatokban pedig gumiszalagos szállítás a hasznosabb. A rázócsúszdák eddigi veretlen szerepét tehát a bányatechnikában megtépzák a korszerű földalatti szállítóberendezések.

A Szovjetunió bányáiban a rázócsúszdák már a második világháború előtt években kezdték átadni helyüket a vonszolólán-cos csúszdának, s bevonult a bányákba a szalagszállítás is.³³ Hazai bányatechnikánkban ez a fejlődési irány ugyancsak megtette már az első lépéseket. Szállítószalaggal Komlón már 1946-ban kísérleteztek. Az első két Sz. K. R. 11. típusú szovjet kaparószalagot az ötéves terv első évében állították be a komlói fejtésekbe. Segítségükkel kielégítő eredményt értek el.

A komlói szénbányászat gépesítésének ütemét meggyorsította az MDP-nek és a Minisztertanácsnak 1951. november 22-i határozata, mely többek között az ország szénbányászatának fokozottabb gépesítését is előírta. Így Komlón még ebben az évben további kaparószalagokat szereltek fel, amelyekkel főképpen a csapás- és harántirányú szállítást végezték. A főszállító vágatokban a végtelenköteles szállító berendezést nagyobb részben Dieselmotordonyos vonatszállítás váltotta fel.

³² L. Esztó Miklós: Alapvető megfontolások a laposdőlésű széntelepek frontfejtésének korszerű biztosításával kapcsolatban és a korszerű fejtési biztosítási egységek. Bányászati és Kohászati Lapok, 1950. V. (LXXXV.) évf. 1. sz. 3. l. — A Komlón alkalmazott fejtésmódokra nézve legújabbán l. Pozsgay Károly „Fejtési rendszerek kialakulása a komlói bányászatban” c. értekezését a Bányászati Lapok 1956. nov.-dec. (11/12.) havi — „A komlói szénbányászat fejlesztése” című — számában.

³³ Vö. Koschätzky László: Szovjet gépek a dorogi bányászat szolgálatában. Bányászati Lapok, 1952. VII. (LXXXVII.) évf. 7. sz. 161—164. l.

A földalatti gépesítés már 1953 végére abba az állapotba jutott, hogy a szén földalatti mozgatójánál a gépi szállítás — a teljesítményt mérve az elszállított szén tonnájával — felülmúlta a kézi csillézést. Az összehasonlításnál nem vesszük figyelembe a gravitációs ejtéssel mozgatott szén mennyiségét.

A gépi szénmozgatósnál 1954-ben még a rázócsúszda vezett. A nagy reményekre jogosító gumiszalagok igen gyengén vettek részt a szállításban. Láncos vonszolóval jóval több szenet szállítottak.

A rakodás és a fejtés gépesítése

A földalatti szállítás gépesítésével egyenrangú probléma a kitermelt szén felrakásának gépesítése a föld alatt. A rakodással foglalkoztatott számos munkás nemcsak az átlagos teljesítményt rontja le, de magát az egyént is veszélynek teszi ki. A bányában a gépi fúrás után a rakodásnál keletkezik a legnagyobb mennyiségű por, s így a benne való huzamos munka szilikotikus megbetegedésre vezethet. *A rakodás gépesítése valójában csak 1953-ban indult meg.* A kitermelt kőszén túlnyomó részét azonban még 1953-ban is kézi erővel rakták fel. A munkahelyek egy része lehetővé tette a „rájövesztéssel” és gravitációs úton való felrakást is. Az utóbbi módon felrakható szénmennyiség aránya a kézi rakodáshoz kb. 1:2,3.

A kitűzött cél felé közeledett azonban — már az ötéves terv-időszakban — a kézi fejtés kisépítésére: a présléges fejtőkalapácsok révén.

Kissé elsietettnek bizonyult ugyan, hogy a termelést 100%-ban a présléges fejtőkalapácsokra akarták építeni, viszont ezt is havi viszonylatban 78—98%-ban teljesítették.

Tovább fejlődött ez a technikai vonal a következő évben. A jövesztett szén a gépi fúrás, a présléges fejtőkalapács és a kézi csákányozás között az alábbiak szerint oszlott meg:

1954.	Gépi fúrás	Fejtőkalapács	Kézi csákányozás
I. negyed	6 665 t	215 250 t	15 946 t
II. negyed	2 893 t	253 698 t	13 618 t
III. negyed	8 983 t	264 895 t	8 638 t
IV. negyed	3 496 t	289 171 t	9 348 t
	22 037 t	1 023 014 t	45 550 t

A fejtőkalapáccsal tehát huszonegyszer annyi kösznet termeltek, mint kézi csákánnyal. A csákányhoz ma már a bányász rendszerint csak akkor nyúl, ha a sűrített léghellátásban fennakadás van.³⁴

A légüzemű gépek nagy száma (figyelembe véve a sújtólégveszélyt is) megnövelte a bányauzemek sűrítettlég-szükségletét. A kompresszor-üzemek — éppen ezért — az üzemi gépészet figyelmének középpontjába kerültek. 1954 végén a komlói kompresszorok együttesen kb. 1500 m³ sűrített levegőt állítottak elő percenként, tehát tízszer annyit, mint a régi kincstári szénbányászat kompresszorai.

A kincstári bányauzemben 4 kompresszor volt, az állami szénbányászati tröszt ennek hétszeresével rendelkezik. Magában a prés légüzemben 21 kompresszor működik.

A sűrítettlég-szükséglet megkivánta a földalatti csőhálózat kibővítését, korszerűsítését.

A prés lég kimélése érdekében, ahol erre lehetőség kínálkozott, elektromos meghajtású motorokat alkalmaztak. Elektromos meghajtású volt a komlói bányában — 1952 tavaszán — elsőnek levitt *Ajtay—Szilárd-féle F. 4. jelzésű fejtőgép is*.³⁵

Miután az embernek, mint a termelőerők legfontosabb elemének fizikai képessége véges, a személyéhez kötött teljesítmény rendszeres emeléséhez elengedhetetlenül szükséges a bányászat még fokozottabb gépesítése. A régi tapasztalatok mutatják, hogy a teljesítménynél — nem tekintve a munkásállomány időnkénti nagyobb minőségű változását és a széntelepek adottságait — rendszerint ott áll be a pangás, ahol a bányamű technikai fejlesztése megakad.

A kifogástalan gépesítésnek objektív és szubjektív akadályai vannak. Ezek közül a leglényegesebb a kellő minőségű összetett bányagépek hiánya, illetőleg a munkások egy részének gép-

³⁴ Az első ötéves terv végén 936 fejtőkalapács volt a Komlói Szénbányászati Tröszt birtokában, túlnyomóan nagyteljesítményű, nehéz szovjet-gyártmányú fejtőkalapácsok. Hazai iparunk tervbe vette a hasonló teljesítményű, de könnyebb fejtőkalapácsok gyártását, mivel a vágárok általában idegenkednek a több mint 10 kg-os szerszám használatától.

³⁵ A gép, mely különben más bányáknál kitűnően bevált, Komlón nem váltotta valóra a hozzáfűzött reményeket. Szerkezetileg nem felelt meg az itteni széntelepek természetének. 1954-ben át is adták a várpalotai Kőszénbányának. *Komlón jelenleg egyetlen fejtőgép sincs.*

ellenes magatartása.³⁶ S ennél az utóbbi akadálnál ismét viszont a körvonal a munkásállományhoz, mégpedig ennek minőségi oldalához. A jól képzett bányaszakmunkás állandóan figyelemmel kíséri a fejlődő bányatechnikát, az új találmányokat, a korszerű konstrukciókat, s nemcsak ezek alkalmazására törekszik, hanem maga is beáll az újítók sorába.

Iszaptömedékelés

A Komlón alkalmazott fejtésmódok és a szénkincsek lehetőleg maradéktalan kiemelésére irányuló törekvés, a földalatti üzemeltetés fokozott gépesítésén kívül, 1947 után is nyitva hagyta a jó iszaptömedékelési anyag problémáját. A kérdés kielégítő megoldása hozzátartozott a komlói kőszénbányászat nagyüzemű kifejlesztéséhez és jellegéhez.

Az 1940-es évek végén 3 homokbánya szolgáltatta a tömedékelő anyagot a fejtési üregek számára. A 3 homokbánya terméke mind mennyiségileg, mind minőségileg elégtelen volt. A nyert homok 30—35%-ban agyagot tartalmazott, s a homokot fedő, iszapolásra alkalmatlan rétegek előzetes eltávolítása az iszapolás költségeit növelték. Így például a budafai homokbányánál 5—6 méter takaróréteg volt, s az alatta talált homokot ráadásul homokkő beagyazások padokra tagolták.

Az iszapoló homok körüli bajok 1948 utolsó hónapjaiban arra készítettek a bányaműszaki vezetőséget, hogy fúvótömedékeléssel kísérletezzék. A tömedékanyagot a bányából kikerülő pala szolgáltatta. Részben a kezdetleges berendezkedésre vezethető vissza, hogy az eredmény teljesen kiábrándító volt. Így a következő év elején a fúvótömedékelési kísérleteket teljesen abbahagyták. Nem volt más hátra, minthogy újabb rohamot indítsanak a jó iszapolóhomok megszerzése érdekében.

Magyarország és Pölöske községek területén kedvezőtlenül végződött homokkeresés után a Hosszúhetény és Hird felé végzett kutatások végre eredménnyel jártak. Hird határában mennyiségileg és minőségileg is megfelelő tömedékanyagra találtak. Miután a nagyobb távolság hátrányát a nyújtott előnyök közömbösítették, a hirdi homokbányászat 1953. végén meg is kezdte

³⁶ Itt nemcsak arról van szó, hogy a bányász gondját viselje annak a gépnek, amely erejét kiméli, teljesítményét növeli, hanem arról a sok esetben tapasztalható barátságtalan magatartásról is, amely a gépészet szakemberei és a gépek használói között fennáll. (Vö. Csallány Ferenc: A bányász és a gépész együttműködése a módosított 5 éves terv keretén belül. Bányászati Lapok, 1951. (LXXXIV). évf. 12. sz. 654—655. l.)

működését. A homokot 11,5 km hosszú iparvágányon, mozdony vontatással szállítják rendeltetési helyére, Komlóra. A homokbánya gyors feltárása és bekötése a komlói bányauzemhez az egyik legnagyobb vállalkozása volt a Komlót építő munkásságnak: a munkát 4 hónap leforgása alatt végezték el. Ezzel a komlói iszaptömedékelő alapanyag problémája hosszú időre megoldottnak tekinthető.

Az eddig elmondottak alapján ismét meg kell állapítani, hogy bármennyire is gépesítették a két tervidőszakban a komlói bányákat, a gépesítés még igen nagy gondot okoz a következő években is.

Hogy a gépesítés milyen nagy horderejű probléma, lépten-nyomon kitűnik a teljesítményekből, különösen ha a teljesítmény alakulását nagyobb távlatban szemléljük.

Feltétlenül a gépesítés fokával és minőségével kell először is összekapcsolnunk azt a tényt, hogy hosszú évtizedeken át a teljesítmény (a termelékenység) nem emelkedik következetesen, és ha időnként ki is ugrik, általában mindig közel azonos színvonalon áll.

A teljesítmény megállapodása leginkább az összlétszámra kiszámított teljesítményértékeknél tűnik ki. A korszerűsített kőszénbányászat a felszínen olyan apparátust ránt magával — különösen, ha a vezetés ezen a téren nem körültekintő — amely felemészti a föld alatt elért szebb teljesítményeket, bár látszik, hogy az utóbbi sem lesz megnyugtató mindaddig, amíg az összetett fejtőgépek nem avatkozhatnak bele a termelésbe, s nem gépesítik az elérhető legmagasabb fokon a földalatti rakodást és a szállítást.

A gyáripár óriási lépéseit a teljesítmény vonalán az automata gépek biztosítják. Természetesen, egészen más körülményekkel számol a gyáripár és mással a kőszénbányászat, a kettő összehasonlítása nem is nagyon indokolt, de mégis eligazító abban a kérdésben, hogy milyen úton kell haladnunk bányászatunk maradéktalan korszerűvé tételénél.

b) Szénosztályozás

A komlói kőszénbányászat történetének tárgyalása során már ismételten érintettük a szénosztályozás és a széndúsítás kérdését, hangsúlyozva ezek fontosságát. Utaltunk arra, hogy valójában ezen a téren elért eredmények emelték Komlót a dunamenti vasmű, Sztálinváros üzemi ikertestvérévé. Erre a témára rész-

ben gazdaságtörténeti, részben technikátörténeti szempontból röviden vissza kell térnünk.

A komlói köszén értékesítése során nem egyszer megfigyelhettük, hogy a szénosztályozás technikai fogyatékosága ellen a fogyasztók ismételten tiltakoztak. Ilyenkor a vállalat vagy kárpótolta a panaszosokat, vagy rájuk bízta a választást a komlói és egyéb hazai szeneink között. Maguk az állami üzemek kalória szerint fizették a kincstári bányauzem szénét.

A komlói széntermelés fejlődését mindvégig jelentős mértékben befolyásolta a szén minőségével szemben támasztott követelmény. A kincstári bányauzem azonban amit elveszített az állami szállítások során — a kalorimetrikus értékeléssel kapcsolatban — azt behozta a magánrendelőkhöz.

A komlói köszén tekintélyének kiépítése még sok esetben ma is egyik feladata a trösztigazgatóságnak. A komlói szén körül — nagyjában — még ugyanaz a baj, mint régen. Nem vigasztaló, hogy nem egy hazai szénbányánknál hasonló gondokkal küzdenek. *Bányáink sokszor a megengedettnél nagyobb mértékben szállítanak a felszínre követ a szénnel együtt.* Utóbbi esetben — bármilyen hatalmas is a komlói modern szénosztályozó kapacitása, és tökéletes gépi berendezése — igen súlyos problémát jelent a rengeteg meddő eltávolítása, s nem is mindig nyújthat olyan eredményt, amely kielégítő lenne.

A jelenlegi komlói szénbányászat azonban ezen a síkon sem mozoghat a régi példa nyomán. Ilyen kalmár fogásokra ma már nincs szükség, de lehetőség sem lesz rá. A komlói szén zöme Sztálinvárosba kerül, s a vasműnek a legjobb minőségű, a lehető legtisztább köszénre van szüksége. Sztálinváros kohászata olyan szénminőséget igényel, amelyből kellő szilárdságú, minimális kén- és hamutartalmú kohókokszt tudnak előállítani.

Az iparügyi államtitkár 1948. május 20-án — Komlón — az 500 méteres függőakna munkálatainak ünnepélyes megkezdésekor bejelentette, hogy *Magyarországon kohókokszt első ízben komlói köszénből gyártanak.* A Magyar Dolgozók Pártja alakuló kongresszusán — 1948 júniusában — már közölhették, hogy a komlói köszén kokszolása érdekében végzett kísérletek sikerre vezettek: 1948. június 8-ától kezdve egy héten át a diósgyőri vasgyár Martin-kemencéje komlói köszénből készült koksszal dolgozott — kielégítő sikerrel.

Gazdasági életünk számára ez az eredmény valóban rendkívül értékes volt, mivel több mint 100 millió forint értékű köszén behozatalától mentette meg az országot. Az eredmény fontos volt közvetlenül a mecseki szénmedence — főképpen Komló

— szénbányászatára nézve is. A kokszolásra alkalmas szenet a mecseki szénmedence szolgáltatja, s így az erőteljesen szorgalmazott termelés ugrásszerű fejlődésére ad lehetőséget liászszénbányászatunknak, s ugyancsak megváltoztatja a szénmedence társadalmi és települési viszonyait.³⁷

A mecseki szénbányászat fellendítése ma a Magyar Népköztársaság iparának egyik elengedhetetlen követelménye.

A kokszolásra legjobban megfelelő kőszén már a földalatti munkahelyeken kísérik figyelemmel. Az összegyűjtött mintákból a laboratóriumokban — lehetőleg még a fejtés előtt — megállapítják a nyerhető széntermelés minőségét. Ennek alapján meghatározzák a termelés mértékét, a termelőmunkahelyek sorrendjét. A földalatti és külszíni rakodókon tovább folyik a telt csillék osztályozása, s így kerül az újonnan megépített, korszerű szénosztályozóba. Itt a szénválogatás csaknem teljes egészében gépzemű, csupán a 45 mm-nél nagyobb darabok közül szedik ki a meddőt kézíválogatással. A 45 mm-nél nagyobb szenet gépi erővel felaprítják, s így viszik a kisebb átmérőjű szénekkel együtt dúsításra. A 0—45 mm közötti szénkből a *Martiny-féle szérelő eljárással* választják el a szenet a még benne levő meddőtől.³⁸

A modern szénosztályozó 1953 végéig még csak egyetlen szér-egységgel működött. Miután azonban a termelés az ősz folyamán a 200 vagon fölé emelkedett, halaszthatatlan volt a másik szér-egység megépítése és üzembehelyezése is.

A második szér-egység 1954 elején kapcsolódott be rendszeresen a munkába.

A szénnek ilyen eljárással végzett szeperációja lehetővé tette, hogy a komlói kőszén hamutartalmát 18%-ra csökkentsék. Ez az arány éppen azzal a maximális hamutartalommal egyenlő,

³⁷ Hogy a mecseki szénmedence bányászatának maximális kifejlesztése milyen hatással van vagy lesz a tervgazdálkodás területi egységeinek meghatározására, gazdaságföldrajzi rayonizálására, jól mutatják azok a kutatások, melyeknek eredményeit a közelmúltban ismerhettük meg. (Kolta János: A gazdaságföldrajzi rayonizálás néhány elméleti kérdése és adatok Baranya megye rayonbeosztásához. Földrajzi Közlemények, 1954. 3. sz., 199—219. 1.; Markos György: A területi tervezés. Magyar Szovjet Közgazdasági Szemle, 1951. 4—5. sz., 386—406. 1.; Ugyanő: Magyarország gazdasági körzetbeosztása (rayonizálása). Földrajzi Értesítő, 1952. 3. sz. 582—613. 1.)

³⁸ L. *Martiny Károly*: A komlói szén előkészítése. A Bányászati Lapok 1956. nov.—dec. (11. 12.), havi — „A komlói szénbányászat fejlesztése” című — száma. 728—735. 1.

amelyet az 1940-es évek végén kötött megállapodás értelmében kell szállítani Komlónak a sztálinvárosi üzemek számára.

A hamutartalom további csökkenését csak mosóeljárás segítségével lehet elősegíteni. Ezt a mosóberendezést maga a dunai vasmű állítja fel. A szénmosó 10% alá (lehetőleg 8%-ra) csökkenti a komlói kőszén hamutartalmát. Ez az arány pedig már elfogadható minőség a szilárd kohókoksiz előállítására.

c) Termelés és munkásállomány

A kiemelkedő eredmények mögött, amelyek Komlón előttünk állanak, vannak árnyfoltjai is. Természetesen ezek, ha a tervezésben gyakran kellemetlen jelenségeként is mutatkoznak, nem csüggesztőek, mert leküzdhetők.

Komló ilyen árnyfoltja, hogy éveken át a számára meghatározott tervekhez viszonyítva, kisebb-nagyobb százalékban, de rendszerint lemaradt.

A termelésnek az előirányzatoktól való elmaradásánál számos objektív és szubjektív ok vehető észre. A fontosabb akadályokat, amelyek az első ötéves terv során felmerültek, a következőkben csoportosíthatjuk:

1. Az erőltetett termelés folytán a feltárás, az elővájás és termelés összehangtalansága, amit a munka hiányos megszervezésének is nevezhetnénk.

2. Az üzemegységek együttműködésének hiányosságai.

3. A rohammunka, vagy kampányszerű nekibuzdulás, ahelyett, hogy az egyenletes termelést biztosították volna.

4. A gépesítés fejlesztésének időnkénti megtorpanása, s a gépészet nem teljesen sima működése.

5. A jólképzett műszaki középkáderek csekély száma.

6. Az előirányzat korábbi maximalizmusa, amelynek révén túlságosan távolra állították a célt, s így a munkásság egy része megtorpan, mielőtt lépteit meggyorsította volna.

7. A munkásállomány kifogásolható összetétele, munkafeladatok szerinti aránytalan szétosztása.

8. A versenyszellem hullámmása, nevezetesen ennek gyakori visszaesése.

Az okok nagyrésze tehát láthatólag nem olyan, amely a szénbányászatnak feltétlen velejárója, hanem kizárólag egy alakulóban levő hatalmas bányauzemi központ és egy város építése közben előforduló hibák. Az ötéves tervidőszak vége felé az akadályok valóban jóval kevesebb gondot okoztak, főképpen azért, mert hatásukban is mérséklődtek.

A következőkben az említett akadályok közül csupán azokat vesszük figyelembe, amelyek a munkásállománnyal vannak kapcsolatban.

Hazai bányászatunk nagyarányú fejlesztése az elmúlt években a munkásállomány vonalán is közismerten komoly feladatot jelentett. Tekintettel a nehezen meginduló gépesítésre és az 1945—1947. évi túlalacsony teljesítményre, a népgazdaságunk számára szükséges szénét úgy kellett előteremteni, ahogy azt egyáltalában lehetett.

Nagyobb termelési eredmény közvetlen biztosítására — minden időben — egyrészt a munkáslétszám általános emelése, másrészt a földalatti létszámnak a külszíniekéhez viszonyított pozitív eltolása szolgált. Így volt Komlón is. Ez a megoldás növelte a műszakonkénti átlagos teljesítményt az összmunkássággal kapcsolatban, de nem növekedett ezzel arányosan az egy főre eső földalatti teljesítmény. A korszerű bányaművelés helyes megoldása pedig az utóbbi tétel visszájában keresendő. Igen alacsonyrendű és konzervatív szempont lenne, hogyha a széntermelés növelését az ezzel arányosan megemelt munkáslétszámmal akarnánk elérni. *A bányaművelés akkor mondható korszerűnek, ha teljesítmény terén egyre jobb eredményeket mutat fel.* Természetesen nem úgy, hogy a bányász szervezetét fokozottabban vegye igénybe, mert ezt anélkül is megköveteli a bányászat pusztá ténye. Erre a megoldásra egyrészt a dolgozók egészségügyét védő törvényhozás sem ad felhatalmazást, másrészt a Magyar Népköztársaság bányaiipari dolgozói is joggal elvárják, hogy fizikai erejüket kíméljék.

A mecseki szénmedencében a bányamunkás teljesítménye a magánkapitalisztikus bányaművelés idejében — a XX. században — általában azonos szinten mozgott. Ebből a tényből azt következtethetjük, hogy a telepviszonyok a szénmedencében — minden mástól elvonatkoztatva — megközelítően azonos feladat elé állítják a munkást. *A bányász, ha saját fizikai erejére volt utalva, azonos fejtési eszközök és egyenlő munkaidő mellett hasonló teljesítményt mutatott fel.* A nagyobb teljesítményt, így nyilvánvalóan a munkakörülmények tökéletes megszervezésével és rendezésével, a munkaidő normális, de eredményes kihasználásával érhetjük és érhetjük el. Mindehhez elsősorban rendkívül körültekintő és kifogástalanul működő vezetésre, továbbá a munkafolyamatok mennél teljesebb gépesítésére és odaadó szakmunkásállományra van szükség.

A felső vezetés útkeresésére és szervezetére már e fejezet elején rámutattunk. Ennél a kérdésnél mindenekelőtt az a merész

kezdeményezés a szembetűnő, amellyel szénbányászatunk országos és részleges vezetését és szervezését kezelik. Csak így vált lehetővé, hogy szénbányászatunk irányítása nem megkövesedett, konzervatív szempontokhoz igazodik ma, hanem mindenkor a fejlődés igényeinek megfelelő igyekszik lenni. Ez még arra az esetre is áll, hogyha a szervezés zökkenőket okoz a termelés menetében.

A terv lefelé vitele egészen a munkahelyekig ugyancsak nem egyszerű művelet, hanem felelősségteljes, súlyos feladat. Ennek a feladatnak egy része a *műszaki közép-káderek* vállain nyugszik. Ezért olyan fontos a közép-káderek helyes kiválasztása és jó szerepeltetése.

A közép-káderek az összekötők a munkások és a magasabb műszaki vezetés között, s így több olyan adottsággal kell rendelkezniök, amelyek a magasabb műszaki vezetésnél talán kisebb súllyal esnek a latba. Itt elsősorban a dolgozókkal való közvetlen bánásmódról, a róluk történő gondoskodásról, helyes példamutatásról, meghatározott területen való szakértelemről stb. van szó. E feladatkörökben valójában *olyan emberre van szükség, aki minden tekintetben közmegebecsülésnek örvend, s aki a termelő munkahelyeken is megállja a helyét.*

A munkahelyeken nincs egyöntetűen öntudatos munkásállomány, s így az egyes emberben rejlő gyarlóság helyenként egészen destruktív módon tör a felszínre. Erre annál nagyobb a lehetőség, mennél összetettebb, vegyesebb az üzemek munkásállománya, s mennél nagyobb az állomány kicserélődésének üteme. Ezek a hibaforrások épülő nagyüzemeinknél fokozottan az előtérbe jutnak, s így kiküszöbölésük is fokozott figyelmet és tevékenységet kíván meg.

A legnagyobb szabású és gyorsított ütemű építkezéseknél lépten-nyomon találkozunk a munkásállomány minőségének kérdésével, de a szakmunkáshiány egyelőre lehetetlenné teszi, hogy azt a hangulatot és állapotot teremtsék meg ezeken a helyeken, mint amilyent a létesítmények komolysága, népi és gazdasági felemelkedésünk terén elfoglalt helyük megkíván. De megkívánják a becsületesen dolgozó, magasfokú munkaerkölccsel rendelkező munkások is, akik — szerencsére — többségben vannak a selejttel szemben.

Fel lehet tételeznünk, hogy a munkásállománynak ez a kisértékű töredéke is bizonyos százalékban javulásra lenne hajlandó, megfelelő környezetben. A maguk körül kialakított milióban azonban, ahol a legalja viszi a vezérszólamot, ismét vissza-

esnek kiindulópontjukra. Javulásuk csak jó és kisebb környezetben való szétszórás útján remélhető.

A munkásállománynak ez a része többségében olyan budapesti elemekből áll, akik a fővárosi üzemek körében nem állták meg helyüket, és komlói szereplésüket is kellemetlen epizódnak tekintik. Az első adandó alkalomkor kerekét is oldanak, de nem fogynak el, mert helyükbe a szükség másokat kényszerít.

A vándorlást a munkásállomány körében általában más körülmények is elősegítik, mégpedig elsősorban a szállásbeli elhelyezés nehézségei. Komló sokkal nagyobb arányban fejlődik, mintsem minden letelepedni vágyó munkás igényéről gondoskodni lehetne. Bár a munkáslakásépítés Komlón éppen a legnagyobb mértékben mutatja, mégis a szükségletek kielégítésére egyelőre elégtelen.

A falvakról a legutóbbi években Komlóra jött munkások közül még számosan megtelepedtek volna, ha lakásviszonyok lehetővé teszik az otthonmaradt család behozatalát is. Bizonyos kategóriákban pedig — főképpen a külszíni munkások körében — a munkások nem kerestek annyit, hogy egy kettéosztott család ellátásáról (hosszabb időn át, önmegtartóztatással) gondoskodhassanak.

A mezőgazdaság köréből rekrutálódott dolgozók körében mindezen felül nem egy akad, aki az 1953. júniusi kormányprogram előtti agrárdepresszió következtében hagyta el faluját. Ezek többnyire visszakíváncioznak a föld mellé. Vágyaikat alátámasztva látják a mezőgazdaság fellendítését szolgáló számos kormányintézkedés kapcsán is. Ez a körülmény ugyancsak elősegíti a munkásvándorlást Komlón. A paraszti elem többnyire megtalálja az utat hazafelé.

A legényszállások körüli zavarok ugyancsak nem szolgálták a munkásállomány állandóságát. Az otthonok bezsúfolódása után az egyedülálló munkásokat a Komló-környéki falvakban szállásolták el, hol számukra mind az élelmezés, mind a kulturális igények kielégítése terén nehézségek mutatkoztak. Ráadásul a ki- és beszállítás tortúrája sem találkozott általános tetszéssel. A legényszállások felügyelete sem volt olyan, hogy az egyedülálló munkások elhagyatottság érzésén könnyített volna. A felügyeletet ugyanis eleinte a Tröszt gyakorolta az Elszállásolási Vállalaton keresztül, s így különböző üzemek munkásai meglehetősen idegenül települtek egymás szomszédságába, vagy egymás közé. A munkás kicsúszott saját üzemé gondoskodása alól, amely pedig számára itt Komlón egy szűkebb családot jelentett.

A helyzet az 1953—54. évek fordulóján lényegesen javult. A

legényszállásokból kiszorult, falvakban letelepített munkásokat 1953 utolsó negyedében Komlóra hozták, ahol az élelmezés jó, a kulturális lehetőség pedig — már Komló akkori fejlettségi fokán is — kielégítő. Legújabbban pedig a szálláshelyek (a decentralizálás következtében) vállalatok és üzemegységek szerint tagolódnak, s így a legényszálláson lakó dolgozóiról mind az üzemvezetőség, mind az üzemegység párt- és szakszervezete, valamint kultúrpropaganda-szerve közvetlenül gondoskodhat. Ez a megoldás lényeges javulást idézett elő ezen a fronton.

Nem utolsó sorban javított a munkáshullámmá az 1953. júniusi párthatározat szellemében, novemberben megvalósított újabb bérezési rendszer, amely a munkás számára nagyobb kereseti lehetőséget biztosított.

Miután a teljesítmény szoros összefüggésben van a szakmunkásállománnyal, a munkásvándorlással kapcsolatban röviden erre is ki kell térnünk.

Bármilyen nagy is a munkások költözködése Komlón, a munkások egy része megtelepszik, s belőle hosszabb-rövidebb idő alatt szakmunkás lesz.

Komlón, mint minden bányavidéken, elsősorban szénen dolgozó szakmunkásokra, tehát vájárookra van szükség. A minisztertanácsi rendelet értelmében azokat a munkásokat, akik korszerű nagyüzemeink építéséhez akarnak menni, visszatartani nem szabad. A Komlói Szénbányászati Tröszt kiküldöttei tehát a legnagyobb erővel a vájárok verbuválásán fáradoznak, természetesen azokon a bányavidékeken, ahova az illetékes hatósági szervek engedélyével behatolhatnak.

A Komlóra jelentkezett és az ide megérkezett vájárookra azonban ugyancsak vonatkoznak a munkásállomány kicserélődésével kapcsolatban elmondottak.

A vájárok rendszerint a magasabb kereset reményében érkeznek meg, s maguk a komlói Tröszt propagandistái is ezt állítják az előtérbe, bár az ügyes vájár más szénmedencében is szépen keres.

A felfokozott reményekkel Komlóra jövő vájárok közül azokat, akik nem kapnak önálló munkahelyet, némi csalódás éri az anyagi vonalon. Mások a bányamunka körülményeit találják szokatlannak, vagy kellő elszállásolásban nem részesülnek.

Az idegen bányavidékről hozott vájárok tehát csak részben rögzíthetők Komlóra, más részük az önkényesen távozik létszámát szaporítja. Ez ideig még legjobban beváltak a pécsvidéki és a pilisi szénbányákból érkező vájárok, valószínűleg azért, mert a pilisi, pécsvidéki és komlói bányabeli adottságok között na-

gyobb eltérés nem mutatkozik, s a pécsvidéki vágárok a bejárást autóbusszal is megoldhatják.

Komló számára így a legtanácsosabbnak látszik, ha saját kolonizált munkásállományából neveli ki a szenelő, produktív munkásait, akiket azután nem egykönnyen veszíthet el. Ezt a célt szolgálja az erőteljes vágárképzés, a felnőtt és megfelelő bányamunkások sorában, továbbá maga a komlói vágáriskola is.

Biztosra vehetjük, hogy a megfelelő életnivóra emelt szakmunkásnál mind a munkamorál, mind a modern technika iránti érzék kifejlődik, megszilárdul, s a bányászat a bányamunkások széles körében hivatásszerűséget és nem pusztán kenyérkereső kényszert jelent. A szakma iránti hajlandóságot — természetesen — korán és fokozatosan ki kell építeni. Erre a legjobb módszer (a jelzett követelmények mellett) a fiatalok vágárképző iskolája, amelynek legkorszerűbb megoldása épületben, elszállásolásban, bánásmódban és tananyagban éppen a komlói vágárképző iskolában áll előttünk.

Többek között ezek a tényezők is szükségesek ahhoz, hogy a teljesítmény fokozatosan, biztosan és állandóan növekedjék, s hogy a teljesítmény grafikonja ne évtizedeken keresztül ingadozzék két — egymáshoz közel eső — stabil érték között.

4. A munkás szocialista kapcsolata a termeléshez

Hazánk legújabbkori történetének fejlődése során az egyik legsajátságosabb képet a munkás és a munka közötti viszony jellege és természete adja meg. Ez a viszony és jelleg a munkaversenyben és az újítómozgalomban is kifejezésre jut.

A két fogalom egyes elemei a kapitalista termelési viszonyok közt is megtalálhatók, de nagy lényegbeli különbséggel. A kapitalista verseny elve a másik legyőzése, „a szocialista verseny elve: elvtársi segítség az elmaradottaknak az élenjárók részéről, hogy evvel általános emelkedést érvünk el”.³⁹ Ugyanilyen egyetemes kiterjedésű az újítómozgalom is, és ugyancsak éles ellentétben áll a kapitalista termelési viszonyok közt uralkodó termelési eljárások, módszerek, találmányok, újítások titok alatt tartó gyakorlatával.

A munkaversenynek a termelésre vonatkoztatott hatása mellett — a munkaverseny következményeképpen — egy nem ki-

³⁹ Lenin—Sztálin: A szocialista munkáról és munkaversenyről. Bp., 1948. Szikra. 67—70 l.

sebb jelentőségű eszmei tartalom bontakozik ki, amely visszahatva a versenyre, azt anyagi és erkölcsi színvonalra helyezi.⁴⁰

Ha a munkásnak a munkához való szocialista viszonyát a munkaversenyen és az újitómozgalmon keresztül nézzük, akkor előre meg kell állapítanunk, hogy még mindegyik távol van attól a színvonaltól, amelyet jelentőségénél fogva mindegyik megérdemel és megkíván.⁴¹

a) *Munkaverseny*

A széntermelésben mutatkozó nagy visszaesést a második világháború után nehezen lehetett kiküszöbölni. Ebben a tekintetben nemcsak a háború alatt folytatott rablógazdálkodás következményeire kell visszavezetni a lemaradást, hanem a munkafegyelem nagymérvű leromlására is. Az 1945 májusában tartott bányászati kongresszus már behatóan foglalkozott azokkal a kérdésekkel, amelyekkel a teljesítményt fellendíthetőnek vélték. A szénbányászat ennek ellenére 1945 szeptemberében a háború előtti termelésnek csak 60%-át tette ki. A termelési grafikon 1946-ban kezdett meredekebben emelkedni. Ez részben — az év második felében — összefüggött a pénz stabilizációjával is, amennyiben az infláció melegágya volt a munkafegyelem meglazulásának. A bányamunkások körében szorgalmazott és terjedő munkaversenyek, a kollektív szerződések serkentőleg hatottak a munkaerkölcsre is.⁴²

A MÁSZ Rt keretébe tartozó komlói-északmecseki kerület szép eredményt mutatott fel az 1948 januárjában meghirdetett 3 hónapos termelési versenyben, amelyet csak az országos munkaverseny kezdete zárt le. Mint ismeretes, az ipar minden ágára kiterjedő versenyt 1948. március 15-én indították el. A mecseki bányaterület ebben a versenyben még nem szerepelt az utolsó

⁴⁰ Vö. Sztálin Művei XII. köt. Bp., 1950. Szikra. 377. l. — A munkaverseny magyarországi fejlődésével számos önálló mű, brosúra, folyóirat, szaklap, napilap foglalkozik. A hazai általános jellegű irodalom közül pedig csupán arra a gyűjtőkötetre utalunk, amely számos szerző tollából „Szocialista munkaverseny Magyarországon” címen jelent meg. (Bp., 1950. Szikra. 399. l.)

⁴¹ *Lenin és Sztálin felfogását a munkaversennyel kapcsolatban I. Lenin—Sztálin:* a szocialista munkáról és munkaversenyről.

⁴² Az 1945—1948. évek közötti munkaversenyek rendjéről, eredményeiről adataink nincsenek. A munkaerkölccsel kapcsolatban azonban megállapítható, hogy az infláció elmúltával az úgynevezett „bumlizás” (igazolatlan műszakmulasztás) egyelőre megszűnt Komlón, s ez a kérdés csak a későbbi években a komlói bányüzem gyorsütemű fejlesztése (a munkásállomány hirtelen felduzzasztása) során került ismét szónyegre.

helyen, de a verseny utáni időben a teljesítmény holtpontra jutott, sőt lassankint esni kezdett.

A munkaverseny ebben az időben néhány nagyobb ünnep köré csoportosult, s nagyobb megszakítással általában rövidebb időt ölelt fel. A verseny a termelésre irányult, s rendszerint üzemek, bányák állottak egymással szemben.

Az MSZNV bányászatát a második öthónapos munkaverseny emelte át ismét a holtpontra. Az 1948. augusztus 1-től 1949. január 1-ig tartó versenyben a mecseki kerületben a szászvári bányája lett a győztes, de Komlót is élüzemnek minősítették.

Jellemző, hogy a reakció a kibontakozni kezdő versenyrendületet úgy akarta fékezni, hogy a munkások tudatába a kapitalisztikus termelési viszonyok közt szerzett tapasztalatokat próbálta feleleveníteni. Nevezetesen azt, hogy a fejenkénti teljesítmény növekedése növelni fogja a munkanélküliséget,⁴³ helyesebben munkanélküliséget teremt, mivel a népi demokratikus Magyarországon ekkor általában nem voltak munkanélküliek (csupán azok, akik valamilyen oknál fogva nem juthattak be állami üzemekbe. Ekkor azonban még voltak magánvállalkozások, amelyek felszívták ezt a kategóriát is.)

A párt a hamis hírverést gyorsan leszerelte. Különösebb nehézséget nem jelentett megértetni, hogy a nemzeti vagyon növekedése új beruházásokat tesz lehetővé, ami nem munkanélküliséget, de munkáshiányt teremt.

Ez a tétel a későbbi években be is igazolódott. A bányák növekvő szénkészletei nem túltermelési válság közeledtét hirdették, hanem rámutattak közlekedési berendezéseink és iparüzemeink lemaradására, s követelőn sürgették ezek fejlesztését. A felmerült szükségletek egyre nagyobb ütemben vitték előre az újjáépítést. Az idő igazolta, hogy a szén nem sok, hanem kevés, s a széntelepek felkutatására, feltárására minden másutt nélkülözhető termelőerőt mozgósítani kell.

A termelés növekedésében az első évek nehéz viszonyai között, amikor még az örökségül kapott bányák keretei közt kellett termelni, sokat jelentett a munkaverseny szelleme. Ez akkoriban főként a bányász fizikai erejére épült; később erre is, de főképpen a korszerű bányatechnika egyre nagyobb ütemű bevezetésére és fejlesztésére is. Mivel azonban a magas színvonalú technikai készség lényegében csak az 5 éves terv második évében érezteti hatását a termelésnél, az a 18%-os *emelkedés*, amelyet

⁴³ Csépanyi Dezső i. m. 470 l.

Komlón a termelésnél megállapíthatunk, *lényegében a munka-versenyre vezethető vissza.*

A munkaverseny szellemének meghonosítása útjába álló számos akadály eltüntetése hosszadalmas és igen nehéz munka volt. Az eredmények ellenére a munkaverseny Komlón csak lassan került kielégítőnek minősíthető állapotba.

Az első időszak versenyvállalásai többségükben üresek és semmitmondók voltak. Rendszerint egymás megismétléséből álltak. A versenyzők többsége csupán ígéretet tett, hogy vállalását „majd” igyekszik teljesíteni.

A munkaverseny szervezhetlensége hátrányt jelentett a Komlóra kiszabott hatalmas feladatokra nézve is. Megbízható formában azonban az első lépések hibáiról és hasznosságáról, (mert kétségtelen, hogy a verseny még elhanyagolt állapotában is jelentős volt) képet adni nem lehet. A főhiba talán mégis ott keresendő, hogy a versenyszervezésnek sok volt a gazdája, s a felelősséggel együtt a végrehajtás is meglazult.

A munkaversenyeket eredetileg az üzemi bizottság szervezte meg a szakszervezeti csoportbizalmiak segítségével. Legelső fokon tehát a csoportbizalmiaknak kellett felszínen tartani a versenyszellemet és a versenyvezetést. A verseny alulról való elindítása ugyancsak az ő feladatukhoz tartozott.

A csoportbizalmiak működése azonban nem járt a megfelelő eredménnyel, mert a frontmesterek, a csoport- és brigádvezetőkre váró feladat ezen a téren annál súlyosabb volt, mivel csapatjuk, brigádjuk élén nemcsak a versenyszellem kialakításában, hanem a verseny lebonyolításában is érdekeltékké váltak. A brigádvezetők agitációs munkájától függött, hogy a brigád tagjai milyen versenyfelajánlást tettek. Nagy volt a felelősségük a munkafegyelem megtartása terén is.

A komlói üzemi bizottság hátrányos helyzete abban nyilvánult meg, hogy nem kapott megfelelő támogatást az aknai pártbizottságtól. Az utóbbi ezenkívül nem ellenőrizte a DISZ munkáját sem, sőt hagyta, hogy ez az ifjúsági szervezet Komlón hosszú időn át függetlenített vezető nélkül maradjon. Így a DISZ ebben az időben — a munkaverseny terén — nem fejthette ki azt a tevékenységet, amelyre hivatott volt. A hibák országszerte hasonlóak lévén, a kormányzat a munkaverseny fellendítése érdekében versenyirodákat állítottott fel a nagyobb üzemekben, s meghatározta a versenyfelelősök feladatait. Miután ennek az időszaknak versenyfelelősei sem végeztek kielégítő munkát, 1952. július 1-én a versenyirodák is megszűntek. Ezzel megszűnt

a versenyfelelősi rendszer is. A munkaverseny sokágú feladata a munkaügyi osztályokra hárult.

A munkaügyi osztály azóta a párt és a SZOT útmutatása alapján, az illetékes szakszervezettel közösen irányítja és szervezi a munkaversenyeket. A megfelelő osztályok bevonásával megtervezi a verseny műszaki és gazdasági feltételeit, s a versenyterv teljesítését, sőt túlteljesítését szorgalmazza. A munkaügyi osztály a versenyügyek intézésére — saját kebelében — külön csoportot hozott létre.

A kezdettel együttjáró zökkenők ellenére a komlói versenymozgalom az első ötéves tervidőszak folyamán fokozott léptekkel elindult azon az úton, amelyen az élmunkások és sztahanovisták egyre népesebb sora próbálta terven felüli teljesítményével kiküszöbölni a termelésben mutatkozó lemaradásokat. A versenymozgalomnak ebben a szakaszában már kitűnnek azok a bányászok, akik jelenleg is az elsők között járnak, s ma már többszörös okleveles vagy jelvényes sztahanovista címet, kitüntetést kaptak.

Az első, szórványosan megjelenő komlói munkaversenyek rámutattak arra, hogy a munkásság tekintélyes része a tervet száz százalékon felül képes teljesíteni. A zöm ugyan 100—110% között mozgott, de a jó közepesek és a sztahanovista szintet elérők nagy száma sok reményre jogosított. A 200%-on felüli eredményt elérők közt találjuk *Bödő János, Geresdi János, Kusz János, Rein János, Reinhardt Péter, Szilas Adolf és Vokó Imre* komlói vágárokat, sztahanovistákat, illetőleg a szakma kiváló dolgozóit. E nagy teljesítményt felmutató bányászok száma azonban az 1950. június havi adatok szerint még mindössze 13.

Az egyéni verseny eredményeinek megszilárdítása érdekében 1950 elején *komplex-brigád* megszervezésén is sokat fáradoztak. Egy komplex-brigád meg is alakult, s működése elé az egész mecseki szénmedencében nagy várakozással tekintettek, mivel ebben a nemben a környéken ez volt az első kísérlet. A brigád működése nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Észrevétlenülül el is tűnt a versenymozgalmak közül.

A komlói versenymozgalom középpontjában továbbra is az egyéni verseny maradt. 1950. január végén azonban mindössze 91, február végén 140, márciusban 200 bányász dolgozott egyéni versenyben. A termelésben élenjárók között így ebben az időben kb. mindig ugyanazon nevek fordulnak elő, de kitűnő eredményyel.

1951 második feléig azonban a munkaversenyekről kapott százalékos arányszámokat nem igen lehet teljesen reális érték-

nek tekinteni, mivel a széntermelési terv teljesítése nem mutatta meg a munkások napi teljesítményét.

Változást hozott e téren a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Szénbányászati Osztályának 1951. július eleji rendelkezése, hogy a versenyeredményeket a 480 percre megállapított időnorma alapján elért teljesítményszázalékkal tartásuk nyilván.

A versenyiroda a maga részéről igyekezett minden olyan alkalmat megragadni, amelynek tiszteletére a munkásság többsége mozgósítható volt. A kiváló munkások, sztahanovisták száma valóban napról-napra gyarapodott. Míg pl. 1951 végén Komlón 72 sztahanovistát találunk, addig 1952 végén számuk megközelítette a kétszázat. 1953-ban a sztahanovisták tábora 491, 1954-ben 594 személlyel gyarapodott. *Az első ötéves terv végén így kerekén 1300 sztahanovistája volt Komlónak.* Ez nem egészen 11%-a a Komlón 1954-ben dolgozó átlagos munkáslétszámnak (11 012).

Hogy mit köszönhet a komlói szénbányászat és általában az ország szengazdálkodása ezeknek a kiváló embereknek, az megnyilvánul az egyes versenyeredmények kiértékelésénél.

Az 1951. augusztusi verseny alkalmával pl. 89 bányász érte el a sztahanovista szintet, vagyis a teljesítményük 130% fölött volt.⁴⁴

Ebben az időtájban a komlói üzemek termelése gyakorta 100%-on alul mozgott. Az 1951. novemberi tervteljesítés csupán 62,6%-os volt. Ezzel szemben a decemberi („sztálini”) felajánlások végrehajtása során az össztermelés 103,7%-ra emelkedett.⁴⁵

Biztosra vehető, hogy a verseny megszervezése nélkül nem érik el ezt az eredményt.

A munkaverseny a szervezés elhanyagolása miatt pl. 1952 vége felé feltűnően hanyatlóban volt. Vállalást leginkább a szelőlőknél találtunk. A fenntartáson dolgozóknál, a szállító bányacsilléseknél, iparosoknál és hasonló földalatti dogozóknál versenyvállalás alig akadt, részben talán azért, mert nem is voltak tisztában azzal, mit vállalhatnak magukra azonfelül, hogy az

⁴⁴ A 200%-on felüliek sorában találjuk Bódis Andrást, Dull Jánost, Golyák Jánost, Höffler Andrást, Jauch Györgyöt, Kusz Jánost, Makkai Endrét. Az 1951. október havi versenyben már 112 munkás dolgozott 130%-on felüli eredménnyel. A 200%-on felüliek közt Békefi János, Fuksz János, Müller Henrik (III), Pfeiffer Alajos, Pfisztner Ádám és Preisendörfer János nevét olvashatjuk.

⁴⁵ A legjobb üzem (I-es) — — — — — 112,9%-os
a legjobb harmad — — — — — 130,3%-os
a legjobb fejtési brigád — — — — — 250,0%-os
a legjobb elővívási brigád — — — — — 290,0%-os
eredményt mutatott fel.

előttük álló szabványfeladatokat — úgy, ahogy — napról-napra elvégzik.

Általánosságban versenyen kívül maradtak a műszakiak is. A női dolgozók és az ifjúmunkások kezdetben ugyancsak nem tűntek ki a versenymozgalomnál.

A komlói munkaversenyek tapasztalatai ebből az időből általában azt igazolják, hogy átütő erejű eredmények akkor keletkeznek, amikor a bányák összes dolgozói, vagy legalábbis azok, akik munkájuk révén közvetlen vagy közvetett kapcsolatban vannak egymással, egytől egyig felajánlást tesznek tervük teljesítése vagy túlteljesítése érdekében, amikor a fizikai dolgozók, a műszakiak, DISZ-, párt- és szakszervezeti megbízottak a verseny tárgya érdekében egységes és aktív táborot hoznak létre és egybehangolt felelősséggel vezetik le.

Az erőteljes iparosítás a kőszénbányászatot egyre inkább az érdeklődés központjába helyezte, s így a munkaverseny felé is fokozottabb figyelemmel fordultak mindazok, akiknek ezzel a feladattal törődniük kellett. Egymás után jelentek meg a különböző mozgalmak, amelyek a termelés nagy lendítőerőivé lettek.

A bányászok munkafadatainak legátfogóbb versenyszerű összefoglalása — közismerten — a *Loy-mozgalom*.

Az alberttelepi sztahanovista frontmester részéről elindított mozgalom valójában a termelés állandó és fokozatos emelésével egyenlő. A Loy-mozgalom jelmondata szerint („*termelj ma többet, mint tegnap*”) a bányász tulajdonképpen maga magával áll versenyben, tehát a versenyfajtáknak ez az egyik legkritikusabb formája. Minden más mozgalom eredménye segíti ezt a célt.

Hogy mit hozhat egy-egy versenyvállalás a Loy-mozgalom keretében, azt az alábbi két kis példán mutatjuk be.

1952. február 11—22. között — tehát a hónap második dekádjában — a komlói Hohn-féle körlet eredménye a Loy-mozgalomban a következő:

Nap	11	12	13	14	15	16	18	19	20
Előírányzat	408	408	408	408	408	408	120	120	120
Teljesítmény	376	429	487	393	403	469	292	303	266

A tényleges termelés napi átlaga tehát 383 csille volt, amellyel szemben az előírányzat napi átlaga 312 csille. A brigád így vállalását jóval túlteljesítette.

Ugyanebben az időben a versenymozgalomban résztvett I. üzem — ugyancsak a feltételek kielégítő biztosítása következtében — még jobb eredményt mutathatott fel. Mégpedig:

Nap :	11	12	13	14	15	16	18	19	20
Előirányzat:	ö t s z á z h a r m i n c t o n n a								

Teljesítmény: 199,9 573,6 620,6 611,3 618,3 644,4 580,0 675,1 650,2

A napi átlag tehát a dekád 9 munkanapjában 619,2 tonna volt, s ez az előirányzatot 16,8%-kal múlta felül.

A Loy-mozgalom célja rendkívül nagy jelentőségű a szén-termelésnél, de a termelés (a teljesítmény) egyenletes, fokozatos emelkedését végeredményben csak nagyobb távlatban remélhetjük tőle. Rövidebb úton a visszaesés mindenkor előfordul.

A Loy-mozgalom végrehajtása közben Komlón — mint más bányavidékeken is — gyakran kerültek abba a veszélybe, hogy egyenlővé tették a mindenáron való „törík-szakad” termeléssel. Ennek az elfajulásnak az elmúlt esztendőben számos bizonyítékát tapasztalhattuk. A drága és minőségileg lefokozott termelés mind a Loy-mozgalom célkitűzéseivel, mind a népgazdaság elvével ellenkezett. Ellenkezett a legfontosabb szocialista törekvéssel, a dolgozók jólétéről való fokozottabb gondoskodással is, mivel a drága és rossz szén az ipar minden vonalán károsan éreztette hatását. Lefokozta a teljesítményt, növelte a selejtet és az önköltséget.

Komlón így a minőségi követelmény — éppen úgy, mint az ország valamennyi szénbányájánál — már régen külön verseny tárggyául kínálkozott. Nemcsak azért, mivel az állomány meg gondolatlan és felelőtlen töredéke a sok meddő beágyazás láttán könnyen kísértésbe jön, de azért is, mert mind a vasút, mind a gyáripár, legfőképpen a sztálinvárosi üzemek és a létesítendő koksizoló meghatározott minőséget követel. Mindezek ellenére igen gyakori volt, hogy a megengedettnél jóval nagyobb palatartalommal termeltek.

A termelési előirányzatot a szénbányászatban még néhány, speciális és más területről átvett egyéb mozgalom segíti elérni. Itt főképpen a „100 méteres mozgalom”, a „nevelj új bányászt” mozgalom, a „péntek-mozgalom”, s az „1000 órás mozgalom” jönnek figyelembe. Természetesen a versenymozgalomban meg-

találjuk a Röder- (munkamódszerátadás), a Nazarova- (gépek és eszközök karbantartása) és a Gazda- (takarékosági) mozgalmakat is.

A „100 méteres” mozgalom komlói eredetű. Molnár István komlói vágár (DISZ szervezőtitkár) indította el 1952. június elején azzal a céllal, hogy a többtermelés érdekében fokozódó ütemben szükséges újabb munkahelyeket mennél nagyobb számban adhassák át Komló szénbányászainak. A mozgalom jelszava azt jelenti, hogy egy-egy csapat a havi 25 munkanap alatt érje el, múlja felül vagy legalább közelítse meg a 100 méteres vágathosszat. A mozgalom jelentőségét főképpen a bányák egyenletes termelésével kapcsolatban kell keresnünk. Korábban a pártszervezetek, a DISZ és a szakszervezet hajlamos volt ugyanis a munkaversenyt a szénfalak felé összpontosítani, s ennek hátrányai egyre inkább nyilvánvalóvá lettek.⁴⁶

Molnár István, kétjelvényes sztahanovista, a „szakma legjobb dolgozója”, Komló országgyűlési képviselője, brigádjával — a mozgalom elindítása óta is — el nem homályosodó példa a 100 méteres mozgalomhoz csatlakozó feltárási csapatok tagjai, az úgynevezett „100-as legények” előtt. Molnár István a Feltáró Vállalat vágaraként állandóan 100% felett, legtöbbször 100—130% közt teljesítette tervét, s ezenkívül újító és munkamódszerátadó is.

A 100 méteres mozgalmat közelebbről tekintve megállapítható, hogy a kitűzött cél eléréséhez és felülmúlásához a Molnár-brigád nem alkalmaz semmi rendkívüli dolgot azonfelül, amit minden bányász tud. A különbség az általánossal szemben csupán az, hogy a termelésnek ezeket a racionális és technológiai követelményeit a brigádban vaskövetkezetességgel érvényesítik. Nevezetesen: a tervet napokra felbontva ismerik. Megfelelően karbantartott, jó gépeket, főképpen megbízható rakodógépet használnak, s a gépek erejét teljesen kiaknázzák. Csak a legszükségesebb fúrólyukakat telepítik, a legjobb fúróhegyek segítségével. A robbantást követő várakozási időben étkeznek és üres csilléket kerítenek, majd elvégzik a szükséges biztosítást, s megszólva megkezdik a rakodást és a szállítást, valamint a felső lyukak lefúrását. Az ácsolatot a legnagyobb körültekintéssel építik be, hogy a további robbantás és a kőzetmozgás általában mennél kevesebb kárt tehessen az ácsolatban. A rendszerint 4 tagból álló csapat a legtökéletesebb összhangban dolgozik. Jóformán

⁴⁶ Simon Kálmán: Tervszerű feltárást és elővájást a szénbányászatban. Szabad Nép, 1953. nov. 23.

nincs egyetlen perc, amely indokolatlan létlenségben telne el, amit a munkamenet tökéletes megszervezése ki is küszöböl.⁴⁷

A 100 méteres mozgalom így a termelésben a Loy-mozgalom legbiztosabb támasza. Melléje sorakozik a komlói *Somogyváry Jenő* és brigádjának *gyorsfeltárási mozgalma*, ugyancsak az egyenletes termelés biztosítása érdekében.

Néhány termelést előmozdító mozgalom a munkaidő mennél teljesebb kihasználása köré összpontosul. A helyzet ugyanis egyelőre a bányászatban még az, hogy nem lelkiismeretes és kellőképpen öntudatos magatartás mellett a bányász a munkaidő jelentékeny részét ki tudja kapcsolni a produktív munka szolgálatából. Ezen a téren a 480 percnyi munkaidő maradéktalan kihasználására irányuló mozgalom, az úgynevezett „melegcsákány” állt — hosszú ideig — a problémák gyújtópontjában.

Ismeretes, hogy a bányászok a kapitalisztikus termelési viszonyok korából áthozták a földalatti munkaidő nagymérvű megnyirbálásának szokását. Igen nehéz feladatnak bizonyult a munkások egy részének meggyőzése arról, hogy ami indokolt volt a késhegyig menő osztályharc korában (mint a munkáltató elleni közvetlen küzdelem egyik fegyvere), nem indokolt a proletárdiktatúra korában, amikor a nép tulajdonában álló bányákban dolgoznak.

A mecseki szénmedencében a pécsvidéki kőszénbányászok, az *István-akna kommunista bányászai kezdeményezték elsőnek a melegcsákány-váltást*. Példájukra 1950. július 1-én a komlói Kossuth-akna 1-es számú fejtéscsapata is rátért a melegcsákány-váltásra elsőnek a komlói bányászok közül. Ennek a kezdeményezésnek ugyancsak a csoportban dolgozó kommunisták voltak a kezdeményezői.⁴⁸

Komlón már a kezdeményezés első időszakában lépten-nyomon kitűnt, hogy a váltás megszervezése igen nehéz feladat. A szervezést természetesen a sokat kárhozott objektív okok is nehezítették: mégpedig először is az, hogy egyes fejtési és elővájási munkahelyet csak 20—30 perces gyaloglás után érhatték el a bányászok. Voltak munkahelyek, ahonnan — mindent beleszámítva — melegcsákányváltás esetén egy teljes óra is kellett, hogy a bányász a külszínre érjen. Ha a vidékről bejáró munkásokat nézzük, s ilyen még mindig igen sok van, akkor mindehhez hozzászámíthatjuk a közlekedési eszközökre várás idejét és az

⁴⁷ L. Fehér Klára—Horváth József: *Harc a száz méterért*. A komlói Molnár-brigádról. Szabad Nép, 1953. márc. 15.

⁴⁸ Dobos József, Serbán Frigyes, Szedlák Ferenc, Till János.

utazáshoz kellő időt. Így nem egy bányásznak a munka érdekében feláldozott idejét 11—12 órára tehetjük.

A melegcsákány-váltás kielégítő megszervezésének útjába így főképpen a sok utazó munkás és az aknától távoleső munkahelyek miatt gördült akadály.

A melegcsákány bevezetése azokon a munkahelyeken, ahol az említett nehézségekkel kell számolnunk, még mindig komoly gondokat okoz. A melegcsákányváltás mellett dolgozók létszámát is elsősorban a nehézségek váltakozásai és mértéke szabják meg. Ezt az ingadozást már megmutatták az első kísérletek arányszámai is:

1951 októberében a bányamunkások	28,2%-a
novemberében a bányamunkások	65,4 ⁰ / ₀ -a
decemberében a bányamunkások	64,6 ⁰ / ₀ -a
1952 januárjában a bányamunkások	19,8 ⁰ / ₀ -a
augusztusában a bányamunkások	50,0 ⁰ / ₀ -a
októberében a bányamunkások	40,0 ⁰ / ₀ -a
novemberében a bányamunkások	41,0 ⁰ / ₀ -a

dolgozott melegcsákány-váltással.

A „melegcsákány-váltás” elé torlódott akadályok között, bármilyen jelentősek az objektív akadályok, nagyobb jelentőségűek a szubjektívek: itt ismét *a munkásállomány egy részének munkaerkölcséről lehetne szó.*

A melegcsákány-váltás rendjébe nem illeszkedő csapatok számtalan elvesztett munkaóráján kívül közel ugyanannyit elveszít a bumlizók, az igazolatlan mulasztók tábora is. Nem egyszer annyi műszakot visznek el a bumlizók, amennyit a betegségek folytán kell leírni.

Részben az igazolatlan mulasztások ellen irányul az „1000 órás mozgalom”, amely résztvevőit arra kötelezi, hogy 1000 munkaórán, tehát 5 hónapon keresztül igazolatlanul nem maradjon ki a munkából.

A kormányzat ugyanekkor rendeletekkel igyekezett a becsületes munka és a becsületes munkás védelmére kelni — a munkaerőkkel szemben.

Az igazságügyi miniszter 9863/1—1952. I. M. II/1. sz. rendelete értelmében — megszabott esetekben — „társadalmi rendünk és a tervgazdálkodásunk nem tudatos ellenségeit” úgynevezett *javítónevelő munkára* ítéli, kötelezi a bíróság.

Amennyiben a javítónevelő munkára ítélt a javítónevelő munka idején is súlyosan megsérti a munkafegyelmet, a hátra-

lévő időt — az ügyészség indítványára — börtönbüntetésre lehet átváltoztatni.

Az igazolatlan mulasztások elleni harc nehéz feladatot jelentett. Lényegesebb javulás csak 1953 vége felé kezdett mutatkozni. Ebben az időtájban lényeges haladást mutat a termelési átlag is. 1953 novemberében messze túlszárnyalták az addigi átlagokat. November hó 25 munkanapján pl. 211 vagon kőszén volt a napi termelés, s ez az első félév napi átlagához viszonyítva 82, az 1952. évi napi átlaghoz viszonyítva 102 vagon emelkedést jelent. És ez az eredmény nem pusztán a földalatti munkáslétszám emeléséből született, hanem a *szervezettebb munkaverse-nyekből* is.

1953 végén került először megvalósításra a trösztön kívüli verseny. A párosverseny részese, az északmecseki szénbányászat legjobb versenyeredményeket felmutató bányüzeme, Nagymányok volt.

A komlói sztahanovista norma ebben a versenyben a következő:

70%	70—79,9 %	80—89,9 %	90 - 99,9 %	100—109,9 %
27	21	22	32	51

110 - 119,9 %	120—129,9 %	130 % fölé	%-osan nem értékelhető
45	44	72	47

A szennelöüzemek egymás között is versenyben álltak, s ugyancsak párosversenyre hívták ki egymást a körletek és a brigádok is. Ezzel párhuzamosan nem fejlődött a „100 méteres” és a „péntek-mozgalom”.⁴⁹

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának és a SZOT elnökségének 1954. március 12-én megjelent rendelkezése újabb szempontokat vitt a munkaversenyben résztvevők munkájának értékelésébe.⁵⁰ Ez a rendelet módot adott arra, hogy a sztahanovista cím elnyerésének feltételeit realisabban értékelhessék az

⁴⁹ A péntek-mozgalom abban áll, hogy a vállalat tevők heti tervüket a pénteki műszak alkalmával befejezik.

⁵⁰ 1009/1954. MT—SZOT. A rendelet március 1-i hatállyal lépett életbe.

adott üzem körülményei közt, amelyben a várományos dolgozik. *Ez a rendelkezés a teljesítmény százaléka mellett már a munkahely minőségi százalékát is előírja. A minőségi követelmény így végre bevonult a sztahanov-attributumok közé.*

A korábban sztahanovista fokra jutottaknak is ezen az alapon kellett érvényesíteni címüket. Ennek ellenére emelkedett a sztahanovisták száma.

Minden megtehető intézkedés ellenére a komlói termelés az első ötéves terv végéig nem mutatott fel kívánatos egyenletességet. Komló csak 1953 novemberétől kezdett lassanként felzárkózni a terv mögé. 1954 első hónapjaiban végre országos viszonylatban is az első helyre került.

1954 januárjában, Komlón, az együttes tervteljesítés 109,5 % volt, s ezzel az olyan jól dolgozó üzemek sorába került, mint Tatabánya és Dorog. Teljesítették a kongresszusi versenyre tett több mint 14 000 tonna felajánlásukat, sőt ezt közel 3000 tonna szénnel meg is toldották.

A tervteljesítésben azonban a félév vége felé egyre jobban jelentkezni kezdtek a különböző „objektív és szubjektív nehézségek”. Ezek közt a bányatüzek, a géphibák, az anyagellátási akadályok, a növekvő igazolatlan mulasztások, a betegségek stb. jöhetnek először is figyelembe. Súlyos következményekkel járt természetesen az a szokványos korábbi hiba, hogy az üzemvezetés a terv teljesítése érdekében szénre ment és így elhanyagolta a feltárást. A komlóiak így azokat a százalékokat, amelyeket a félév nagy részében elértek, a félévvégi visszaeséssel közel százra hozták: Az első félév 100,6%-os teljesítéssel zárult.⁵¹

A teljesítmény és a versenyszellem hanyatlása a második félév minden hónapjában tovább tartott, s július elejétől december végéig az előirányzattól 87,6 %-ra esett.

Komló az egész évi előirányzatát így az év végére mindössze 90,8 %-ban teljesítette. Trösztí vonatkozásban ezen az eredményen javított az a tény, hogy statisztikailag *Szászvár—Máza—Nagymányok* termelését már 1954 elejétől a komlói termeléssel együtt vették számításba. Az északi bányák ugyanis az évi előirányzatot 105,8 %-ban teljesítették, s így a Komlói Tröszt (tehát nem csupán a komlói bánya) 93,2 %-ra javíthatta a lemaradást.

⁵¹ A házi versenyben — 1954 első felében — a Béta-akna vívta ki magának a Komlói Szénbányászati Tröszt legjobb üzeme címet. Az akna — *Mátrai Árpád* üzemvezető főmérnök irányításával — minden hónapban túlteljesítette a tervet. A teljesítmény viszonylagos és időnkénti pangásának az emberrel összefüggő, lehetséges okairól már másutt beszéltünk.

A komlói köszénbányászat fejlődését azonban — természetesen — nem a pillanatnyi helyzetkép jellemzi, hanem pl. az a tény, hogy a legnagyobb termelő aknája, a Kossuth-akna 1954 végén 339,9⁰/₀-kal múlta felül a Kossuth- és az Anna-akna 1938. évi (az utolsó békeévi) együttes termelését (566 866 t: 169 740 t).

b) Újítómozgalom

A munkaverseny mellé szorosan felzárkózik az újítómozgalom. A kettő egymás kiegészítő része.

Az újítómozgalom a szocialista társadalmi és termelési viszonyok egyik jellegzetes tényezője, így fejlődése is ennek függvénye. Bár újítók régebben is voltak, az újítás távol állt a társadalommal ennyire összenőtt mozgalmak formájától. Az *újítás iránti hajlandóságnak, mint tömegmozgalomnak kialakítása a szocialista rendszer állandó törekvése*. Nehéz eldönteni, hogy az újítómozgalomnak melyik oldala a jelentősebb: az-e, hogy a dolgozókat érdekeltté teszi a technika fejlődésében, vagy pedig az, hogy a munkás újításaival többet, jobbat és olcsóbbat akar termelni a szervezet egyre kisebb megerőltetésével és veszélyeztetése nélkül.

A kettő végeredményben egyetlen lényeg megnyilvánulása, s ez a lényeg: a termelő emberi szellem felszabadulási törekvése a természet és az osztálytársadalmi erők nyomása alól.

Ismeretes, hogy az újító tevékenységet már a népi demokratikus magyar államszervezet hajnalán is szorgalmazták, s a kormányzat minden ilyen irányú szervezet hiányában is támogatta a születő mozgalmat. A mozgalom legális keretét azonban csak 1948-ban, a hároméves terv második évében kapott.⁵²

A gyakorlat azonban rövidesen átlépte ezt a szűk határokat közt mozgó rendelkezést.⁵³

Az újítómozgalom Komlón az 1948. évi rendeletnek megfelelően 1949 elején kezdődött. A mozgalom kiépítése az újítási megbízottakra várt. Ezek a megbízottak az üzemek nem függetlenített dolgozói voltak, hanem társadalmi munkaként látták el megnövekedett feladatukat. Ilyen megoldás ellenére Komlón, 1948—1949-ben, a dolgozók 44 újítást nyújtottak be,

⁵² A 11 940/1948. sz. korm. rendelet.

⁵³ Hiányosságait a 151/1950. sz. rendelettel próbálták kiküszöbölni. Ugyanezt a helyesbítő szerepet töltötte be az 56/1951. MT. sz. rendelet, amely lényegében tárgyalta korszakunk végéig az újítómozgalom működésének alapjául szolgált.

amelyekből 21-et bevezetésre is elfogadtak. Az újítások a szénbányászat körében akkor kereken 78 000 Ft megtakarítást jelentettek.

A komlói újítómozgalom útja nem volt sima. A párt- és szakszervezet megállapíthatóan nem adta bele azt az energiát, amellyel súlyánál fogva rendelkezett. Még legtöbbet tett a szakszervezet, de ez is inkább adminisztrációs úton.

Az MSZNV 41 főből álló magas, vagy magasabb műszaki képzettséggel rendelkező dolgozója közül mindössze 4 vett részt tevékenyen az újítómozgalomban.

Sokat ártott a mozgalomnak, hogy a bevezetésre lelkesedéssel elfogadott újításokat számos esetben nem vitték bele a gyakorlatba. Az újítót pedig a legtöbbször nemcsak az újításáért kijáró díj érdekelte, hanem várva várta, hogy meglássa találatekonyságának széles körben ható gazdasági eredményeit is.

A mozgalom ilyen kezelése káros volt államgazdasági szempontból is, mivel az esetenként bevezetésre elfogadott és díjazott, de ténylegesen be nem vezetett újítás a ráfordított költséget és fáradságot a termelésben nem hasznosította. Ezen a hibán miniszteri rendelet igyekezett segíteni, amennyiben kimondotta, hogy az újítások időben történő bevezetéséért a vállalati igazgató, illetőleg a trösztigazgató felelős.

Megnehezítette az újítómozgalom munkáját az a körülmény is, hogy a kísérletezőknek nem állt megfelelő műhely rendelkezésükre.⁵⁴

Miután Komló 1950-ben rálépett a gyors fejlődés útjára, a feladatok nőttek, a munkáslétszám gyarapodott. A mozgalom hiányos szervezete ellenére az újítások száma növekedett: az 1950-ben benyújtott 172 újítási javaslat kereken négyszerese az 1948–1949. évinek.⁵⁵

Az értelmiségi dolgozók ekkor már jól felzárkóztak a fizikaiak mögé: a 172 újító egyharmada értelmiségi.

Komló egyes üzemeiben megjelennek a függetlenített újítási megbízottak. Ezek már hivatásszerűen veszik kezükbe az újítási ügy gondozását. 1952 októberében a Bánya- és Energiaügyi Mi-

⁵⁴ Komlón még 1953-ban sem rendeztek be az újítók számára kísérleti műhelyt.

⁵⁵ A 172 javaslatból 51-et fogadtak el bevezetésre — 930 055 Ft-ra kalkulált gazdasági eredménnyel. Díjazás címén kifizettek 15 845 forintot. — Ugyanekkor az újítómozgalom (országos viszonylatban) 190 ezer benyújtott, 78 ezer elfogadott javaslatot mutathat fel, melyeknek jelentőségét a gazdasági életben 786 millió forintra értékelték.

nisztérium felhívására a Tröszt felállította négy tagból álló *újítási csoportját*.

A csoport — a Tröszt keretén belül — a technológiai osztályhoz kapcsolódott. Mielőtt azonban a komlói újítási csoport belemegedett volna a munkába, az Országos Találmányi Hivatal és a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Újítási Osztálya által kifogásolt hiányosságok miatt a Tröszt igazgatója megszüntette a csoport működését, s az újítási ügyek vezetését a szabványügyi megbízottnak adta át, mint újítási megbízottnak (1953. ápr.).

A komlói Tröszt 1954 elején, ismét létrehozta az újítási csoportot — külön vezetéssel, de az ugyancsak megszüntetett, majd újból felállított technológiai osztály felügyelete alatt.

Látható, hogy a *komlói újítómozgalom szervezése körül nagy zür-zavar uralkodott*. Mindezen felül az újítási ügyek vitelét befolyásolta az üzemvezetők és az általuk kijelölt újítási előadók lelkesedésének foka. A mozgalomban tehát nagy az egyéni képességnek és rátermettségnek a szerepe is. Az együttműködés 1954 végén általánosságban kielégítő volt. Még jobb lett volna, ha némelyik üzemben, vállalatnál nagyobb megértéssel tartják szem előtt a mozgalom célját és érdekeit. Ezen a téren mutatkozó elégtelenséget részben az újítási előadók versenyével akarták kiküszöbölni. A versenyt Komlón — első ízben 1953 végén szervezték meg. Az újítók ösztönzésére szolgált a 41/1953. M. T. sz. rendelet, mely szerint az újítási előadók versenyében kitűnt dolgozókat a béralap 0,5 %-ának terhére jutalmazni is lehet.

A komlói újítómozgalmakról eddig elmondottak nyilvánvalóvá teszik, hogy ebben a vonatkozásban összefoglaló statisztikát — ez bármennyire hasznos és tanulságos lenne, nem adhatunk. Megállapítható azonban, hogy az első ötéves terv utolsó két évében a bevezetésre elfogadott és a bevezetett javaslatok, újítások közötti arány már realisabb képet mutat, mint a mozgalom első szakaszában. 1953-ban csak a Tröszt kebelében mutatókozó helyzetet véve figyelembe, az elfogadott és megtárgyalt javaslatok 76 %-át, 1954-ben 72 %-át alkalmazták a különböző üzemekben. Hogy szűkebb körben is mit jelent a mozgalom a termelés szolgálatában, azt mutatja az 1953. évi kereken 450 ezer forintot, 1954-ben az 1 662 000 forintot jelentő gazdasági eredmény (megtakarítás, többtermelés), amelyet a bevezetett újítások hoztak a Tröszt vállalatainak. Maguk az újítók is több százezer forint újítási jutalmon osztozkodtak.

A benyújtott javaslatok nagy része a Trösztnél jelentkező feladattervhez kapcsolódik, s a szükségleteknek megfelelő kérdést old meg. Az újítók érdeklődési körét ugyanis erre összpön-

tosították. Ennek érdekében az újítási iroda minden évben apró kiadványban tájékoztatta a dolgozókat a közvetlen megoldandó feladatokról.

Az újításra való készség kifejlesztésére irányuló törekvés növekvő eredményt mutat. Így pl. az első öt éves tervszakasz utolsó évében, 1954-ben összesen 1332 újítási javaslatot nyújtottak be. Ebből elfogadtak 440-et, s bevezettek 318-at. A műszakiak (a közép- és felsőkáderek) hatalmas előrenyomulásról tanúskodnak. Az újítás benyújtói ugyanis a következőképpen oszlanak meg:

	Benyújtott	Elfogadott	Bevezetett
	j a v a s l a t		
fizikai dolgozó	691	157	121
középkáder	109	86	47
felsőkáder	532	197	150

Amint látjuk, a magasabb műszaki képzettség növeli az elfogadható javaslatok számát, viszont a Tröszt helyes politikáját mutatja, hogy mindenekelőtt a fizikai dolgozók újításainak bevezetését szorgalmazza. Természetesen, a gyakorlatilag értékes és kevesebb kiadással és gonddal járó, általában egyszerűbb újítási javaslat mindig gyorsabban beállítható, mint azok, amelyek a kísérletek egész sorát igénylik.

Az újítások útját megkönnyítette, hogy az újításokra és módosításokra készítő társadalmi bírálatot az üzemek termelési értekezletének keretében érvényesítették, s az építő bírálat szellemében az érdekelt üzemvezetők rendszerint még a helyszínen gondoskodtak, hogy ezeket végrehajtsák.

Meghatározott feladatok megoldására bevált módszernek ígérkezett az újítóbrigádok tevékenysége is, amennyiben ezeket jól szervezték és irányították. Komlói viszonylatban már az öt éves tervgazdálkodás első évében nyoma van „*egy nem működő újítóbrigádnak*”, amelynek a feladata az volt, hogy a komlói tervben előforduló problémákat kidolgozza. A brigádot a második tervévben — a főosztály részéről történt figyelmeztetésre — újból összehozták, de működése nyomára ismét nem találunk. Ezekből a tényekből az a gyanú merülhet fel, hogy az újítás brigádszerű kiépítése körül (Komlón) súlyos szubjektív akadályok voltak, amelyeknek gyökerei talán az újítók belső énjéből táplálkoznak. A munkához, az üzemhez való ilyen személytelegebb jellegű kapcsolat kiépítéséhez — láthatólag — még több idő és türelem kell.

A munkaverseny és az újítómozgalom sajátos alátámasztója, ösztönzője és kiegészítője a módszerátadás, amely a termelésben nagy eredményeket elérő, különleges, munkát megkönnyítő fogásokat, munkarendszert kidolgozó, ilyeneknek birtokában lévő szakmunkások tapasztalatainak elterjesztését jelenti. A szocialista államok szakemberei — mint ismeretes — gyakran találkoztak egymással és tapasztalataikat kicserélték — jelen témánkkal kapcsolatban — akár a szénkincs felderítése, akár a termelés, akár a műszaki tervezés, vagy gépi technika kérdése forgott szőnyegen.⁵⁶

Ilyen módon sok segítséget kapott hazai kőszénbányászatunk, következésképpen Komló is. Jelentős hátránnyal járt azonban az a körülmény, hogy a kapitalista államokban végbemenő fejlődésről szakembereink és szakközegeink csak igen szórványosan kaphattak felvilágosítást, s még szórványosabban szerezhettek személyes tapasztalatokat.

A mecseki szénmedence vidékéről a módszerátadással kapcsolatban meg kell itt személy szerint emlékeznünk *Valiguráról*, erről a rendkívül tapasztalt szovjet bányászról, aki 1952-ben együtt dolgozott a pécsvidéki bányákban munkásainkkal. Módszerét a szénmedence egyik legjobb vájára, *Rufli Lajos*, a Kossuth-díjas, aranyfokozatú munkaérdemrendes sztahanovista vájár terjeszti hazai kőszénbányáinkban. *Rufli Lajost* gyakran látják a komlói szénbányák munkásai is módszerátadás közben.

A Valigura—Rufli fejtési módszer a meredek dőlésű széntelepeknél alkalmasnak bizonyult arra, hogy a teljesítményt 50—100%-kal növelje, s mindehhez egyszerű út vezet. Tudniillik a munkamegosztás szakosított, a munkahelyek lazábban telepítettek, a pásztákat keskenyebbre fogják. Egy vájár mindig termel, egy biztosít, de a biztosítás befejeztével szintén jövesztéshez lát. Présléges fejtőkalapácsuk nem a magyarországi kőszénbányáknál kedvelt könnyű, hanem a jóval súlyosabb szovjet fejtőkalapács.

Számos példa áll előttünk Komlón, hogy azok a csapatok, amelyek a napi tervet 70—80%-ra teljesítették csak, a *Valigura*—*Rufli fejtési eljárás* becsületes alkalmazásával — rövid időn belül — 100%- fölé emelkedtek.

Rufli Lajos komlói misszióját ma már több komlói tanítványa segíti elő.

⁵⁶ Vö. *Kassai Ferenc*: Bányászatunk tízéves fejlődése. Bányászati Lapok, 1955. 10. (88) évf. 5. sz.

Komlónak magának is vannak olyan kitűnően dolgozó szakmunkásai, akik sajátos munkamódszerük átadásával komoly segítséget nyújthatnak és nyújtanak dolgozó társaiknak. A számos értékes szakember közül csak *Kusz János* módszerére utalunk, akinek nevével — *Molnár István, Rein János, Tatai János* és mások neve mellett — az ország népe nem egyszer találkozott a széntermelésről szóló jelentésekben.

Komlón *Kusz János* vájár volt a sztahanovista mozgalom elindítója 1949 októberében.

Kusz János munkabeosztása az elvégzendő munka előzetes ismeretében alakult, rugalmasan, a helyi adottságokhoz mérve. A 480 perces munkaidőt teljesen kihasználta. A fejtési és szállítási munkát az üzem menete közben végezte el. Présléges kézi gépeinek teljes kapacitását kiaknázták, s hogy még az esetleg beálló zavarok ellen is biztosítsa magát, gyakran két munkahelyen is dolgozott ugyanazon műszak alatt.

A munkamódszerátadók fel nem becsülhető módon emelik a szakműveltséget, amelyet bármely fokon kaptak a dolgozók a különböző szakiskolákban, technikumokban és szakoktatási tanfolyamokon. A földalatti állománnyal kapcsolatban pedig mindenekelőtt betetőzi azt a célt, amelyet a „nevelj új bányászt” mozgalom jelent a termelés hőseinek kiképzésénél.

A népi demokratikus országok között kialakult egy dicséretes szokás, mely abban áll, hogy valamely város — rendszerint egy hasonló jelleggel bíró — külföldi, úgynevezett testvérvárost választ ki magának, s a két város azután általában igen meleg baráti szálakat épít ki egymás közt. Küldötteik kölcsönösen felkeresik egymást, tapasztalatcseréket tartanak, megbeszélik problémáikat. *Ilyen baráti kapcsolat van Komló és a Német Demokratikus Köztársaság Zwickau nevű városa között, amelynek környékén fejtett kőszénbányászatot találunk.*

5. Szakoktatás

A komlói szénbányászat körében megoldódó számos feladat közt igen jelentékeny súllyal szerepel a szakoktatás problémája. A szakmunkásképzés a múltban is komoly feladat volt, bár inkább a munkásság, mintsem a munkáltatók számára. Ismerjük azt a számtalan panaszt, amelyekre a bányászok fakadtak szakképesítésük késleltetése, vagy lehetetlenné tétele miatt. Normális viszonyok közt is a földalatti munkásnak hat évre volt szüksége, hogy vájárrá képezze magát.

Bányamunkásaink előtt ma éppen a szakoktatás területén mutatkozik a legkisebb akadály. Az ország szénbányáiban, s nem utolsósorban Komlón, annyi szakmunkásra van szükség a szakmák minden területén, hogy az ingyenes szakoktatás egész sorát kínálják a munkásságnak a külön erre a célra szervezett szakoktatási csoportok. A Magyar Népköztársaság iparügyi kormányzatának és egyéb szakigazgatási szerveinek ez az irányelve abból a felismerésből fakadt, (nem tekintve az egyénre háramló szociális szempontokat), hogy a termelékenység (a teljesítmény) nagy mértékben a munkások rátermettségtől és a szakképzettségétől függ. Általánosan ismert tény, hogy még a bányák egészségi és baleseti viszonyai is nem egyszer erre a körülményre vezethetők vissza, amint erre más helyen már utaltunk.

A Komlói Szénbányászati Tröszt munkásállományának kifejlesztése érdekében a szakoktatás ügyével külön csoport foglalkozott. Külön szervezetre csak azért volt szükség, hogy a sokfajta tanfolyamnak gazdája legyen, hogy a tanfolyamokat összehangolja, beütemezze, gondoskodjék az előadókról stb., s bármennyire szokatlanul hangzik, biztosítsa a tanfolyamok látogatottságát. Valójában az a helyzet, hogy a szaktanfolyamok hallgatóságát a Komlón dolgozó munkások hatalmas állományából csak a legnagyobb erőfeszítéssel, a legnagyobb propagandával lehetett — úgy-ahogy — összetoborozni.

A szakképesítés a munkások tekintélyes részének nem volt szívügye. Ezt az állapotot főképpen az idézte elő, hogy a bányáknál dolgozók egy része ideiglenesnek tekintette munkahelyét, más része pedig rest volt a továbbképzés terheinek viselésére. Az utóbbiak rendszerint (különböző példákra hivatkozva) azzal indokolták magatartásukat, hogy szakmai képesítésük nem emeli lényegesen munkabérüket, legalább is nem olyan mértékben, ami őket a továbbképzés kötelezettségeinek és terheinek elviselésére készítené. Valójában, ezen a téren 1953 végéig kisebb-nagyobb hibák fordultak elő, amelyek a helytelen bérezés következményei voltak. A képzettségi szinteknek anyagi vonalon való egyközelsége beszorozva a növekvő felelősséggel, sokak számára nem tette kívánatossá a szakmai továbbképzést.

A közöny és a lemorzsolódás főképpen azoknál a szakmáknál jelentkezik, ahol a továbbképzés kötelező, pl. a gépkezelőknél és a vágároknál. Ennek egyik oka a már említett helytelen bérezés a szakmának ezen a szintjén, a másik ok az üzemvezetőségnek, a körzetvezetőknek és az aknászoknak a szakoktatással szemben elfoglalt tartózkodása.

A Komlói Szénbányászati Tröszt szakoktatási csoportja tevékenységét az alábbi statisztika világítja meg a legjobban:

Tanf. csoport.	Képesítés	Hallgatók száma				Összesen
		1951	1952	1953	1954	
		é v b e n				
I a	Vájár	38	69	301	377	785
	Esztergályos	—	1	19	—	20
	Géplakatos	—	30	—	26	56
	Villanyszerelő	—	11	47	30	88
	Vízvezetékszerelő	—	31	—	—	31
	Motorszerelő	—	—	75	—	75
	Kazánfűtő	—	—	22	—	22
	Villamoshegesztő	—	—	—	1	1
	Összesen:	38	142	464	434	1078
I b	Lőmester	—	9	42	44	95
	Fűrőmester	—	—	—	18	18
	Villamostelep-kezelő	—	—	—	32	32
	Villanymozdony-vezető	—	—	18	44	62
	Dieselmozdony-vezető	—	—	23	79	102
	Frontmester	—	—	34	—	34
	Fabémérő és anyagismeretes	—	—	25	—	25
	Kenéstechnikai tanf.	—	—	—	16	16
	Kompresszor-kezelő	—	—	—	8	8
	Összesen:	—	9	142	241	392
I c	Alapfokú MEO	—	—	8	61	69
	Segédaknász	26	—	22	27	75
	Bányagépészeti művezető	—	—	—	16	16
	Összesen:	26	—	30	104	160
I d	Alapfokú számvívő	—	—	10	—	10
	Pénzügyi tanf.	—	34	—	—	34
	Raktárkezelő	—	—	41	26	67
	Fatelepvezető	—	—	—	12	12
	Összesen:	—	34	51	38	123
I. csop. Összesen:		64	185	687	817	1753

Tanf. csop.	Képesítés	Hallgatók száma				Összesen
		1951	1952	1953	1954	
		é v b e n				
II/a	Elektrolakatos	—	—	—	45	45
II/b	Szellőztető tanf.	—	—	—	21	21
	Vájárképző	—	—	—	10	10
	Lakatos-átképző	—	—	9	—	9
	Összesen:	—	—	9	31	40
II/c	Laboráns	—	—	—	9	9
	Segédaknász	26	—	22	27	75
	Bányafelmérő	—	—	—	9	9
	Aknásztovábbképző	—	—	—	134	134
	Összesen:	26	—	22	179	227
II/d	Gyorsíró	—	8	12	15	35
	Normás	—	—	4	9	13
	Összesen:	—	8	16	24	48
II/e	Bányamentő	—	—	74	87	161
	Bányagépkezelő	—	25	30	115	170
	Balesetelhárító	1344	1678	256	—	3278
	Bányalámpakezelő	—	—	—	72	72
	Szénosztályozó-gépkezelő	—	—	—	9	9
	Aknaszállít.-gépész	—	—	—	11	11
	Villamosgépkezelő	—	—	—	14	14
	Fűrész- és gépkezelő	—	—	33	—	33
	Összesen:	1344	1703	393	308	3748
	II. csop. Összesen:	1370	1711	440	677	4108
	I. és II. csop.* Összesen:	1434	1896	1127	1494	5861

* A I. csoportban tüntettük fel azokat a tanfolyamokat, amelyek bizonyos alapképesítést nyújtottak, a II. csoportban pedig azokat, amelyeknek továbbképző jellegük volt.

Az első ötéves terv folyamán tehát összesen 5861 embert képeztek ki a vállalat által, illetőleg a Tröszt által szervezett, költségvetésileg alátámasztott tanfolyamokon. A kiképzés — amint látható — az első ötéves terv két évében volt nagyobb ütemű.

Valamennyi szakma közül számban a vájárok tűntek ki. A balesetelhárító tanfolyamokat összehasonlítási alapul nem vehetjük, mivel ennek elvégzésére valamennyi földalatti dolgozó kötelezett.

A kimutatás szerint Komlón már nem volna szakmunkáshiány, a helyzet azonban még nem ez. Kiképzett szakmunkások jórésze elhagyja a bányát, Komlót, és az ország egyéb bányavidékein helyezkedik el, általában olyan szénmedencék bányáiban, amelyek eredeti otthonához közelebb vannak. A munkás-vándorlás — amint ezt már máshelyen vázoltuk — olyan nagy, hogy *a komlói munkásállomány nagyobb része egy-két év alatt kicserélődik*. A szakoktatási csoport kezdheti előlről megfeszített munkáját. Természetesen, ez az energia országos szinten nem vész el, s ha nem Komlón, másutt jelentkezik előnyösen.

A szakoktatások és különböző tanfolyamok megrendezéséhez szükséges összeget a Komlói Szénbányászati Tröszt költségvetésében kapta: ez az összeg 1954-ben 550 000 Ft volt.

Itt csupán utalva a később említendő komlói bánya- és építőipari technikumokra, amelyeknek esti tagozatai ugyancsak a szakmabeli képzést segítik elő a dolgozóink soraiban, röviden megemlékezünk a *komlói vágáriskoláról*.

A Nehézipari Minisztérium Bányarendészeti Főosztályának szakoktatási csoportja még 1949-ben két párhuzamos vágár-tanulóiskolát indított Komlón. Az iskolák elhelyezése körül mutatkozó nehézségek miatt az egyik iskolát Komlóról Nagymányokra tették át.

A komlói vágár-tanuló-iskolában a tanulók létszáma 50 és 100 között mozgott, tehát erősen változó volt. Az iskolai alapon folyó vágárképzés csak a következő években erősödött meg.

A Magyar Népköztársaság kormányzata a bányászati tervgazdálkodás sikerének biztosítása érdekében az ország különböző szénmedencéiben modern szervezetű vágáriskolát állított fel.

A mecseki szénmedence 3 vágáriskolát kapott: Pécssett, Komlón és Nagymányokon egyet-egyet.

Az iskolák országszerte a Munkaerő Tartalékok Hivatala (MTH) — együttesen pedig a szakminisztérium — alá tartoztak,

A komlói vágáriskola számára 1950—1951-ben teljesen korszerű, háromemeletes pompás épületet állítottak Kőkönyös keleti szélén, ahol a tanítás még 1952 őszén 270 tanulóval meg is kezdődött.

A tanítás országos viszonylatban megállapított anyag szerint folyt és folyik,⁵⁷ de kiegészítették a helyi bányászati adottságok nyújtotta ismeretekkel.

A vágáriskolákban a tanulmány 2 évig tartott, s kezdetben a növendékek 2 szakmai ágazat között választhattak.⁵⁸

A vágáriskolába felvett növendékek korhatára túlnyomóan a 15. év volt, s ez a körülmény több hátránnyal járt.

Az 1954—55. tanévben a vágáriskolák ismét visszatértek a kétéves tanulmányi időre.

A komlói vágáriskola növendékei túlnyomóan és közvetlenül (75—80%-ban) faluról származnak: főképpen Baranya, Tolna, Zala és Somogy megyékből, de az ország távolibb megyéiből (Bács-Kiskun, Békés, Hajdú, Bihar megyékből) is.

A növendékek 20—25%-a az iparban — gyárban vagy bányában foglalkoztatott munkások gyermekei, s mint ilyenek, eredetileg városiak (Nyíregyháza, Győr, Tata, Dorog, Ajka, Veszprém stb.) A bányászok gyermekei a létszámban kb. 10%-kal vesznek részt.

A komlói vágáriskola 1954 őszén 72 elsőéves és 192 újonnan beiskolázott növendéket oktatott 10 tanerővel, 6 nevelővel és megfelelő számú és szakmájú óraadókkal, valamint 20—25 számban a növendékek létszámához igazodó — oktatóvágárral.⁵⁹

A tapasztalat szerint a vágáriskolából kikerülő fiatal vágárok (általában) megállják helyüket kint az életben is. Akik nyitott szemmel néznek, tudják azt, hogy idős munkatársaik, az elmúlt évtizedek öreg bányászai többnyire már a 30 felé közeledtek, amikor a várva-várt vágári előléptetésük megtörténhetett, s ők már 20 éves korukban ezen a szakmai fokon állnak. Túlnyomó többségüknél ez a körülmény is hozzájárul ahhoz, hogy megfe-

⁵⁷ Ez a tény kiemelendő, mivel 1950 előtt a vágároktatás anyaga anyyiféle volt, ahány szénmedence. Csupán a balesetelhárítási oktatókönyv alapján jött létre némi harmónia. (Vö. Székely Lajos: Hozzászólás a bányászoktatás problémájához. Bányászati és Kohászati Lapok 1949. 4. (LXXXII.) évf. 1. sz. 24. l.) Az egységes vágároktatási tananyag szükségét mindenki látta, és éppen ezért közmegelegedésre szolgált, amikor az iparügyi miniszter a 20 600/1948. sz. rendeletében bejelentette az egységes vágároktatási tankönyvek kibocsátását.

⁵⁸ A vágár-ágazaton kívül ugyanis az úgynevezett vasas-ágazatot is megszervezték, ahol géplakatos, villanyszerelő, kovács- és vasesztergályos szakmunkásokat képeztek ki — ugyancsak 2 év alatt.

⁵⁹ Az oktatóvágár-rendszert 1952-ben vezették be. Megelőzően az üzem adott a növendékek mellé annyi szakmunkást, amennyire szükség volt.

lelőképpen értékeljék azokat a tényeket és törekvéseket, amelyeket a nép állama biztosít a dolgozók számára. Ez a tudat ki-
hat munkájukra és rendszerint politikai magatartásukra is.

6. A komlói bányamunkásság életkörülményei

a) Bérviszonyok

A felszabadulást követő esztendőök a régi bérezési rendszereket sem hagyták érintetlenül. Míg a megelőző korokban a bérezés rendjének kialakítása a munkáltató joga volt, irányítva a szokás, a gyakorlat és némi államszociálpolitikai nyomás által, addig a népi demokrácia első éveiben, az átmeneti esztendőökben, bizonyos eltolódás kezdődött a szocialista berendezkedés munkabérpolitikája felé.

Az első tény, ami — legalábbis a gyakorlatban — újszerűnek nevezhető, a kollektív szerződés volt.

Az új kollektív szerződések a népi demokrácia hajnalán sok tekintetben kapitalista viszonyokra emlékeztető tételeket tartalmaztak (munkabér, munkaidő, szabadságidő, munkafeltételek biztosítása az üzemvezetéssel szemben).⁶⁰

Az átmeneti jellegnek ez a megnyilvánulása nehezen lett volna elkerülhető, hiszen a szerződéseket a bányászat körében még a Bánya- és Kohóvállalatok Egyesülete kötötte a Bányamunkások Szabad Szakszervezetével, akárcsak ipari téren a Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ) a Szakszervezetek Országos Tanácsával.

Később a kollektív szerződés tartalma és lényege is — természetesen — megváltozott: olyan kétoldalú szerződés jellegét öltötte magára, amely a termelés és a munkás érdekeit hozta összhangba.

Bérezés tekintetében uralkodóvá lett az „*egyenlő munkáért egyenlő bér*” elve. Ezt az elvet a bányában a földalatti termelés sajátossága miatt nehéz volt érvényesíteni. A fejtésben dolgozó munkások bére már régtől fogva automatikus arány szerint igazodott. Általában a vājárkereset 90%-át kapta a segédvājár, 80%-át a csillés. Még kisebb százalékban részesültek a föld alatt dolgozó „urasági” segédmunkások.

⁶⁰ A kollektív szerződés lényegéről a kapitalizmus korában és a szocializmus építésének időszakában I. Szladits Károly „A kollektív szerződés” című előadását, és Világhy Miklós és Weltner Andor hozzászólását. (A Magyar Tudományos Akadémia II. oszt. Közleményei. I. köt. 2. sz. 51—72. I. Bp., 1951. M. Tud. Akad.)

Az ötéves terv hatalmas feladatai különösen elkerülhetlenné tették, hogy a szénbányászat bérrendszerét is — a tapasztalatoknak megfelelően javítgassák. A bányatechnika, valamint a munkamódszerek fejlődése következtében meglazult normák — az idő folyamán — számos hibát tettek láthatóvá. Így pl. a bérezésben nem jutott kellőképpen kifejezésre a szakmunkás értékelendő szakmai képessége. Az automatikus százalékolás a szakmáymunkáknál sok segédvájárt elégedetlenné tett. A bérezési rendszer néha még a vájárt sem elégítette ki: nem volt ritka, hogy egyéni szorgalmának és törekvéseinek gyümölcséből a csapat több tagja a megérdemelnél (viszonylag a végzett munkához) nagyobb bérösszegben részesült.

Az automatikus százalékolás a csoportkeresetnél lehetővé tette, hogy a munkakerülők a becsületesen dolgozók munkatermékéből éldegéljenek. Terjedt a bércsalás és maga a teljesítmény is elvesztette azt a lendületét, amelyre a későbbiekben egyre inkább szükség lett volna.

A bányamunkások nem egyszer abban a hitben voltak, hogy a bérelszámolásnál megcsalják őket. Ebben a feltevésükben megerősítette őket az a körülmény, hogy munkájuk eredményeivel soha nem voltak tisztában.

A bérezésnél nem vették figyelembe a bányában végzett melélmunkákat; ezek pedig gyakran tekintélyes időt raboltak el, a munka és a kereset hátrányára.

A bányászok életszínvonala mindezek következtében nem emelkedett olyan mértékben, ahogy arra — rendezettebb bérviszonyok mellett lehetőség nyílt volna, sőt növekedett az elégedetlenség, amely lassanként a Párt- és a szakszervezet állandó problémája lett.

Az MDP Központi Vezetősége 1950. május 1-i ülésén foglalkozott a bányászbérezés kérdésével és itt is megállapították, hogy ebben a rendkívül fontos termelési ágazatban az átlagórabér alacsonyabb, mint a ruházati iparban. A bányászok a bérszínvonal tekintetében sorrendben a nyolcadik helyre kerültek.

Az MDP Központi Vezetőségének irányelve alapján jelent meg a 2015/1950. sz. M. T. utasítás, amelynek értelmében *a bányászatban is be kellett vezetni a darabbérezési rendszert*. A darabbérezés 1950. augusztus elején vette kezdetét. Egyidejűleg alapbér- és normarendezés is történt. Földalatti szakmányos viszonylatban ez a bérezési rendszer Komlón kb. 8—10%-os béremelkedést jelentett. Az 1950. év hátralévő hónapjaiban ez (az 1949. évi átlaghoz képest) 24%-os emelkedéssel volt egyenlő.

A bérrendezés továbbá a feltárásnál 30,00 az elővájásnál 29,00, a fejtésnél 28,40, a fenntartásnál 24,00 forint iránykeresetet állapított meg.

A szakmányos bérrendezést 1950. november 1-i hatállyal követte a föld alatt és a külszínen — úgynevezett urasági munkán — foglalkoztatott szállítószemélyzet bérezése. A bérkorrekciót azonban itt prémios bérrendszerrel valószínűsítették meg. *Időméréssel, vagy ahol ezt keresztülvinni nem tudták, becsléssel* állapították meg a végzett munka egy egységére fordítandó összidőt, amelyhez a munkabér és a prémium igazodott.

A darabbérezés bevezetése — természetesen — nem ment sírán. Ennek oka részben a megszokottól való eltérés, részben az ellenséges agitáció volt. A darabbérezés azonban észrevehetően emelte a termelést. A vájárok műszakbére — számos esetben — 35—40 forintba ugrott, de nem volt ritka az 50 Ft-ot megközelítő műszakkereset sem. A darabbérezés tehát kétségkívül jelentősen hozzájárult a bányász életszínvonala emeléséhez, mégpedig annak az elvnek érvényesítésével, amely a szocializmus építésének adott szakaszában a bért a teljesítménytől teszi függővé.

Igy a bér- és normarendezésnek számos olyan következményei voltak, amelyek a termelés, a termelékenység, a verseny- és újítómozgalom, az ún. rejtett tartalékok felfedése, a termelés műszaki feltételeinek jobb megszervezése terén is — általában — előnyösen éreztették hatásukat. *Megnehezítették a bérctsalást, a normalizációt. S tekintve, hogy országos iránynormák voltak, a normarendezés nagyban hozzájárult a munkaerőhullámmérés mérsékléséhez.* Tudniillik megszűnt annak a lehetősége, hogy az ország más és más bányáiban ugyanazon munkaviszonyok és munkakategóriák mellett 25—30%-os bérkülönbség forduljon elő.

Bár a norma új megállapítását éppen a technikai készség fejlődése és a laza normák folytán előálló bérctsalások tömegessége tette szükségessé, itt bizonyos számítási hibák mutatkoztak: a darabbérek megállapításánál egyes munkafajtákra aránylag „feszített normát” írtak elő, ami megnyilvánult a teljesítményben dolgozók műszakonként elért eredményeiben is.

Az 1950. év utolsó négy hónapjára ezt a helyzetet Komlón a következő számok dokumentálják:

Normarendezés és a teljesítmények viszonya
1950 szeptember 1—december 31.

1950	79,9 %	80— 89,9 %	90— 99,0 %	100— 109,9 %	110— 119,9 %	120— 149,9 %	150 %-on felül
	t e l j e s í t m é n y t e l é r t						
szeptember	90	75	130	131	65	90	16
október	165	179	173	155	110	78	9
november	85	59	149	180	91	98	10
december	196	104	100	135	75	108	21
Összesen:	536	417	552	601	341	374	56

A 4 hónap leforgása alatt tehát összesen 1505 bányász teljesítette a normát 100%-on alul, s csak 1372 fő 100%-on felül. Bízható volt azonban az a tény, hogy 771 bányamunkás 110—120%-os eredményt mutatott fel, s hogy a 120—150% között termelő munkások száma 374. A nagyobb mérvű pozitív eltolódás később be is következett.

A munkások kyszámú, pesszimistább és „felheccelt” elemei teljes megnyugtatása érdekében a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa az 1950. szeptember 17-én közzétett határozatában leszögezte, hogy a június 20-i határozat alapján megállapított normákat megváltoztatni nem szabad. Új normákat csak ott lehet megállapítani, ahol új munka van, és olyan munkáknál, amelyeknek műszaki és szervezési feltételei megváltoztak.

Még ugyanebben az évben az MDP Központi Vezetősége és a Minisztertanács határozatából az a bányász, aki a normát 100%-on felül teljesíti, s igazolatlan mulasztása abban a hónapban nincs, a *teljesítmény százalékától függően jutalomban részesül*. Ugyancsak jutalmat kapnak a prémios időbéresek is, amennyiben az időkihasználásuk 60%-on felüli.

A teljesítményjutalom főképpen a szakmányos, illetőleg a darabbéresek körében éreztette hatását.⁶¹

⁶¹ Vájárok, segédvájárok és csillések normájuk 100—130% közötti teljesítményéért járó bér után 50%, 130—160% közötti teljesítménynél a 100%-on felüli teljesítményért járó bér után 75%, a még magasabb teljesítménynél a 100% teljesítménynél járó bér után 100% teljesítményjutalmat kapnak. (A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának és a Magyar Dolgozók Pártjának Központi Vezetőségének határozata a szénbányászat fejlesztéséről. IV. pont.)

Mindezek után a komlói bányamunkások darabbéres keresete, viszonyítva az előző évi keresethez, a következő volt:

*Bányászdarabbéreses keresetének alakulása 1949—1950.
Ft/műszak*

Munkáskategória	Alapkereset			Összes pótlékkal növekedett kereset		
	1949	1950	Index	1949	1950	Index
Vájár	22,14	28,42	123,9	31,78	39,62	124,7
S. vájár	20,54	26,37	128,4	28,06	35,85	127,8
Csapatcsillés	17,94	21,43	119,5	24,40	29,08	119,2
Együtt:	20,71	25,72	124,2	28,46	35,41	124,4

*Szállítók keresetének alakulása
Ft/műszak*

Földalatti						
szállítók	16,36	19,45	118,9	20,59	24,95	121,2
külszíni						
szállítók	18,29	18,15	99,2	19,41	20,01	103,1
Együtt:	16,78	19,13	114,0	20,33	23,72	116,7

*Egyéb fizikai és összes fizikai munkások keresetének alakulása
Ft/műszak*

	19,11	21,35	111,7	24,14	27,54	114,1
--	-------	-------	-------	-------	-------	-------

Kiderül a kimutatásból, hogy az 1950. július havi bérrendezés alapján a vájár 23%-kal, a segédvájár 28,4%-kal, a csapatcsillés 19,5%-kal keresett többet, mint 1949-ben. Az alapkereset növekedése a szakmányosoknál 24,2%-ot tett ki.

A pótlékkal megnövekedett keresetnél a százalékos emelkedés ugyancsak érvényre jutott. A földalatti szállítómunkás alapkeresete 18,9%-kal, az egész munkásállományra vonatkoztatott alapkereset pedig 11,7%-os emelkedéséről tanuskodik. Nem emelkedett önmagában véve a külszíni munkások alapkeresete, sőt az 1949. évihez viszonyítva még 0,8%-kal csökkent.

Mellékesen meg kell említenünk, hogy a kereset és a normarendezés folytán a teljesítményindexek valamivel nagyobbak lettek, mint a kereseti indexek. Ha az összes fizikai dolgozók teljesítmények indexszámát összevetjük az összes fizikai dolgozók műszakonkénti keresetének indexszámával, akkor láthat-

juk, hogy a teljesítményi index 118, a kereseti index 114,1. Az arány a földalatti szakmányosok pótlékkal növelt és a földalatti szakmányosok földalatti teljesítménye között (1949. és 1950. évek viszonylatában) 124,4 : 128,5.

Az új norma- és bérrendszer tehát nemcsak a munkabéreket emelte meg, hanem előnyösen hatott a termelésre is.

A kormányzatot ugyanez a törekvés vezette a műszaki értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak fizetésrendezésénél is. Az Országos Munkabérmegállapító Bizottság rendelkezése értelmében Komlón — 1950 szeptember 1-től kezdve — *a műszaki értelmiség prémieumban részesült*, amelynek nagysága a tervteljesítéstől függött. Megelőzően a műszaki értelmiségnek mutatószámos bérrendszere volt, ahol az alapot a vállalati átlagokból *súlyozással* kiszámított üzemi teljesítmények szolgáltatták.

A műszaki értelmiségieknél erre az anyagi ösztönzésre a termelés vonalán volt szükség, mivel a régi normák rendszere és a darabbéres rendszer bevezetése megkívánta, hogy az új normák műszaki feltételeit mennél kifogástalanabban biztosítsák. Mutatószámos bérrendszerükkel nem tudták keresetük mértékét kapcsolatba hozni, s nem lehetett ösztönző többleteljesítményre, azaz magára a magasabb bérnívó elérésére sem.

Mindezen intézkedések ellenére a munkafegyelem sok kívánnivalót hagyott maga után, jöllehet a norma- és bérrendezés egyik célja éppen a fegyelem kialakítása volt.

Az igazolatlan mulasztások leküzdése érdekében ugyan — 1950 december 1-i hatállyal — *bevezették a „hűségjutalom” fogalmát* és tényét az ország valamennyi bányájánál, így Komlón is. E szerint az egész éven át igazolatlan mulasztás nélkül, becsületesen dolgozó bányász, egy összegben kifizetett hűségjutalmat kap. A hűségjutalom (a 30%-os földalatti pótlékkal növelt) évi alapkereset bizonyos százaléka az 1950. január 1-től számított szolgálati időnek megfelelően.⁶²

A vágárképesítéssel rendelkező bányászok ezen felül még megkapják a hűségjutalom 10%-át is.

⁶² Vájárnál, segédvájárnál és csillésnél:

1— 2 évi szolgálat után — — — — —	5%
2— 5 évi szolgálat után — — — — —	10%
5—10 évi szolgálat után — — — — —	15%
10 éven felüli szolgálat után — — — — —	20%

Egyéb földalatti munkásoknál — a fenti szolgálati időközökben — 3, 6, 10, illetőleg 15%-ról van szó.

A hűségjutalmakat — bár a rendszer 1950 vége felé lépett életbe — már 1950. december 31-én kifizették (arra az évre) 1950 január 1-ig visszamenő hatállyal. A következő években a hűségjutalmat szénbányászaink között a naptári év újonnan kitűzött bányásznapiján, azaz szeptember hó első vasárnapján fizetik ki. A bányász még egy igazolatlan mulasztás mellett is megkapja az összeg 50%-át. Ezen felüli igazolatlan mulasztások esetén hűségjutalomról nem lehet szó.

A hűségjutalom tartozéka még a munkaruha és bakancselátás is. 1951 január 1-től kezdve ugyanis a földalatti fizikai dolgozókat és műszaki munkavállalókat megfelelő munkaöltönnyel (zubbonnyal, fehérneművel, fejtendő bőrsisakkal), lábbelivel (bakancssal, gumicsizmával vagy rövidszárú bőrcsizmával) kell ellátni. Ez az ellátás térítésmentes, ha a bányásznak egy éven át nincs igazolatlan mulasztása. Az első igazolatlan mulasztás esetén a térítési összeg 50%-át, a második igazolatlan mulasztás alkalmával pedig a hátralévő 50%-ot is levonják.

Mindezen felül a *föld alatt foglalkoztatott munkavállalók földalatti pótlékot kaptak*, amely a vájároknál, segédvájároknál, csapatcsilléseknél, továbbá a szakbavágó munkát végző szakmunkások és szellemi dolgozóknál az alapbér (alapkereset) 30%-a, segédszemélyzetnél és a rokkant vájároknál az alapbér (alapkereset) 20%-a. A földalatti pótlékot a prémiummal növelt alapkeresetre számították.

A földalatti pótdíjon kívül még több pótdíjféleséget rendszeresítettek, amelyek a bányamunkások bérét emelték. Ezek közül *az éjjeli pótlék és a vasárnapi pótlék a jelentősebbek.*

Túlórapótlékot kap az a dolgozó, akit heti 48 órán túl foglalkoztatnak. Állandó pótléka volt a Komlói Szénbányászati Tröszt dolgozóinak az úgynevezett „*komlói pótlék*”, amely az alapkereset 10%-át jelentette mind a földalatti, mind a külszíni munkavállalóknál egyaránt.

A munkabérek fejlődéstörténete a bányászatban ezekkel az alaprendezésekkel — természetesen — nem állt meg, hanem továbbra is a kormányzat figyelmének homlokterében maradt.

Minisztertanácsi határozatra, a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium 122.750/1953. sz. utasítása alapján emelkedett a műszaki dolgozók alapbére, és rendezték az adminisztratív dolgozók alapbérét is. E szerint műszaki és vezetői munkakörökben „adminisztratív” dolgozók prémiumot kaptak, progresszív módon, a vállalat népgazdasági jelentőségét (s így a műszaki dolgozók más és más felelősségét) figyelembevéve. Komlót az I. kategóriába

sorozták, mivel napi széntermelése már ekkor meghaladta a 250 vagont. Ezenfelül Komlón — mint az úgynevezett alapszénterületek egyikénél — a szén termelő egységeknél a prémium már a 90 %-os, a többi termelő egységnél 95 %-os teljesítménytől függött. A nem alapszén⁶³ termelő többi termelőegységeknél a premizálás 95 %-os tervteljesítés után kezdődik meg.

1953 végén újabb változás történt a bányamunkások bérezésénél; a Minisztertanács felhatalmazására a Nehézipari Minisztérium emelte a szénbányászati darabbéres dolgozók darabbértarifáját a 8 kategóriának megfelelően.

A bérelszámolás ésszerűsítése érdekében a földalatti 30 %-ot beépítették a darabbéres munkások bérébe, ami végeredményben nem pusztán a bérelszámolás egyszerűsítését jelentette, hanem a földalatti pótdíjjal rendelkező dolgozók bérét is emelte. Ugyanis mindazokat a pótlékokat, amelyeket az alapkereset után számítottak, most a 30 %-kal megemelt bérösszeg után számfejtették. Ugyanekkor a vágármunkakörben dolgozók bérét is jelentékenyen emelték — progresszió alkalmazásával: Komlón mint alapszénterületen a progresszív bérezés már az alapmunka 90 %-os teljesítésétől kezdve jutott érvényre.⁶⁴

A munkabérek nagyságát ekkor Komlón nehéz lenne egy átlagszámmal megmutatni. A kereset, tekintve a normarendezést is, nagymértékben az egyéntől függött, legalább is függött annyira, mint a munkakörülménytől, amelyek közt műszakja alatt dolgozott. A pótlékok egy része ugyancsak ingadozóvá tette az egyén keresetét, de a mélypont közelében csak a bumlizó, munkakerülő, a tanulni nem kívánó bányász maradt meg tartósan.

A havi kereseteket tehát inkább konkrét esetekkel lehetne érzékeltetni.

⁶³ A rendelet szerint alapszénterületnek kellett venni a Komlói Szénbányászati Tröszt, a Pécsi Szénbánya Vállalat, a Tatabányai Szénbányászati Tröszt, a Dorogi Szénbányászati Tröszt és a Nagymányoki Szénbánya Vállalat működési területét — kivéve a hidasi lignitterületet, amelyet akkor ki is vettek a Nagymányoki Szénbánya Vállalat kötelékéből és a várpalotai szénbányászattal együtt igazgatták.

⁶⁴ Az alapmunka teljesítésének minden 90 %-on felüli egész számára meghatározott kulcsszám áll rendelkezésünkre, s ennek sorozata az alapkereset összegével adja a progresszió összegét.

K. J. vágár például 1953. október havában, amikor még a legutóbb említett bérrendezés nem lépett életbe, 100%-os teljesítményével a következő munkabért kapta:

Alapbér	— — — — —	1575,27 Ft
Éjjeli pótlék	— — — — —	42,08 Ft
Ebédpénz	— — — — —	45,31 Ft
Összesen:	— — — — —	1662,66 Ft

B. S. vágár keresete 1954. január havában, az újabb fizetési rendszer mellett, ugyancsak 100%-os teljesítménnyel a következő volt:

Alapbér	— — — — —	1615,38 Ft
Éjjeli pótlék	— — — — —	35,87 Ft
Vasárnapi pótlék	— — — — —	59,79 Ft
Ebédpénz	— — — — —	56,65 Ft
Prémium	— — — — —	94,56 Ft
Összesen:	— — — — —	1862,25 Ft

1953-ban S. I. vágár 118%-os teljesítménnyel — kiegészítő fizetések nélkül — 1659,79 Ft-ot keresett. Kiegészítő fizetését kerekben 250 Ft-nak véve, a havibér összege 1909,79 forintot tett ki.

Ugyanez a vágár 1954. januárjában 119%-os teljesítménybért ért el. Kiegészítő fizetések nélküli keresete (alapbér + progresszió) 2101,70 Ft volt, amihez még a 250 Ft kiegészítő fizetést kell hozzáadni: a havi kereset így 2351,70 forintra rúgott.

Az új munkabérrendezés kihatásának bemutatására vehettünk volna 75%-os teljesítményt is, de vehettünk volna 170—190%-osat is. Az illusztrálás céljára felhasznált 100—120% közötti keresetek azonban a legáltalánosabbak, s a legjobban megközelítik az átlagos bérnívót, amelyen a közepes vágárok mozognak. *S egyelőre a közepesek vannak többségben.*

Az elmondottakból következik, hogy a munkabéreknek ma éppen úgy, mint régen, megvannak a szélső értékei. Vannak egészen kiugró magas értékek, és vannak egészen alacsonyok. Az alacsony értékhez azonban ma a munkás nincs hozzáláncolva. Számos szervezet egyenesen azon fáradozik, hogy a szakképzés létráján egyre magasabbra tolja, és szélesre tárja előtte a kaput; amennyiben szorgalma és tehetsége lehetővé teszi, akár egészen a műszaki egyetemig.

Régi munkásmozgalmak alkalmával számos esetben, mint a bányászok egyik legsúlyosabb panasza került szóba az a sérelem, hogy a bányavállalatok hosszú éveken át nem léptetik elő a segédvájárokat vájárokká, a csilléseket segédvájárokká, stb. Ha esetenként voltak is besorolások magasabb rendfokozatú bányamunkásállományba, ez több esetben függvénye volt a munkás és a vállalat műszaki vezetősége közti jóviszonynak.

Ezzel ellentétben országsszerte ismereteseek a Komlói Szénbányászati Tröszt munkástoborzó hirdetményei, amelyek értelmében a jelentkező nyomban 600 Ft toborzási jutalmat kapott. Közismert tény az is, hogy a segédmunkás nívóján — amint arra a szakoktatással kapcsolatban utaltunk — valójában csak azok maradtak meg, akikben semmi törekvés nem volt a továbbképzésre.

A bányamunkás bérezésének vázolt fejlődéstörténetéből látható, hogy a kérdést állandóan figyelemmel kísérték. Nevezetesen igazolja, hogy *a Magyar Népköztársaság kormánya minden erejével a bányamunkások jólétének — adott helyzethez viszonyított — magasabb fokú biztosítására, az ország ipari fellendítése érdekében a széntermelés növelésére, a termelékenységek emelésére, szakmunkások nevelésére, a szocialista verseny kialakítására, az újjátmozgalom kiépítésére, a munkaerők tömörítésére, a dolgozóknak a termelésben való érdekeltté tételére törekszik.*

Az új bérezési rendszerben azonban voltak olyan hiányosságok is, amelyek már rövid gyakorlat után a felszínre kerültek.

Ilyen probléma mutatkozott először a normák kiadása és jóváhagyása területén. Tudniillik, minden elővigyázatosság mellett is gyakran előfordult — régebben is előfordult — hogy elsőrendű szakmunkás fontos munkán, tehát olyan munkán dolgozott, amely nagy körültekintést, szakértelmet igényelt, s bére mégis kisebb volt, mint pl. azé, akit közvetlen termelő helyre állítottak.

Gyakran panaszkodtak azok a munkások is, akiket — üzemi érdekből — egyik munkahelyről a másikra helyezgettek át, s bérüket úgynevezett súlyozással számítottak ki, aminek következtében gyakran kevesebbet kaptak mint amennyire számítottak.

Minden jószándéka ellenére *nem érte el a célját az a törekvés, hogy a bérezést a dolgozók át tudják tekinteni*, s így kiküszöbölődjenek azok a gyanúokok és reklamációk, amelyek a munkaátvevők, a normások, a bérelszámolók felé irányultak.

Soha annyi bérreklamáció nem fordult elő, mint 1954 utolsó negyedében.

A bányász számára megnehezítette az áttekintést a *perc-norma, valamint a súlyozással és az egyenértékkel való elszámolás. Közóhajjá vált a bérezés egyszerűsítése.*

A bérezés lényegét tekintve — amint az elmondottak alapján is megítélhetjük — az ötéves terv során kiemelkedő eredmények mutatkoztak. Nemcsak a bányamunkások és hozzátartozóik, de az ország egész népe érezte, hogy a kőszénbányák dolgozóinak életkörülményei észrevehetően mások lettek, mint voltak.

Az a kétségbeejtő küzdelem az egyszeri 20%-os őszi, vagy téli segélyért, amelyet az ország valamennyi szénbányászáának meg kellett vívni pl. az 1930-as évek fordulóján, s az a heroikus harc az életért — pl. 1933 és 1937 között — amelyet a pécsvidéki bányászok vívtak a 6—8%-os bércsökkenés hatályon kívül helyezése érdekében, amelyet a három csertetői halálos áldozat hozzátartozóinak gyásza még élő példaképp tár a mecseki szénmedence bányászai elé, mint éles kontraszt áll a munkások jelenlegi állapotával szemben.^{64a}

b) Védekezés a balesetek ellen

A komlói kőszénbányászat legkritikusabb területe a legújabb időszakban a balesetelhárítás, s ezzel kapcsolatban a balesetek vonalán mutatkozó helyzet.

Mindenki a balesetek csökkentését kívánja, s az elhárítás érdekében összehasonlíthatatlanul fokozottabb tevékenységet fejtenek ki ma, mint régen. Ennek ellenére a balesetek száma nem mutatja azt a csökkenést, amit a dolgozók egyénileg, s a társadalom egyetemlegesen óhajtanának. Maga a népgazdasági terv sem csak a szén mennyiségére, minőségére, az önköltség csökkentésére törekszik, hanem az ott foglalkoztatott dolgozók egészségi és baleseti viszonyainak javítására is. Ez a törekvés népgazdaságunk szociális vonatkozású törvényhozásának legfőbb tétele. *A termelésnél tehát az első szempont a biztonság, s csak azután beszélhetünk a termelés fokozásáról.* Kapitalista terme-

^{64a} Bár ebben a munkában csak az első ötéves tervünk befejeztéig, 1954 végéig foglalkozunk a komlói kőszénbányászat történetével, mégis utalnunk kell — a bérezés tekintetében — arra a későbbi, 1955. jún. 11-i Minisztertanácsi határozatra, amely a szénbányászatban uralkodó szövetvényes bérezési rendszerben igyekezett segíteni. Az újabb bérezési rendszer 1955. február 1-én lépett életbe.

lési rendszerben a sorrendet fel szokták cserélni. A szocialista termelési viszony mellett a csere végzetes tévedés, az eszme és elmélet teljes megtagadása lenne.

Mi az oka mégis annak, hogy *a termelés emelkedésével* — minden törekvés ellenére — *a balesetek száma is emelkedik*, konkrétan Komlón, de általában hazánk egyéb bányavidékén is?

Az állapot magyarázására több kézenfekvő objektív és szubjektív okot lehet felhozni, mégpedig — csoportosítva — a következőket:

1. Minden bányászathoz, s így a komlóiban is, érvényesülnek azok a természeti erők, amelyek egyelőre az emberi számításán kívül, váratlanul, s általában hirtelen hatnak.

2. Műszaki vonalon sok olyan mulasztás történhet, amely katasztrófát hoz a bányamunkásra. Idevehetjük a felületes ellenőrző munkát is.

3. Az ember szervezetének fizikai és szellemi adottságai jelentékenyen közreműködnek a balesetek keletkezésénél, illetőleg ezek elhárításánál. A balesetet előidéző okoknak ez a csoportja a legváltozatosabb képet mutatja.

E három balesetokozó kategóriával kapcsolatban — összefoglalóan — a következőket lehet megállapítani:

A komlói szénbányászatról már több ízben elmondottuk, hogy rétegviszonyai, az összetöredezett, elvetődött szén- és meddő rétegek a bányát a legveszélyesebb bányauzemek közé sorozzák. A komlói bányaművelésnek ez a tulajdonsága a jelenlegi (modern mélyművelési) korszakában egyáltalán nem csökkent, sőt növekedett. A második világháború rablógazdálkodása és az átmeneti korszak hiányai a szakmunka és bányatechnika vonalán fokozták a komlói bányászat nehézségeit.

A természetadta nehézségeket csak olyan mértékben tudták leküzdeni, amilyen mértékben leküzdésének tudományos és műszaki feltételei biztosítva voltak. Ha a különböző bányaműveleteket, legfőképpen az aknamélyítést, a feltárást, az elővájást, a jövesztést nem műszakilag alátámasztott eljárással, jó biztosítással, az összes körülmények által igazolt ütemben végezték, akkor a balesetek száma nem csökkent.

A bányauzemvezetés balesetelhárítási szervezete ma már lényegesen más körülmények között dolgozik, mint régen. A balesetelhárítási intézkedéseket a múltban egyetlen hatósági szervezet ellenőrizte: a bányakapitányság. Ez az elsőfokú bányahatóság, bármennyire is az osztálytársadalom, a hatalom szerve volt, mégis abban az időben az egyetlen fórum, amely a magánbánya-

kapitalistákat az életbiztonság terén mutatkozó közömbösségük-ből felrázni törekedett. A bányatulajdonosok általánosságban még a minimális biztonsági beruházástól is idegenkedtek, s lehetőleg nem tettek eleget a biztonsági előírásoknak. A *felszabadulás után a balesetelhárítás ügye kellő anyagi alátámasztást nyert*. Komló a három- és ötéves tervben egyre növekvő összegeket kapott a bányabiztonság és a balesetelhárítás megszervezésére. A munkavédelmi ügyeket eleinte az ún. Munkavédelmi Iroda intézte. Ezt az irodát 1953-ban osztállyá szervezték. Az osztály 9 függetlenített és 10 nem függetlenített biztonsági megbízott kiképzésével és beállításával kezdte meg tevékenységét, s az évet 12 függetlenített, és 7 nem függetlenített biztonsági megbízottal zárta.

A munkavédelmi osztály ellenőrizte a vállalaton belül az egészségvédelem menetét, állapotát és a biztonsági megbízottak működését. Közvetlenül foglalkozott a baleseti források elhárításával. Elkészítette a beruházási költségvetését és beütemezte a munkavédelmi beruházásokat.⁶⁵ A műszaki munkavédelem szervezése így a Tröszt hatáskörén belül a munkavédelmi osztályra tartozott.

A biztonsági megbízottak azt a feladatot kapták, hogy az üzemi baleseteket rendszeresen ellenőrizzék, s a hiányok megszüntetését szorgalmazzák, azaz általánosságban a műszaki munkavédelemről gondoskodjanak.

A biztonsági megbízottak tevékenysége sokat javított a helyzeten. Állandó kapcsolatot teremtettek a munkavédelmi osztály és az üzemi, valamint vállalati egységek között. Együttműködtek továbbá a szakszervezet aknánként kijelölt — nem függetlenített — munkavédelmi felügyelőivel, akik ugyancsak a bányák és műhelyek ellenőrzésében vettek részt.

A szakszervezet munkavédelmi felügyelői szervezték meg az aktívahálózatot, amelynek tagjai szintén közreműködtek a munkavédelemben.

A szakszervezeti megbízottaknak és a Tröszt biztonsági megbízottjainak együttműködése ugyancsak gyümölcsöző volt, bár kezdetben többször kifogást emeltek egymás működése ellen.

A komlói Tröszt munkavédelmi szervezete 1954-ben a következő menetben teljesítette feladatát: a munkavédelemben résztvevő tényezők az üzemvezető főmérnök vezetésével havon-

⁶⁵ L. Munkavédelmi Utmutató. 1. Kaposvár, 1953. A Komlói Szénbányászati Tröszt Munkavédelmi Osztálya (Somogy megyei Nyomdaipari V.) 4. 1.

ként megvizsgálták a munkahelyek biztonsági állapotát, ellenőrizték a folyamatba tett védőintézkedések végrehajtását, az észlelt hibák kiküszöbölésére határidőt állapítottak meg, majd — az aktívák bevonásával — munkavédelmi konferenciát tartottak. A konferenciákon az előző hónap munkavédelmi eredményei és tapasztalt hiányosságai, baleseti statisztikái alapján elkészítették a következő havi tervet.

A baleseti kérdéseknél az államrendőrség is szóhoz jutott. A rendőrség megbízottja a súlyos balesetek alkalmával a biztonsági megbízottakkal együtt állapította meg a felelősség kérdését. A rendőrségi megbízott megjelent a munkavédelmi értekezleteken is.

A bányaegészségügyi viszonyok ellenőrzésében kiemelkedő szerep jutott még a *Főállamügyészi Hivatalnak*. Ez a hivatal a munkavédelmi beruházásokra fordítandó összegek sorsát is figyelemmel kísérte. Megbízásából a soros államügyészek helyszíni vizsgálatot tarthattak.

Az ellenőrző szerveken és személyeken kívül a legfelsőbb ellenőrzést a *bányaműszaki felügyelőség gyakorolja*. A bányaműszaki felügyelőség — hasonlóképpen mint régebbi jogelődje, a bányakapitányság — a bányák ellenőrzésével megbízott hatósági szervezet. A bányahatóság a maga részéről a bányakerületben biztonsági megbízottakat állított, akik a bányaműszaki felügyelőség és az üzemek közti kapcsolat elmélyítését szolgálták. Ezek a megbízottak bányahatósági vonalon képviselték a bányabiztonság ügyét, s közvetlen nekik voltak alárendelve: függetlenek az üzemektől, bár rendszerint a vonatkozó üzemek tapasztalt, tevékeny dolgozói sorából kerültek ki.

Rövid vázlatában ilyen volt a komlói szénbányászat munkavédelmi berendezése és tevékenysége az első ötéves terv végéig, a Magyar Népköztársaság munkavédelmi politikájának tükrében.

Amint látjuk, a balesetelhárítási intézkedésekből Komlón nem volt hiány, és a pénz sem hiányzott hozzá.

A *Komlói Szénbányászati Tröszt pl. 1953-ban munkavédelem céljára 13 700 000 forintot költött*. Míg a régi kincstári bányák központi igazgatósága a takarékosagra intette a komlói igazgatóságot a balesetelhárító berendezések tekintetében, addig a Magyar Népköztársaság kormányzata kötelezően előírta a megszabott beruházások teljesítését.

A komlói üzemvezetőségnek 1953-ban mindazokat a biztonsági berendezéseket, amelyeket különböző vállalatoknál meg-

rendelni, vagy leszállíttatni nem tudott, saját üzemeiben — egyéb munkálatok rovására — kellett elkészíteni.

*1954-re a Komlói Szénbányászati Tröszt 8 400 000 forintos hitelkeretet kapott munkavédelmi célokra.*⁶⁵

A rendelkezéseket a munkavédelmi osztály késedelem nélkül meg is tette, úgyhogy már az év első hónapjaiban megkezdődött a kívánt anyagok és eszközök leszállítása Komlóra.

Mindezen intézkedések és beruházások ellenére *a balesetek átlaga Komlón általában nagyobb, mint az országos átlag*. Az eltérés néha jelentékeny. Hamis képet kapnánk azonban a komlói bányabiztonságról, ha a bányászat adottságait és Komló különleges helyzetét nem tekintve, merev statisztikai összehasonlításokat tennénk. Figyelembe kell vennünk, hogy Magyarországon jelenleg nincs köszénbánya, amely oly hatalmas ütemezéssel fejlődött volna és fejlődne, mint a komlói. A fejlődésnek, illetőleg a fejlesztésnek e sűrítését más szénmedencében nem találjuk meg, jöllehet a fordulat éve (1948) óta az ország valamennyi szénbányája nagy fejlődésen ment át.

Komló szocialista iparváros felépítéséről van szó. Akár a borsodi, akár a salgótarjáni, akár az északdunántúli, vagy a pécsvidéki köszénbányászatot nézzük, a termelés emelkedése időben nyújtottabb. Ezen felül az említett bányamedencék olyan komoly törzsmunkásállományra támaszkodhatnak, amely számban nem törpül el annyira a legutóbbi évek átlagos létszáma mögött, mint Komló. *Az első öt éves terv végén a Komlói Szénbányászati Trösztöz kerekén 11 000 munkás tartozott.* 1944-ben a kincstári szénbányászat idejében mindössze 2000.

És a balesetelhárító ténykedés itt áll a legsúlyosabb feladat előtt. Könnyebb a természeti erők káros érvényesülését megfelelő intézkedésekkel visszaszorítani, leküzdeni, a biztonsági beruházásokat maradéktalanul teljesíteni, mint egy állandó hullámzásban lévő, szakműveltség hiányában egyelőre erősen kifogásolható bányamunkásállományt, gyors ütemben, munkavédelmi tekintetben helyes magatartásra rávenni.

Miután a balesetelhárítás természetadta vagy műszaki okainak felderítése, a bányaművelésnél általában műszaki probléma, itt csak néhány olyan szempontból teszünk megjegyzést, amikor a baleseti okok az emberben rejlő elégtelenséggel függnek össze.

⁶⁵ Ez az összeg csak látszatra kisebb, mint az előző év munkavédelmi beruházási költsége, mivel olyan beruházások, amelyek az 1953. évben a munkavédelem (hűségruha, bakancs, gumicsizma, fehérnemű, sisak stb.) címen futottak, most külön beruházási keretet kaptak.

Itt valójában első helyre kell tennünk azt a tényt, hogy Komló kifogástalan működéséhez még *nem alakult ki a megfelelő munkásállomány*. Ez természetesen csak idő kérdése, és mihelyt a komlói kőszénbányászat az országos gazdasági tervekben kitűzött fejlesztésének tetőpontjára ér, s a szükséges törzsmunkásság telepítés útján is megköthető, különösebb gondot a továbbiakban már nem jelenthet.

Az első ötéves tervidőszak alatt azonban még távol voltunk a céltől.

Másutt már említettük, hogy a bányaváros építése és a bányászat fejlesztése során voltak olyan hónapok, sőt évek, amikor megközelítően annyi munkást számoltak le, mint amennyit felvettek. Amikor a Komlói Szénbányászati Tröszt munkavédelmi és szakoktatási osztálya számtalan esetben, néha szinte emberfeletti munkával, rábeszéléssel, kényszerítő eszközökkel odáig jutott, hogy a szükséges balesetelhárítási ismereteket „közölte” a bányászok egy részével, a bányász fogta magát és újabb foglalkozási körbe ment. Munka szempontjából ezen a téren, bizonyára és nem is szűk körben, éveken át, sokat rontottunk: számos dolgozóban az a benyomás lett úrrá, hogy bárhová megy, megállja a helyét anélkül, hogy sokoldalú alkalmazhatóságát kellő képzéssel támasztotta volna alá. Szerencsére a legtöbben — ezek éppen a legjobb szakemberek közé tartoztak — nem hagyták magukat munkájuk köréből kiemeltetni. Ezekből lettek aztán a szakma mesterei, a sztahanovisták, érdemrendes dolgozók, a versenyszellem ébrentartói, újítók, sőt feltalálók.⁶⁷

c) Társadalombiztosítás

A felszabadulás után tovább folytatódott a dolgozók biztosítási ügyeinek központosítása.

Már a megelőző fejezetekben is láthattuk, hogy a hajdan nagyjelentőségű bányatárspénztár — különösen a két világháború közt — egyre jobban veszít jelentőségéből, s ügyköre egész szűk határok közé szorul, azaz mindinkább az országos társadalombiztosítás felé sodródik, sőt egyes funkcióival ide be is olvad.

A *bányatárspénztárak az 1940-es évek második felében, s 1951-ben teljes felszámolás alá kerültek*. A régi társpénztárak legégetőbb hibáját legelőször a *Társpénztárak Szövetségével* kívánták kiküszöbölni. Így vált gyakorlattá a társpénztárak közötti

⁶⁷ L. Rihmer László: A biztonságtechnika alakulása a komlói bányászatban. A Bányászati Lapok 1956. nov.—dec. (11/12.) havi száma. 718—727. 1.

viszonosság elve, amelynek hiánya annyi bajt és keserűséget okozott a bányamunkásoknak. 1949. március 1-i hatállyal pedig egyesítették az összes bányatárspénztárakat.⁶⁸

A társpénztárak így rövid ideig az úgynevezett Országos Bányatárspénztárnak (OB) adták át funkcióikat. Az OB székhelye Budapest volt. Az OB természetesen átvette az egyes társpénztáraktól mindazokat a munkavállalókat, akik betegség esetére szóló biztosításaikkal a társpénztárak bármelyikébe tartoztak, továbbá mindazokat, akik öregség és rokkantság esetére ugyanitt biztosítva voltak. Átvette azoknak az özvegyeknek és árváknak biztosítási ügyeit, akik a társpénztárnál biztosított munkavállaló jogán kaptak özvegyi, illetőleg árvanyugbért.

Az említett rendelet egyúttal felhatalmazta a népjóléti minisztert, hogy az egybefoglalt biztosításra kötelezettek egyes csoportjait — betegségi biztosítás tekintetében — az *Országos Társadalombiztosító Intézet* (OTI) feladatkörébe utalhassa.

Mivel az OB működését alapszabályok nélkül kezdte meg, a szolgáltatásokat az egyes pénztáraknál 1949. február végén fennálló alapszabályok szerint teljesítették.

A következő év tavaszán⁶⁹ a betegség és baleset esetére biztosított személyek egészségügyi ellátását, és erre a célra létesített gyógyító és megelőző egészségügyi szolgálat fenntartását állami feladatnak jelentették ki. Ilyen módon az OB és a számos egyéb biztosítási intézet kórházait, rendelőintézeteit, a gyógyító-orvosi szolgálatot stb. az állam, illetőleg ennek helyi szervei vették át. Egyelőre azonban még továbbra is megmaradt a betegségbiztosítást végzett intézetnek az a joga, hogy készpénz-segélyezést, gyógyszert és gyógyászati segédeszközöket szolgáltatson ki a rászorulóknak közt.

Társadalombiztosítási tekintetben a legnagyobb fordulat 1950. október 1-én következett be; a társadalombiztosítási igazgatás maguknak az érdekelt dolgozóknak a kezébe került. A Szakszervezetek Országos Tanácsának (SZOT) irányítása mellett létrejött a *Szakszervezeti Társadalombiztosító Központ* (SZTK), melynek keretében a feladatokat — decentralizáltan — a megszervezett *Megyei Társadalombiztosító Központok* látják el. A szükséghez képest még a megyei intézmények is kirendeltségeket létesíthettek a hatáskörük alá tartozó terület egyes gócpontjaiban. *Ilyen kirendeltséget kapott Baranya megyében Komló is.*

⁶⁸ A 280/1949. (I. 12.) Korm. sz. rendelet.

⁶⁹ A 139/1950. (V. 14.) M. T. sz. rendelet.

A mutatkozó bürokrácia kiküszöbölése érdekében 1953. január elején — hozzáfogtak az úgynevezett iparági társadalombiztosítás megszervezéséhez, mégpedig a vasasoknál, a bányászoknál és a vasutasoknál. A szolgáltatások igénylése és ellenőrzése így közvetlenebb kapcsolatot hozott létre az érdekeltek és a biztosítási intézmény között, mint amilyet az 1950. októberi reform biztosított. A bányászszakszervezet és az üzemi bizottság most már kötelességszerűen és felelősséggel foglalkozott a társadalombiztosítási kérdésekkel.

A bányaiipari szakszervezeti központ az elért megtakarításokból szanatóriumokat rendezett be a kötelékébe tartozó dolgozók számára, a bányászok üdülésére. Így jött létre — még 1953-ban — a komlói bányamunkások számára a Komló közelében fekvő *sikondai „éjszakai szanatórium”* is. Itt a rászoruló munkások ellátásban és orvosi gyógykezelésben részesülnek. A műszakok között pihenőre, fürdőkúrára, gyógykezelésre beutalt bányászokat munkájuk után külön autókkal szállítják Sikondára, s onnan ismét be a munkahelyre.

A legutóbbi évtizedben nemcsak a biztosítási szervezet korszerűsítése volt a cél, hanem ugyanilyen figyelemmel fordultak a biztosítottak ellátása felé is.

Igy jelent meg „a társadalombiztosítási önkormányzat megvalósítása, valamint egyes társadalombiztosítási kérdések átmeneti rendezése” című rendelet.⁷⁰

A rendelet megtiltja a munkáltatónak, hogy betegségre, öregségre, rokkantságra szóló biztosítási járulék címén bármit is levonjon munkásaitól. Ez a rendelet kiterjedt a bányanyugbért-biztosításra is.

A rendeletek szellemében és tartalmában megnyilvánuló segítőkészség az infláció idején nem juthatott úgy érvényre, ahogy az kívánatos lett volna. A biztosítási pénztárak bevételei a kifizetésig teljesen elértéktelenedtek.

A valuta stabilizációja teremtett csak valamivel jobb napokat a biztosítottak számára.

A miniszterelnökség 1946-ban utasította a népjóléti minisztert,⁷¹ hogy rendezze a bányászok nyugbérviszonyait.

Addig, amíg az új nyugbért folyósíthatták, előleget kaptak a nyugdíjas bányászok, a bányászok özvegyei és árvái. Végrendeletileg gondoskodtak a nyugbértbiztosítás járuléktartalék hiányának csökkentéséről, valamint a bányanyugbértbiztosítás folyó ki-

⁷⁰ A 2300 1945. M. E. sz. rendelet, kihírdették 1945. május 25-én.

⁷¹ A 8860 1946. M. E. sz. rendelet.

adásainak fedezéséről.⁷² A hiányt a már régebből ismeretes bányanyugbér-felár segítségével küszöbölték ki, amelyet a bányauzemek fizettek az eladott és üzemi célokra felhasznált hazai bányatermékek után.

1947 végén bizonyos feltételekkel bevezették a nyugdíjas feleségének pótlékkal való ellátását.

Általánosabbá tették a továbbsszolgáló nyugdíjasok úgynevezett 2—2%-os továbbsszolgálati pótdíját.⁷³

Lehetővé vált az 1927. január 1. előtt elveszített társládai évek beszámítása. A rendelet azonban jelentékenyen megszüktette az érdekeltek körét. A beszámítás csak azokra vonatkozott, akik végkielégítésben vagy járadékvisszatérítésben nem részesültek. Tekintve, hogy a társládák közti munkás-vándorlás rendszerint a végkielégítési eljárással kezdődött, s hogy az ilyen úton kapott összeg kelléke volt a migrációnak és flastrom a súlyos idővesztésre, a rendeletnek ez a része nem volt megnyugtató. Mégis a rendelet sok esetben orvosolta a társládai szervezet folytán ütött sebeket.

Beszámították a nyugdíjba a háborús éveket is, de eléggé furcsa módon: Az 1914—1918-as világháborúban katonáskodó bányászok éveit ugyanis járulék-utánfizetés nélkül, az 1939—1945. évi második világháború bányászkatonái éveit csak járulékfizetéssel.

A 84 000/1948. N. M. sz. rendelet gyermekpótlékot adott az öregségi, illetőleg rokkantsági nyugbérben részesülők gyermekeinek, amennyiben a nyugbéres apa halála esetén árvanyugbérre lettek volna jogosultak. A gyermekpótlék nagysága azonos volt a dolgozó bányamunkások gyermekeinek családi pótlékával.

Az ápolásra szoruló nyugbéresnek — orvosi igazolással — *tehetetlenségi pótlékot* kaptak. A rendelet azonban — szociális észjárással össze nem férhetően — ugyanezt nem terjesztette ki az özveg- és árvajáradékosokra.

A rokkantsági járadékra korra való tekintet nélkül megnyílt az igény, ha a biztosított legalább 209 héten át munkaviszonyban volt és munkaképességét legalább 50%-ban elvesztette.

Öregségi nyugdíjhoz 60 betöltött életévre és 400 járulékhétre,

⁷² A 11 950/1946. M. E. sz. rendelet.

⁷³ A pótlékot ezentúl nemcsak azok kapják meg, akik 35 éves biztosítási idejükből 25 évet a földalatti munkában töltöttek, hanem minden egyes bányamunkás, aki 40 évi szolgálati ideje után akár földalatti, akár földfeletti munkára, továbbsszolgálatra jelentkezett.

vagy 55 éves korhatár esetén 200 hétre, vagy legalább 1250 földalatti munkában eltöltött járulékhétre volt szükség.

A 85 600/1948. N. M. sz. rendelet értelmében az öregségi és a rokkantsági nyugbért csak a táppénz, illetőleg a gyógyintézeti ápolás megszűnése hónapjának első napjától lehetett fizetni. Ez az intézkedés bizonyos esetekben, pl. a tüdőbetegek körében ugyancsak némi hátrányt hordott magában.⁷⁴

A dolgozók egészségének szemmeltartása és a nyugberezés rendszerének állandó javítgatása mellett a kormányzat — a lehetőséghez képest — a nyugdíjasok életszínvonalát is igyekezett emelni. Az első nagyobb jelentőségű lépés ezen a vonalon 1952. január 1-én történt. A 196/1951. (XI. 11.) M. T. sz. rendelet nyomán kisebb mértékben emelkedtek a nyugberek, az öregségi, rokkantsági, özvegyégi és árvasági, valamint a balesetre szóló ellátások. A nyugdíjak legalacsonyabb összegei azonban nem biztosítottak olyan életszínvonalat az érdekelteknek, mint amilyen viszonylagosan is kívánatos lett volna. Éppen ezért az MDP Központi Vezetőségének határozata következményeképpen a Minisztertanács — 1954. április 1-i hatállyal — módosította a nyugdíjtörvényt, s emelte az öregségi és rokkantsági bányanyugdíjak összegét is azzal az elgondolással, hogy előnyben kell részesíteni a nehéz és az egészségre ártalmas munkakörben dolgozó munkásokat.

Még ugyanebben az évben más nyugdíjjal kapcsolatos rendelkezések történtek. Az a dolgozó pl., aki 1954. október 1. után megy nyugdíjba, 60 éves korában a törzsnyugdíj címén keresete 50%-át kapta. Ehhez járul még a törzsnyugdíj annyi %-a, ahány évet 1945-től kezdve munkaviszonyban eltöltött. Emelkedett az öregségi nyugdíj, és ehhez kapcsolódva javult az özvegyek, valamint az árvák helyzete. Az özvegyi nyugdíj az öregségi nyugdíj 50%-ával, az árvák ellátására szolgáló összeg az özvegyi nyugdíj 50%-ával egyenlő.

Az 1954. októberi újabb nyugdíjtörvényben kifejezésre jutott az az alapelv, hogy nyugdíj csak annak jár, aki már nem dolgozik. Ez az elv bizonyos megszorításokat hozott magával. Mégpedig: az öregségi nyugdíjasok ha tovább dolgoznak, csak akkor kapják meg nyugdíjuk felét, hogyha továbbra is egészségre ártalmas munkahelyen dolgoznak, vagy pedig lent a bányában. A rokkantsági nyugdíjasok minden esetben megkapták nyug-

⁷⁴ A rendelkezésnek megfelelően ugyanis a tüdőbeteg egy éven túl még egy évig maradhatott kórházi, vagy szanatóriumi kezelésben — de táppénz nélkül. Utóbbi esetben tehát a beteg sem táppénzt, sem nyugdíjat nem kapott.

díjuk felét. Az özvegyekre és árvákra pedig a korlátozás nem vonatkozott. A törvény egyebek közt 30%-os nyugdíjpótlékot rendelt azoknak, akiknek számára a nyugdíjat 1954. október 1. előtt állapították meg.

A törvény a munkások bizonyos kategóriájánál a nyugdíjat vagy járadékot havi 500 Ft-ban minimalta.

Az új nyugdíjtörvény előírása alapján a biztosítottaknak nyújtott járadékok fedezetéhez azonban az aktív dolgozók is hozzájárulnak. Ez a hozzájárulás a bér 2%-át teszi ki.

A megoldást a dolgozók szívesen vették tudomásul, mert szí-lárdan él a jószándékú és becsületes emberekben az a gondolat, hogy egy munkában eltöltött, sok esetben eltörődött élet vége felé mindenképpen gondtalanabb életet kell biztosítani mint ez ideig.

Lényegében tehát 1945. és 1954. között felszámolták a társ-ládai rendszert, s minden más szűkebbkörű biztosítási intéz-ményt, s megteremtették a társadalom által vezetett társadalom-biztosítást. A társadalombiztosítás, amely régebben annyira vál-tozatos, és hiányosan szervezett volt, most az egész országban egyöntetűvé vált.

7. Komló az új város

A település agrárjellegének fokozatos eltűnése

Komlót a felszabadulás bányászfaluként érte. Bányászatának az 1940-es évek elején készített fejlesztési terve — mint láttuk — nem valósult meg, de ez egyébként sem érintette volna a telep-ülés bányászfalu-jellegét. A bányászat nagyüzemmé fejlesztése a felszabadulás után is valójában az első ötéves tervvel kez-dődött. A bányászfalu városodását is ettől az időtől kell számí-tanunk.

Az átmenet bizonyos szempontokból — természetesen — már az átmeneti időben (1945—1947) és a hároméves terv során meg-kezdődött, ez azonban ebben az időben még főképpen a foglal-kozási ágak eltolódásában nyilvánult meg. 1947-ben — a két fő-foglalkozás aránya 1 a 18-hoz, vagyis a 88 kereső paraszt mel-lett a kereső bányászok száma 1586. Ehhez az utóbbihoz kell még számítanunk 100 iparost, akiket túlnyomó részben a bá-nyászat körében foglalkoztattak. Az eltartott lakosság együttes létszáma 2726 főt tett ki. Komló lakossága tehát 1947-ben 4500 főre emelkedett.

A falu agrárjellege megszűnésének ebben az utolsó szakaszá-ban Komló parasztagzálkodásáról a következő képet kapjuk:

Birtokmegoszlás Komlón 1949-ben

Egy gazdára eső szántóterület	— — — — —	6,6	kat. hold
A gazdák száma	— — — — —	106	
Az összes szántóterület	— — — — —	699	kat. hold
15 holdon aluli gazdák száma	— — — — —	96	
15 holdon aluli gazdák szántóterülete	— — — — —	479	kat. hold
15—20 holdas gazdák száma	— — — — —	9	
15—20 holdas gazdák szántóterülete	— — — — —	179	kat. hold
25 holdon felüli gazdák száma	— — — — —	1	
Ennek szántóterülete	— — — — —	41	kat. hold

A szántót tekintve tehát, a komlói parasztbirtokosok körül kivívóbb aránytalanság nem volt.⁷⁵ A birtokosok 90,5%-a 15 holdon aluli volt, s kezében tartotta a szántóföldek 68,5%-át; a 8,5%-ot kitevő 15—20 holdas gazdák a szántóföldek 25,6%-án osztozkodtak. Az egyetlen 25 holdon felüli paraszt 5,8% erejéig részesült belőle.

A földbirtokmegoszlásnak ezt a képét némileg elősegítette a komlói földigénylő bizottság tevékenysége is, mely a felszabadulás utáni években az igénylők egy részét bizonyos mértékben kielégíthette. A szétosztható föld azonban nem volt sok. A Jánosi-Engel-féle uradalom Komló határában elterülő ingatlanai tekintélyes részét már régebből a kincstári bányazüzem birtokolta, sőt ezt a fasiszta zsidótörvény alkalmazása folytán még a világháború utolsó éveiben is gyarapította. A népi demokratikus kormányzat földreformjánál itt lényegében csak a volt uradalom Jánosi pusztájából, s azoknak a volksbundistáknak a földjeiből részesülhettek, akik a háború végén Németországba távoztak, vagy később oda repatriáltak.⁷⁶

Komló külső képe — a lakosság foglalkozásának nagymérvű eltolódása ellenére — ekkor még falusias volt. Az ipari jelleget csupán a bánya néhány külszíni létesítménye biztosította.

⁷⁵ A baranyai birtokokat a szántók karakterizálják. Mivel a megye területén az átlagos szántóterület 6,5 kat. hold, Komló csupán egy tizeddel tér el — pozitív irányban — ettől az átlagtól. (L. Kolta János: Baranya vármegye birtokmegoszlási adatai. Kézirat a Dunántúli Tudományos Intézetben, Pécs).

⁷⁶ A földosztás Komló lakosságának zártságát egyáltalában nem érintette. Valamennyi földhözjuttatott komlói volt. (L. Kolta János: A földreform gazdasági hatása Baranyában. — Előzetes jelentés. Földrajzi Értesítő 1954. évi (III. évf.) 3. füz. 635. l.) Később, a magyar—csehszlovák lakosságcseré-egyezmények folytán, 4 új gazdát kapott a falu.

Komló ipari várossá fejlesztésének terve az ötéves terv során egyre sebesebb ütemben törölte le Komló mezőgazdasági vonásait, amely ma már lényegében néhány agrárfőfoglalkozású családban, az egykori parasztfalu még megmaradt lakóházaiban és gazdasági épületeiben áll előttünk.

Az önálló parasztgazdák száma 1954-ben 9-re csökkent. Komló parasztlakossága tehát számbelileg ahhoz a nivóhoz érkezett, amilyent a XVIII. század végén az újra berendezkedő Komlón találtunk.

Ez a 9 család volt történetünk végén Komló „agrártársadalma.” Az agráriak végleges szétbomlását részben a család összetétele, részben a falu-, illetőleg a város-adta új termelési ág és kereseti lehetőség okozta és fejezi majd be teljesen.

Míg tehát a faluban, 1949-ben, 699 kat. hold szántót találunk, 1954-ben a földművelés szolgálatában mindössze 275 kat. hold volt. Ebből is 160 hold leadott tartalékföld. Az 1945-ben földosztásban részesült parasztok a kapott földeket túlnyomórészt visszaadták. Megtartották a házhelyeket, a szőlőket és a Jánosi pusztán igényelt és kapott kisebb földjeiket. A Komlón letelepített 4 felvidéki család is visszaadta a számára kiosztott földbirtokot, és ma kizárólag iparral foglalkozik.

Komló valamennyi jó rétvét a Kaszárna (Kaszonya) patak völgyiskjáján — az altáró szájánál — elfoglalták az új üzemi épületek és a kiterjedt sínhálózat. Szőlőhegye 1953 végén 18 kat. holdra csökkent. 1954. őszén már csak 9 hold maradt.

A falu kijáró állatait 1954-ben még 260 holdnyi legelőre hajthatták. A jöszágállomány azonban egyre kisebb lesz. Az agrárlakosoknak ebben az időben kb. 10 pár lovuk volt, de részben már ezeket is az üzemi fuvarozások terén hasznosították.

Az őstermelő Komló sorsa tehát megpecsételődött, és néhány éven belül beteljesedik. A régi falu egy-két évtizeden belül teljesen átadja helyét a korszerű szocialista városnak. A kis paraszti házacskák rendre eltűnnek. Tulajdonosaik számára — a rendelet értelmében — hasonló értékű új házat építenek ott, ahol a bányaváros fejlődésének, tervszerinti fejlesztésének útjában nem áll.

Komló már 1947-ben nagyközséggé alakult. Körjegyzőségéhez kapcsolták Mecsekjánosit, Mecsekfalut, Kisbattyánt és Mecsekpölöskét. A nagyközséget 1951. szeptember 1-én várossá nyilvánították. A rendeletben akkor még sokan pusztá formalitást láttak, — gondolva, hogy a városi rangra emelt közigazgatási szervek lényegében jelentéktelen falu felett kormánykodnak

majd. Az azóta eltelt idő azonban megmutatta, hogy a hét évszázadon át kis faluként szunnyadó település helyébe néhány esztendő alatt város emelhető.

Komló bányaváros kommunális építkezése

Az új városkép elsőként az ófalu nyugati félkörében alakult ki, sajátos és éles ellentétben a falu régi kis parasztházai és a bányamunkások korábban épült családi házacskái mellett. Legszembetűnőbbek ebben a képben mindenekelőtt azok a korszerű lakóépületek, amelyeket a Magyar Népköztársaság kormányzata az első ötéves tervidőszakban építtetett a bányák és az egyéb külszíni üzemek dolgozói számára.

Az új Komló kommunális építkezése — bár másutt is sok hasonlót látunk — a munkásokról való gondoskodás egyik leg-szebb dokumentuma hazánkban.

A dolgozók lakáshoz juttatása az új Komlón jóval nagyobb gondot okoz, mint a régi szénbányászat idejében. A munkásokat nem akárhogy telepítik le, hanem a legkorszerűbb lakóépületeket, lakásokat biztosítják számukra. Komlón legalább 10 000 emberre van szükség, s ezt az állományt a káros elvándorlás elkerülése végett mennél előbb lakáshoz kell juttatni.⁷⁷

Lassú ütemben mindenesetre ezt a kérdést lehetett a legkevésbé megoldani. Ezen felül a hosszú évtizedekkel előbb létrehozott és a maguk idejében is korszerűtlennek minősülő munkáslakások túlnyomó részét is el kell tüntetni Komló térképéről.

A bányauzem tulajdonában, 1945-ben, alig valamivel több mint félezer munkáslakás volt. Ezekben összesen 800 üzemi munkás lakott; 172 munkás élt a saját házában, 126 pedig bérelt lakásban.

Az 1947. évi lakásviszonyok a következők:

520 egyszoba-konyhás lakás	1983 lakóval
9 kétszoba-konyhás lakás	52 lakóval
12 háromszoba-konyhás lakás	49 lakóval
4 négyszoba-konyhás lakás	21 lakóval
545 lakás	2105 lakóval

⁷⁷ A komlói beruházások tetőpontján (1954) Komlón kb. 18 000 ipari és építőmunkás dolgozott. Ehhez kell még számítanunk a családtagokat is. A rendkívül felduzzadt állomány sejteti a lakásépítés előtt álló óriási feladatokat. (Vö. Klausz Gyula: A komlói városfejlesztési beruházások, A Bányászati Lapok 1956. nov.—dec. (11/12.) száma. 744—751. l.)

Mindezen felül volt még egy munkáslaktanya 123 fekvőhellyel.

Építkezési vonalon közvetlenül a második világháború után volt a helyzet a legnehezebb. A súlyos pénzügyi, s általában gazdasági nehézségek leküzdhetetlen akadályokat okoztak. Eredménynek volt mondható már az is, ha a háború alatt megkezdett és félbehagyott építkezéseket befejezhatték. Így történt a Zobák-Hosszúhetény felé vezető út mentén, az úgynevezett gesztenyési területen építeni kezdett munkásházak egy részénél is, bár az 50 bányászlakás felépítésére már 1942 júliusában szerződést kötöttek.

A hároméves tervet megelőző 7 hónapos beruházási időszak alatt befejezték még a 100 személyes legényotthont.

A munkáslakások körüli zavarok — éppen úgy, mint a többiek — a múlt örökségeként szakadtak a kincstári kőszénbányászat utódjára, a MÁSZRt-re, s a bajok kiküszöböléséig minden komolyabb tevékenység lehetetlenné vált. Amit tehát Komlón 1944. november 28-tól 1947. augusztus 1-ig megtehettek és megtettek, szükségképpen nem volt nagyobb szabású, csupán a bánya életének továbbvitele és helyreállítása.

A bányafejlesztés első tervezeteiben naponként 300 vagon termelést vettek számításba, s így az első városfejlesztési tervet is ennek megfelelően készítették el. Mivel a komlói vājár-teljesítmény — műszakonként — 1,5—2,0 t között mozgott, ke-reken 150 földalatti és 500 külszíni munkásra kellett számítani.

Bár a 300 vagonos termelést kitűző terv már régen a múlté, mégis a kapitalista termelési tervekhez és kolonizációs állapotok-hoz képest a maga idejében már nagy feladatok elé állította a MÁSZRt-t, illetőleg az MSZNV-t is.

Az építkezések fokozódó ütemét jól érzékeltetik az alább közölt eredmények.

A hároméves terv első, teljes naptári esztendejében, 1948-ban, 150 személyes legényotthont, 3 kettes munkáslakást s az Anna-aknai telepen 11 munkáslakáshoz külön konyhát és mellékhelyiségeket építettek.

1949-ben 2 új, 50 személyes legényotthon, 4 földszintes és 7 emeletes lakóház készült el, összesen 50 lakással — 2 és 3 szoba-konyhás, fürdőszobás kivitelben. Ezt a hét darab egyemeletes lakóházat már Kőkönyösön építették.⁷⁸ Ezek az épületek első hírnökei a komlói nagy lakásépítkezéseknek.

Még ugyanebben az évben hozzáláttak további 70 lakás meg-

⁷⁸ Zoltán László és Schall József építészmérnökök tervezésében.

építéséhez, sőt 1949-ben már az ötéves tervbe illeszkedő munkáslakásépítkezéseket is megkezdték.

Az első lakástípusokat hasonlóak nem követték. A Kökönyösön létrehozott későbbi épületek nemcsak méreteikben, hanem kiképzésükben is egy közép nagyságú, modern város formszükségeit hordják magukon.

1950 nyarán befejezték az 1949-ben elkezdett 5 db úgynevezett „kockaház” építését. Ezekben összesen 70 munkáscsalád kapott összkomfortos elhelyezést.

Mindezek után a komlói bányauzem keretében, 1950 november 1-én a következő lakásviszonyokat találjuk:

Vállalati lakások száma a régiekkel együtt — 706

Volksbundisták után kapott lakások — — — 51

Összesen: 757

A 757 lakás közül társvállalati dolgozók laktak 146 lakásban, bányauzemiek laktak 611 lakásban. A régi és az említett 3 új legényszálláson lakók száma összesen 469 volt.

1950 végére újabb 154 lakást kaptak a bányászok 9 korszerű épületben. Ezt az évet több megkezdett és több csaknem teljesen elkészült lakóházzal lépték át.

1951-ben befejezték a múlt év májusában építeni kezdett, üzletházzal kombinált munkáslakást — 3 üzlethelyiséggel és 52 lakással. Hozzáfogtak 5, egyenként 42 lakásos, háromszekciós lakóház emeléséhez.

1951-ben 580 különböző nagyságú lakást adtak át a dolgozóknak, tehát egyetlen évben többet, mint a kincstári kőszénbányászati 35 esztendejében. Ugyanekkor két legényszállást készítettek, összesen 160 főre. *Komlón 1951 végén 1180 munkáslakást tartottak nyilván*, amelyeknek túlnyomó részében bányamunkások laktak, kivéve 289-et. A 289 lakásba a komlói Tröszt egyéb alkalmazottai költözködtek be.

A 2154 főt kitevő munkásállomány elhelyezkedése 1951 végén a következő volt:

Munkástelepeken lakott — — — — — 1146 fő

A faluban lakott — — — — — 373 fő

Legényszállókban lakott — — — — — 262 fő

Vidékről járt be autóbuszokon — — — — — 373 fő

1952-ben újabb 195 lakás készült el Kökönyösön. Ugyanebben az évben megkezdődött a Kenderföldnek nevezett határrész

beépítése is, s még 3 lakóházat építettek magában Komló faluban is összesen 16 lakással.

Az első kenderföldi lakásokat 1953-ban adták át a használatnak: összesen 13 házat 228 lakással; Kökönyösön újabb 10 lakóházat 217 lakással; egy modern lakóházat az Anna-aknánál 28 lakással; egyéb rendeltetésű épülettel is további 4 lakást kaptak a dolgozók.

Minden megelőző esztendő t felülmúlt eredményével az öt-éves terv utolsó esztendeje, 1954. Ebben az évben:

Kökönyösön	27 lakóházat	490 lakással
Kenderföldön	18 lakóházat	402 lakással
Anna-aknánál	1 lakóházat	28 lakással
Zobáki-aknánál	1 lakóházat	9 lakással

Összesen 47 lakóházat 929 lakással

adtak át rendeltetésüknek.

A 329 épület 2393 lakást zár magában, s megépült 6 esztendő leforgása alatt. Az Engel Adolf és Fiai-cég 14, a DKRt 3, a kincstári kőszénbányászat 35, az átmeneti időszak 3 esztendeje, tehát összesen 55 esztendő alatt (nem számítva az 1946—1947-ben igényelt volksbundista épületeket), a mindenkori bányagazgatóság 529 lakással gazdálkodott. Ilyenformán kilencszer rövidebb időtartamban négy és félszer annyi lakás készült a dolgozók számára. Ez körülbelül negyvenszeresen gyorsabb tempót jelent a komlói munkástelep-építkezés történetében. Ez a viszonyszám egyben jellemzője a komlói városépítés ütemének, és a nagyüzemi kőszénbányászatra fordított hatalmas anyagi és erkölcsi erőfeszítésnek is.

Mindezek mellett *nemcsak a lakások mennyisége lenyűgöző, hanem a minősége is*: Valamennyi lakás előszobával, fürdőszobával és mellékhelyiségekkel készült.

A 2393 lakás — nagyság szerint — a következőképpen oszlik meg:

Munkáslakásvizonyok 1954 végén

Év	1 szobás	2 szobás	3 szobás	Lakás összesen
1949	—	42	—	42
1950	9	130	15	154
1951	108	457	15	580
1952	33	169	9	211
1953	105	328	44	477
1954	74	744	111	229
Összesen:	329	1870	194	2393

Az új lakásoknak tehát csak 13,8%-a egyszobás, 8,2%-a háromszobás, túlnyomó többsége pedig — 78%-a — a családok többsége számára legalkalmasabb kétszobás. Ezzel szemben 1947 októberében, tehát túlnyomó többségben 1945 előtt készült 545 vállalati lakásból 524 volt egyszoba-konyhas, s csak 9 a kétszobás és 12 a háromszobás.

Komló munkáslétszáma sokkal nagyobb, hogysem a Szénbányászati Tröszt az első ötéves terv végéig valamennyi állandósítandó munkását új épületekbe költöztethette volna. Így még részben állanak a régi munkásházak is, összehasonlításokra adva alkalmat a múlt és a jelen munkáslakásépítkezései közt. A régi épületek lehetetlen elhelyezését domboldalak északi lejtőin, salakhegyek tövében, füstölő gyárkémény pernyefelhője alatt, már részletesen vázoltuk az imperialista korszak komlói szénbányászatának jellemzésénél. Míg akkoriban a munkás egészségének rovására takarékoskodó bányakapitalizmus általában a legolcsóbb telkeket és területeket szedte össze kolóniai számára, addig a mai építkezések Kökönyösön és Kenderföldön az egészségesebb területeken folynak, a várostelepítés korszerűen kidolgozott módszerei segítségével.

A lakóépületek, üzemek, kulturális, jóléti és egészségügyi létesítmények jelenleg még *csak jelzik* azt a nagyszabású tervet, amelynek teljes kibontakozásához még jó néhány esztendőre van szükség.

8. Általános oktatási és kulturális viszonyok

Komló legújabbkori fejlődésével együtt járt az oktatási viszonyok átalakítása is.

Az 1947/48. tanév végéig lényegében még a korábbi iskola-viszonyok mellett tanítottak a komlói pedagógusok. Az 1948. évi

XXXIII. tc. azonban — mint ismeretes — teljesen államivá tette a közoktatásügyet, s így a komlói régi felekezeti iskola is államivá lett.

Az iskolák államosítása éppen úgy, mint minden átalakulási folyamat ezekben az években heves ellenállás közben ment végbe.⁷⁹ Az osztályharc az oktatás körül igen erősen tombolt.

A falu várossá fejlesztése a kulturális színvonal emelését is megkívánta. Az alsófokú iskolahálózat kiépítését és a középfokú iskola megalapozását, a sokoldalú szakmai képzést Komló lélekszámának rohamos növekedése biztosította. Így Komlónak, mint a Magyar Népköztársaság szocialista településének városképét nemcsak az üzemi, lakó- és közigazgatási épületek adják meg ma, hanem oktatásügyi és kulturális vonatkozású létesítményei is.

Komló 1945 és 1954 között az alábbi újabb iskolákat kapta.

Mindenekelőtt — az 1946/47. tanévben — Gesztenyésen úgynevezett külterületi tagozatot állítottak fel 1—4 osztállyal az ottlakó, közel 50 főt kitevő alsóosztályos gyerekek számára. Az iskola a belterületi állami iskola vezetése alá tartozott.

Az 1947/48. tanévben az általános iskola különleges tanítást és bánásmódot igénylő tanulói számára *gyógyypedagógiai osztályokat* hoztak össze a községi iskola épületében — egyelőre két osztállyal, 19 tanulóval. Az osztályok és a tanulók száma azonban idővel növekedett, úgyhogy az 1949/50. tanévben már 1—4 osztály volt itt, összesen 35 tanulóval. Ugyanekkor Gesztenyésen 57, a főtéri elemi iskolába 562 tanuló járt. A tanerők száma 23 volt.

A tanulók létszámban Komló lakosságának erősen növekvő irányzata jut kifejezésre. Az ötéves terv kezdetén (1950-ben) Komlón 840 tanulót, 35 nevelőt, 14 tantermet találunk. A fejlődés a következő:

Az 1952/53. tanév elején 1041 tanuló 41 nevelő 16 tanterem.

Az 1953/54. tanév elején 1293 tanuló 65 nevelő 20 tanterem.

Az 1954/55. tanévben szükségessé vált Komló népoktatásának decentralizálása. A modern ipari város szomszédossági egységei kerületekhez kapcsolódó óvodákat, napközi-otthonokat és általános iskolákat kapott, vagy kap a közeljövőben.

⁷⁹ L. Orbán Sándor: Az egységes állami iskola megteremtése. (Tanulmányok a magyar népi demokrácia életéből. Bp., 1955. Akadémiai Kiadó. 245—584 l.)

1954. január havában kezdődött meg a tanítás Kökönyös keleti, legrégebben elkészült városrészében, 753 tanulóval. Itt az iskolát 12 tantermes egyemeletes, korszerű épületben helyezték el.

1954 végére Kökönyös nyugati részében is megindult az oktatás a 8 tantermes, egyemeletes iskolaépületben.

Az 1954/55. tanévet — néhány hetes késéssel — a kenderföldi városrész tanulói is saját területük 6 tantermes, lakóházból átalakított iskolájukban kezdhették.

A régi Komló területén (az ösközösségben), a Kökönyösön az általános iskolákhoz napközi otthont szerveztek. Ezekben függetlenített nevelők foglalkoznak a növendékekkel. A napközi otthonok igen kedveltekké váltak, úgyhogy a felvételek elé korlátokat kellett állítani. Az általános iskola napközi otthonában csak azokat a gyerekeket fogadhatják be, akiknek apjuk és anyjuk is dolgozik s azokat, akiknek szociális körülményei ezt megkívánják. A gyerekek a napközi otthonokban étkeznek, s az étkezésért — a szülők anyagi körülményeihez képest — térítést fizetnek.

Még az 1953/54. tanévben vetették meg az alapját a reáلتagozatú, *állami általános gimnáziumnak*, 100 tanulóval és 2 gimnáziumi tanárral. Az iskola az 1953/54. tanévben a belvárosi általános iskola épületében kezdte meg működését, 1954-ben pedig Kökönyösben épített általános iskolában kapott ideiglenes helyet. Komló továbbfejlesztési terve szerint a középiskola saját épületet kap.

A gimnázium első két évében a növendékek kb. $\frac{2}{3}$ része vidéki, $\frac{1}{3}$ része komlói szülők gyermeke volt. A vidékiek többnyire parasztszármazásúak, a komlóiak általában bányászgyerekek.

A gimnázium az 1954/55. tanévet 170-es létszámmal kezdte, s a pedagógusok száma is 6-ra emelkedett. A további és párhuzamos osztályok felállításával, természetesen, mind a tanulók, mind a tanszemélyzet száma növekedni fog.

Az idősebbek számára — 1950-ben — esti tagozattal, 2 *technikumot szerveztek*. Az egyik a dolgozók bányaiipari technikuma. Mindkettő időszakos jellegű. Az építőipari ezenkívül helyhez rögzítve sincs. Az építkezési keretek csökkenésével, befejeztével az építőmunkások újabb és újabb állomáshelyükre vihetik az iskolát. A komlói építkezés ütemének csökkenése folytán már is az utóbbi technikum lebontásához fogtak. Az 1954/55. tanévet

a 2. 3. és a 4. osztállyal kezdték meg. Első osztályra jelentkezőket már nem vettek fel.

A technikumokban a tanításról a komlói pedagógusok és a Tröszt szakemberei gondoskodnak — óradíjak ellenében.⁸⁰

A legifjabbak — a 3—6 év közöttiek nevelése, gondozása az óvodák és a velük párhuzamban felállított napközi otthonok feladata.

Komló régi óvodáját — az ösközség területén, 1946-ban — napközi otthonnal látták el. Az óvodát és az otthont a tárgyalat időszak részein a városi tanács majd a szénbányavállalat kezelte. Az itt elhelyezett gyermekek száma 120 körül mozgott. 1952-ben Kökönyös egyik felvonulási épületében még egy óvodát és napközi otthont létesítettek. Ezt az óvodát és napközit 1954-ben két részre osztották, s az egyik részt Kökönyös keleti városrészében, a másikat a nyugati városrészben helyezték el. Így Komlón az első ötéves tervidőszak végén — 3 óvodát és mellettük felállított 3 napközi otthont találunk. Egyelőre ideiglenes napközi otthont kaptak a kenderföldi gyerekek.

1954 őszén külön függetlenített igazgatóval és gondnokkal, a városi pártbizottság régi épületében megkezdte működését az Úttörő-ház. Az úttörők szakkörei az Oktatásügyi Minisztériumtól és a DISZ-központtól bőséges felszerelést kaptak. A szaköröket komlói pedagógusok és az üzemek körében működő szakemberek vezették.

Komló tehát nemcsak a kőszénbányászat jellegzetes városa lett, hanem a mecseki szénmedence egyik fontos kulturális központja is. A kettő együtt egy és oszthatatlan egész, s párhuzamosan fejlődik.

Komló kulturális életéről csak a felszabadulás utáni évtizedekben tudunk valamit mondani. Nem azért, mintha a múltban a kultúrának semmilyen megnyilvánulása nem lett volna a faluban a bánya dolgozói között. Tudott dolog, hogy az 1944. előtt megépült kultúrotthon, (a mai Május 1 kultúrotthon) még a felszabadulás után is elfogadható környezetet adott a komlói kultúrtevékenységnek. Tudjuk azt is, hogy a kincstári vállalat mozielőadásokkal, ismeretterjesztő előadásokkal és egyéb rendezvényekkel jelentkezett a bánya dolgozói és a falu lakossága előtt, s maga a jó nevű komlói bányászzenekar is közel negyedszázados múltra tekint vissza, de mindez a munka eredményei-

⁸⁰ A komlói vágáriskoláról a bányászok szakoktatásáról szóló fejezetben emlékeztünk meg.

ben és emlékeiben nagyrészt szétfolyik a történelmi vizsgálódás előtt.

A felszabadulás utáni első években, a fordulat évéig, sőt mondhatni Komló nagyüzemivé fejlesztésének kezdetéig szervezettebb, jól átgondolt kultúrtevékenységéről ugyancsak nem beszélhetünk. A kultúráért vívott harc azonban intenzívebbé vált és eszmei vonalon is, természetesen, a materialista világnézetet igyekezett kialakítani, illetőleg elmélyíteni. Komlón mind az MKP, mind az SZDP, mind a szakszervezet be akarta hozni azt a lemaradást, ami a bányászok művelődése terén az általános ismeretek és az ideológiai ismeretek frontján mintegy szükségyszerűen adódott.

A bányavidék fejlődése, a munkáslétszám emelkedése folytán már az első ötéves terv elején szűknek bizonyult a régi kultúrotthon, annál inkább is, mert a tömegszervezetek irodái és a moziüzem csaknem minden egyebet kiszorítottak onnan. A nem odavaló irodák kitelepítése ugyan már 1951-ben megkezdődött, de kiköltöztetésük még a következő év végére is (pl. Vendéglátó Vállalat) áthúzódott. Az erdei legényotthonban ugyanez volt a helyzet még 1953-ban is. A bentlakók kultúrhelyiségeit a Szénbányászati Vállalat lefoglalta a segédaknászi tanfolyam részére. Az otthon lakói a nemes szórakozást nyújtó felszereléseket, (könyvtárat, keskenyfilm-vetítőt, lemezjátszó rádiót), nem tudták hol elhelyezni.

A felszabadulás utáni években tehát inkább a megfelelő létesítmények hiányoztak a kulturális tényekhez, míg megelőzően inkább a keret volt meg kevés tartalommal.

A helyszűke, a meg nem felelő elhelyezkedés ellenére az első ötéves terv éveiben a népművelési társadalmi szervezetek, és a hivatalosan népműveléssel foglalkozó funkcionáriusok minden tőlük telhetőt megkíséreltek, hogy jó eredményt érjenek el. Komló dolgozói nem is voltak hiányában a rendezvényeknek. Az a meggyőződés és tény, hogy a kultúrából sohasem adhatunk eleget, s hogy több évtizedes elmaradást kell pótolni, a dolgozók mennyiségileg maximális ismeretanyagot kaptak, de rendszertelenséggel. A kultúrotthon vezetősége, a városi tanács népművelési szervezete, a szakszervezet kulturális bizottsága, az üzemek kultúrfelelősei, a kulturális csoportok, a különböző társaságok, mint az Irodalomtörténeti Társaság, a Magyar Történelmi Társulat a Természettudományi Társulat stb. tevékenysége, illetőleg rendezvényei, a pécsi és a fővárosi színházak, művészek

szereplései — szilárd irányítás és szervezés nélkül — össze-viszsa keresztezték egymást.

A kulturális megmozdulások szervezetlensége, a népművelői előadások jó részének sematikus-dogmatikus felépítése, a szórakozásoknak gyakori minőségi hiányosságai kedvetlenséget szültek, s ez a kedvetlenség nemcsak a rendezvények látogatottságára volt káros kihatással, hanem — nem egy esetben — számos ide vándorolt dolgozót Komló elhagyására ösztönzött.

A tanácsi szervezet kiépítésével lényegileg adott volt a kulturális élet kézbentartása. A népművelési feladatok azonban vagy olyanok keze alá kerültek, akiknek kevés elképzelésük volt ennek a csak látszólag egyszerű kérdésnek a megvalósításához, vagy a lelkesedéssel és hozzáértéssel munkához látott népművelési funkcionáriust saját tanácsi szervezete hagyta magára. Ennek az utóbbinak a fordítottja sem ismeretlen, amikor a Tanács Végrehajtóbizottsága veszi át a népművelés intézését, s a népművelési szervezet vezetőjét mellérendelt személylé teszi, kezdeményezését, aktivitását akaratlanul is fékezi.

A korábbi években a megyei népművelési osztály részéről adható segítség is gyéren csörgedezett Komlóhoz. Komló 1954. évi népművelési céljaira szánt összegét is a megyei tanács népművelési osztálya kezelte, s ez a tény nem egy esetben hátrányosan érintette a komlói kulturális megmozdulások sikerét.

1953-ban létrehozták a komlói Szórakoztató Vállalatot. Ez a vállalat vette kezébe a kulturális rendezvények ügyét, hangversenyek rendezését, a helyi és vidéki kultúr csoportok szerepeltetését, a komlói ún. Vidámpark, a későbbi Kultúrpark kezelését. A közeli és távoli kirándulások szervezésével és ezek lebonyolításával is a komlói dolgozók kulturális életének színvonalát igyekezett emelni.

Az általános ismereteket nyújtó előadások szervezése terén jelentős fordulatot hozott Komlón is a Társadalom és Természet-tudományi Ismeretterjesztő Társulat megalakulása, amely az üzemekben, a legény- és leányotthonokban igyekezett kézbentartani a népművelést, s az előadások minőségét állandóan javítani.

Jelentős szerepet játszott Komló kultúréletében az ún. *komlói bányászrádió*. Ez a vezetékes komlói rádió behálózta a bányászok lakásait és a város minden részét. A bányászrádiónak eredetileg az volt a rendeltetése, hogy a pécsi rádióhoz kapcsolódva részben félórás világműsort közvetítsen, részben egyórás helyi műsort adjon, és elvégezze a hangos hírszolgálatot. A bányászrádió je-

lentősen támogatta Komló kultúrájának különböző életmegnyilvánulásait. Fórumhoz juttatta a komlói „Gorkij” irodalmi kör tagjait, a komlói üzemek kultúr csoportjait. Nyilvánosságot biztosított a versenynek, segítette a népnevelők és a szakszervezeti bizalmiak munkáját. Kultúragitációs tevékenysége sem volt lebecsülendő.

A szépen fejlődő komlói bányászrádió 1952. elején már 9 beosztottal dolgozott. A bányászrádió később egyre többet veszített jelentőségéből, beosztottjainak száma a minimumra csökkent.

A komlói fiatalságnak néptánccal való jelentkezése a nyílt színen ugyancsak korábbi időkre tekint vissza. Az 1940-es évek második felében azonban még csak bátortalan kísérletezéseket látunk. Egészen kis csoportok szerepelgetnek egyes kultúrrendezvényekbe iktatott rövid táncszámaikkal.

A komlói táncmozgalom kezdete valójában 1952-re tehető, amikor a Komlói Építési Vállalat ifjúsága az első nem kampányszerűen dolgozó és szereplő tánccsoportját létrehozta. A táncsoportnak 1952-ben még csak 25 tagja volt, de számuk néhány éven belül ennek a többszörösére emelkedett.⁸¹

A könyvtári életről ugyancsak azt kell mondanunk, hogy új feladatok elé került a komlói könyvtárügy a falu szocialista várossá fejlesztése során. Könyvtár korábban is volt a templomtéri kultúrotthonban, de nem nagy látogatottságnak örvendett. Ennek okát részben abban is kereshetjük, hogy könyvvállaga állandóan csökkent, s a pusztulással, sőt pusztítással és az elavultsággal az utánpótlás nem volt arányos. A könyvtár olvasóközönségének létszáma 1952. végén 6—700 között mozgott, ami kb. a munkásállomány negyedrésszével volt egyenlő. A beiratkozott olvasók közül azonban mintegy tizedrésznyi tartozott csak a rendszeres olvasók közé.

A bányáüzemek és a komlói vállalatok munkásállományának felduzzadása az első ötéves terv utolsó éveiben nagymértékben növelte a könyvtár aktív olvasóinak a számát is. Az Országos Széchényi Könyvtár maga sietett a komlói könyvtár segítségére az által, hogy szocialista szerződést kötött Komlóval, s így patronálta a város könyvtárát.

A komlói könyvtárát a Május 1 Kultúrotthonban helyezték el, ahol kényelmes olvasóterem is áll a látogatók rendelkezésére, különböző napilapokkal és folyóiratokkal. A kötetek száma kb.

⁸¹ Koczab Anna: Néptánc-mozgalom fejlődése Komlón. Új Komló, 1953. jún. 5.

11 000. A város és az üzemek területén fiókkönyvtárakat létesítettek, hogy a térbeli akadályokat is leküzdjék a könyv és az olvasó között.

Miután a *Műszaki Klubot* is a Május 1 Kultúrotthonban helyezték el, itt találjuk a klub műszaki könyvtárát is.

Komló kulturális képéhez tartozik a nemrég létrehozott kis múzeuma a város legújabb, nagyszabású kultúrotthonában, a Zrínyi Ilona kultúrotthonban. A múzeum jellege bányászati, s így alkalmas lesz arra, hogy a későbbiekben esetleg a mecseki köszénmedence *bányászati tájmúzeumává* fejlődjék.

Komló az első ötéves tervidőszak végén a fejlődés magas pontjára ért el. Erről a nívóról azonban tovább tört előre. Komló előtt még a fejlődés széles távlata áll. A fejlesztés ütemét nép-gazdaságunk lehetőségei szabják meg.

Komlóról, mint középpontból fogják össze 1954 április 1. óta az egész észak-mecseki liasz-köszénbányászatot, tehát Máza-Szászvár-Nagymányok bányászatát is. A működési kör sugarának megnagyobbodása máris előnyösen visszahat a központ további fejlődésére, jelentőségének növekedésére. Komló rohamosan széttörte a régi kereteket.

A komlói perspektívákkal kapcsolatban tehát ma már nemcsak az Anna-, az I.- és II-es, a III-as akna, továbbá a Béta és a zobáki aknák körüli szénmezők jönnek figyelembe, hanem a Magyaregregytől Nagymányokig terjedő kőszénvonulat bányái is.

Az egész mecseki liasz-köszénmedence bányászatát két tröszt fogta össze: az egyik a pécsi, a másik a komlói szénbányászati tröszt.

A két tröszt termelése már az első ötéves tervidőszak végén közel egyvonalba jutott. A termelésben a komlói egyre nagyobb léptekkel sorakozott a Pécsi Szénbányászati Tröszt termelése mellé (l. az I. sz. táblát). A komlói teljesítmény értékelésénél nem szabad figyelmen kívül hagynunk még azt sem, hogy a pécsvidéki kőszénbányászat a DGT birtokában már akkor a fejlődés magas fokán volt, amikor az Engel-cég a komlói kőszénbányászatot felelevenítette — igen szerény kezdeményezéssel.

A komlói körletben magában számos olyan kérdés vár feleletre, amelynek eredményes megoldása kihatással lesz a bányaművelésre és a bányaváros fejlődésére.

A következő tervidőszak alatt az újbányai szénmedence további felfúrása, szénkincsének meghatározása lesz az egyik főfeladat. A kutató munkálatok a komlói központtól eltávolodóan veszik sorra a medencét, tehát mindenekelőtt a meglévő aknák

közelében folytatják a mélyfúrásokat. Ez idő szerint a legjobb eredményt a Béta-akna északi mezejében érték el, ahol nagymennyiségű kőszénre találtak, s még az 1950-es évek második felében itt aknát is akarnak telepíteni. Az akna kiépítése és felszerelése bizonyára átnyúlik a hatvanas évekre is.

A Zobáki-akna továbbmélyítése folyamatos munka. A munkálatokat — mint láttuk — 1953. május 1-én kezdték, de az aknát (előreláthatólag) csak évtizedünk vége felé lehet a termelés szolgálatába állítani. Mivel az akna közel 1000 méternyi mélységben áll meg, olyan technikai problémákat vet fel máris, és még inkább a jövőben, amilyenekkel Magyarországon a bányaművelés még nem találkozott. Bár büszkéek lehetünk arra, hogy „ezerméteres” aknánk lesz, a zobáki kérdés nyilván még sok gondot és pénzt köt le a következő években. Kétségtelenül a szén önköltségi ára is függvénye lesz a mélységnek.

A feltárássra irányuló kutatások a Magyaregregy-Nagymányok vonalra is kiterjednek, s itt főképpen a Mázától délre eső hegynyúlványok vidékére, ahol már az eddigi kutatófúrások nyomán is érdemes aknát mélyíteni. Ez lesz az új mázai akna, mely talán még az újabb tervidőszak végén termelhet. Az új mázai akna előreláthatólag a zobáki akna mélységét éri majd el.

Az északmecseki szénmező hazai kőszénbányászatunk további terveiben jobban előtérbe kerül, mint az öt éves terv idejében, amikor Komló rohamos fejlesztéséről volt elsősorban szó. Az újabb beruházási összegek tekintélyes részét a Komlói Szénbányászati Tröszt északmecseki kőszénbányái fellendítésére szánták. A tervek szerint sort akarnak keríteni a felhagyott vár-aljai bánya újranyitására, s egy korszerű szénmosó megépítésére Mázán.

Ez a komlói kőszénbányászat súlypontozottabb feladata azon a vonalon, amelyen a szénbányászat hosszú tartamú jövőjét és a holnap fokozott termelését lehet biztosítani.

A közvetlen termelés területén mindazoknak a helyes és bevált törekvéseknek a folytatása következik, amelyekről sok szó esett az előző fejezetekben, s azoknak a hibáknak a kiküszöbölése esedékes, amelyek ugyancsak a felszínre kerültek. *A lényeg tehát a termelés körülményeinek kifogástalan biztosítása a korszerű technika mennél szélesebb alkalmazásával.*

Ugyanez áll a külszíni munkálatokra. Itt azonban valamivel egyszerűbbek a feladatok. Mindenekelőtt az első öt éves tervben megépített szénosztályozó tökéletesítésével akarják az automatizálás szintjét megközelíteni, s ezt a nagyon poros üzemet valóban korszerű porelszívó berendezéssel ellátni.

A munkásjólétet és egészségügyet, a művelődést a létesítmények egész sora emeli magasabb nivóra. Ide tartoznak a korszerűsített, illetőleg újonnan építendő munkásfürdők az Anna- és a III-as aknánál, a 2500 személyt befogadó kétmedencés strandfürdő, a tervbevett 2500 munkáslakás, a kórház, normálfilmes mozi, az általános gimnázium önálló épülete, kibővített állandó jellegű múzeum stb.

Megkezdik a lakóházépítkezéseket Máza-Szászvár-Nagymányok területén is, hogy az északmécseki bányászat fejlesztésével járó létszámemelkedés az intenzív termelés idején ne okozzon meglepetéseket.

Lehetséges, hogy a Komlón később építendő munkáslakásokat már a külszíni üzemek jelenlegi központjától távolabb vizsik a völgyet kísérő lankákra, nyugat felé. Kőkönyös beépítése tudniillik nem minden ellenérv nélkül történt. A szükséges te-reprendezés ugyanis nemcsak emelte az építési költségeket, hanem minden mélyfúrás nélkül is valószínűnek látszott, (s ez ma már be is igazolódott) hogy a kőkönyösi dombok mélyén, sőt a megépített ipari központ alatt is, nagymennyiségű szénvagyon van. Ez a szénkincs a felszíni építmények veszélyezettsége nélkül nem termelhető ki. Mindezek mellett, bár Kőkönyös összehasonlíthatatlanul egészségesebb és jobb területet nyújtott az új városrésznek, mégis csak az ipari negyed és az elektromos központ közvetlen szomszédságában épült.

Komló évtizedes problémája, a vízkérdés a további esztendőben is felszínen marad. A budafai vízmű nem képes a fejlődő város ivóvízszükségletét ellátni, ezért Pécshez hasonlóan, itt is felmerült már a duna-komlói vízvezetékrendszer megépítése.⁸²

A felszabadulás utáni tíz év története során láttuk, hogy a tervek módosulhatnak, s nem egy esetben módosultak is, de a módosulások rendszerint a terv célszerűbb, gyorsabb és kifizetőbb kivitelezését jelentették, s legkevesbé sem a nagy cél szem elől tévesztését. *A cél pedig Komló, a komlói kőszénbányászat legmagasabb színvonalú fejlesztése mindazokkal a berendezésekkel, amelyek a dolgozók kulturális, kényelmi és egészségügyi, illetőleg a bányászat termelési, munkavédelmi igényeinek a legnagyobb teljességét adják.*

Ez a jövő Komlója.

⁸² L. Wein György: Komlón feltalálható földalatti víztartalékok. A „Beszámolók a Magyar Hidrológiai Társaság Pécsi Csoportjának 1953. évi munkájáról” című munkában. Sokszorosítás. Pécs, 1954. — Továbbá: Szabó Pál Zoltán: Komló környékének vízrajzi leírása. Uo.

STATISZTIKAI MELLÉKLETEK

I. Komló lakóinak száma 1812—1954.

Év	Lakosság	Év	Lakosság	Év	Lakosság
1812	270	1858	439	1889	412
1822	400	1859	442	1890	427
1825	558	1860	443	1891	412
1828	424	1861	427	1898	616
1840	533	1863	489	1900	988
1842	396	1865	425	1910	1513
1846	401	1866	435	1920	1977
1848	403	1867	434	1928	2018
1850	431	1869	421	1930	2187
1851	384	1872	419	1941	—
1852	422	1874	437	1947	4500
1853	438	1875	429	1949	4147
1855	450	1878	389	1953	7000
1857	447	1880	417	1954	17 200

Megjegyzések a kimutatáshoz:

A lakosság számának megállapításánál — levéltári forrásokon kívül *Thiele, Nagy L., Fényes E.* ismert munkáit, továbbá az egyházlátogatási jegyzőkönyveket, az egyházi sematizmusokat, a Központi Statisztikai Hivatal részéről készített országos összeírásokat és a tanácsai szervek rendelkezésére álló adatokat használtam.

Komló régebbi lakosságára nézve általában csak a házak, vagy családok számából nyerhetünk képet. Ilyen adatokat az első fejezetben közöltem.

Az 1953-ban feltüntetett létszám csak az állandóan bejelentett személyekkel kapcsolatos. Ugyanebben az időben a városban még 18 000 ideiglenesen bejelentett munkás élt, illetőleg járt be vidékről Komlóra a munkahelyére.

Az 1954. évi adat már valamennyi állandóan vagy ideiglenesen bejelentett személy összlétszámát mutatja.

II. A komlói kőszéntermelés aránya
a mecseki szénmedence többi liaszkőszén-bányáinak termeléséhez

Év	A komlói szénbánya	A dél- és észak-mecseki szénbányák	A komlói széntermelés aránya a dél- és észak-mecseki széntermeléshez (1:—)
	termelése tonnában		
1897	15 900	730 987	45,9
1898	28 800	776 992	26,9
1899	20 110	773 079	39,9
1900	30 707	928 161	30,2
1901	35 470	856 273	24,1
1902	29 654	706 459	23,8
1903	35 399	801 663	22,6
1904	37 343	702 075	18,8
1905	33 827	619 664	18,3
1906	34 972	744 609	21,3
1907	32 136	778 311	24,2
1908	35 414	716 310	20,2
1909	34 686	933 896	26,9
1910	43 234	822 828	19,0
1911	47 093	803 670	17,0
1912	40 160	812 955	20,2
1913	49 338	815 388	16,5
1914	49 883	658 405	13,2
1915	73 303	725 904	9,9
1916	87 336	798 042	9,1
1917	92 757	785 245	8,4
1918	91 348	673 372	7,3
1919	55 787	397 516	7,1
1920	61 746	579 039	9,3
1921	63 630	661 965	10,4
1922	62 503	794 074	12,5
1923	69 967	723 108	10,3
1924	66 950	677 444	10,1
1925	74 567	730 483	9,8
1926	86 271	741 439	8,6
1927	89 293	696 629	7,8
1928	97 558	685 721	7,0
1929	110 908	715 362	6,4
1930	107 286	704 262	6,5
1931	116 125	660 182	5,7
1932	113 385	781 421	6,8
1933	118 752	681 302	5,7
1934	114 851	641 409	5,6

Év	A komlói szénbánya	A dél- és észak-mecseki szénbányák	A komlói széntermelés aránya a dél- és észak-mecseki széntermeléshez
	termelése tonnában		
1935	120 178	702 643	5,8
1936	125 916	700 925	5,6
1937	143 090	773 938	5,4
1938	169 740	872 311	5,1
1939	195 431	911 628	4,6
1940	197 981	979 868	4,9
1941	203 341	1 031 752	5,0
1942	223 835	1 018 867	4,5
1943	245 211	1 127 352	4,6
1944	219 710	913 154	4,2
1945	103 523	607 901	5,8
1946	126 769	594 753	4,7
1947	169 736	889 174	5,2
1948	195 152	1 092 766	5,6
1949	235 944	1 220 666	5,1
1950	236 003	1 245 450	5,2
1951	291 134	1,327 438	4,5
1952	330 339	1 265 854	3,8
1953	466 519	1 657 300	3,1
1954	896 701	1 688 681	1,8

Megjegyzések a kimutatáshoz:

A komlói széntermelés nincs beleszámítva a vele szemben állított liasz-széntermelésbe. Így a mecseki szénmedence „többi” bányái alatt a dél-mecseki (Pécsbányatelep, Mecsekszabolcs, Vasas), valamint az észak-mecseki (Máza, Szászvár, Váralja, Nagymányok) szénbányák termelését kell érteni.

Továbbá megjegyzendő, hogy a Komlói Szénbányászati Tröszt termelése 1954-ben a valójában több, mint amennyit kimutatásunk feltüntet. Ugyanis 1954. január 1-től — tröszt szinten — a Szászvár—Máza—Nagymányoki kőszénbányák termelése is a Komlóéval együttesen szerepel. Így a Komlói Tröszt 1954-ben (Komló: 896 701 Északmecsek: 197 979 = 1 094 680 t kőszén termelt. A Komlói Szénbányászati Tröszt és a Pécsi Szénbányászati Tröszt termelése tehát ekkor már igen közel jutott egymáshoz. Arányuk kerekén (1 094 680 : 1 490 702) 1 : 1,3.

III. Munkásállomány (évi átlag) —
Teljesítmény (fejenként és műszakonként)

Év	Munkáslétszám összesen a kültérben és a föld alatt évi átlagban	A teljesítmény átlaga	
		a földalatti munkásoknál	az üzem összes dolgozóinál
1900	357		
1901	338		
1902	392		
1903	334		
1904	353		
1905	395		
1906	324		
1907	360		
1908	418		
1909	400		
1910	505		
1914	633	1900-tól 1934-ig csak szórványos, össze- hasonlításra nem alkalmas adataink vannak.	
1919	667		
1920	660		
1921	626		
1922	662		
1923	750		
1924	783		
1925	662		
1926	628		
1929	743		
1930	506		
1931	505		
1933	547		
1934	540		
1935	—	1,110	0,572
1936	699	1,206	0,602
1937	662	1,233	0,630
1938	659	1,208	0,667
1939	810	1,079	0,621
1940	1100	0,968	0,554
1941	1113	0,978	0,536
1942	1266	0,884	0,500
1943	1294	0,900	0,562
1944	—	—	—
1945	1108	0,677	0,366
1946	1151	0,701	0,382
1947	1446	0,704	0,422
1948	1726	0,808	0,524
1949	1748	0,917	0,603
1950	1979	1,178	0,714
1951	2093	0,963	0,672
1952	2290	0,963	0,672
1953	8529	0,702	0,524
1954	11078	0,722	0,605

GESCHICHTE DES STEINKOHLENBERGBAUES VON KOMLÓ

(Zusammenfassung)

Die besten Steinkohlenfelder des Kohlengebietes Ungarns sind in dem südwestlichen Landesteil, in dem sogenannten „Dunántúl“, im Mecsekgebirge zu finden. Dieses Kohlengebiet wird mit der Benennung „Mecseker Liaskohlenbecken“ zusammengefasst. Dieses Becken gehört verwaltungsgemäss zu zwei Komitaten, d. h. zu Baranya und Tolna.

Unter dem Kohlenbergbau von Komló sind die in dem mittleren Teilen des Beckens betriebenen Bergbauten zu verstehen; dies umfasst heute, im Grunde genommen, den äussersten westlichen Flügel einer größeren Einheit, des „Újbányaer Kohlengebietes“. Auf diesem Gebiet des Mecseker Kohlenbeckens wurde gerade im Hotter des Dorfes Komló der erste Versuch des Kohlenabbaues gemacht. Hier begann der Kohlenbergbau noch im Jahre 1812, im Zeitalter des Feudalismus auf grundherrschaftlichen Feldern.

Die Kohle wurde im Ungarn auch noch später — ganz bis 1946 — als an das Feldeigentum gebundene Mineral behandelt. Einer größeren Entwicklung des Komlóer Steinkohlenbergbaues stand aber im Anfang des XIX. Jahrhunderts die schwache Nachfrage für Kohlen und die große Konkurrenz der Pécsér Steinkohlenbergwerke und des Liaskohlenbergbaues im Nordmecsek im Wege. Der Bergbau in Komló wurde deswegen im Jahre 1826. eingestellt. Die ganze Erzeugung betrug nicht mehr als 2 000 Preßburger Metzen. Die Steinkohle wurde ganz nahe an der Oberfläche mit der Hilfe von kleinen Stollen bei den Ausbissen gefördert.

Der Komlóer Kohlenbergbau begann sich im ernsteren Maße im letzten Jahrzent des XIX. Jahrhunderts zur Zeit der Blütezeit des Kapitalismus in Ungarn zu entwickeln, in dem Jahrzehnt, welches die größte Prosperität für die Industrie und den Kohlenbergbau im XIX. Jahrhundert bedeutete.

Den Anfang des zum neuen Leben erwachenden Komlóer Steinkohlenbergbaues pflegen wir auf das Jahr 1892. anzugeben; dies stand im engen Zusammenhang mit dem wirtschaftlichen Aufblühen der bürgerlichen Familie Jánosi-Engel in Pécs, die sich auf dem Gebiete des Handels und der Leichtindustrie schnell bereicherte.

Die Erzeugung mit Stollen beginnt neben den alten Bauten im Jahre 1895., und zwar auch in Kohlenausbissen. Der Stollenbergbau in dem Mecseker Liaskohlenbecken bewies sich aber nicht als eine konkurrenzfähige Lösung, und deswegen liess der Besitzer im Jahre 1898. seinen ersten Schacht vertiefen. Dieser ist der sogenannte Anna-Schacht, welcher auch noch heute im Betrieb ist.

Auch mit dem Anna-Schacht erzeugt man Kohlen bis 1903 beinahe ausschließlich in den oberen dünnen Flötzen. Der 2,2—2,5 m mächtige Kohlenflötz Nr. 8. wurde in Jahre 1903. aufgefunden. Lange Zeit gab dieser Flötz in Komló das größte Kohlenquantum, und gibt auch noch heute den wesentlichen Teil. Neben diesem wird sich der Flötz Nr. 10. emporschwingen. Der Wert des Komlóer Kohlengebietes wurde also offenbar bestätigt, aber für größere Produktionsfähigkeiten eigneten sich diese Jahre gerade nicht, und zwar hauptsächlich wegen der allgemeinen Wirtschaftskrise, die ihre Auswirkung auch in Ungarn fühlbar machte, ja sogar bei uns von den innenpolitischen Ereignissen noch bedeutend verlängert wurde.

Ein neuerer Aufschwung trat in dem Jahren 1906—1907. ein. Auf eine zeitgemässe Modernisierung des Steinkohlenbergwerkes Komló wollte aber die Firma Engel und Söhne allein nicht eingehen, sondern gründete mit der Ungarischen Allgemeinen Kreditbank, einer der Großbanken Ungarns die „Steinkohlenbergbau-Aktiengesellschaft Dunántúl“ und so wurden erst — hauptsächlich — mit dem Bankkapital die größeren Investitionen angefangen. Die Kreditbank besaß den größeren Teil der Aktien, und so spielte folglich bei der Disponierung die Bank die Hauptrolle.

Die Kreditbank ging aus rein spekulativen Zielen in die Gründung der Aktiengesellschaft ein, und deswegen wurde das Kohlenbergwerk bald wieder dem Verkauf preisgegeben. Die Familie Engel war mit dem Verkauf wegen einer Vermögensverteilung unter den Nachkommen gerne einverstanden. Als Käufer stellte sich das ungarische Ärar ein.

Die Regierung war in diesen Jahren bestrebt die Basis eines staatlichen Kohlenbergwerkes niederzulegen, nachdem die In-

dustrie und das Verkehrswesen Ungarns von den Privat-Kohlenbergwerks-Besitzern von Jahr zu Jahr vor außergewöhnlich schwere Situationen gestellt waren.

Die Konzeption der Regierung war zweifach: die staatliche Großindustrie und die ungarischen Staatseisenbahnen mit dem nötigen Brennstoff zu versorgen, dann — im Besitz von Steinkohlenbergwerken — eine preisregelnde und arbeitlohnfeststellende Tätigkeit auszuüben. So kamen zu dieser Zeit in das Eigentum des ungarischen Staates die Bozovicser Steinkohlenfelder, die Kohlenwerke und Kohlenfelder von Fruska-Gora und Komló. Das Montanärar hatte auch die früher ausarendierten — im Zsil-Tale liegenden — Steinkohlenbergwerke und Kohlenfelder zurückgenommen. Komló ist am 1-ten März 1909. in die Reihe der ärarischen Bergwerke getreten, und blieb — nach 1918 — neben einem kleinen, in Nordungarn liegenden Braunkohlenwerk (Pereces) allein im staatlichen Eigentum.

Komló als ärarisches Bergwerk hat den Betrieb unter sehr ungünstigen Verhältnissen angefangen. Die Erzeugung der ersten Jahre betrug täglich nicht mehr als 14--24 Waggons. Dieses Quantum entsprach den Erwartungen nicht. Auch die Leistung pro Kopf war außergewöhnlich klein, und die Selbstkosten sehr hoch. Jahrelang schloß das Ärar die Jahresbilanz des Komlóer Bergbaues mit Defizit ab. Das Kohलगut wurde (auf 2 km² Terrain) mit Hilfe geologischer Forschungen und der von der praktischen Bergtätigkeit erworbenen Erfahrungen auf 6 Million Tonnen geschätzt.

Diese Schätzung ließ keine größere Lust zur Investierung anstacheln, so daß Komló längere Zeit unter ziemlich ungünstigen Verhältnissen vegetierte. Zwischen den Jahren 1912—1914 ist der sogenannte Neu-Schacht (Üj-akna) doch erbaut worden, der auch heute noch — in modernisierter Form — funktioniert.

In jener Zeit sollte der Neu-Schacht die Rolle spielen, daß mit seiner Hilfe die durch den Anna-Schacht bloßgelegten tiefen Kohlenflötze abgebaut werden. Seit dieser Zeit erlebte der ärarische Kohlenbetrieb Komló keine größere Erschütterung. Aber auch im ärarischen Eigentum waren die Verhältnisse charakteristisch dieselben so in wirtschaftlicher, wie auch in sozialer Hinsicht, wie wir sie in den sämtlichen kapitalischen Unternehmungen kennen lernten. Von den Vorteilen, welche bei der Gründung des staatlichen Kohlenbergbaues in Aussicht gesetzt waren, wurde nichts realisiert. Nur in der Frage der Bruderlade besaßen die Bergarbeiter eine größere Beweglichkeit, da die

Bruderladen bei den ärarischen Bergbauwerken in Gegenseitigkeit standen.

Den ersten Zielsetzungen entsprechend konnte man noch vermuten, daß das Ärar alles mögliche für die Ausbreitung der Kohlenfelder vollbringen wird. Nachdem aber diese Vorstellung erfolglos blieb, näherten sich die anderen Unternehmer des Kohlenbeckens dem ärarischen Komló an, und drängten sich auch bis an die Grenze des Dorfes vor. Die Symbiose der Leiter des kapitalistischen Staates und der Führer des Privatkapitalismus und deren Profitinteressen zwangen manchmal die ärarische Betriebe in der Hintergrund. Die Arbeiterschaft selbst machte überhaupt keinen Unterschied zwischen den Privatkapitalisten und dem Staat als Arbeitgeber, und kämpfte so in Komló, wie auch in den Kohlenbergwerken von Pécs, oder in den nördlichen Mecsek-Gebirge liegenden Betrieben der „Salgótarjaner Steinkohlen-Bergbau Aktien-Gesellschaft“ gegen die ausbeuterische Tätigkeit des Kapitalismus, mit wirtschaftlichen Streiken, politischen Bewegungen und ihren Organisationen um die kapitalistischen Staatsordnung zu stürzen. Die Bergarbeiter in Komló hatten sich in diesem Kampf den Arbeitern der „Donau-Dampfschiffahrts-Gesellschaft“ zu Pécs angeschlossen. Auch in ihren Bewegungen und Parteiorganisationen hielten sie sich an die legalen und illegalen Parteizentren von Pécs.

Die letzte größere Tätigkeit der ärarischen Zentralkommission und der Lokalkommission von Komló auf den hiesigen Kohlenfeldern war eine Schätzung des Kohlengutes mit Tiefbohrungen und auf Grundlage der geologischen Kenntnisse, ferner die Vorbereitung eines Plans für einen Großbetrieb. Das Kohlengut wurde jetzt — ohne optimistische Berechnung — auf 29 Millionen Tonnen bewertet. Dieser Plan kam aber wegen der Kriegseigenschaften nicht zur Durchführung.

Nach dem zweiten Weltkriege war Komló eines jener Betriebe, das auch ohne Verstaatlichung das Eigentum des neuen volksdemokratischen Staates bildete, und so am frühesten geeignet war die Grundsätze der sozialistischen Wirtschaft und Sozialpolitik zu verwirklichen.

Nach dem Jahre 1944 führte aber doch eine zeitlang der alte ärarische Zentralkommissions-Apparat den Betrieb weiter, erst nachdem zur Leitung des ungarischen Kohlenbergbauwesens die „Ungarische Staatliche Kohlenbergwerke Aktiengesellschaft“ zustande gekommen war, ging die Leitung in deren Wirkungskreis über (20. Aug. 1946.). Vorangehend wurden schon am 1. Januar

1946. die sämtlichen ungarischen Bergwerke in staatliche Verwaltung, und am 26. Juni in Staatseigentum übernommen.

Vor dem Kohlenbergbau Komló öffnete sich endlich ein freier Weg zur Entwicklung, welche jetzt schon weder durch natürlichen Raum, noch durch Privatbergrecht beschränkt werden konnte. Nur nach solchen Vorereignissen war es möglich, daß Komló unter nicht ganz einem Jahrzehnt zum charakteristischsten Bergindustriezentrum der sozialistischen Wirtschaft in Ungarn emporkommen konnte.

Komló wurde — in dem ersten Jahrzehnt der Volksdemokratie — mit den anderen heimatlichen Bergwerken zusammen, einigermal organisiert; endlich hat es — mit der allgemeinen Vertrustung der ungarischen Kohlenbergwerke — eine selbständige Trustorganisation (1. März 1952.) erhalten. Der Steinkohlen-Trust Komló schloß später auch das Kohlenggebiet des Nord-Mecsek an sich.

In den ersten Jahren nach 1944 machte sich noch in Hinsicht der Erzeugung der Raubbau des Weltkrieges fühlbar. Das Wirtschaftsleben forderte immer mehr Steinkohle. Die Staatswirtschaft konnte nur durch die Steinkohle hergestellt werden. Die von den Kommunisten organisierte Kohlenschlacht war von großer Bedeutung, besonders unter solchen Verhältnissen, wo der Krieg und die Inflation einen Teil der Arbeiter, die nicht klassenbewußt waren, mehr oder weniger demoralisiert hatte.

Komló hatte die ersten größeren Investierungssummen im Jahre 1947 erhalten. Diese Summen waren verhältnismäßig gering mit jenen Summen verglichen, die Komló später erhielt, doch sagten diese schon die mächtige Entwicklung der Ansiedlung und die Bedeutung des Bergwerkes vom nationalwirtschaftlichen Standpunkt vor.

Die Forschungsarbeiten, welche schon von der volksdemokratischen Regierung in Komló's Terrain befließigt wurden, hatten die Grenzen der Kohlenfelder bedeutend ausgebreitet. So fiel Komló in dem Rahmen des ersten dreijährigen Wirtschaftsplans (1947—1949) eine sehr bedeutende Rolle zu. Das planmäßig baugenommene Hütten- und Eisenwerk neben der Donau (Sztálinváros — Stalinstadt) sollte in erster Reihe mit Kokskohlen aus Komló versehen werden.

Bei der Planung des Eisenkombinats wurden große Quanten von Koks und Eisen beansprucht. Diese Pläne, welche bei der Realisierung immer größere und größere Heizungsenergie-Bedürfnisse anzeigten, formten auch nötigerweise die entworfenen Pläne des Kohlenbergbaues Komló um, und zwar in der Rich-

tung maximaler Gegebenheiten. Die Erzeugung war in Komló die folgende:

Jahr	Waggon
1945	35,5
1946	42,0
1947	56,5
1948	65,0
1949	78,5

Das Eisenwerk beanspruchte dagegen von Komló größere Erzeugung. Am Ende des ersten Fünfjahrplans (1950—1954) hat die tägliche Erzeugung 400 Waggon erreicht.

Die Resultate zeigen — im vollen Zusammenhang — die angewandte Arbeit, Tatkraft, Geld und Begeisterung, besonders dann, wenn wir die heutige Ansiedlung Komló und den heutigen Bergbau mit dem alten vergleichen.

Zu der Entwicklung einer modernen Bergstadt war erstens das Kohlengut des Gebietes nötig, dies wäre ansich noch nicht genügend gewesen. Das Kohlengut des Gebietes war immer gegeben. Dieses Kohlengut ist von dem Land schon beinahe ein Jahrhundert benötigt worden. Die heimatliche großzügige Entwicklung der kapitalistischen Industrie hatte in der letzten Hälfte ihres Zeitalters enorme Summen von edlen Valuten für Koks- und Steinkohlenimport verbraucht.

Der vaterländische Monopol-Bergkapitalismus hatte die Steinkohlen dem Blutkreis der Volkswirtschaft nur proportioniert zugeführt, um mit kleinerer Produktion mehr zu profitieren. Es gibt zahlreiche Angaben auch im Bezug auf Komló und seiner Umgebung, daß die Eifersucht der Unternehmer mit der Beschlagnahme der nutzbaren Kohlenfelder große Schäden der Nationalökonomie zufügte. Also ist für das gesellschaftliche und ökonomische System der Weg charakterisiert, mit welchem es die Naturschätze in den Dienst der Menschheit stellt. Die Völligkeit dieser Absicht und deren volle Durchführung wird durch die sozialistische Ordnung realisiert. Das beste Beispiel dieser Tatsache ist gerade der Entwicklungsweg der Kohlenbergwerke Komló zur Großindustrie.

Das Emporsteigen des Kohlenbergbaues in Komló fängt im Grunde genommen im Jahre 1948., im völligsten Sinne aber eigentlich im Jahre 1950. an. Unter nicht ganz einem Jahrzehnt entstanden solche Anlagen, die in der Geschichte der heimatlichen Ökonomie die glänzendsten Blätter bedeuten.

Den Kohlenbergbau Komló representierten in den Jahren

1914—1926. der Anna- und der Neu-Schacht. Die Rolle des Förder-schachts hatte im Jahre 1926 — der Neu-Schacht allein übernommen, nachdem mit dessen Vermittelung die tiefer liegenden Flötze des Anna-Schachtfeldes erzeugt werden konnten. Im Mai 1948. wurde mit der Vertiefung des sogenannten Kossuth II.-Schachts angefangen, in der Nähe des Neu- (mit neuem Namen Kossuth I.-) Schachts. Der Kossuth II.-Schacht wurde im Jahre 1951 in Betrieb genommen. Die Kossuth I.- und Kossuth II.-Schächte funktionieren nebeneinander als Zwillingschächte.

In dem Jahren 1949—1952 wurde ein fördernder Erbstollen — in einer Länge von über 3 Km — gebaut, mit dessen Hilfe die Erzeugung der beiden erwähnten Schächte und des Anna-Schachts zur Tag gefördert wird. Der Erbstollen hatte sich bei 110 m mit dem Kossuth II.-Schacht gelöchert. Dadurch wurde es möglich bei jeder Tour eine bedeutende Zeit zu ersparen. Die Kapazität des Erbstollens war zur Förderung der Kohle täglich auf 220 Waggonen entworfen, aber wir können diese mit 30—40% erheben.

Im südlichen Flügel der Komlóer Kohlenfelder hat man den Béta (B-) Schacht angesetzt. Das Béta-Kohlenfeld berührt schon das zum Pécsér Steinkohlen-Trust gehörige Vasaser Kohlenfeld. Nordöstlich von dem Béta-Schacht wurden der schon erwähnte Schacht III., im Terrain der Kolonie „Gesztenyész” der sogenannte Zobáker-Schacht, d. h. „Ezerméteres”- („Tausendmeter”-) Schacht angesetzt. Der letztere wird der tiefste Förderschacht Ungarns sein. Dieser Schacht hat heute die Erzeugung noch nicht angefangen.

Weil der Béta-Schacht und der Schacht Nr. III. nicht mit dem Erbstollen zusammengebunden sind, wird die Erzeugung deren mit einer Seilbahn zu dem Industriezentrum der Bergwerken gebunden. In diesem Industriezentrum befinden sich die moderne mit vier Abteilungen arbeitende Aufbereitungsanlage, die große für 4200 Personen errichtete Badeanstalt, die mächtige Montagehalle, das Bureau- und das Trustdirektionsgebäude. Auf diesem mit außergewöhnlicher Erdarbeit geplanten Terrain — wo vor 8 Jahren noch eine Heuwiese war — ist der große Hunterpark, und hier mündet auch der Erbstollen.

Die Bergarbeiter werden aus den Schächten durch den Erbstollen mit kleinen speziellen Wägen zu der Badeanstalt gefördert, und — natürlich — von dieser auch in die Schächte. Gleichermaßen laufen die speziellen Rettungswägen bis zu den Schächten. In Komló wurde auch die modernste Rettungstation des Landes mit einem permanenten Rettungsdienst gebaut.

In Komló dominieren die verstürzende Front- und Kammerabbauarten. Das Kohlenquantum des Frontabbaues ist cca zweimal so groß als das des Kammerabbaues. Bei dem Handabbau werden ausschließlich die Preßluftpömler benützt. Der Abbau mit Kombiue sogar mit einfacheren Abbaumaschinen — hat sich wegen der Eigenheiten der Flötlze — in Komló nicht bewährt. Von den Bohrmaschinen werden — wegen ihrer hohen staubabbindenden Fähigkeit — immer mehr die wasserspülenden Bohreinrichtungen in Gebrauch genommen.

Die Bergmaschinen unter der Erde werden — wegen Metangasgefahr — mit Preßluft getrieben. Die Preßluft wird durch leistungstarke Kompressoren hergestellt. Bei der Kohlentransportierung unter der Erde spielen die Bandförderung und Ketten-schleifen—Maschinen eine immer größere Rolle. Früher war die Schüttelschleife von großer Wichtigkeit, auch heute wird sie noch sehr benützt.

Als Versatz wird heute schon größtenteils der Schlammversatz gebraucht. Der Sand von bester Qualität wird von einer Entfernung von mehr als 12 Km (von dem Hotter des Dorfes Hird) mit der Industriebahn zugeführt.

Infolge der großzügigen Entwicklung des Bergbaues ist vor unseren Augen in einem einzigen Jahrzehnt eine neue, charakteristisch bergindustrielle Stadt entstanden. Komló wurde nicht nur durch die verwaltliche Einreihung zur Stadt, sondern auch dank seinen kulturellen und zivilisatorischen Faktoren, die die Ansiedlung zur Stadt qualifizierten.

Die auffallendste Veränderung representieren die Wohngebäude. Am Ende der kapitalistischen Bergbauwirtschaft stellte die ärarische Bergdirektion mehr als ein halbes Tausend Wohnungen ihrer Stamarbeiterschaft zur Verfügung. Diese Wohnungen entsprachen weder den modernen hygienischen Anforderungen, noch den Plänen der sozialpolitischen Bestrebung der Landesregierung. So wurde der Bau der modernen Arbeitwohnungen schon am Anfang des Dreijahrplans (1948) angefangen. Überwiegend (im 78%) wurden zwei- und dreistöckige Häuser gebaut. Die Wohnungen sind mit Gesamtkomfort versehen. In dem Zeitabschnitte der zwei Wirtschaftspläne (1947—1949, 1950—1954) wurden 2393 moderne Wohnungen den Arbeitern übergeben. Der Wohnungsbau wird — natürlich — seitdem dauernd fortgesetzt.

Das Gebiet für die neuen Ansiedlungen hat man so ausgewählt, daß die Arbeiter ihre Arbeitsstelle leicht und schnell erreichen können, und die Wohnstätte den hygienischen Anforde-

rungen entsprechen. So gerieten erstens die sogenannten Kőkönyös und Kenderföld zur Bebauung. Langsam wird aber auch das alte Dorf seinen Platz den neuen modernen Gebäuden der Stadt Komló übergeben. In der neuen Stadt stehen Säuglingsheime, Kinderbewahranstalten, Kindergärten, allgemeine Schule, eine Schule für Berghäuer und eine Mittelschule der neuen Generation zur Verfügung. Die älteren können in den Abendkursen weiter lernen. Außerdem ist in den kulturellen Unterhaltungsplätzen der Stadt alles zu finden, was ein kulturierter Arbeiter benötigt.

Auch die Arbeiterfürsorge steht in den Arbeitsstellen unvergleichbar höher als in der alten Zeit. In dem Kostenanschlag des Trusts stehen imposante Summen für die Ziele des Arbeitsschutzes und der Grubenversicherung. In einer speziellen Abteilung für Grubenversicherung sorgen hervorragende Fachleute für immer höhere Vervollkommnung des Arbeitsschutzes. Zur Bekämpfung der Silikose werden alle technische Mittel und alle ärztliche Hilfe in Anspruch genommen. Auf diese Art gelingt es die Unfälle allmählich auf das Minimum herabzudrücken.

Die außerordentlichen Erfolge dieser zehnjährigen Entwicklung lassen dem Menschen von heute schon langsam jenen Weg vergessen, der zur Gegenwart führte. Die altvergangene Zeit fällt noch mehr aus unserem Gedächtnis heraus. Die Kenntnis der Entwicklung bewies sich in jedem Zeitalter nützlich. Dieses Buch will das Gedächtnis der Zeitgenossen aufrechterhalten und die mächtigen Bestrebungen unserer Tage verewigen.

Die Darstellung der in den letzten Jahren erreichten Resultate wären mangelhaft, wenn wir von der grossen Hilfe der volksdemokratischen Länder und von der Genossenschaft dieser keine Erwähnung machten, d. h. von der Hilfe, welche wir auch beim Aufbau der neuen sozialistischen Bergstadt Komló erfahren haben. Fachleute der Sowjetunion, und der volksdemokratischen Länder besuchten das Liaskohlenbecken von Mecsek um ihre Erfahrungen und Wissen zu der Überwältigung der Schwierigkeiten anzubieten. Hinter dem Wissen und Vorhaben stehen die Macht und Energie ihrer Länder. Auch von unserer Seite bestehen die gleichen Bestrebungen.

Bei der Verhandlung der neuesten Geschichte der Bergstadt Komló haben wir eine besondere Pflicht auf die freund- und genossenschaftlichen Beziehungen hinweisen, welche zwischen die Bergstädte Komló und Zwickau (DDR) bestehen. Die beiden sozialistischen Städte stehen beinahe in stetiger Verbindung.

Die Leiter der Städte, Bergarbeiter und Ingenieure besuchen öfters einander um die Probleme zu besprechen, die bei den nächsten Aufgaben der Entwicklung zu lösen sind.

Dies sind alle neue Farben an der Schwelle des neuen Lebens. Bis früher die Industrien und Bergwerke ihre nützlichen Erfahrungen eifersüchtig verheimlichten, jetzt werden diese vom Gefühl der genossenschaftlichen Hilfeleistung freiwillig — im Geist der sozialistischen Ethik — übergegeben.

A KÉPEK JEGYZEKE

1. Komlóra vonatkozó legrégibb (1256. évi, latin nyelvű) oklevelünk 1410-ben készített hiteles másolatának egy része. Az oklevél szerint János Miklós fia Vidol, jánosi birtokából kiadja a leánynegyedét, amire a két lány hozzájárul, hogy Vidol jánosi birtokrészét eladja a pécsi káptalannak. A Komlóra vonatkozó fontosabb rész (kezdődik a kivágot felülről számított 4. sorában az „Incipiunt” szóval és befejeződik az alulról számított 4. sor végén a „Waradiensis” szóval) magyar fordításban a következő:

„Eszak felől, mégpedig a battányi erdő felől kezdődik (ti. a határ) a két tölgyfa felett, amelyektől Guduron (a gödrön, völgyön) át megyünk dél felé és ereszkedünk le a Jánosi falu közepén fekvő hídhöz, ahol a vizen — magán a hídon — átmenve, dél felé ér az útra; ezen haladva déli irányban, ott egy Pochk-nak (ti. pocs, pocsolya) mondott vízhez ereszkedünk le, amely Farkaslik (kisebb település, tanya) közepén folyik el és Wokousédjének (Woko-patakjának) hívják, átmenve a pataknak mondott vizen — az úton dél felé — megérkezünk Komplou falu határához, amely a mi váradi (ti. pécsváradi) egyházunké.”

1a. Komló falut említő legrégibb — az 1312. évből származó — eredeti oklevelünk teljes szövege. Az oklevélben a pécsváradi konvent jelenti Károly Róbert magyar királynak, hogy a döbröközi várnagy hatalmaskodása ügyében befejezte a vizsgálatot és a panaszokat igaznak találta. A Komlóra vonatkozó rész kezdődik a második sorban a „fidelem” szóval és befejeződik a 3. sorban a „testimonio” szóval. Ennek a résznek magyar fordítása a következő: „Hites emberünket, Tamást, nevezetesen a Komló falui egyházunk papját küldöttük ki az alább leírt vizsgálat foganatosításához tanúként”.

2. Komló falu központi része az 1920-as években.

3. Gyermekmunkások a régi szénosztályozóban az 1910-es évek közepe táján.

4. Régi munkásházak az Anna-akna közelében. (Herzán Miklós felv.)

5. Régi bányászlakás. (Herzán Miklós felv.)

6. A régi „Ujtelep”. (Herzán Miklós felv.)

7. Az épülő Komló a Kökönyösről nézve. (Sziklai Dezső felv. Magyar Foto.)

8. Ipari központ az Altáró szája előtt. A kép középpontjában a modern szénosztályozó, háttérében a kenderföldi új épületek láthatók. (Herzán Miklós felv.)

9. Gépterem a Kossuth-aknai kompresszor-üzemben. (Hollenzer Béla felv. Magyar Foto.)

10. A kenderföldi munkáslakónegyed. (Balassa Ferenc felv. Magyar Foto.)

11. A gesztenyési munkáslakótelep. (*Herzán Miklós* felv.)
12. Kökönyös modern lakóházai. (*Sziklai Dezső* felv. Magyar Foto.)
13. Kossuth-akna. (*Herzán Miklós* felv.)
14. Béta-akna. (*Balassa Ferenc* felv. Magyar Foto.)
15. Az Altáró és környéke 1953-ban. Az Altáró mellett balra a Tröszt igazgatósági épülete áll a befejezés előtt. Hátterben a hőerőmű. (*Vadas Ernő* felv. Magyar Foto.)
16. Altárói rakodó. (*Kotnyek Antal* felv. Magyar Foto.)
17. A III-as akna 1956-ban. (*Hollenzer Béla* felv. Magyar Foto.)
18. A hőerőmű. (*Herzán Miklós* felv.)
19. Az új, központi fürdőben ultraviolett sugárözönben mennek a bányászok az öltözőbe. *Vadas Ernő* felv. Magyar Foto.)
20. A központi új fürdő. (*Herzán Miklós* felv.)
21. A népi demokratikus időszakban elsőként megépített lakóházakat ma már virágos-fás udvarok veszik körül. (*Herzán Miklós* felv.)
22. Négyhordágyas betegszállító bányakocsi. A szerencsétlenül jártakért egészen a Kossuth- és az Anna-aknáig megy be az Altárón át. A kocsi a komlói gépüzem tervezése és gyártmánya. (*Herzán Miklós* felv.)
23. Részlet a vājáriskola társalgójából. (*Hollenzer Béla* felv. Magyar Foto.)
24. Az általános városterv alapján épülő Komló modellje. Az épületek egy része a valóságban már áll. (*Herzán Miklós* felv.)
25. Új Komló — új élet. Fiatal munkások a Kossuth-aknatorony tetején. (*Bartal Ferenc* felv. Magyar Foto.)

BILDERVERZEICHNIS

1. Ein Teil von den Text der ältesten, vom Jahre 1256 datierten und lateinisch geschriebenen *Urkunde von Komló*, welche in einer *authentischen Abschrift* (1410) auf uns geblieben ist. Nach der Urkunde gibt der Sohn von Nikolaus Jánosi, Vidol, von seinem Gut Jánosi das Quartalitium ab. Darauf geben seine Geschwister ihre Einstimmung, daß Vidol sein Güterteil Jánosi dem Kapitel vom Pécs verkaufe. Der wichtigere Text ist (in deutscher Übersetzung) der folgende:

„Von Norden, und zwar von dem Battyáner Wald fangt (d. h. die Grenze) ober den zwei Eichen, von dem durch ein Tal gehen wir südwärts bis zu der Brücke, die in der Mitte des Dorfes Jánosi liegt, wo über das Wasser — d. h. über die Brücke — durchgehend, südwärts auf den Weg ankommt; auf diesem in südlicher Richtung gehend, lassen wir uns bis zu einer Pochk-geannten (Pfütze-, Lache) Wasser nieder, welches durch Farkaslik (eine aus wenigen Häusern stehende Ansiedlung) fließt, und Wokousédje (Woko-Bach) genannt wird; durch diesen Bach genannten Wasser schreitend auf dem Weg südwärts kommen wir zum Hotter des Dorfes Komplou, das zu unserer Kirchengemeinde Várad (d. h. Pécsvárad) gehört.

1/a. Gänzlicher Text der *ältesten originellen Urkunde*, welche das Dorf Komló erwähnt — aus dem Jahre 1312. In dieser Urkunde meldet der Konvent von Pécsvárad dem ungarischen König Robert Karl, daß er die Untersuchung in der Angelegenheit des eigenmächtigen Kastellans von Döbrököz beendet hatte, und fand, daß die Klagen gegen ihm recht haben. Der auf Komló sich beziehende Teil fängt in der zweiten Reihe mit dem Wort „fidelem“ an, und endet in der 3-ten Reihe mit dem Wort

„Testimonio“. Die deutsche Übersetzung dieses Textes ist die folgende: „unseren beeideten Mann, Thomas, d. h. den Pfarrer unserer Kirchengemeinde des Dorfes Komló sandten wir als Zeugen zu der Ausführung der unten abgeschriebenen Untersuchung.“

2. Das Zentrum des Dorfes Komló in den zwanziger Jahren dieses Jahrhunderts.

3. Kinderarbeiter im alten Steinkohlenaufbereitungswerk in der Mitte der Jahrzehnten 1910.

4. Alte Arbeiterhäuser in der Nähe des Anna-Schachts. (Photo M. Herzán.)

5. Altes Bergarbeiterhaus. (Photo M. Herzán.)

6. Die alte „Neue-Kolonie“ — „Ujtelep“. (Photo M. Herzán.)

7. Ansicht von Komló aus Kökönyös gesehen. (Photo D. Sziklai.)

8. Industrie-Zentrum vor dem Eingang des Erbstollens. (Photo M. Herzán.)

9. Maschinenhalle in dem Kompressorbetrieb des Kossuth-Schachtes. (Photo B. Hollenzer.)

10. Der Stadtteil von „Kenderföld“. (Photo F. Balassa.)

11. Arbeiterkolonie von „Gesztenyész“. (Photo M. Herzán.)

12. Die modernen Wohnhäuser von „Kökönyös“. (Photo D. Sziklai.)

13. Kossuth-Schacht. (Photo M. Herzán.)

14. Béta-Schacht. (Photo F. Balassa.)

15. Der Erbstollen und seine Umgebung im Jahre 1953. Links neben dem Eingang des Erbstollens steht das Directionsgebäude des Trustes vor der Beendigung. Im Hintergrunde ist das Elektrizitätswerk sichtbar. (Photo E. Vadas.)

16. Unterirdischer Lagerplatz des Erbstollens. (Photo A. Kotnyek.)

17. Der Schacht III. im Jahre 1956. (Photo B. Hollenzer.)

18. Elektrizitätswerk. (Photo M. Herzán.)

19. In dem neuen Zentralbad gehen die Bergarbeiter unter Ultraviolett-Strahlen in die Ankleideräume. (Photo E. Vadas.)

20. Das neue Zentralbad. (Photo M. Herzán.)

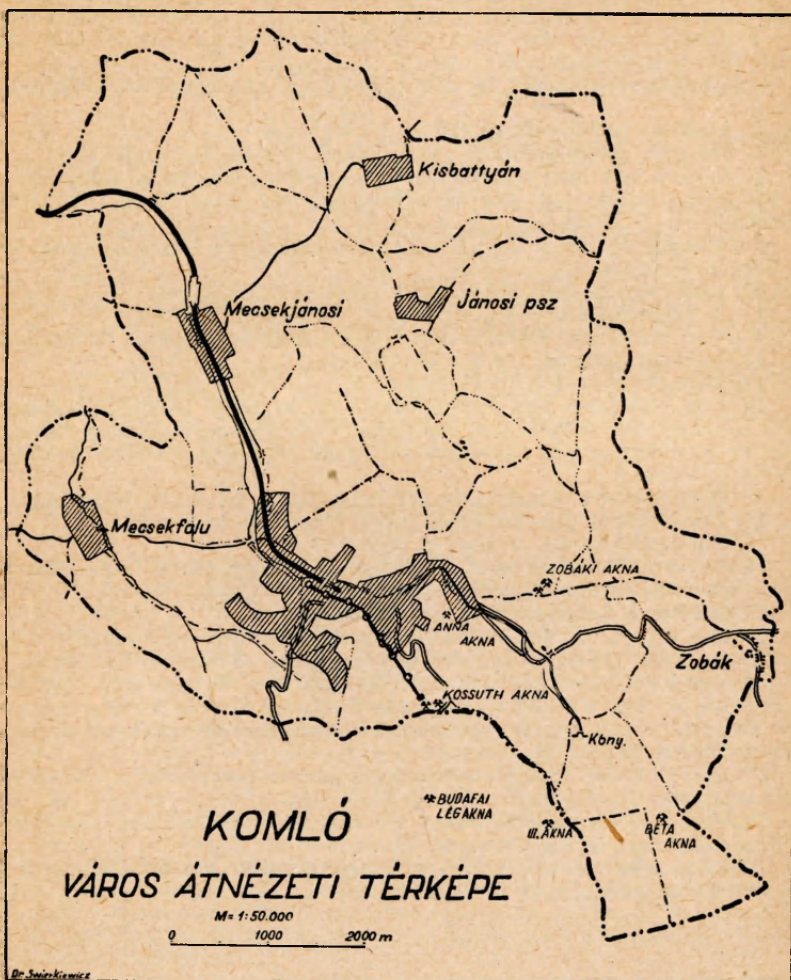
21. Die ersten in der Volksdemokratie erbauten Wohnhäuser sind heute schon mit Bäumen und Blumen umgeben. (Photo M. Herzán.)

22. Der Rettungswagen mit 4 Tragbetten. Der Wagen geht im Erbstollen bis zu den Kossuth- und Anna-Schächte um die Verunglückten. Der Rettungswagen wurde von dem Komlóer Maschinenbetrieb geplant und verfertigt. (Photo M. Herzán.)

23. Ein Teil von dem Unterhaltungssaal der Hauerschule. (Photo B. Hollenzer.)

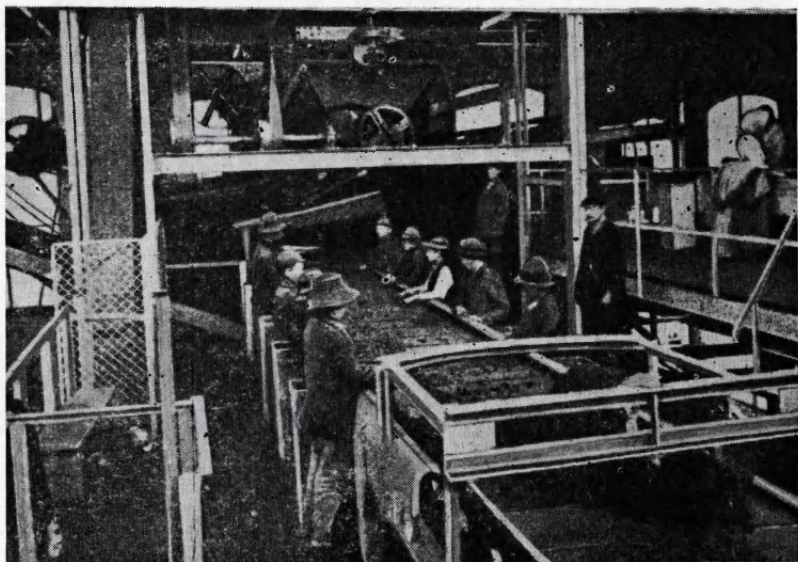
24. Der modellierte Städteplan von Komló. Ein Teil der geplanten Gebäude ist schon fertig. (Photo M. Herzán.)

25. Neue Stadt — neues Leben. Junge Arbeiter am Förderturm des Kossuth-Schachtes. (Photo F. Bartal.)

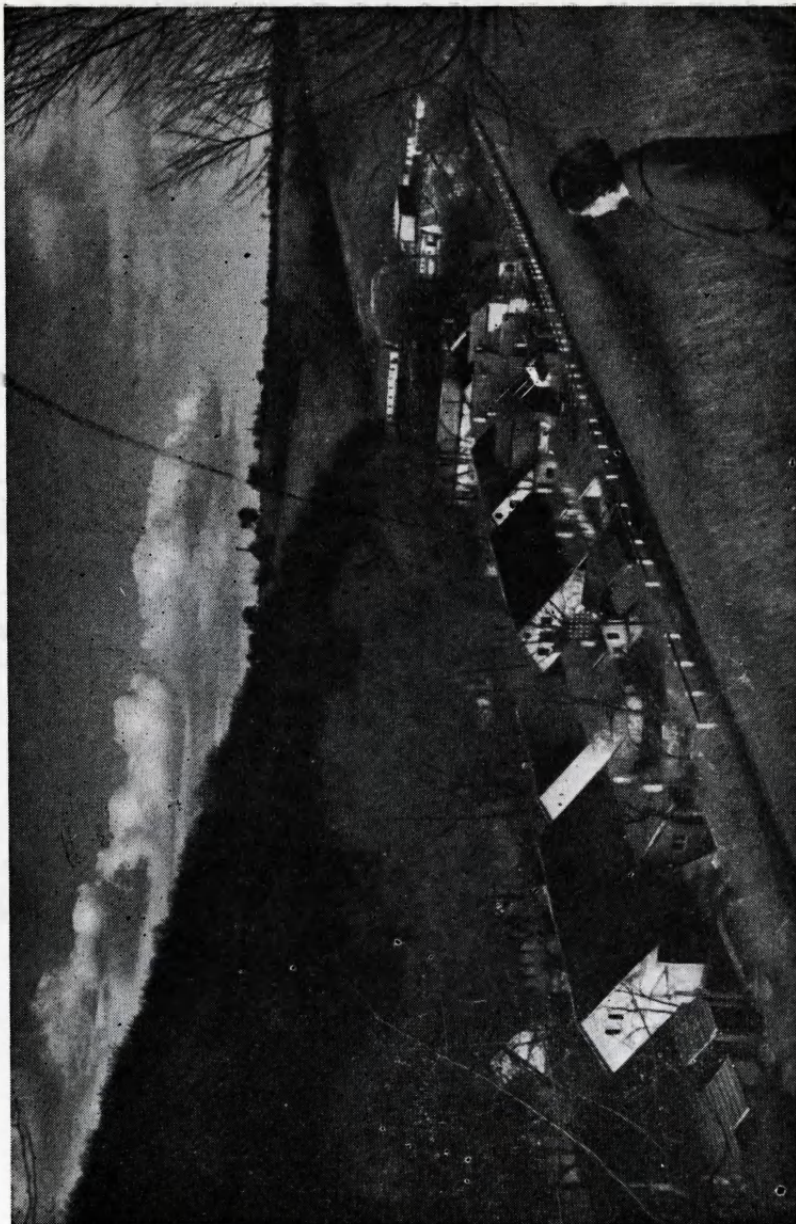

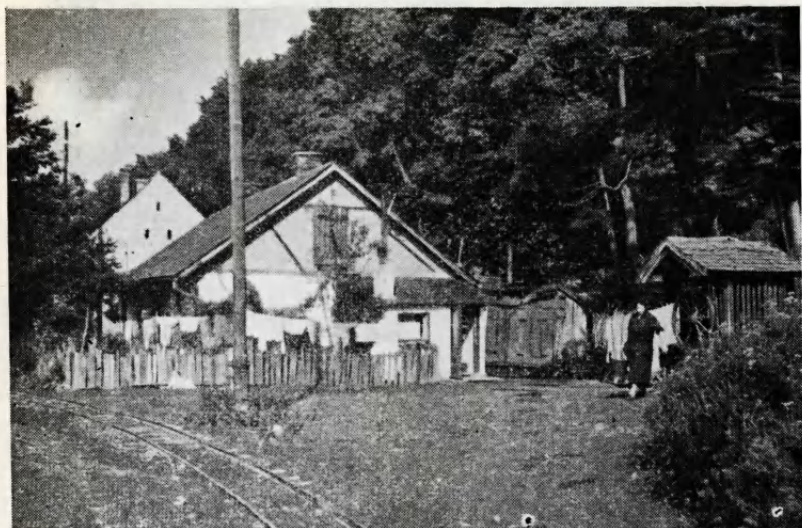
2. Komló központi része az 1920-as években

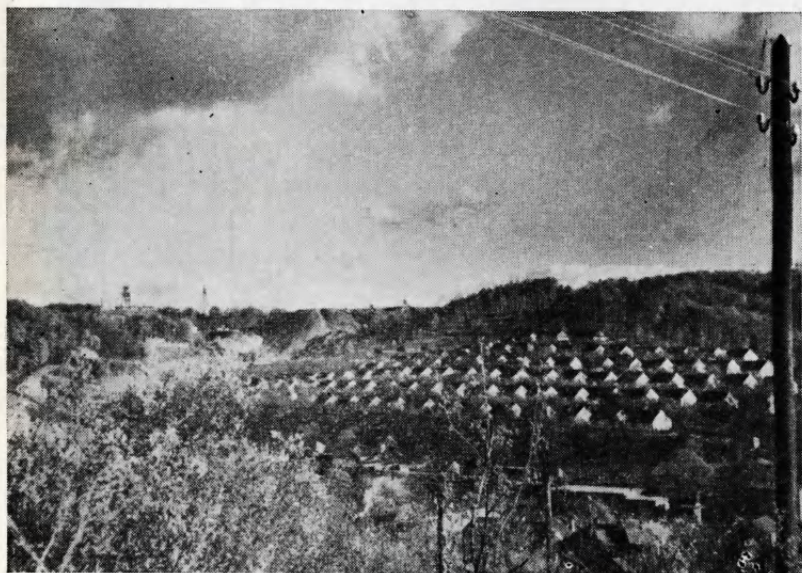
3. Gyermekmunkások a régi szénosztályozóban az 1910-es években

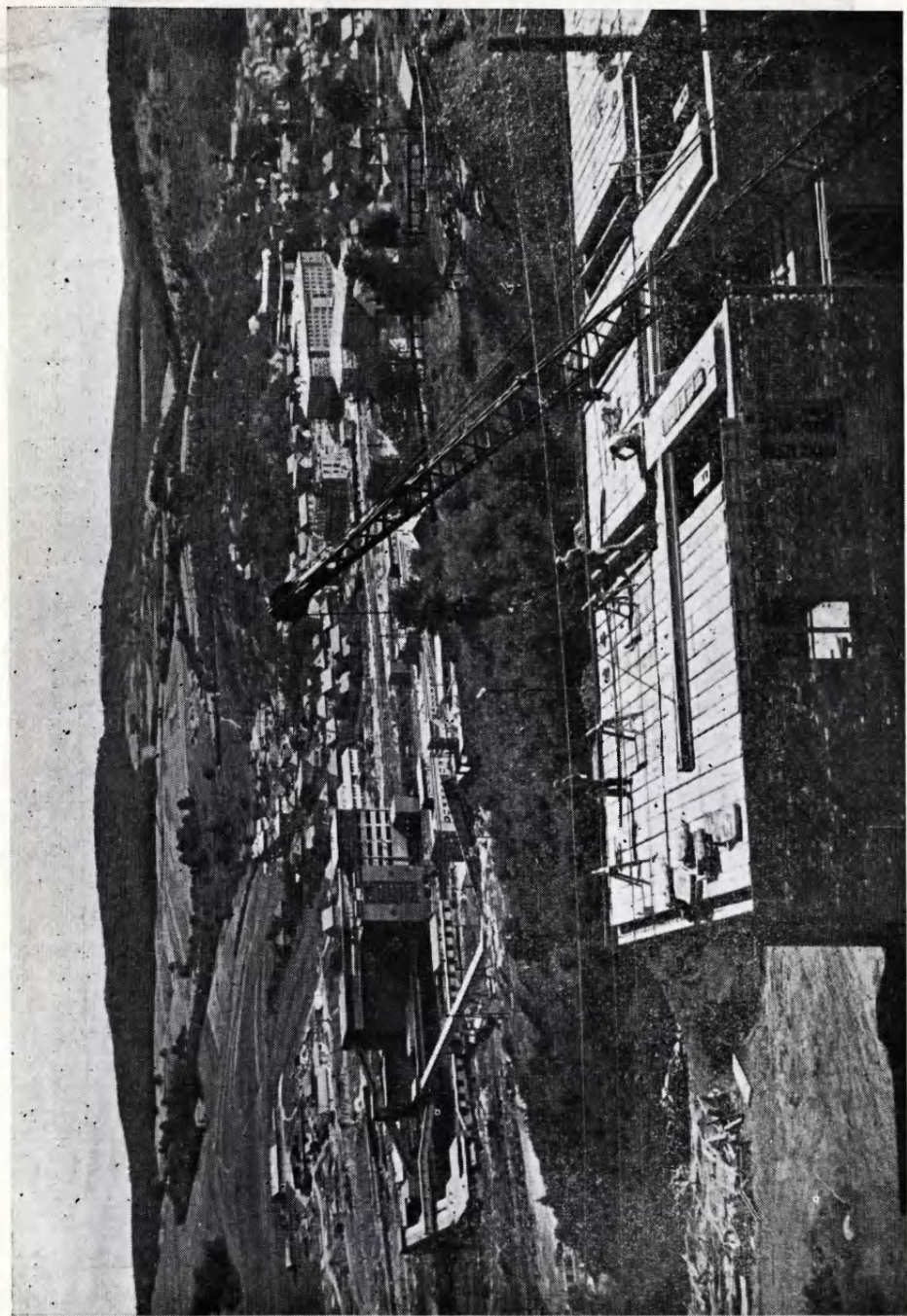
4. Régi munkáslakóházak az Anna-akna közelében

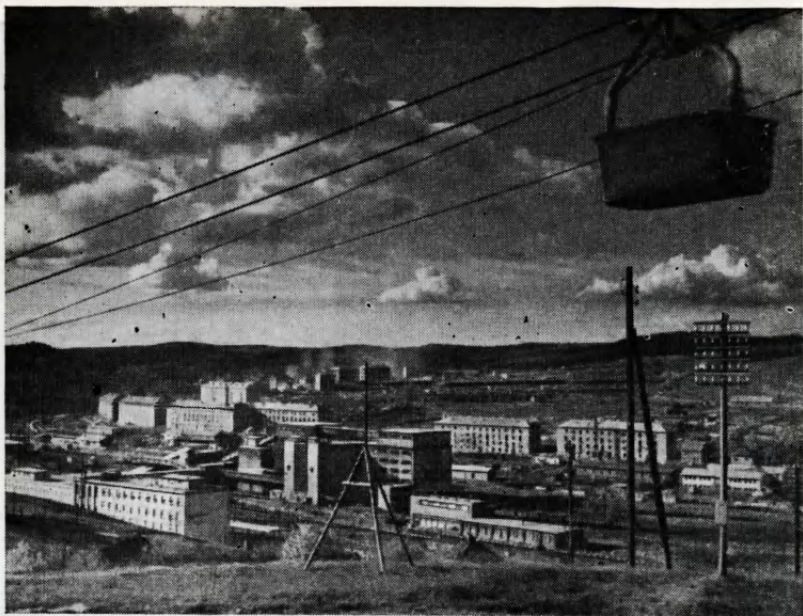
5. Régi munkáslakóház

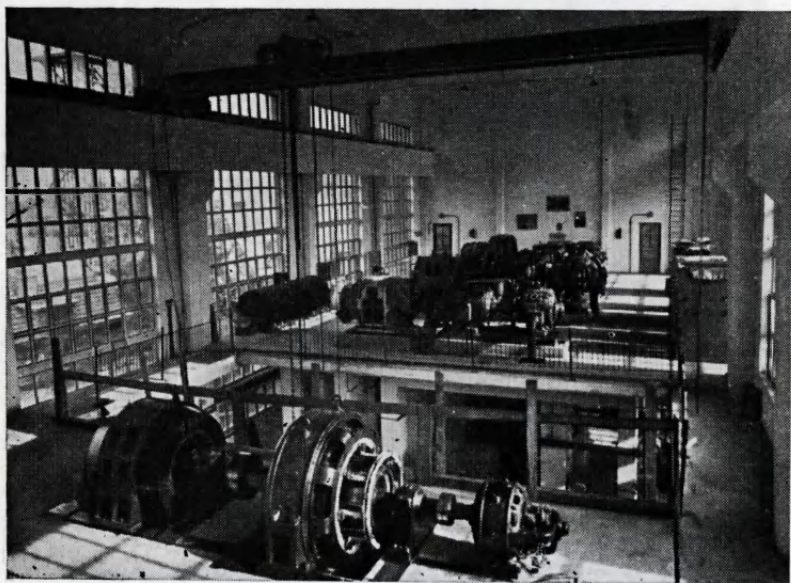
6. A régi „Ujtelep”

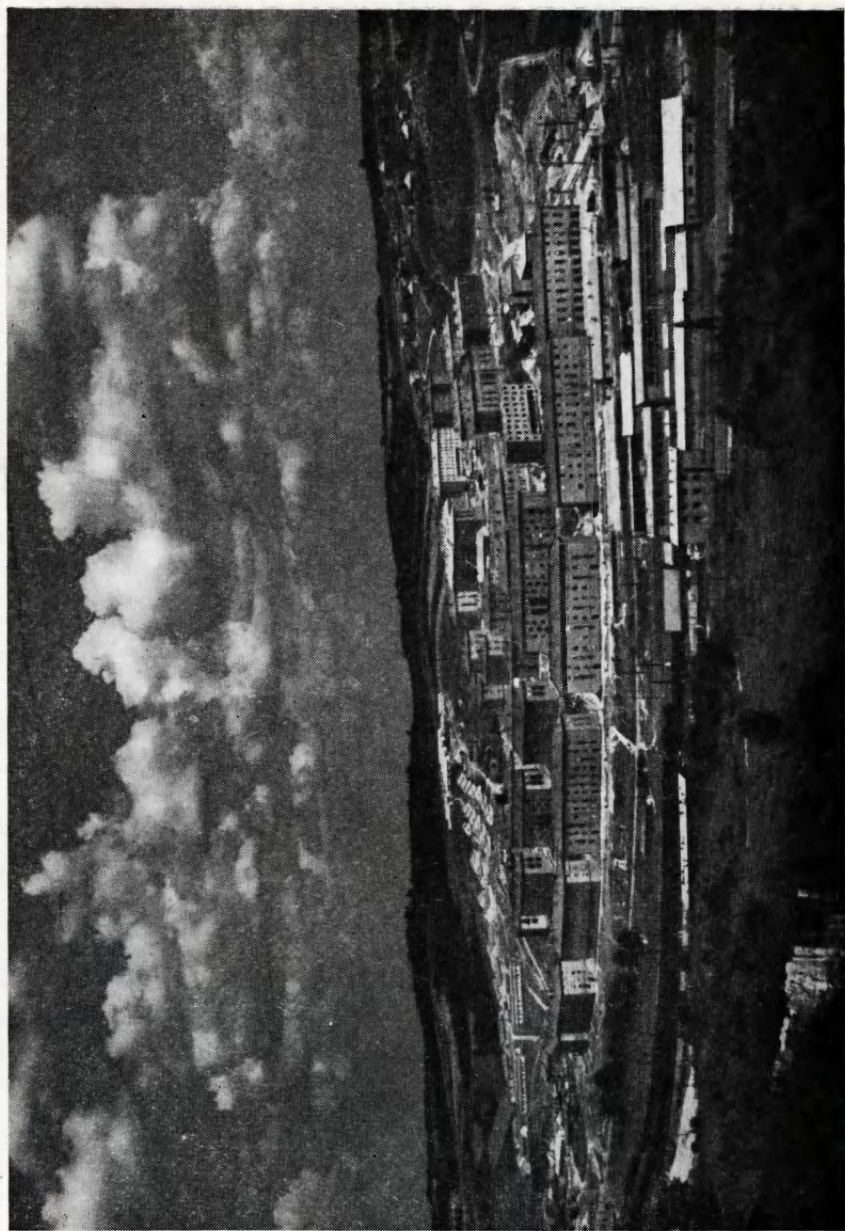
7. Az épülő Komló a Kőkőnyösről nézve

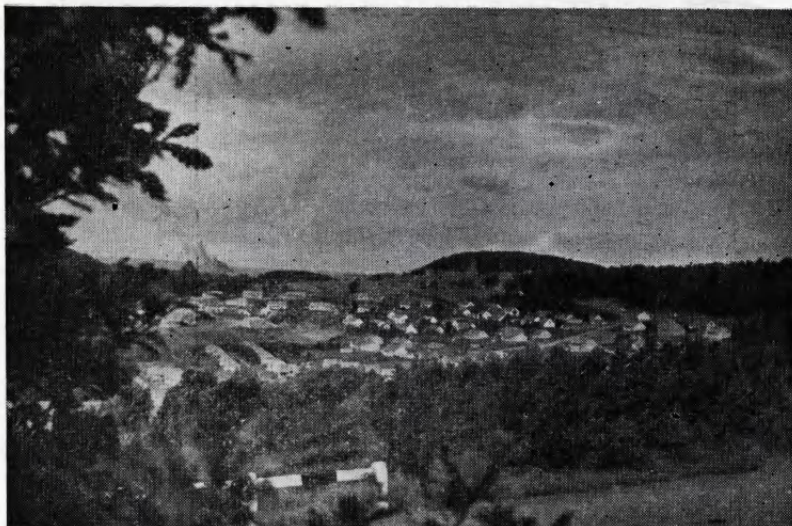
8. Az ipari központ az Altáró bejáratánál

9. Gépterem a Kossuth-aknai kompresszorüzemben

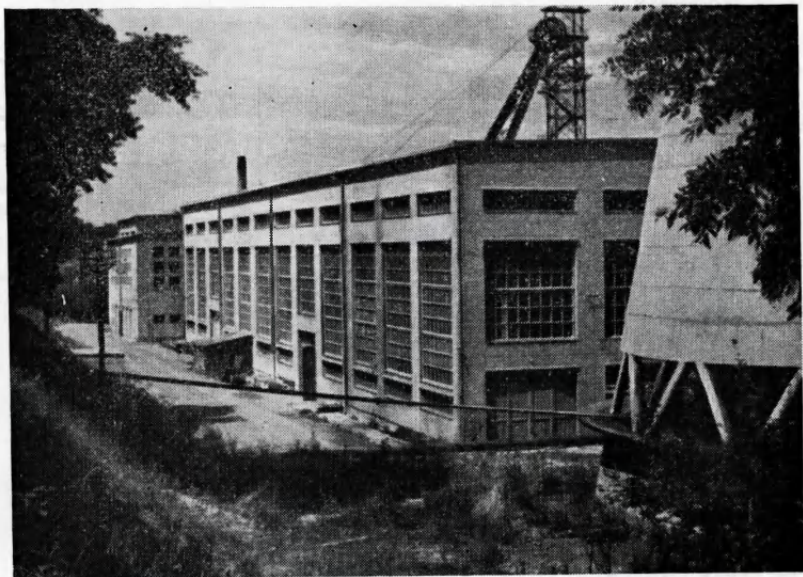
10. A kenderföldi munkáslakónegyed

11. A gesztenyési munkáslakótelep

12. Kőkönyös modern lakóházai

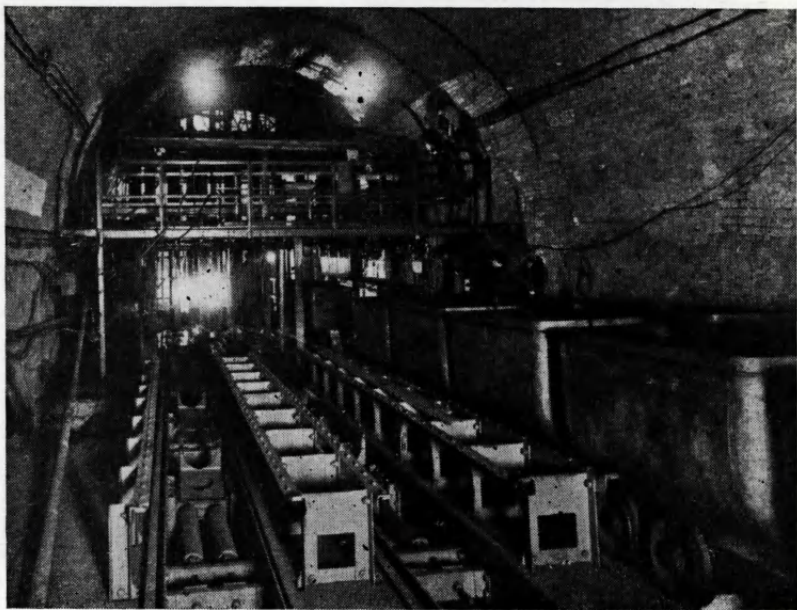
13. Kossuth-akna

14. Béta-akna

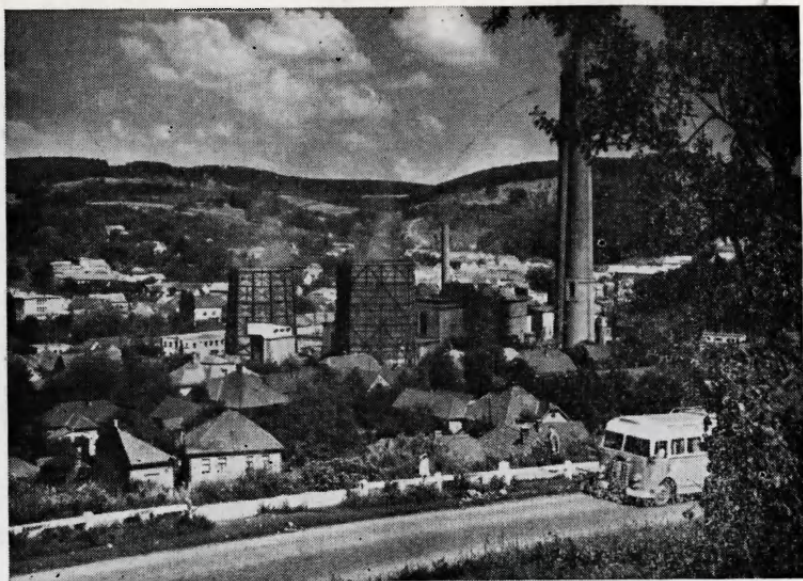
15. Az Altáró és környéke 1953-ban

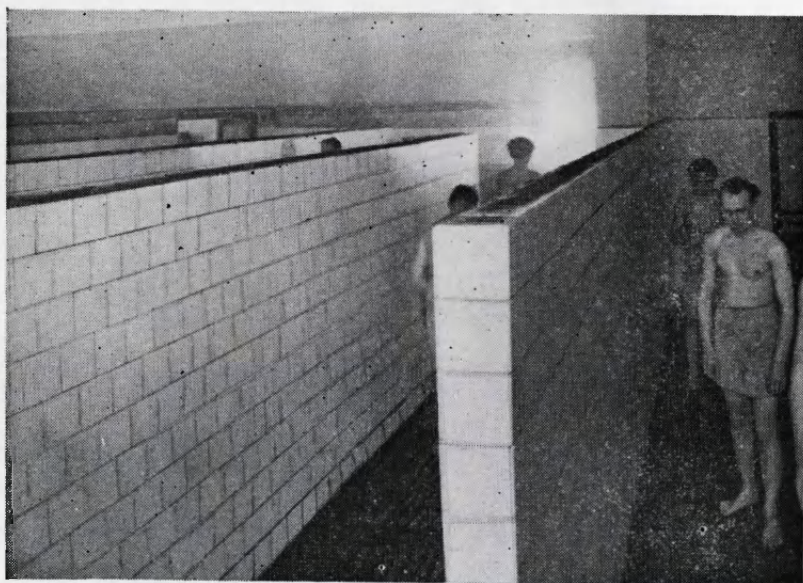
16. Altárói rakodó

17. A III-as akna 1956-ban

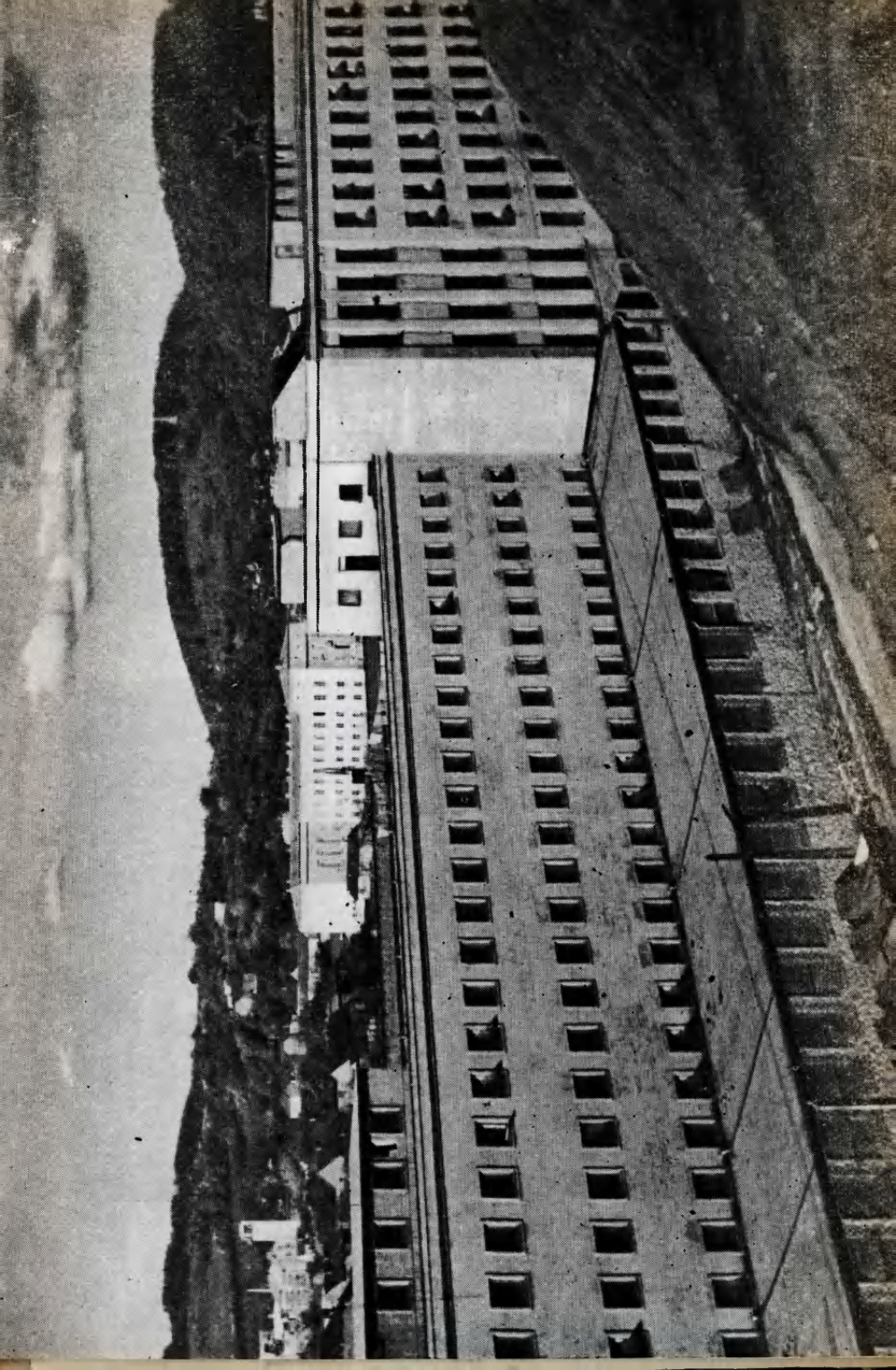

18. A hőerőmű

19. Részlet az új fürdőből

20. A központi új fürdő

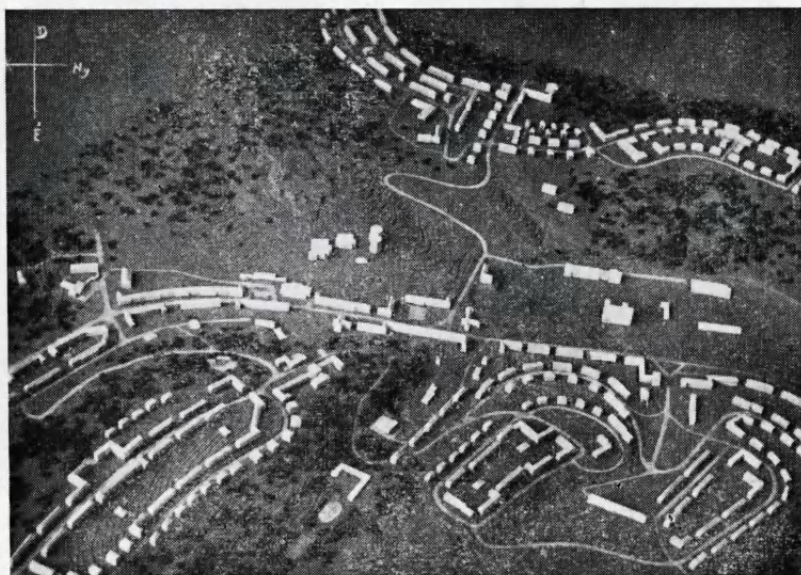
21. A népi demokratikus időszakban elsőként megépült munkáslakóházak egyike

22. Korszerű mentőkocsi altárói közlekedésre

23. Részlet a vágáriskola társalgójából

24. Komló városépítési tervének modellje

25. Új város — új élet

A

Acsády Ignác 7.
 Adolf-táró 25, 61.
 Adózás a török időben 8.
 Ajtay—Szilárd F. 4. fejtőgép 197.
 Alapszenterületek 238.
 Áldás bányatelek 52.
 Állami kőszénbányák 173, 174, 277.
 — Központi Igazgatósága 49, 278.
 Állami kőszénbányászat megalapozása 47—51, 54, 80, 81.
 Állami „szociálpolitika” 46, 65, 80—81, 82, 83, 89.
 Állattartás 9, 172.
 Altáró 170, 191, 281.
 Anchylosztomiázis 39—40, 157, 158.
 Andics Erzsébet 92, 96, 98, 102, 104, 105, 115.
 Andreics János 49.
 Anna-akna 25, 26, 30, 39, 52, 61, 62, 65—66, 190, 266, 276, 281.
 Anna-aknai telep 255.
 Árpa-műszak 126.
 Árvák ellátása — árva nyugbér 249, 250, 251.

B

Babics Andrásné 173.
 Baja—bátaszéki vasútvonal 29.
 Balázs Mihály 146.
 Balesetek 39, 154—155.
 Baleseti kártalanítás 39, 42.
 Baleseti okok 156.
 Balesetre szóló biztosítás 149, 157, 162—163.
 Balla Aladárné 135.
 Baloldali Blokk 174.

Banktőke a szénbánya vállalkozásokban 22, 27—28, 44, 276.
 Bánya- és Kohóvállalatok Egyesülete 231.
 Bányajogi törvénytervezet 46.
 Bányajogi viszonyok 279.
 Bányák államosítása (1946) 174.
 Bányák körzetbeosztása 178.
 Bányakapitányság 44—45, 84, 242—243.
 Bányakórház 153.
 Bányamunkások életkörülményei 123, 130—132, 135.
 Bányamunkások testi fenytése 20, 29.
 Bányaműszaki Felügyelőség 244.
 Bányarendészet 20, 39.
 Bányaszellőztetés 29, 30, 39, 154, 171—172.
 Bányász-munkásosztág 93.
 Bányászok a bíróság előtt 120.
 — az internálótáborban 120, 146
 Bányásztotthon 124, 141.
 Bányászárdió 263—264.
 Bányászszakszervezet komlói csoportja I. Magyarországi Bányász- és Kohómunkások Országos Szövetsége.
 Bányász vörösrőzszőlőalj 111—113.
 Bányászzenekar 261.
 Bányatechnika 18, 182.
 Batta Gyula 131.
 Batthyány Fülöp 22.
 — Júlia 6.
 — Lajos 6, 8.
 — Nep. János 6, 21.
 Battyán község 10, 53, 54.
 Beér János 110, 119, 120.
 Befúvótömedékelés 72.
 Békefi János 212.

Békepárt 147.

Berend Iván 26.

Bérezés 19, 36—37, 38, 41, 82, 83, 85, 86, 88, 90—91, 93—95, 97, 117—118, 128, 129, 130, 132—133, 137—138, 143, 148, 184, 185, 231—241.

Berks Péter 15, 16, 18, 19, 20.

Bernhardt Henrik 113, 119, 120.

Bérpótlékok — nyugdíjpótlékok 137—138, 236, 237, 238, 239, 249.

Bérrendszerek 19, 36, 113, 127, 141, 148, 149, 233, 238, 240—241.

Beruházás 181, 189, 279.

Béta-akna 190, 191, 266, 267, 281.

Betegség esetére szóló biztosítás 41, 82, 96, 114, 149, 160, 161, 248.

Bírságolás a bányában 34—35, 41.

Bizalmi-rendszer 107.

Biztonsági megbízottak 243.

Bódis András 212.

Bódiss István 119, 120.

Boletta-rendszer 135.

Bornemissza Géza 141.

Bozovics — L. Szénmezők.

Böckh Hugó 53.

Bödő János 211.

Bőr és kötőszövet alatti gennyes megbetegedések 152.

Brassói Bánya- és Kohómű Rt. 47.

Brüsztle, Josephus 10.

Budafa község — L. Szénmezők.

Budafai légakna 191.

Budapestvidéki .Kőszénbánya Rt 133.

Büntetőszázadok 146.

C — CS

Chorin Ferenc 55.

Családi pótlék 95.

Családtagok betegellátása 161.

Csallány Ferenc 198.

Csatlós János 146.

Cseke József 119.

Csepányi Dezső 185, 209.

Cserkúti Adolf 24.

Csille-kérdés 182.

Csizmadia Gyula 146.

Csóka Vendel 131.

Csoportbizalmiak 210.

D

Davy-lámpa első alkalmazása a me-
cseki szénmedencében 18.

Deák Ferenc 146.

Demokratikus Ifjúsági Szövetség
210, 213.

Déry Károly 32.

Dobos József 216.

Dombóvári csatorna 22.

Dull János 212.

Dunagőzhajózási Társaság 21, 24,
25, 27, 32, 36, 53, 55, 59, 76, 174.

Dunántúli Kőszénbánya Rt. 27, 28,
29, 30, 38, 49, 52, 74, 168, 276.

E

Eckhart Ferenc 8.

Égésügyvi viszonyok 99, 114,
149, 150—154, 203, 268.

Egyeztető Bizottság 128.

Egységes Párt — L. Nemzeti Egy-
ség Pártja.

Elbocsátások 35, 38, 79, 128, 132.

Ellenforradalom 115, 117, 119, 120.

Előléptetések 82, 89, 90, 240.

Emésztőszervi megbetegedések 39,
151.

Engel Adolf 23, 24, 25.

Engel Adolf és Fiai-cég

Engel-család nemesítése 24.

Engel-család vállalkozásai 23—25,
276.

Erdőgazdálkodás 47.

Értékesítés 73, 75, 77, 78.

Értelmiségiek szerepe a szénbá-
nyászat kezdetén 14.

Északmecseki szénbányák 266, 267,
268.

— szénvonulat 12, 13, 16, 25, 53, 55.

Esztergályos János 131.

Esztergom—Szászvári Kőszénbánya
Rt. 27, 54, 58—59, 125.

Esztó Miklós 195.

Ezerórás-mozgalom 214, 217.

F

Farkasházy Zsigmond 49.

Fehér Klára 216.

Fehérterror 116.

Fejlesztés 64, 66, 71, 183, 192—195, 282.
 Fényes Elek 7, 271.
 Ferenc I. (király) 6.
 Filoxéra-vész kihatása a munkakínálatra 31.
 Fizetési szabadság 114.
 Fodor József 131.
 Forradalmi Kormányzó Tanács 113.
 Főállamügyészi Hivatal 244.
 Földalatti pótlék 237, 238.
 Földesurak a kőszénbánya vállalkozásoknál 14, 46.
 Friss István 137, 139, 144.
 Fuksz János 212.
 Fürdőviszonyok 153, 154, 268, 281.

G — GY

Gazda- (takarékosági) mozgalom 215.
 Gazdasági Főtanács 180.
 Gazdasági válság (1900—1903) 26, 27.
 — (1928—1933) 68, 69, 70, 80, 132, 170.
 Gelb Sándor 167.
 Gelléri Mór 44.
 Genthon István 11.
 Gépesítés a föld alatt 196, 197, 282.
 Geresdi János 211.
 Gesztenyési munkástelep 167.
 Glanzer-tároló 25, 61.
 Golyák János 212.
 Gorkij Irodalmi Kör 264.
 Gyáriparosok Országos Szövetsége 98, 231.
 Gyermekpótlék 249.
 Gyovay D. László 187.
 Györkő István 15.

H

Hadiüzemi Személyzeti Parancsnokság (HÜSZ) 93, 146, 147.
 Hajdu Gyula 88, 109, 116.
 Hanák Péter 31.
 Hármaskő 190, 191, 266, 281.
 Hegyibíró Béla 187.
 Hidasi lignitbánya 178, 238.
 Hirdi homokbánya 198—199.
 Hirdi—komlói iparvasút 282.
 Hitelbank — L. Magyar Általános

Hitelbank.
 Hitélet 10.
 Homokbányák 193—199.
 Honorációsok a szénbányászatban 14.
 Horváth József 216.
 Horváth Márton 144, 145.
 Höffler András 212.
 Hűségjutalom 236—237.

I

Ideiglenes munkások 35.
 Igazolatlan műszakmunkások 180, 183, 218, 236.
 Incze Miklós 69, 132, 133.
 Infláció (1923—1926) 127, 129.
 — (1945—1946) 180, 183, 184, 185, 248.
 Iparági Társadalombiztosítás 248.
 Iparfejlesztési törekvések 27, 31, 45, 170, 185.
 Ipari megbetegedések a szénbányászatban — L. Anchylosztomiázis és Szilikózis alatt.
 Irodalomtörténeti Társaság 262.
 Ismeretterjesztés 262, 263.
 Iskola, iskolaügy 110, 168, 259, 260.
 Istenáldás-bányatelek 25.
 Iszaptömedékelés 62, 66, 71, 72, 193, 198—199, 282.

J

Jánosi község 10, 20, 54.
 — uradalom 25.
 Jászai Samu 102.
 Jauch György 212.
 Javítónevelő munkára ítélet 217—218.
 Jernovics István 119, 120.
 Jex Simon 25, 33, 34, 168.
 Jobbágybányászok 19, 20.
 Jobbágyterhek (Komló faluban) 8, 9, 10.
 Jótétemény-bányatelek 52.

K

Karsai Elek 69, 116, 120.
 Kassai Ferenc 177, 224.
 Katonai lázadás Pécsen 104.
 Kauffmann Ferenc 146.

Kern József 14, 15, 16.
 Kétlaki bányászok 32, 127, 130,
 171—172, 184, 205.
 Kilakoltatások 38.
 Kincstári Bányakormányzóság 15.
 Kis József 88.
 Kivándorlás 32, 120.
 Kisiparosok a szénbányászati vál-
 lalkozásoknál 16.
 Klausz Gyula 254.
 Kleinné Nagy Zsuzsa 112.
 Klesch József 119, 120.
 Koalíciós-kormány „szociálpoliti-
 kája” 31, 80—81, 82.
 Koch-féle bányarendtartás 20.
 Koch Ferenc 20.
 Koczab Anna 264.
 Kokszbrikett-probléma 77.
 Kokszkérdés 11, 22, 75—76, 186, 187,
 200, 201, 279.
 Kollektív szerződés 128, 231.
 Kolossa Tibor 173, 174, 180, 181.
 Kolta János 201, 252.
 Komló—bakócai vasútvonal 29.
 Komló földesurai 5—6, 8.
 Komló nagyközség alakulása 253.
 Komló pecsétje 7, 8.
 Komló várossá nyilvánítása 253.
 Komló—Zwickau baráti kapcsola-
 tai 225.
 Komlói pótlék 237.
 Komlói Szénbányászati Tröszt 178,
 266, 267.
 — — — Szellőztetési Osztálya 191.
 Komlói szocialista szervezetek pé-
 csi kapcsolatai 88, 89, 90.
 Komlói Tanács VB. népművelési te-
 vékenysége 263.
 Komlói tizenkét bányászvertanú
 146.
 Kommunista sejtszervezkedés 136.
 — tevékenység Baranyában és Pé-
 csett 116.
 Kommunisták Magyarországi Párt-
 ja 106, 135, 142, 144.
 Komplex-brigád 211.
 Konrád zsellér 7.
 Koschatzky László 195.
 Kossuth I.-akna (L. Új-akna alatt
 is) 178, 266, 281.
 — — — bányamezeje 186.
 Kossuth II.-akna 190, 266, 281.
 Kovács Imre 110.

Könyvtárügy 264—265.
 Kőszén — L. Szén alatt.
 Kratky Jenő 190.
 Krausz József 146.
 Kriskó Bohus 28.
 Krivanek Rezső 146.
 Kubitsch Imre 69, 116.
 Kubó Sándor 187.
 Kulturális viszonyok 10, 261—265.
 Kultúrotthonok 261, 262, 264, 265.
 Kultúrpark 263.
 Kun Lajos 44, 151, 152, 169.
 Kusz János 211, 212, 225.
 Kutnyánszky József 168.

L

Lakóházépítkezések — Lakásviszo-
 nyok 6, 7, 43—44, 68, 99—101,
 166—167, 254—258, 268, 282, 283.
 Lakosság 6—7, 8, 9, 32, 205, 271.
 — megoszlása foglalkozás szerint
 170—172, 251—253.
 Láng László 187.
 Lassan János 119, 120.
 Lederer Emma 21.
 Légagnák 191—192.
 Legényotthon (legényszállás) 205,
 206, 262, 263.
 Légzőszervi megbetegedések 39.
 Lenin, W. I. 148, 207, 208.
 Ljascsenko, P. J. 181.
 Loy Árpád 213.
 Loy-mozgalom 213—214.

M

Magyar Állami Kőszénbányák Rt.
 175—176, 208, 255, 278.
 Magyar Államvasutak 46, 50.
 Magyar Általános Hitelbank 27, 30,
 49, 276.
 Magyar Dolgozók Pártja 195.
 — — — Központi Vezetősége 232,
 250.
 Magyar Front 147.
 Magyar Jenő 153.
 Magyar Kommunista Párt 147, 174,
 180, 184.
 — — — III. kongresszusa 185.
 — — — komlói szervezete 262.
 Magyar-Szovjet Hajózási Rt. 60, 176.
 Magyar Történelmi Társulat 262.

Magyaregregy — L. Szénkutatás, Szénjogok.
 Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége 98, 102, 143, 163.
 — — — komlói csoportja 121, 146.
 Makkai Endre 212.
 Mánfa község — L. Szénjogok alatt.
 Markos György 201.
 Martiny-féle szerelés 201.
 Martiny Károly 201.
 Marx Károly 84, 148.
 Mátrai Árpád 219.
 Mecsekefalva 10. — L. Szénjogok és Szénkutatás alatt is.
 Mecseki Szénbányák Nemzeti Vállalat 176, 255.
 Mecseki Szénbányászati Tröszt 177.
 Meddőrétegek SO, tartalma Komlón 159.
 Megélhetési viszonyok 37, 38, 44, 90, 95, 123, 128, 130, 147.
 Melegcsákány-mozgalom 216—217.
 Mélyfúrások 28, 57, 58, 60—61, 65, 187.
 Mentőszolgálat 281, 282.
 Mérei Gyula 24.
 Mérey Klára 31.
 Mezőgazdálkodás 9, 170, 171, 252.
 Mezőgazdasági birtokmegosztás Komlón 252—253.
 Mezőgazdasági munkás- és cseléd-sztrájkok 31.
 Mihálffy Antal 163, 164.
 Milovecz Antal 110, 119, 120.
 Minimális-bérrendszer — L. Bérrendszer.
 Mőd Aladár 92, 103, 105, 106, 121, 132, 139, 140.
 Molnár István 215, 225.
 Montenuovo Vilmos 6.
 Mucsi Ferenc 36.
 Munkaerőszükséglet 31, 87, 183, 206, 240.
 Munkafegyelem 113, 208.
 Munkaidő 34, 36, 85, 86, 87, 90, 124—125, 134.
 Munkáltató bér- és „szociálpolitikája” 86, 96, 97, 127, 128—129, 133, 147—148.
 Munkamódszerátadás 224—225.

Munkanélküliség 135, 136, 138—139.
 Munkásállomány 31, 32, 46, 69, 70, 101, 198, 202—207, 217, 226, 229, 245, 246, 274.
 Munkásarisztokrácia 37, 38, 63, 86, 87, 92, 102, 139.
 Munkás- és katonatanácsok 106.
 Munkásmozgalmi kapcsolatok Pécs és Komló között 33, 104, 141.
 Munkásvándorlás 206, 246, 249.
 Munkaügyi Osztály 211.
 Munkavédelmi beruházás 243, 244, 245.
 — felügyelők 243.
 — Iroda 243.
 — Osztály 243.
 Munkaverseny 207—220.
 Muth Frigyes 119, 120.
 Múzeum Komlón 265.
 Műemlék Komlón 10, 11.
 Müller Henrik (III.) 212.
 Műszaki értelmiség és középkaderek 204, 236.
 Műszaki klub 265.
 Műszaktörlet 84, 143.

N — NY

Nagy Ferenc 146.
 Nagy Lajos 7, 271.
 Napközi Otthon 169.
 Nazarova-mozgalom 215.
 Nemes Dezső 116, 117.
 Németh Imre 119, 120.
 Nemzeti Egység Pártja 139, 140, 141.
 Nemzeti Munkaközpont 141.
 Nemzeti Tanács 105.
 Nemzetiségi összetétel 7, 8, 32.
 Neoacquistica Commissio 5.
 Népművelés 268.
 Néptánc 261.
 Nevelj új bányász-mozgalom 214.
 Niedling János 146.
 Noé János 110, 116.
 Noszky Jenő 186.
 Novacsics György 146.
 Nyugbérézés 42, 163—166, 248—251.

O — Ö

Oktatási viszonyok 258—261.
 Oktatásügy 10, 167—169, 258—261.
 Oktató-vájár 230.
 Októberi forradalom (1918) 106.
 Orbán Sándor 259.

Országos bányász értekezlet (1937) 143.
 — Bányatárspénztár 247.
 — iránynormák 233.
 — Munkásbiztosító Pénztár 163, 165.
 — Széchényi Könyvtár 264.
 — Társadalombiztosító Intézet
 Oszter János 119, 120.
 Osztrák Államvasút Társaság 21, 27.
 Osztrák tőke a hazai szénbányákban 21.
 Osztrovszky György 177.
 Óvodák 168—169, 261.
 Öregségi nyugdírezés 149, 248, 249, 250.
 Őszi segély 134, 135, 241, 242.
 Özvegyi nyugdíj 250.

P

Pamlényi Ervin 116, 120.
 Panaszbizottság 97—98.
 Papp Károly 12, 62.
 Parasztok szerepe a szénbányászat kezdeténél 14, 15, 16.
 Parragi György 169.
 Pécs—bajai szerb—magyar köztársaság 116.
 Pécs—Baranyai Kőszénbánya Rt. 58—59.
 Pécsi káptalan 5.
 Pécsi püspök 8.
 Pécsi püspökség 59.
 Pécsi székesegyházi uradalom 28, 52.
 Pécsi Szénbányászati Tröszt 266.
 Pécsvárad 16.
 Pécsvárad bencés apátság.
 Pécsvidéki kőszénbányászat 11, 13.
 Pedagógusok helyzete 10, 168.
 Peidl-kormány 117.
 Péntek-mozgalom 214, 218.
 Per a Salgó és Mecsekszalu közt 56—57.
 Perecesi szénbánya 47, 51, 277.
 Pesti egyetem alapítványi uradalma 53.
 Péter Henrik 146.
 Petheő László 6.
 Petneházy Antal 141.
 Petőcz Pál 69.
 Petrozsényi kőszénbánya 47.

Peyer Károly 103, 113, 124, 143.
 Pfeiffer Alajos 212.
 Pfisztnér Ádám 212.
 Pitzkellett (komlói határész) 15.
 Pongrácz Rudolf 146.
 Pótműszak 19, 68, 79, 82, 85, 94, 96—97, 107, 123—124, 128, 129, 135, 184.
 Pozsgay Károly 195.
 Preisendörfer János 212.
 Prémium 236, 238.
 Présléges fejtőkalapácsok szerepe 197, 282.
 Préslegtermelés 197.
 Purger Róbert 110, 111.

R

Rablógazdálkodás 66, 67, 70, 80, 279.
 Radanay Mátys 5.
 Radó Antal 177.
 Rákos Ferenc 113.
 Ránki György 26.
 Redukált munkahét 128, 135, 138.
 Reichswerke H. G. 174.
 Rein János 211, 225.
 Reinhardt András 146.
 Reinhardt Péter 211.
 Remény-bányatelek 25, 52.
 Reumatikus megbetegedések 39, 150—151.
 Révai József 174.
 Rihmer László 246.
 Rokkantsági nyugdírezés 149, 249, 250.
 Röder-mozgalom 215.
 Rögtönbíráskodás 144.
 Ruffai Lajos 224.

S

Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. 47, 54, 55, 56, 57, 135, 278.
 Salgótarjáni Szénmedence Bányas Kohómunkások Gazdasági Szakegyesülete 131—132, 134, 140.
 Sándor Vilmos 21, 22, 23.
 Schall József 255.
 Schmidt Jenő 28, 29, 66, 84, 97.
 Schraub Péter 146.
 Serbán Frigyes 216.
 Seregélyi Aladár 116.
 Sikondai éjszakai bányász-szanatórium 248.
 Simon János 146.

- József 15, 16.
- Kálmán 215.
- Péter 31.
- Sipos Aladár 69.
- Somfai Jenő 150, 151, 152.
- Somogyváry Jenő 216.
- Somostető (határrész Komlón) 13, 16, 25, 52.
- Spekuláció a szénbányákkal 44—46.
- Stabilizáció 185, 208.
- Sterl József 146.
- Stier Péter 138.

SZ

- Szabadságolás 35.
- Szabó Dezső 8.
- József 88, 90.
- Pál Zoltán 268.
- Szabotázsok 63, 68, 87, 88, 116, 147.
- Szádeczky-Kardoss Elemér 11.
- Szakt munkásállomány 226, 229.
- Szakt munkáshiány 183.
- Szakt oktatás 225—231.
- Szakt oktatási költségek 229.
- Szakszervezet Komlón 102—103, 104, 141, 142, 180.
- mánfai csoportja 104.
- Pécs vidékén 88.
- Szakszervezetek Országos Tanácsa 142, 211, 231.
- Szakszervezeti Társadalombiztosító Központ 247—248.
- — — Kirendeltsége 247.
- — — Megyei Központja 247.
- Szakt rősztek komlói részlegei 177.
- Szállítás a föld alatt dieselmozdonnyal 197.
- — — gumiszalaggal 195, 196.
- — — kaparószalaggal 195.
- — — rázócsúszdával 195, 196.
- — — végtelenkötéllel 195.
- Szállítási kérdések a külszínen 13, 47, 190.
- Szalatnak 10.
- Százas-legények 215.
- Százméteres mozgalom 214, 215, 216.
- Szedlák Ferenc 216.
- Székely Lajos 230.
- Szekeres József 36.
- Szénbányaipari Igazgatóság 176, 190.

- Szénbrikettezés kérdése 77—78.
- Szénecsata 174, 180, 181.
- Szénelosztási Kormánybiztosság 122.
- Szénértékesítés 16—17, 29, 62, 78—80.
- Szénimport 22.
- Szénjogi kérdés, szénjogosítványok.
- — általában 45—46.
- — Budafán 58.
- — Hosszúhetényben 59.
- — Mámfán 58.
- — Mázán 59.
- — Mecsekszaluban 20, 55—56, 57—58.
- — Mecsekszamosiban 55.
- — Váralján 59.
- — Zobákon 58.
- Szénkormánybiztosság 68.
- Szénkutató Budafán 52, 58.
- Magyarereggyen 53, 60.
- Mámfán 52.
- Kárászón 53, 59.
- Komlón 15, 20, 22, 28, 65, 187, 266—267, 279—280.
- Magyarereggyen 53, 60.
- Mámfán 52.
- Mecsekszaluban 28, 55.
- Mecsekszamosiban 20.
- Pécsváradon 53.
- Vékényen 53.
- Szénmezők Bozovicson 49, 50, 51, 173, 277.
- Budafán 28, 52, 54, 58.
- Komlón 20, 26, 52.
- Mámfán 58.
- Zobákon 60, 186.
- Szénminőség 11, 29, 72—74, 76, 188, 200, 201, 202.
- Szénosztályozás 74—75, 199—202, 267.
- Széntelepek 11, 12, 26, 61, 63, 64, 67, 71, 72, 192, 276.
- Széntermelés 13, 17, 20, 22, 23, 29, 61, 67—69, 70, 71, 113, 114, 179, 180, 181, 189, 202—204, 209, 219—220, 272—273, 277, 280.
- Széntermelési Kormánybiztosság 122.
- Szénügyek Katonai Felügyelősége 121, 122.

Szénvagyon Komlón 60, 61, 62, 65,
80, 268, 278.
Szerb megszállás Baranyában 107—
109, 115—116.
— — Komlón 107—109, 112.
Szerencse-bányatelek 52.
Szerencse-táró 25, 61.
Szilas Adolf 211.
Szilikózis 39—40, 158—159.
Szladits Károly 230.
Szociáldemokrata Párt 81, 89—90,
91, 92, 98, 102, 104, 106, 109, 121,
127, 131, 139, 140, 142, 143, 184.
— — komlói szervezete 262.
Szocialista agitáció 33, 88, 96, 101,
110, 136.
— bányamunkások hadba vonulta-
tása 105.
— szervezkedés kezdete Komlón 33,
84, 88.
Szolgálati szabályzat 34—35, 87.
Szopok község = Mecsekszék, L. ott.
Szórakoztató Vállalat 263.
Szórótömedékelés 72.
Szőlészet 9.
Sztahanovista-mozgalom — sztaha-
novisták 211—212, 218—219, 225.
Sztálin, J. V. 36, 136, 148, 207, 208.
Sztálinváros 186, 187, 188, 189, 200,
202, 279.
Sztrájkok Komlón.
— 1905. VII. 10—11. — 36, 41.
— 1906. VI. 13—VII. 24. — 37—38.
— 1908. V. 8—12. — 38.
— 1914. VI. 15—17. — 89.
— az első világháború alatt általá-
ban 102.
— 1918. I. 21—22. — 102—103.
— 1918. V. 21—22. — 104.
— 1918. VI. 27—VII. 1. — 105.
— 1919. II. 22—III. 24. — 108—109.
— 1919. IX. 5—12. — 117.
— 1919. XI. 17—18. — 119.
— 1924. V. 9—VI. 19. — 128.
— 1940. X. 27—28. — 144—145.
— 1944. IX. 8. — 144, 147.
— 1946-ban 184.
— a pécsvidéki kőszénbányáknál
36, 89—90.

T

Tanácsköztársaság Magyarországon
68, 110, 112, 113—115, 118, 122,
124, 125.
Táplálkozás kalóriaértéke a bányá-
munkásoknál 151—152.
— — a komlói parasztoknál 151—
152.
Tarján Gusztáv 188.
Tároművelés 276.
Társadalombiztosítás 246—251.
Társadalom- és Természettudomá-
nyi Ismeretterjesztő Társaság
263.
Társpénztár 37, 40—42, 82, 83, 159—
162, 163, 246—247, 251.
Társpénztárak Szövetsége 246—247.
Társpénztári rendelőintézet 153.
Tatai János 225.
Technikumok 260—261.
Tehetetlenségi pótlék 249.
Telegdi Roth Károly 186.
Teljesítmény Komlón 63, 69—71,
87, 96, 133, 179, 180, 181, 194, 199,
209, 214, 220, 235—236, 274.
— Váralján 63.
Teljesítmény-jutalom 234.
Temetkezési segély 42, 161.
Terhességi segély 114, 161.
Termelés — L. széntermelés alatt.
Termelési költség 62, 65.
Terméskoksz 12, 13, 53, 65, 74, 77,
188.
Természetbeni szolgáltatás a bá-
nyászok számára 37, 38, 85, 95—
96, 125, 133, 137.
Természettudományi Társulat 262.
Thiele, J. C. 271.
Tichay Alfréd 53, 54, 55.
Till János 216.
Timkó Gyula 136.
Tisza István és kormánya 81, 91,
104.
Toborzási jutalom 240.
Továbbszolgálati pótdíj 249.
Török hódoltság Komlón 5, 6, 8.
Traun Erzsébet, özv. 6.
Traun grófi család 6, 8.
Trieb József 16.
Trösztösítés 177.
Túlóra-pótlék 237.

U — Ű

Új-akna (L. Kossuth I.-akna alatt is) 52, 60, 65, 66, 80.
— légaknája 191.
Újajnai telep 166.
Újbányai szénmedence 11, 12.
Újítási Csoport 222.
Újító brigád 223.
— mozgalom 220—224.
Újszerzeményi Bizottság — L. Neo-acustica Commissio.
Újtelep 100, 166.
Üzemi Bizottság 180, 210, 248.
Üzemi munkásszárad 146.
Üzemvezetés decentralizálása 176—178.

V — W

Vadász Elemér 11, 13.
Vágathosszak Komlón 192.
Vájáriskola 229—231.
Vájárképzés 207, 226—230.
Vájártanulók származása 230.
Valigura—Rufli-féle fejtési eljárás 224.
Vallásos gondozás 121—122.
Vályi András 9.
Vasárnapi pótlék 237.
Vasasi kőszénbánya 16, 18.
Védekezés a balesetek ellen 241—246.
Velics Antal 6.

Versenyiroda 210.
Vidámpark 263.
Világhy Miklós 231.
Villa Complou (Komló nevének írásmódja a XIII. sz.-ban) 5.
Villamosítás a bányában 30, 74, 75.
Viszonosság a társaspenztáraknál 83.
Vitális István 53.
Vitézi Rend 140.
Vízkérdés 268.
Vokó Imre 211.
Vörös Hadsereg 110.
Vrdniki szénbánya 48, 93, 173, 277.
Vronszkij, B. P. 136.
Wahlner Aladár 26, 37, 66, 89, 91.
Wein György 12, 187, 268.
Weisz János 119.
Wekerle-kormány kőszénbányapolitikája 46—51.
Wekerle Sándor 46, 47, 49, 51, 73, 105.
Weltner Andor 231.
Wenckheim Viktor 23.
Wietorisz Róbert 191.

Z — ZS

Zelenka Vencel 119, 120.
Zidarich József 116.
Zobáki-akna 266, 267, 281.
Zoltán László 255.
Zwickau — L. Komló—Zwickau.
Zsigmond József 136.
Zsilvölgyi kőszénbányák 47, 277.

A RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Levéltárak:

- K. G. L. = Központi Gazdasági Levéltár (Budapest).
 K. L. = A komlói kőszénbányászat üzemi levéltára (1955 óta a K. G. L.-ben elhelyezve).
 MÁK Rt. lt. = A Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársaság levéltára (a K. G. L.-ben).
 O. L. = Országos Levéltár.
 O. L.: Htt. = Az Országos Levéltár Helytartótanácsi levéltára.
 O. L.: U. et C. = Az Országos Levéltár Kamarai levéltárának Urbaria et Conscriptiones gyűjteménye.
 P. Á. L. Baranya = A Pécsi Állami Levéltár Baranya megyei levéltára.
 P. Á. L. Berks lt. = A Pécsi Állami Levéltár Pécs városi részlegében őrzött kincstári bányakormányzósági levéltár.
 P. Á. L. Pécs v. lt. = A Pécsi Állami Levéltár Pécs városi levéltára.
 P. I. Archív. = A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Vezetősége Párttörténeti Intézetének Archívuma.

Pártok — Szervezetek — Vállalatok:

- DGT = Dunagőzhajózási Társaság.
 DISZ = Demokratikus Ifjúsági Szövetség.
 DKRt = Dunántúli Kőszénbánya Részvénytársaság.
 ESZKbRt = Esztergom—Szászvári Kőszénbánya Részvénytársaság.
 KMP = Kommunisták Magyarországi Pártja.
 MADISZ = Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség.
 MÁK Rt = Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársaság.
 MÁSZ Rt = Magyar Állami Szénbányák Részvénytársaság.
 MÁV = Magyar Államvasutak.
 MDP = Magyar Dolgozók Pártja.

MÉP	= Magyar Élet Pártja.
MKP	= Magyar Kommunista Párt.
MSZHRt	= Magyar-Szovjet Hajózási Részvénytársaság.
MSZNV	= Mecseki Szénbányák Nemzeti Vállalat.
NEP	= Nemzeti Egység Pártja.
PBKbRt	= Pécs-Baranyai Kőszénbánya Részvénytársaság.
Salgó	= Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársaság.
SZDP	= Szociáldemokrata Párt.
SZOT	= Szakszervezetek Országos Tanácsa.

TARTALOMJEGYZÉK

I. Komló kőszénbányászata a feudalizmus korában

1. A feudalizmus korabeli Komlórról általában — — — — —	5
2. A kőszénbányászat kezdete 1812—1826 — — — — —	11

II. A kőszénbányászat az imperializmusba való átmenet idejében, valamint az imperializmus korának első éveiben 1892—1909

1. A kőszénbánya Engel Adolf és Fiai-cég (1892—1907) és a Dunántúli Kőszénbánya Rt (1907—1909) tulajdonában — — —	21
a) A bányavállalat alapítása és fejlődése — — — — —	21
b) A bányászok helyzete és mozgalmi élete — — — — —	30
2. Az állami kőszénbányászat kezdete — — — — —	44

III. A kőszénbányászat az imperializmus korában

1. A kőszénbányászat területi fejlődése. — A szénmezők feltárása 1909—1944 — — — — —	52
2. A termelés és ennek technikai fejlődéstörténete — — — — —	61
3. Szénminőség, osztályozás, széndúsítás, értékesítés — — — — —	72
4. A bányamunkások élete és harcai 1909—1944 — — — — —	80
a) A kincstári birtoklás kezdetétől a Nagy Októberi Szocialista Forradalomig 1909—1917 — — — — —	80
b) A Nagy Októberi Szocialista Forradalomtól a Magyar Tanácsköztársaság bukásáig 1917—1919 — — — — —	101
c) Az ellenforradalomtól a gazdasági világválság kezdetéig 1919—1929 — — — — —	115
d) A világgazdasági válság évei 1929—1933 — — — — —	132
e) A fasizmus előretörésének idejében a második világháborúig 1933—1939 — — — — —	137
f) A második világháború évei alatt 1939—1944 — — — — —	144
5. A bányamunkások egészségügyi, baleseti, társépénztári és lakásviszonyai a Horthy-korszak alatt — — — — —	149

IV. Komló a népi demokrácia első évtizedében

1. Hazai kőszénbányászatunk újjászervezése és Komló — — —	173
2. A szénbányászat az átmeneti időszakban 1944—1948 — — —	179
3. A tervgazdálkodás üzemi és termelési kérdései Komlón — — —	185
a) Kőszénkutatás és bányatechnika — — — — —	185
b) Szénosztályozás — — — — —	199
c) Termelés és munkásállomány — — — — —	202

4. A munkás szocialista kapcsolata a termeléshez — — — — —	207
a) Munkaverseny — — — — —	208
b) Újítómozgalom — — — — —	220
c) Munkamódszerátadás — — — — —	224
5. Szakoktatás — — — — —	225
6. A komlói bányamunkásság életkörülményei — — — — —	231
a) Bérviszonyok — — — — —	231
b) Védekezés a balesetek ellen — — — — —	241
c) Társadalombiztosítás — — — — —	246
7. Komló az új város — — — — —	251
8. Általános oktatási és kulturális viszonyok — — — — —	258
V. A tovább épülő Komló — — — — —	266

STATISZTIKAI MELLÉKLETEK

I. Komló lakóinak száma 1812—1954 — — — — —	271
II. A komlói kőszéntermelés aránya a mecseki szénmedence többi liaszkőszén-bányáinak termeléséhez — — — — —	272
III. Munkásállomány (évi átlag) — Teljesítmény (fejenként és mű- szakonként) — — — — —	274
Geschichte des Steinkohlenbergbaues von Komló (Zusammenfassung) — — — — —	275
A képek jegyzéke — — — — —	285
Bilderverzeichnis — — — — —	286
Komló város átnézeti térképe 1954 — — — — —	288
1—25 kép — — — — —	289—304
Név- és tárgymutató — — — — —	305
A rövidítések jegyzéke — — — — —	314

2005

